

ISSN 0946-4573

Ware

Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dimili-Kirmanç-Zaza
Dimili-Kirmanç-Zaza Dili ve Kùltürü Dergisi
Zeitschrift der Dimili-Kirmanç-Zaza-Sprache und Kultur

Amor 8

Gulane 1995

Yitiqatê Kirmanciye de Kêrtê

DEWRES EYLASI

VERGÊ YABANI Kerdê ŞUANÊ MALI
(Hêkatê Ewliya Baki)

MUNZIR COMERD

Bava Hesênê Kolu 'be Bavaunê Qızılbeli ra Hesna.

Na dina de çanda u çand mîleti ke estê, hundê nine ki (beno ke ninera zafi ki) yitiqatê heqiye estê. Qe jü yitiqati eve karê jü mordemi ra pence neêsto. Bingê yitiqati ke jü mordem êsto, xêlê teni biyê jü na yitiqatê xo vazno ra. Coku emegê zafine karê yitiqati de vêreno. Zafê teni na kar de arax danê. Ama pêyniye de ne namê nine, ne ki çixiro ke nine do piro o yitiqatte beno vindi. Se ke, Mıslımaneni de namê Hz. Mehemedi, Hz. Ali, Ebubekir, Ömer, Osman yenê ma viri. Se ke, Elewiye de ki namê Sa Hatayi (Sa Yismail), Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa yenê ma viri. Yitiqatunê binu de ki jê ninuno. Tovi ke no qeyde Yitiqatê Kirmanciye de ki vêreno. Yitiqatê Kirmanciye de Xızır, Wayıro. Tırku de "Tanrı", Farsu 'be Kurdu de "Xode", Erevu de "Allah", Almanu de "Got" ke çiko verê barê (mana) nine de Kırmancu de ki "Wayır" uyo. (Tavi ke made Xıziri ra "Heq"ı ki vanê, ama na qesa Erevkiya. Qayt bê: Ferit Devellioglu, Osmanlıca– Türkçe Ansiklopedik Lügat. Barê na qesa zafê; jü bar de ki na qesa "Heq"ı hazar u jü namunê "Allah"ı ra jükeka. Mıslımani, Elewi têde naê zanê; ama jü qesa "Allah"ı zaf vano "Heq" senik vano; jü ki jê ma "Heq" vano, "Allah" qe nevano. Na qesa kota zonê ma ki. Made ki barê na qesa "Heq"ı zafê; jü barê xo ki Yitiqatê Kirmanciye de hazar u jü namunê Xıziri ra jükeko. Zonu de varyantê na qesa zafê; jê "Heq", "Haq", "Hak"... Xızır, Yitiqatê Kirmanciye de jê Astarê Destê Sodiri vêseno. Mara kami ke no Astarê Destê Sodiri kerdo xo çim ra raê ra neveciyo, vindi nebiyo.

Ma, Kuresi ra raveri kifâtê (fayde, kare) kami en zaferi Yitiqatê Kirmanciye rê biyo wena doz nekerdo. Namê Xıziri, niyê ke namê xo sarê ma viri de nemendê yine (dine, ine) vera nusna. Namê Kuresi, Duzgını, 'Kal Ferati, 'Kal Memi sarê ma xo vira nekendê; çimê nine tédine Wayiri de beno. Emrê nine jü çağ de vêreno. Kırmetê ke nine vetê hatan roca ewroene vaciyê amê. Asparê hesi biyene 'be firne kotena Kuresi; çelê zimıstani de vas u velg kêwe kerdena Duzgını; hurendiya gau de eve moru ra daru ontana 'Kal Ferati; dês ramitena Bamasuri wena ki sarê viri derê. Çixiro ke nine Yitiqatê Kirmanciye de do piro vind nebiyo.

Ma se ke cor de va, ninera raveri (averi) çı biyo hundê nezanime, ama ninera dime wena kêrtê xêlê tenu Yitiqatê Kirmanciye de jê tase aseno. Ninera jü ki kêrtê Dewres Eylasiyo. Barê na karê Dewres Eylasi zaf dewletiyoy. Hetê felsefa ra ki kêrtê Dewres Eylasi ma çim de raveri dero. Sarê ma ki no rind kerdo ra xo çim ra, ber 've ber jüvini ra vato ardo resno ma. No tēyna yitiqatê ma niyo, hunde ki mitolojiyê mao, kulturê mao. Ma ki ninerê wayireni kenime.

Dewres Eylas jüyo de Kuresıco. Kuresu des u dı hezbetê.

O, hezbeta Qajiyu rao. Eve namo de bini ki ninera "Dewres Qajiyu" vanê. Hewsê Dewres Eylasi Dersim de dero; hetê Nazimiye de "Derikê Masıku" vanê nace dero. Çar lacê Dewres Eylasi benê. Namê nine Pirê Xanuku, Dewres Murteza, Dewres Dawut, Bavaê Bukiyo. No 'kalikê Dewres Silemanê Qızılbeli yeno. Dewres Sileman lacê Dewres Dawutiyo. (Qızılbel, hetê Fême de dewunê Pilêmuriye ra dewa de Kuresuna; Qirdımı sero yena mardene.) Qızılbelciki ke ber 've ber 'kalıkunê xo marenê benê resnenê Dewres Eylasi, yira ki cênê benê Kuresi de vecenê. Qaytê dine bena Dewres Eylas tornê Sey Qajiyu, Sey Qajı lacê Duzgınıyo, Duzgını ki lacê Kuresiyo. Dewres Eylas caê desudiine cêno; yanê O, 'kalıko de berê desudiine rao; 'kalikê ke nira raveriyê hewsê xo vind kerdiyê; tēyna na Bımbareki ra nat hewsê 'kalıkunê binu beliyo.

Dewres Eylasi ki jê 'kalıkunê ma pêrunê mal kerdo weiye. Çê xo eve berê (Tr. de; ürün) ni mali fetelno. No, şuanê malê xo biyo. San u sodır malê xo ver de beno. Çıxa ke mali ver de beno, meyil Wayiri ser de sono. Wayiri qe xo viri ra nêzereno. Koti beno bibo boina vengay Wayiri dano, pistigê yira nevisino. Bava Rızaê Garşiyê azê Dewres Eylasi rao. Benoke yi ki jê Bava Rızay vengay Wayiri do:

"Caê to rindo, berzo
Asparê rameno, yelger u lerzo
Bıra verocerê tenge vera
Dest ra gavanê çetini ver erzo
Hey dilo, hey dilo
Wayıro Wayıro
Wayıro Wayıro!"

Dewres Eylas zaf mordemo de raşt beno. Ni, zerê Wayirê xo virašto. Coku, Wayır tēy haşt biyo. Namê ni welatu de veciyo. Meymanê xo qe senik (kemi) nebiyê; jü amo, jü şıyo; nêwes amo, wes şıyo; xêx amo, baqıl şıyo; eve tenge (poşti) amo, eve pau şıyo; jü ništo ro, jü vašto ra. Dewres Eylas biyo dermanê derdu, melemê 'kulu.

Wo(O) taw de Geğiye de Begê beno. Endi no beg Tırk beno, Kurd (Kurr) beno kes ewro neşikino ke biyaro xo viri. Qaytê Bava Hesênê Kolu bena vano "Kurr biyo." Çı beno bibo Kırmanc (Kırmanc; mordemo ke yitiqatê xo eve Yitiqatê Kirmanciye ano 'be zonê Kırmancki/Zazaki qesey kenê. Tırkki de eve namê "Dersimli Alevi Zazalar"ı nas benê.) nebiyo. Jü çênêka de na Begê Geğiye bena. Çênêka aqılê xo kerdo vindi, biya xêxe. Begi, na zaf fetelna. Berda koti na wes nebiya. No zaf kuyno ra na halê çênêka xo ver. Serê zeriya ni zun dana. Nezano se bıkeroy. Se ke mormeki nevato "Pers pers, sona Qers!" Begê Geğiye ki heni kerdo. Kam ke diyo yira, na neweşiya çênêka xorê çare pers kerdo. No rocê beno ve Kırmancunê ucay

sera(raştê cı beno). Ni vanê,

–Derkê Masiku de bavaê de ma esto, namê xo Dewres Eylaso. Ma wena neheno ke mordem nêwes şiyu ucaxê di(yi), nêwes veciyo amo. Çêna xo bere lêwê di, bena wese yena.

No, Kırmancu ra caê Dewres Eylasi museno. Sono mordemunê xo cêno, dest u paunê çêneke gire danê, benê raşti sonê ginenê ucaxê Dewres Eylasi ro.

Ni ke sonê çê, Bimbarek çê de nebena, çermug (cao ke vas beno kêwe mal tede çerenno) de mali ver de beno. Sarê çêi ra jü sono xevere dano cı vano,

–Bê çê! Raa düri ra meymani amê!

Kes çine beno ke no mali ver de biverdo, cêno dı vergunê yabani keno şuanê mali. Malê xo vergu sero caverdano sono çê.

Bimbarek mali vera yeno çê ke, sarê çêi xızmeta meymanu diya. Qayt beno ke çêneka de tem u teziye, dest u pay gire daye lêwê meymanu dera. Vano,

–Naêrê se biyo? Sıma çıra na gire da?

Begê Geğiye halê çêneke cırê arz keno. Dewres Eylas de derdê çêneke museno, beno be hira vano,

–Ya Wayır!

eve saboka xo jüye çêneke de onceno. Xaftıla milaketê, dılxê(donê) kutiki de kuyino ra çımunê ni ver.No vano,

–Woşt, woşt!

kutik çıra(çêneke ra) birino ra; no, nano ra dime çêneke ra na milakêti fino düri.

Saboka ni worte ra qılaşına ra. Çêneke desine bena wes, aqılê xo yeno hurendi. Dest u paunê naê kenê ra, lêwê piyê xode baqıl baqıl niseña ro.

Ni, san de uca manenê. Beno sodır, endi benê raşt ke şîêrê çê, Begê Geğiye vano,

–**Dewres Eylas!** Malê dina çı wazena danu to?

Çımê Dewres Eylasi malê dina de nebena. Made bilasevet nevanê ke **”Malê dina, dina de maneno!”** Bimbarek vano,

–Ez tawa newazenu. Tı, têyna na saboka mı bere bilezik cıke ke sala meşikiyo. Beg se keno ke Dewres Eylas çıra tawa necêno; ne saboka de newiye rê beno razi, ne ki ’kana xora vêreno. Beg naê cêno sono.

No ke yeno reseno Geğiye, saboka Dewres Eylasi beno dano wostaê vano,

–Naê bicê, hirê bilezigunê zernenu cıke!

Kuyo, Beg xo xode vano **”No Dewres mordemo de ğeribo. Ni ‘Kurr’ neva, ‘Kırmanc’ neva çêna mı kerde wes u ware, mıra ki tawa neguret. Qeqe nê ezi ki na saboke di eve zern viraştene di, zerê mı ki araşıyo.”**

Wosta, bilezugunê zernenu keno hazır, ano keno saboke sera. Serê nine ano pê, seke mixê kuyno pa naêra goni yena. **Caê mixi ra ke goni çılkena, no mixi çıra onceno, serê bilezugu gireneno jüvini ra(qaynax keno), uca caverdano sono çê.** No qe negineno piro ke na saboke ra çıra goni amê. Mormek ğeribo; koti ra bızano ke jiare çıka, jiarge çıko.

Wosta sodır yeno ke Bimbareke çına.No vısino pê, xo xode vano **”Nıka Beg ke hesiya pê mı ’çermey keno!”** Sono Begi rê hal u mecali qesey keno. Beg zaf beno hêrs vano,

–Saboke bivêne! Qayê to dare de sanenu ra!

No cêreno Begi vero vano,

–Bıwesene wayırê a çüye rê, qımetê aye verde çı ke waze-

no danu cı. Serba jü çüye ra mı darde meke!

Ni xebere danê Dewres Eylasi. Bimbarek ninerê weseno vano ke,

–Qe qıstawete de memanê. **Saboka mı ’be xo amê çê.** Ez raziyane, sımara tawa newazenu!

Na saboka nıka çê Bava Buki dera. (”Buk” Derê Sansa de namê jü caiyo.) Bavaê Buki jüyo Kuresıco. Kundê xo (koka xo, soy u sopê xo) sono reseno Dewres Eylasi. **Saboke destê na Bimbareki nıka ewliyaunê (Jiarunê) Kırmanciye ra jükeka.** Çıra **”Ewlia Buki”** vanê. Jüya sura, derga, bilezığı tede rê. Çê Bava Buki de zaf veng Heqi danê. Taê bavay na ewlia piren ra vecenê. Vanê,

–A ke piren ra vete, bavai de pêcêna baca ro bena çêver ra ana; çêver ro bena baca ra ana!

Kırameta **”Ewlia Buki”** zafa; **kami çım de bena more(mare), kami çım de bena gorgeçine.**

Ewlia ra made **”Jiare”** ki vanê. Hardê Kırmanciye de her ca de eve ni dı namu nas bena. **Çutır ke jiaru rê xızmete kenê, henı ki jiara çêi rê (ewlia rê) kenê. Verde çılı nanê pa, verde qırvanu kenê, miazu pocenê, nêwesu anê ver, çıra mıradu wazenê...**

Jüki cemê ca vatene (Tırkki de; Görgü Cemi) de, eve ewlia misayibi kotenê binê tarixi. **Ni cemi Elewiyeni ra ma guret bi ama ni made hama hama dariyê we, kes endi caê xo nevano.** Rustimê(adet u tore) ni cemu eve Tırkki ardenê hurendi. Tavi jü millet ke kot binê şiya (mayate, hukım) milatê de bini têyna zonê xo, kulturê xo, edeviyatê xo, zagon u rustimê xo şiyê de nemaneno; yitiqatê xo ki şiyê de maneno. Ma ki nıka na hal derime. **Ama ewliya, vijeri ke sarê ma çım de çık biye, ewro oncia ki henı ra; ne dariya we, ne ki biya vindi; Yitiqatê Kırmanciye de cao de hewl dera. Ewliya; jiara zeriya, Wayırê Çêiya.**

No mevzuato ke ma sımarê nusna, hetê ra ki **hêkatê Ewlia Buki** bi. Mevzuyê ewliau wena zaf hirao. Ma naca de wo negureto ra xo dest. Yitiqatê Kırmanciye de têyna çüyê destê dewresu ewlia nebenê. **Yitiqatê made Heqi destte ki çüye esta.** Nezanu, maa sıma sımara qe nevato ke,

–Ero lacê mı ! / Erê çêna mı!! Mı torê çüyê Heqi no ro ke rêna nia meke!

Yaki, cıranê de sıma ke çiyê sero fikrê sıma ke pers kerdo, qe sımara nevato ke,

–**Çüyê Heqi** ro to vero! De tı vace, ez nıka heqane yaki neheqane?

Made taê ewliau ki çüyê destê Xıziriyê. Xızır yitiqatê made Heqo; Wayırê mao. Tavi, nine yitka (itka) jü raê de mordem bese nekeno ke bıusno. Na çeküya pêylene **”vergu”**re ki vêrena. **Caê vergu Yitiqatê Kırmanciye de, mitolojiyê Kırmancu de zaf hirao, zaf hewlo.** Ma neşikinme ke naca de vergu sero ki vinderime; henı kenime ke mevzuatê na,nustê ma mevuriyo. Coku nıka cêrenime Dewres Eylasi ser. Ennamê Dewres Eylası xo viri ra neêsto.di wazenime ke qesa xo gire dime.Çıxıro ke Dewres Eylasi Yitiqatê Kırmanciye de kerdo ra, bara zerê mara vindi nebena. **Vergu şuanê mali kerdene, kara kulturê her yitiqati heqiye niya. No hetê felsefa ra baro de dewletiyi.** Dewres Eylas naca de yitiqatê marê kifato de hewl kerdo. No kêrtê di wenaki jê tase aseno. Coku Kırmancu namê *Dewres Eylası* xo viri ra neêsto.

ISSN 0946-4573

Ware

Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dimili-Kirmanc-Zaza
Dimili-Kirmanc-Zaza Dili ve Kùltürü Dergisi
Zeitschrift der Dimili-Kirmanc-Zaza Sprache und Kultur

Yitiqatê Dersimi de

WAYIRÊ ÇÊÎ

Sarê Çêi Xiraviye ra, Milaketunê Xiravunu ra 'be
Neweşiye ra Sevekneno, Karê Dine Raşt Beno
Rızqê Çêi Dano, Malê Çêi 'be Qısmetê Çêi
Keno Jêde, Nasivê Çêi Sevekneno

Munzir COMERD

Kulturê miletu reng 'be rengu, coku ferqo ke miletu jüvini ra birneno ra kultur dero. Sarê Dersimi ki, hundê xo kulturê de xuyo dewleti, kulturê xuyo de rengin esto. Ma zaf waştênê naca de kulturê Dersimi serro gnime, yi nas kerededime. Hama kultur mevzuato de hirawo, verinu, xoriyo. Tabi, çutır ke herkes zano, kultur de cawo jêde zon u yitiqati(din) dero. No qeyde Dersimicu rêki vêreno. Jü ki, Dersim de Gezna kulturê yitiqati hatan verê çêrangî erjiya pêser. Yani, mordem besenekeno ke çêveru pêro pia jü raê de rakero. **Coku ma nıka ita de Yitiqatê Dersimi ra teyna jü Wayiri cênime ra xo dest.** No ki **Wayirê Çêiyo.** Wayirê Çêi ke va, mordem şikino ke ni Tırkki de "Ev ve Aile Tanrısı", Almanki de ki "Gott der Familie und des Hauses" vaco. Cawo ke Yitiqatê Dersimi de **Wayirê Çêi** cêno hundê hewlo ke, mordem neşikino ke çımu ver mecêro. Ma nıka kenime ke ni serro vinderime. Ama veren de, eve qesa kılme resmê de yitiqatê sarê Dersimi vecime ke, qeqe nê cayê **Wayirê Çêi** na resim de kotiro, uca xo çım ra kerime.

Yitiqatê sarê Dersimi ke va, **Elewiye**ni yena ra zafine viri. Tavi ke no çımu ra aseno, raştı. Pireni, rayvereni, taliveni, misayiveni 'be cem u cematı ki yitiqatê made ca cênê. **Dersim, kêla Elewiye**na, ma eve naê xo goy-nenime. Elewiye Anadolıye tenga xode bo, wesa xode bo pê Dersimi mendê. **Des u di**

ucağê Dersimi, hawo çanda u çand seseriyo ke sarê Şarqi rê xızmete danê. Elewiye ni xo dora kêla Dersimi heni penço êştı, biya hiraye. Çı esto ke yitiqatê ma teyna no niyo, no wena heto jüyo.

Ama tayê wazenê ke teyna na hetê yitiqatê ma bêro ra roştı ver, heto bin şıya nide bımano, eve na qeyde yi vindi kerê.

Çıxa ke ma, Elewiye ni yitiqatê sarê Dersimi de riyo raştı va, ama xo vira mekerime ke jü ki riyê delmaştı esto; no ki **Yitiqatê Dersimiyo.** Na yitiqatê xo, sarê Dersimi çand seseri naê ra raveri azê azê xora gureto, ardo resno na roce. No wena ki yitiqatê dine de ca cêno. İste na yitiqatê Dersimicuno ke Elewiye ni de çino, teyna yê dinono, ma nira **Yitiqatê Dersimi** vanime.

Elewiye niya Dersimicu, kulturê Elewiye ni roşti ver dero, xora herkes zano. Eke heniro bêrê, nowo ke şîye dero yi, yanê **Yitiqatê Dersimi** ki tenê biarime roşti ver

Yitiqatê Dersimi ke va, tavi ke en veren de Wayiri yenê ra mordemi viri. Yanê, **Yitiqatê Dersimi** de Wayiri zafê. **Xızır**, Wayirê serriyo; kokimo de herdise siso, ge dılxê kokimê feqiri de, ge ki eve asparê astorê de qiri yeno ra meydan.

Kures, **Wayirê Kuresuno**, hasar u haydarê sarê Dersimiyo; eve dı meleku yeno ra meydan; jü **Weriya Kuresiya**, çêneka azeba; jü ki **Xortê Kuresiyo**, masumo pako.

Duzgın, Wayirê de Dersimiyo, Sultanê Dersimiyo, Qumandarê Dersimiyo; jü **aspar**, jü eve şeriye, jü ki eve xelasê sata tenge yeno ra meydan. O, eve na hetê xo neşiyu ra **Kuresi**, ama şiyu ra **Xıziri**. **Duzgın**, Dersim de pilê jiaru, diaruno; verê taburê eskeri dero, qumandarê eskeriyo. Çimê xo sarê Dersimi serrewo, hardê Dersimi serrewo. **Eskerê** xo pêro **aspar**; eskêrê xo ki ewliyaunê jiaru, diaru ra resno pê. **Mekanê Duzgini** Dersim dero. **Miradê** her Dersimici uyo ke, emrê xode qeqe nê rêyê şero **Mekanê Duzgini serr**. Kesi **Hacı Bektaş** nas nekerdenê, coku serrı ki neşiyenê. Nika ki halê ma verê çimu dero... Çıxa ke **Mekanê Duzgini** Dersim dero ki, Yirê dūr u nejdî çiyê niyo. kam ke tenga xode **"Ya Heq!"** vano, **"Ya Duzgın!"** vano eke peyniya dina de ki bo reseno cı raşt

Her jiara Dersimi, her diarê Dersimi jü **Wayirê** xo esto. Teyna no niyo her çêê **Dersimi** ki **Wayirê** de xo esto. **Hardê** Dersimi mekanê Wayiruno. **Elewiye ni** de **Wayır jükeko**, **Yitiqatê Dersimi** de **Wayiri zafê**; uncia ki **Elewiye ni yemisê Yitiqatê Dersimi** kerda. Coku Dersim de **yitiqatê bini** hatan na serunê peyenu şiya **Yitiqatê Dersimi** de mendi bi. Vacime, **Hz. Eli** ra bile **"Heq"** vatêne, o ki kerdî bi **Wayır**, fikrê zafine nia bi. Tavi ca 'be ca ki, **Yitiqatê Dersimi** zaf şiya **yitiqatunê binu** de mendo. Ni, cayê ke hukmê **Kuresu** de niyê ucayê. Vacime, ninera tayê **Xıziri "Wayır"** nevênenê, teyna jê **"melek"** vênênê. Dı yitiqati ke têlêwe de bi, no ki çiyu de normalo; mordem hem dano, hemı ki cêno. Wena misali zafê, ama ma newazenime ke mevzuatê

xo ağme kerime.

Sarê Dersimi çim de malı ki bêwayır niyo, **Wayirê Mali ki esto**. **Wayirê Mali** de ki fikrê düalizmi raveri yeno. **Yê mali** ki dı **Wayirê** xo estê. Jü ra **"Wayiro xêr"** vanê; namê xo ki **"Zariko Şüan"**o. Sande ke mal kerd zerre, çêverê mali da ca, kêlê xo çêverê mali ra birmenê, cêrenê **Zarıkê Şüani** vero heni sonê. Jü ra ki **"Wayiro xıravın"** vanê; namê ni ki **"Memiko Gavan"**o. No ki pesewe niseno mali serr, beno qora qora mali, mali xenekneno. **Mali rê xıraviye** keno.

Tiji, **Yitiqatê Dersimi** de **jiargewa**, cıra hetê yitiqati ra **"Mihemed"** vanê, verde dare de vîndenê, qırvanu kenê, miazu kenê vîla, mîradu wazenê, lawo şia kenê xo vîle sonê verde duwau kenê, zawti danê. **Tavi asme ki jiargewa**. Çê de, cem u cematu de ki eve zonê xo, eve usilê vengê **Heqi** danê. **Yanê, yitiqatê sarê Dersimi** ke **linga xuya jüye Elewiye niya**, **linga bine ki Yitiqatê Dersimiyo**. **Coku ma yitiqatê sarê Dersimi** ra ewro **Elewiye niya Dersimi** vanime, o ki ni dı **lingu serro pawu** ra vîndeno.

Tayine ki **Yitiqatê Dersimi** istismar kerd; **"tiji"** va, **"adır"** va serro lertzay ke berê **Zerduşteni** besnê, çı hêf ke wena ki eve na fikir raê ra sonê. **Îtka cayê** xo niyo, ama uncia ki kes ma qusır de nia medo, gereke ni qesi bêrê vatene: **Kam ke bas keno "Yitiqatê Dersimicu de adır jiargewo"** vano, pê na qesu sar eve di huyno. **Yitiqatê Dersimi** de **adır sembolê çêiyo**, **zobi tawa niyo**. **Sarê Tırki** ki **adiri** eve na çim vêneno, **yê Dersimicu** ki **şiyora çimê nine**.

Zobiya vatena cori, her koê **Dersimi**, her golê **Dersimi**, her çemê **Dersimi**, her kêmerê **Dersimi**, her dara **Dersimi**, her kêmera **Dersimi** qender 'be mirdosê wela **Dersimi** bile çanda u çand hekat u vatenê xo estê. Her çêê **Dersimicu** ki **Wayirê** de xo esto, her **Wayirê Çêi**, her **Wayirê Jiar** u **Diaru** ki çanda u çand hekatê xo estê. **Wayirê xıraviye Evdil Musa** esto, **Eskerê Evdil Musay** esto. **Yitiqatê Dersimi** de **esker oncenê** verve eskeri; coku **vervê Eskerê Evdil Musay** de **Eskerê Duzgini** esto. **Tiji yitiqatê** made cawo de hewl cêna. **Mor**, **verg**

'be heliyo çal'ı ki uncia môtifê ke jê roca vije-rene wena **Yitiqatê Dersimi** de vînetaiyê, cawo de beli derê; jü ki yiritbatê nine Kuresu de hem zaf mokêmo, hemı ki zaf gêrmo. Eve qesa kılme, **Dersim u Dersimıcı Anadolu**ye de namê jü xezna kultiriyê.

Made ke "Wayır" va, Kurdu de "Xode", "Hüda" vacino; Tırku de "Allah" 'be "Tanrı" vacino. Zonê made qesê "Xode", "Hüda", "Allah" 'be "Tanrı"i ra qe çinê. Tavi ma verende ra va ke, ma de Wayırı jü niyo. Her çê de jü Wayır esto. **Wayirê Çêi**, gëzna **Yitiqatê Dersimi** rawo. Coku ma **Yitiqatê Dersimi** serro naca de tayena hira mendime.

Wayirê Çêi, **Yitiqatê Dersimi** de jê temelê binê boniyo. Caru bon bêtemel beno? Wo kamci Dersimıcı ke temelê yitiqatê xo nezaneno, coku vano, mı **Wayirê Çêi** nehesno? Qender 'be Almanya de bile ma raştê Dersimıcı bime ke wena yitiqatê xo ca neverdo. Kami mara va ke "Mı Wayıra Çê ma diye; çêneka azeba!" Kami ki va ke "Khalo Kokım bi!"

Heq mordemê jürekeri ra hes nekeno! Ma gereke raştıya **Heqi** vacime ke, no yitiqatê ma ki roc 'be roc şıye de maneno. Mordemi ke zonê xo qesey nekerd. yitiqatê xo ki dest ra xeleşino ra sono. **Wayirê Çêi** nika na hal dero. Ma eve berê kulturê xo qayıl nebenime. Barê ni çiko? Barê ni uyo ke. Dersimıcı tenê sarrê xo nedecnenê ke yitiqatê xo bımusê. Tavi, ceremê ni ki gencê maoncenê, yi, yitiqatê mara hunde nasivê xo necenê.

Eke heni ro, nıka **Yitiqatê Dersimi** de **Wayirê Çêi** tenê nejdı ra nas kerime.

Hardê Dersimi hardo de jiargewo, mordem şikino ke her ca de ki raştê de **Wayirê bêro**. Coku yitiqatê made qe tawa bêwayır niyo. Çê ki heni ro. **Wayirê Çêi** ki esto. Gege mordem şikino ke nine bivêno. **Dılxo** ke **Wayirê Çêi** kuyno cı naê:

-Çêneka azebe,

-Xort,

-Ereb,

-Khalo Kokım.

Yitiqatê Dersimi de her Wayır konkreto. Her Wayır evê dılxu yeno ra meydan. Wayır ke cıra haşt bi, mordem şikino ke Yi bivêno ki.

Ma ni dılxi cor **Xıziri** serro, **Kures** u **Duzgını** serro, **Wayirê Çêi** serro nusnay. Coku her kês çê xode çiyê vêneno. Jü ke çê xode **Çênake Azebe** diye, jüyo de bin beno ke çê xode **Xorti** vêneno, yaki **Erebi** vêneno. **Kam** çı vêneno bivêno karê nine têdine jüyo.

Eke heni ro **kar** u **gurê Wayirê Çêi** çıko? **Hukmê** xo kamci mekan dero? **Kami** serro perru saneno ra, yine cêno binê per-runê xo?

Wayirê Çêi domanunê çêi sevekneno; sarê çêi sevekneno; qısmetê çêi keno jêde; nasibê çêi sevekneno; rızqê çêi nebırrneno; berekête çêi dano cı; mal u mulê çêi sevekneno, neweşıye sarê çêi ra fino düri, yanê çı xıraviye ke esta çêi ra fino düri. Yanê, dewletıye dano, xıraviye perreno.

Tavi heto bin de **mılakete** xıravını ki hurendiya xode nevındenê. Ni, boına **Wayirê Çêi** de danê pêro; wazenê ke çêi rê xıraviye bıkerê. **Wayirê Çêi** ke mebo meydan ninerê maneno; ni sarê çêi rê zulım kenê, duzena çêi raye ra vecenê, rızq u qısmetê çêi bırrnenê çê kenê xırave.

Jü yitiqatte ke **Wayır** jü bi, wo yitiqat de düalizmi ki nebeno. Vacime. alimi vanê, jü wayıreni **Zerduşteni** de kotara cı, coku düalizmo ke **Zerduşteni** dero peyder pey besno pa, yanê şıya yitiqatunê düalistu de mendo. No fikrê alimu yitiqatê marê ki vêneno. Çığa ke **Elewiye**ni de **Wayır** jüyo ki, xo vira mekerime ke **Yitiqatê Dersimi** de **Wayırı** jedeyê. **Yitiqatê** ma, ewro sentezê ni dı yitiqatuno. **Yitiqatê Dersimi** de ki, ca 'be ca qılatiyê düalizmi estê. No, sewlê xo dano ra mekanê çêi serro ki. Çê de ki **Wayirê Çêi** hetê xeriye de, **mılake**te ke xêr newazenê ki hetê xıraviye derê.

Mıti ra **Xalıka Gülizare**(60), **mılake**tunê xıravını serro marê misalê da, va ke,

"Jü çê de çêneka de azabe bena. Na rocê axwa xo nana ro adırı serr, kena germ ana ke xoro kero, sarrê xo bışüyo. Ana verê ustine de kurna xo nana ro, kincanê xo vecena ustine ra darde kena, kuyna kurne kurşı serro nisena ro xo şüna.

Yoxro ke çêneke kincê xo ustine de jiare serro darda kerdê. Jiare binê kincı de

menda. Zulim, yanê mlaketo de xiravın se ke hasarê cı beno, niseno ro çêneke serr. Çêneke tekna de çizena, zirçena, fizena ke Heq dismenê mı serr mearo.

Wayıra Çêi, Çêneka Azebe bena. Na zirçena vana,

-Zulim! Tı dayera çı wazena?

Vengê Wayıra Çêi ke hesneno çêneke caverdano. Çêneke bena beheşi ginena zerrê kurne ro. Ni kerdo ke eve zorê xo çêneke de rakuyo. Na hayleme de maa çêneke resena cı, kincu ustine ra ana war, çêna xo kena hasar."

Veren de jiarı, ewliay 'be teberiki ustınu ra darde kerdenê. Ni ke koti bi, Wayırê Çêi ki lêwê ninede bi. Coku verê ustınu de ninerê xızmete kerdenê, verde çılı nêne pa, miazi potenê, qırvani kerdenê.

Tavi sarê ma na xızmeta xora, yitiqatê xora wena nevêrdo. Her sewa yeniye çê xode, teberiku 'be jiaru verde çılı nanê pa, loqmu pocenê kenê vıla. Nıka ki çêwu ra ustını dariyê we, jiaru dêsu ra darde kenê. Tavi sarê çêi ki xızmeta nine dêsu ver de vêneno. Sarê Dersimi ke bar kerdo şiyoy koti teberikê xo, jiarê xo têy berdê, ucawu ki fiştê dêsu ra: ister Bursa u Anqara de bo ister Estamol de. ister Aydın u Adana de bo ister İzmir de, qender 'be Almanya da ki mordem nine vêneno.

Qırdım ra Naçika Harse(75) ki vana,

"Mlaketê xiravını, Eskerê Evdıl Musay sande ki bi çê 'be çê fetelinê; kami ke sande çêverê xo do ca, zirçê çêveri ke onto serr 'bısmılay' nekerdo; wo taw ni mlaketi kuynê wo çê, zaf xiraviye vecenê. Jü ki, mordemi ke daren ra nun guretı ki gereke 'bısmılay' kero, bicêro Wayırê Çêi vero heni serr bicêro. Eke 'bısmılay' nekerd ni mlaketi nun benê kenê pak."

Na vatena Naçika Harse de ki beliyo ke, yiyê ke çêwu rê dismeneni kenê senık niyê. Coku, cawo ke Wayırê Çêi yitiqatê Dersimicu de cêno zaf hewlo. Ma eve misalu tayêna ni serro vınderime.

Ni misali marê Qırdım ra Waa Cewayire(52) vati. Ma, aye fek ra naca nenus-neme, teyna vatena daye kenime kılm heni serra danime:

Vacime, jü Dersimic waşt ke şêro

dewê, sukê ya ki qurbet wo taw wena ke çê ra vecino, çêverê çê xora kelê xo birmeno, duway keno,

-Ya Wayırê Çêi! Tı biarê werê ez sala rehet şeri, rehat aceri bêri!

vano, heni teknenno sono.

Kırmancê ke şı çê jüyê Kuresıcı, ya ki uca ra cêra ra ame, uncia çêverê çê Kuresıcı ra kelê xo birmeno, Wayırê Çê Kuresıcı ra mıradu wazeno, tavi ke no Wayır daha hewlo.

Ya ki jü ke kotıra cı guriya, cite kerde, hêgay ramiti, cüyın vet, çayır çinit duway keno,

-Ya Wayırê Çêi! Tı na karê mı xêrê kerê! Tı karê mı xêrê çarnê!

vano, cêreno Wayırê Çêi vero.

Waxtê cite de wena ke gay nevetê tefer miaz pocenê, verê jiare de, teberiku de kenê vıla, cêrenê Wayırê Çêi vero, heni gawu axure ra kenê tefer sonê gurê xo serr.

Kêlu ke verdanê mali ki uncia miazu pocenê, Wayırê Çêi rê duway kenê, qedu kenê vıla, kêlu xemelnenê heni verdanê zerrê axile.

Dersimıcı ke serba malê xo, ya ki serba qatixê xo ke sole harsım kenê, yanê nine ke xiraviye ra seveknenê, wazenê ke nine verde qe xiraviye mebo, sola ka gureta mirdosiya xo aye serro duway kenê,

-Ya Wayırê Çêi! Çı xiraviye ke esta Tı naca ra düri kerê!

-Ya Wayırê Çêi! Tı qısmetê ma mebırrnê, ebe ma werdene dê, nasivê ma kêmi mekerê!

-Ya Wayırê Çêi! Tı nezeri, neweşiyê mal u mulê mara düri fiyê! vanê.

Yitiqatê Dersimi de Wayırê Çêi her daim yi çê ra wes nebena. Mordem ke raştiya Heqi ra birriya ra, çê de pil u qıc nezanıt, pır u rayver nezanıt, heqa der u cirani werde, der u ciranê xode wes neşi, ya ki quşiro de bin kerd wo taw Wayırê Çêi cıra heredino; karê na çêi-rast nesono, nune bêminete newenê.

Jü ke çê de bi dendar, jü ke bi nêwes, ya ki malê çêi ke merd bi telef, verg kot mali mal werd, vanê,

-Ni, Wayırê Çê xo xora heredno!

Coku qırvanu kenê, miazu pocenê cêrenê verro ke Wayırê Çêi xora haşt kerê.

Sarê Dersimi ke cemat keno ki qalê na mevzuati zaf beno ra. Vacime, Bava ke vengâ Heqi dano tewtê xode cematogura namê jûkeki dano we, cira,

-To Wayirê Çê xo xora heredno! Coku karê to ters sono! Lîngê raveri Wayirê Çê xo xora haşt ke!

vano. Cem u cematunê Dersimicu de no zaf biyo.

Tavi ke pir teyna eke vengâ Heqi da ni nevano. Dersimicu de ke pir şî çê talivê xo, çê talivi de ke mend cîrê hewnu vêneno. No hal Yitiqatê Dersimi de cawo de hewl cêno. Pir ke sodir hewn ra bi hasar, taliv sono lêwe, veren de cîrê tawa hewn diyo nediyo yi pers keno. Xora ke raştî zerrê Wayirê Çêi talivi ra mendo, pir ni hewnê xode vêneno, cira,

-To, Wayirê Çê xo xora heredno! Qırvana xo bicê, sodir zereqê tici ke êşt so verê Mihemedi, bicêre vero Wayirê Çê xo xora haşt ke!

vano.

(Misalê ke Waa Cewayire day naca de gire danime.)

Naê ra tepia ki wazenime ke tenê irtibatê Wayirê Çêi 'be moru serro dasê qesu vacime.

Veren de çêwu de mori zaf veciyenê. Morê beleki ke veciyay nejdîyê cî nebenê, nîka wena ki heni ro. Morê beleki cîsnê de moriyê, sarê ma çim de jîargeê. Tayê ki, morunê beleku ra vanê Wayirê Çêiyê. Ni ke çêwu de veciyay yine ki Wayirê Çêi serro marenê.

Ni morê ke jê Wayirê Çêi qîmet danê cî, nine serro marê mevzuatê qesey bi, vake,

"Derê Balabanu de caê esto; naca ra 'Dale' vanê. Dale de jû çê de mor vecino. Cahilê vazeno ra na mori kîseno. Milaketunê xıravunu rê çêver keno ra. Mal u mulê na çêi ki zaf biyo. Heqi do cî. Ama na quşiro pêyen, zaf jian do rızqê çêi ro. A roce verg kuyno malê nine, cira jüya wese neverdana."

No ki musneno ke Yitiqatê Dersimi zafê ca ki eve xêreni 'be xıraviye ra erziyo. Mordemi ke "xêr" kerd vindi, meydan "xıravın"î rê maneno. Wo taw kês ne sarê çê to, ne ki rızqê çê to sevekneno.

Wena ke ma qesa xo gire neda naê ki vacime ke, zobiya mara Anadolu de qe jü mîlet yitiqatê xode ca Wayirê Çêi nedano, eve cî yitiqatê xo nêano. Tavi dina de ma na yitiqatê xode teyna ki nime. Vacime, yitiqatê sarê Tibeti de Wayirê Çêi esto. Mavênê Afganistan u Pakistani de Kounê Hindukuş serro sarê Qalaşi esto, ni ki yitiqatê xode ca danê Wayirê Çêi. Jü ki Kounê Hindukuşi de, jê Xızır u Duzgînê Dersimi Wayirê ke asparê yitiqatê sarê nacay de ca cênê. Mordem gereke na mekan hetê yitiqati ra sane kero, saye kero; ama xo vira mekerime ke, gereke en veren de yitiqatê xo bîmusime, ero yitiqatê xo cî bîfetelime, şîye ra vecime biarime roştî ver ke, ma ke qaytê ayni bime xo bivenime.

DERSİM

Yönetim ve Yazışma adresi

Tunceli Kültür ve Dayanışma Derneği

Gençtürk Cad.
Defter Emîni Sok.
No: 2 Kat.: 3/8

Laleli - İstanbul

Türkiye

PİR

Cizgi: 4 Barış ve demokrasi için elele: PİR Dergisi

Yıl: 1 Sayı: 4 Aralık 1995

Üç Ayda Bir Yayınlanır Fiyatı: 100.000 TL (400000)

Postfach 21 07 12 Duisburg

Almanya

Litos yolu 2. Matbaacılar Sitesi B-Blok ZB-24 Topkapı/İstanbul

İşimiz Aynamızdır!

T.C. Devleti'nin DESİM'e Gönüllüğü Fotoğrafı

Türkiye

”Yitiqatê Dersimi de WAYİRÊ ÇÊÎ” adlı araştırmanın Türkçe çevirisi.

Dersim İnanıcı’nda

EV VE AİLE TANRISI (WAYİRÊ ÇÊÎ)

**Ev Halkını Her Tür Kötülükten, Kötü Meleklerden ve Hastalıklardan
Koruyor, İşlerinin İyi Gitmesini
Sağlıyor, Evin Rızkını Veriyor, Malını ve
Kısmetini Artırıyor, Nasibini Koruyor**

Munzir COMERD

Halkları birbirinden ayıran en temel fark, hiç kuşkusuz değişik renklerde ki kültürleridir. Dersim halkının da kendine göre zengin ve renkli bir kültürü var. Burada Dersim kültürüne eğilerek onu tanıtmayı çok isterdik, ama kültür, hem çok geniş, hem de çok boyutlu bir konu. Tabii, dil ve inancın (din) kültürdeki ağırlığını da herkes biliyor ve paylaşıyor. Bu kural Dersimli’ler için de geçerli. Ayrıca, Dersim’deki din kültürü hazinesi, tabanından tavanına kadar tıkabasa dolu. Yani, bütün kapıları bir anda açmak çok zor. Bu nedenle, biz burada Dersim İnanıcı’ndaki Tanrılardan yalnızca birine değinmeyi yeğledik. Dersimli’lerin, dilleri Zazacada ”Wayirê Çêî” dedikleri bu Tanrılarına, Türkçede ”Ev ve Aile Tanrısı” ve Almandada ”Gott der Familie und des Hauses” denmekte. Ev ve Aile Tanrısının Dersim İnanıcı’ndaki konumu çok güçlü olduğundan, insanın onu gözardı etmesi düşünülemez. Bunun ayrıntılarına şimdi gireceğiz. Ama önce, kısa da olsa Dersim halkının inanç tablosunu verelim ki, hiç olmazsa Ev ve Aile Tanrısının bu tabloda ki yerini kolayca belirleyebilelim.

Dersimli’lerin inancı sözkonusu olduğunda, çoğunun aklından hemen Alevilik geçiyor. Kuşkusuz, bu gözle görülen bir gerçek. Pirlık, rehberlik, taliplik, müsaheplik ve cem törenlerinin inancımızda ki yeri bilin-

mektedir. Dersim, Alevilerin kalesidir ve biz bundan gurur duyuyoruz. Anadolu Alevileri, iyi günlerinde olduğu oranda kötü günlerinde de Dersim’e güven duymuş, belbağlamışlardır. Dersimli on iki Alevi ocağı, yüzyıllardır Doğu halkına hizmet götürmekteler. Alevilik, sırtını Dersim’e vererek kök salmış, boyutlanmıştır. Tabii ki Alevilik Dersimli’lerin inancıdır, ama bu gerçeğin yalnızca bir yüzüdür. Bazı çevreler, inancımızın yalnızca bu yönünü öne çıkarmakta, birazdan değineceğimiz diğer yönünü bu yöntemle eritmeyi amaçlamaktalar.

Her ne kadar, Alevilik Dersim halkının inancında gerçeğin bir yüzüdür dediysek de, gerçeğin diğer yüzünü de unutmamalıyız; bu da Dersim İnanıcı’dır. Dersim İnanıcı; Dersimli’lerin günümüze kadar ulaştırdıkları ve hala da yaşamlarında canlı tutmaya çalıştıkları kendilerine özgü, diğer Alevilerde olmayan, inanışlarının toplamıdır. Dersimli’lerin Aleviliği de, Alevi kültürü de bilinen gün ışığındaki gerçekler. O halde gelin, Dersim Aleviliğinin karanlıkta kalan yönünü, yani Dersim İnanıcı’nı biraz aydınlatmaya çalışalım.

Dersim İnanıcı denince ilk akla gelen Tanrılardır, yani çoktanrılı bir inanç oluşudur. Baş Tanrı Hızır’dır; ak sakallı bir yaşlı olarak bilinir; bazen yoksul bir yaşlı ve bazen de boz

bir atın atlası donunda somutlaşır.

Kures de, Dersim halkını koruyup kollayan bir **Kuresli'ler Tanrısı**. İki melek somutlaşıyor; biri, genç bir kız olarak görülen **Weriya Kuresi (Kures'in Hurisi)**; diğeri, genç bir delikanlı, masum-u pak olarak görülen **Xortê Kuresi'dir (Kures'in Masumu)**.

Duzgın, başka bir Dersim Tanrısı, Dersim'in Sultanı, Dersim'in Kumandanıdır. **Atlı oluşu, atlı olarak darda kalanlara yetişmesi ve savaşçı kimliği ile somutlaşıyor**. O, bu yönüyle **Kures'den** ayrılır, ama benzer özelliklerinden dolayı **Hızır'a** yakınlaşır. **Duzgın**, Dersim'deki kutsal yer ve yatırların başıdır; bir tabur askerinin önünde ve onların **Kumandanı** durumundadır. **Duzgın'ın Askeri tümünden atlı**. O, Dersim'deki kutsal yer ve yatırların evliyalardan oluşturduğu askeri ile Dersim iline ve halkına göz-kulak olmaktadır. **Duzgın'ın Mekanı** Dersim'dedir. Her Dersimli, yaşamında hiç olmazsa bir kez, **Duzgın'ın Mekanı'nı** ziyaret edebilmenin özlemi içindedir. Önceleri, **Hacı Bektaş'ı** tanımadıklarından ziyaret de etmiyorlardı. Dersim'in durumu şimdi gözler önünde... Her ne kadar **Duzgın'ın Mekanı** Dersim'de ise de, O'nun için irak ile yakın birdir: kim ki darında **"Ya Hak!"** veya **"Ya Duzgın!"** diye yakarırsa, dünyanın sonunda bile olsa kendisine yetişir.

Dersim'deki her ziyaretin (kutsal yer ve yatırın) olduğu gibi, her evin de bir **Tanrısı var**. Dersim ili bir Tanrılar mekanıdır. **Bilindiği gibi Alevilik tektanrılı, Dersim İnanıcı ise çoktanrılıdır**. Ama yine de **Dersimli'ler, Aleviliği Dersim İnanıcı'na ustaca uyarlamışlar**. Bu nedenle, Dersim'de diğer inançlar **Dersim İnanıcı'ndan** oldukça etkilenmiştir. Örneğin, Dersimli'lerin **Hz. Ali'ye "Hak"** diyerek O'nu da tanrılaştırmaları çok yaygın bir görüştür. **Kuresli'lerin ulaşamadığı yerlerde tersi de söz konusudur**. Örneğin, **Hızır'ı "Tanrı"** yerine **"melek"** olarak görenler var. Örnekleri çoğaltabiliriz, ama konuyu dağıtmak istemiyoruz.

Dersim halkının bakış açısına göre bir de Hayvanlar Tanrısı(ürünü için beslenen ev hayvanları) var. **Dersim İnanıcı'ndaki Hayvanlar Tanrısında düalist düşünceler öne**

çıkıyor. İki Tanrısı var hayvanların; biri **"Wayiro xêr"** olarak bilinen **İyilik Tanrısıdır**; adına **"Sariko Şüan"**denir. Akşam hayvanları içeriye koyup kapıyı kapayınca, hayvanların kapısına niaz ederek **Sariko Şüan'a** dualarda bulunuyorlar. **"Wayiro xıravın"** olarak bilinen diğeri de **Kötülük Tanrısıdır**; bunun da adına **"Memiko Gavan"** deniyor. Bu da, gece hayvanların üzerine biniyor, onları boğmaya çalışıyor ve dolayısıyla hayvanlar gece acı acı böğürüyorlar.

Güneş, Dersim İnanıcı'nda kutsaldır. İnanç açısından **"Mihemed"** olarak adlandırılıyor; önünde dara durmakta, kurbanlar kesmekte, lokmalar dağıtmakta, dileklerde bulunmakta ve boyunlarına doladıkları siyah bir iple dua veya beddua etmekte. **Kuşkusuz ay da kutsaldır**. Dersimli'ler, evlerinde dilleriyle (Zazaca) cem törenleri düzenlemekte, kendilerine özgü kaidelerle **Hak'ka** yakarmaktalar. Yani, **Dersim halkının inancı bir ayağıyla Alevilik'se, diğer ayağı ile de Dersim İnanıcı'dır** ve biz bu senteze **Dersim Aleviliği** diyoruz.

Bazı çevreler de **Dersim İnanıcı'nı** istismar ettiler; **"güneş"** ve **"ateş"** diye diye **Zerdüştlüğe** bağlamak için çırpınıp durdular ve ne yazık ki henüz bu tutumlarını sürdürmekte. Yeri değil, ama üzümlük belirtmek zorundayız: **"Dersimli'lerin inancında ateşin kutsallığı"** gülünç bir sav olmaktan ileriye gidemez. **Dersim İnanıcı'nda ateş, evi ve ocağı simgeliyor**; bu yönüyle **Türk halkının ateşe yaklaşımıyla büyük bir benzerlik içinde**.

Yukarıda söylediklerimizin dışında, **Dersim'deki her dağın, her gölün, her ırmağın, her kayanın, her ağacın, her taşın ve hatta her bir karış toprağın dahi dini motiflerle bezenmiş sayısız öyküleri ve söylenceleri anlatılır**. **Dersimli'lerin her evinde bir Tanrı, her Ev ve Ziyaret Tanrısının da sayısız öyküleri var**. **Evdil Musa, bir Kötülük Tanrısı olarak bilinir**. O'nun komutasında **"Eskerê Evdil Musay"** (Evdil Musa'nın Askerleri) olarak bilinen **Kötülük Meleklerini de belirtmeliyiz**. Ama **Dersim İnanıcı'nda orduya karşı ordu, kötülük ordusuna karşı iyilik ordusu olarak bilinen "Eskerê**

Duzgini" (**Duzgın'ın Ordusu**) durmakta. Güneş, inancımızda önemli bir konumda. **Yılan, kurt ve şahin** gibi motiflerin inancımızdaki yeri çok önemli ve canlılığını hala korumakta; ayrıca bunların Kuresli'lerle olan bağları hem çok çarpıcı ve hem de çok güçlü. Uzun sözün kısası, **Dersim ve Dersimli Anadolu'daki bir kültür hazinesinin adıdır.**

Dersimli'lerin kullandığı **"Wayır"** sözcüğüne; Kürt'lerde **"Xode"** veya **"Hüda"**, Türk'lerde ise **"Allah"** veya **"Tanrı"** sözcükleri denk düşüyor ve bu sözcüklere Dersimli'ler kendi dillerinde kesinlikle yer vermezler. Bizde, yalnız bir Tanrı olmadığını ilkelden belitmiştik. Her evde bir Tanrının varlığına işaret ettik. **Ev ve Aile Tanrısı da Dersim İnanıcı dediğimiz hazinenin bir zenginliği.** Bu nedenle, **Dersim İnanıcı'na** daha geniş değinmek zorunda kaldık.

Ev ve Aile Tanrısı Dersim İnanıcı'nda bir binanın temeli gibi duruyor. Temelsiz bina olabilir mi? Ya da, **Dersim İnanıcı'nın** temeli. yani **Ev ve Aile Tanrısını** duymayan, bilmeyen ve yaşamayan Dersimli var mı? Almanya'da dahi, bu inançlarına olan bağlılıklarını canlı tutan Dersimli'lerle yüzyüze geldik. Bunlardan kimi bize **"Ev ve Aile Tanrımızı gördüm; genç bir kızdı!"**, kimi de **"ak sakallı bir yaşlıydı!"** dedi.

Yalancıyı ne **Hak** sever, ne de kul. Biz de, kimseyi yanıltmadan **Hak** gerçeğini söylemek zorundayız; bu inancımız her geçen gün biraz daha karanlığa gömülüyor. İnsan dilini konuşmayınca, inancını yitirmesi de kaçınılmaz olur. **Ev ve Aile Tanrımız** da şimdi bu konumda. Değerlerimizi küçümsüyoruz. Bu ne anlama gelir? Bu, Dersimli'lerin kendi inançlarını tanımak için, hiç de kafa yormadıkları anlamına gelir. Tabii, bunun acısını da en çok gençlerimiz çekmekte, inancımızdan kendilerine düşen payı almaktan yoksun kalmaktalar.

Madem öyle, şimdi **Dersim İnanıcı'nda Ev ve Aile Tanrısını** daha yakından tanımaya çalışalım.

Kutsal bir mekan olan Dersim'de, insan hemen hemen her yerde bir Tanrıyla karşılaşabilir. Bilindiği gibi, inancımızda hiç bir şey sahipsiz, yani tanrısız değil. **Ev ve Aile**

de öyle. Ev ve Ailenin de Tanrısı var ve bunlar zaman zaman şu donlarda görülüyorlar:

- Genç kız,
- Genç erkek,
- Arap,
- Yaşlı ak sakallı.

Tanrı, **Dersim İnanıcı'nda** somuttur ve her Tanrı bir dona bürünerek göze görülür. Tanrısıyla barışık olan her insan, kuşkusuz O'nu görebilir. Biz, Tanrıların girdiği donları **Hızır, Kures, Duzgın** ve bir de **Ev ve Aile Tanrısı**yla vermeye çalıştık. Herkesin kendi evinde gördüğü bir **"don"** oluyor. Biri genç bir kızı görürken, diğeri genç bir erkek, ya da Arap görebiliyor. **Kim neyi görürse görsün, bunun pek öyle önemi yok; sonuç olarak bunların işi ve işlevi aynı.**

Madem öyle, **Ev ve Aile Tanrısı niçin gerekli ve ne yapıyor? Hangi mekana egemen oluyor? Kimin başında kanat çırpıyor, kol-kanat geriyor?**

Ev ve Aile Tanrısı evin çocuklarını koruyor, evin halkını koruyor, evin kısmetini artırıyor, evin nasibini koruyor, evin rızkını kestirmiyor, evin berektini artırıyor, evin malını ve mülkünü koruyor, hastalıklardan koruyor ve de evi her türlü kötülükten sakınıyor. Yani, evi zenginliğe boğup, kötülüğü kovuyor.

Kuşkusuz, diğer tarafta kötü melekler de boş durmuyor. **Bunlar, her zaman Ev ve Aile Tanrısı ile savaşmaktalar, eve kötülük yapmanın gayreti içindeler.** **Ev ve Aile Tanrısı** olmasa boşluğu bunlar dolduruyor; **ev halkına zulüm ediyor, düzenini bozuyor, rızkını ve kısmetini kesip evi harabeye çeviriyorlar.**

Tektanrılı inançlarda (dinlerde) düalizmin yeri yok. Örneğin; bilimadamları tektanrıcılığın **Zerdüştlükle** başladığını belirtiyorlar. Ama buna rağmen **Zerdüştlükte** ki düalist görüşlerin nedenini, düalist inançların etkisinde kalmaya bağliyerek, bunları sonradan edindiği yönünde açıklamaktalar. Bilimadamlarının bu düşünceleri **Dersim Aleviliği** için de geçerliliğini koruyor. Her ne kadar **Alevilik** tektanrılıysa da, **Dersim İnanıcı'nın** çoktanrılığını unutmamak gerekir. **Dersim Aleviliği** de bu iki inancın sentezinden

oluşmaktadır. Bunlardan Dersim İnanıcı'nda, yer yer düalizmin izleriyle karşılaşırız ve bunlar eve de yansıyor. Evde, Ev ve Aile Tanrısı iyiliğin ve iyilik istemiyen melekler de kötülüğün safında görülüyor.

Muti'den Xalıka Gülüzare(60) bize kötü meleklerle ilişkin bir örnek aktardı, dedi ki,

"Bir evin genç bir kızı olur. Bu, bir gün suyu ateşe kor, ısıtır ki bununla yıkansın. Küfeti getirip evdeki sütunun önüne indirir ve giyisilerini çıkarıp sütuna asar. Ardından küfete girerek küçük bir kürsüye oturur ve yıkanmaya başlar.

Meğerse bu genç kızcağz giyisilerini, sütunda asılı duran ziyaretin üstüne asmış. Yani, ziyaret giyisilerin altında kalıyor. Kötü bir melek bunun ayırımına varınca, hemen genç kızın tepesine biner. Kızcağz küfette öyle bir yakarıyor, bağılıyor ve haykırıyor ki, Hak bunu düşmanıma dahi yaşatmasın!

Evin Tanrısı genç bir kız'mış. Bu, kötü meleğe bağırarak diyor ki,

-Zulüm! Sen o kızdan ne istiyorsun?

Ev Tanrısının sesini duyun kötü melek kızı bırakıyor ve kız bayılarak küfetin içine yıkılıyor. Kötü meleğin amacı zorla kıza sahip olmakmış. Bu kargaşada kızın annesi yetişiyor ve giyisileri sütundan indirerek kızını ayılıyor."

Önceleri ziyaret, evliya ve bir torbacıkda korunan "teberık" denen kutsal özdekleri ağaç sütunlara asarlardı. Bunlar nerede iseler Ev ve Aile Tanrısı da oradaydı. Bu inançla sütunun dibinde bunlara hizmet edilirdi; mumlar yakar, lokma pişirip dağıtır ve kurbanlar yaparlardı.

Bu şimdi de öyle. Halkımız bu inancını henüz yitirmediği gibi, Ev ve Aile Tanrısı için yaptıkları hizmeti de savsaklamıyor. Perşembeyi cumaya bağlayan her akşam, evlerindeki ziyaret ve "teberık"lerin önünde mumlar yakmakta ve lokmalar dağıtmaktalar. Ama artık evlerde ağaç sütuna rastlamak pek olası değil, dolayısıyla ziyaretleri duvarlara asmaktalar ve ev halkı bunların hizmetini duvarların dibinde görüyor. Dersimli'ler her nereye göç edip gitmiş ise, evdeki bu ziyaret-

lerini ve "teberık"lerini birlikte götürerek oralarda da duvarlara astığı yaşanan bir gerçek; insan bunu ister Bursa, Ankara ve İstanbul'da olsun, ister Aydın, Adana ve İzmir'de olsun, hatta Almanya'da dahi görebiliyor.

Kırdım'dan Naçika Harse(75) de kötü meleklerle ilişkin diyor ki,

"Kötü melekler. Ekerê Evdil Musay (Abdal Musa'nın Askerleri) karanlık basınca ev ev gezip kapıları denetliyorlar. Bunlar, kapısını örtüp, sürgüsünü çekerken 'bısmılay' (bismillah) demiyenin evine giriyor, kötülük ediyorlar. Bir de, ekmeğin bulunduğu kaptan ekme alınca 'bısmılay' diyerek kapamak ve Ev ve Aile Tanrısına yakarmak gerekir, yoksa kötü melekler ekmeği tümünden götürüyorlar."

Naçika Harse'nin bu aktardıklarından da anlaşılıyor ki, eve düşmanlık güdenler hiç de az değil. Bu nedenle, Ev ve Aile Tanrısı'nın Dersimli'lerin yaşamındaki önemini vurgulamak istiyoruz. Buna, daha değişik örneklerle açıklık kazandırmaya çalışalım.

Kırdım'dan Waa Cewayir'in(52) bize anlattıklarından çok kısa başlıklarla örnekle-meye devam edelim:

Bir Dersimli eğer bir köye, bir kente veya gurbete gitmek için evinden ayrılacak olursa,

-Ya Ev Tanrısı! Sen bana yardım et de rahat gideyim ve rahat dönüp geleyim! diyerek dua eder ve evin kapısına niyaz ederek evinden öyle ayrılır.

Halktan biri bir Kuresli'nin evine ziyarete gittiğinde veya döndüğünde de evin kapısına niyaz eder, daha güçlü olduğuna inandığı Kuresli'nin evindeki Ev ve Aile Tanrısı'dan dileklerde bulunur.

Ya da bir işe başlayacak olursa,

-Ya Ev Tanrısı! Sen işimi hayırlı eyle!

-Ya Ev Tanrısı! Sen işimi hayıra çevir! diye duada bulunur.

Çift sürme mevsimine girildiğinde, öküzleri çifte koşmak için dışarıya salmadan, lokma pişirip bunu evdeki ziyaret ve "teberık"ın önünde dağıtırlar. Ev ve Aile

Tanrısına yakarıp, dileklerde bulunduktan sonra öküzlere dışarıya çıkarır işlerinin başına giderler.

Bu töreni, çiftleşme mevsimine girilince de uygulamaktalar. **Ev ve Aile Tanrısına** dualar eder, lokmalar dağıtır ve sonra da tekeleri süslüyerek keçilerin arasına bırakırlar.

Dersimli'ler, evin malını veya katığını kötülerden ve kem gözlerden korumak, ileride olabilecek bir olumsuzluğu önleyebilmek için, bir avuca aldıkları biraz tuza okuyup üflerler. Buna "sole harsım kerdene" denir. Bu esnada dua ve dileklerde bulunurken,

-Ya **Ev Tanrısı!** Her ne kötülük varsa **Sen** buradan uzaklaştır!

-Ya **Ev Tanrısı!** **Sen** nasibimizi azaltma, kismetimizi kesme, bize yedir!

-Ya **Ev Tanrısı!** **Sen** malımızı-davarımızı kemgözlerden ve hastalıklardan sakın!

Dersim İnanıcı'nda, **Ev ve Aile Tanrısı** her zaman mekan seçtiği evle barışık olmayabilir. İnsan **Hak**'kın gerçeğinden ayrılır, evde büyük-küçük bilmez, pir-rehber tanımaz, komşu hakkını yer ve onlarla uyumlu ilişkiler geliştirmez, ya da başka hatalar işlerse: o zaman **Ev ve Aile Tanrısı** böylesine darılır, evin işleri yolunda gitmez ve bir lokma ekmeği minnetsiz yiyemez.

Bir evde eğer biri borçlanır veya hastalanır, ya da o evin malına zarar gelirse, o evdekilerin kendi **Ev ve Aile Tanrılarını** kendilerinden küstürdüklerine inanırlar ve derler ki,

-**Sen**, kendi **Ev ve Aile Tanrını** küstürmüşsün!

Bu nedenle, O'nunla barışmak ve gönlünü almak için lokma pişirir, kurbanlar ederler.

Dersimli'lerin düzenledikleri cem törenlerinde bu konu da çok geçer. **Hak**'ka yakarırken dede'nin ilahiyi ve curayı kesip, katılımcılardan birinin adını anarak ona,

-**Sen**, kendi **Ev ve Aile Tanrını** küstürmüşsün! **Bu** nedenle işlerin hep ters gidiyor. Gecikmeden, **Ev ve Aile Tanrısı'nın** gönlünü yap, kendisiyle barış!

dediği çok oluyor.

Tabii bu, dede tarafından yalnızca

Hak'ka yakarırken söylenmiyor. **Dersim**'de talibini ziyaret eden pirlerin, talibin evinde konuklarken ona rüyalar görmeleri de çok yaygın ve köklü bir gelenektir. Pir sabah uyandığında talibi yanına varır ve ilk sorduğu, kendisi ve ev bireyleri için bir rüya görüp görmediğidir. Gerçekten talibi kendi **Ev ve Aile Tanrısını** küstürmüşse bu rüyada pire görülür ve pirin kendisine,

-**Sen**, **Ev ve Aile Tanrını** küstürmüşsün! **Bir** kurbanını al, sabahın şafağında güneşin karşısına geç, kendisine yalvar yakar, **Ev ve Aile Tanrısı'nın** gönlünü al!

dediği de olur.

(**Waa Cewayir**'in bize aktardığı bilgileri burada kesiyoruz.)

Bundan sonra da, **Ev ve Aile Tanrısı** ile yılanlar arasındaki ilişkiye birkaç sözcükle de olsa değinmek istiyoruz.

Yukarıda birazcık sözünü etmiştik; önceleri evlerde çok yılan çıkardı. Bir yılan türü olan alaca renkli yılanlara karışılmazdı, bugün de öyledir. Halkımız açısından bu alaca yılanlar kutsaldır. Bu yılanları evlerde görüldüklerinde dokunmuyorlar ve kutsadıklarından hem **Ev ve Aile Tanrısının** safında saymakta, hem de kimileri **Ev ve Aile Tanrısı** olarak görmekteler.

Ev ve Aile Tanrısı düzeyinde kutsanan alaca yılanlara ilişkin, bize bir olay aktarıldı, dendi ki,

"**Balaban Deresi**'nde 'Dale' denilen yerdeki evlerden birinde böyle bir yılan çıkar. Cahilin biri kalkıp bu yılanı öldürür. Ve böylece kötü meleklerle kapıyı aralamış olur. **Bu** evin mal ve mülkü çokmuş. **Hak** vergisiymiş. **Ama** yaptıkları bu son hatadan dolayı, evin rızıkına çok zarar vermişler. **Yılanı** öldürdükleri gün, kurt mala saldırır ve içinden birini dahi sağ bırakmaz."

Bu örnekten de anlaşılıyor ki, **Dersim İnanıcı**'nın temeli önemli oranda iyilik ve kötülüğün üzerinde yükseliyor. İnsan, "iyi" olanı yitirirse meydan "kötü"ye kalır, boşluğu "kötü" doldurur. **Bu** da, evin halkını ve rızıkını koruyabilecek bir güçten yoksun bırakır.

Yazımızın sonuna doğru yaklaşırken

vurgulamak istediğimiz bir diğer özellik de, Anadolu'da, Dersim halkından başka hiç bir halkın kendi inançlarında **Ev ve Aile Tanrısına** yer vermedikleri, O'na inanmadıklarıdır. Ama, biz bu inancımızla dünyada yalnız değiliz. Örneğin; **Tibet halkının inanç dünyasında Ev ve Aile Tanrısını görebiliyoruz.** Veya; Afganistan ile Pakistan arasındaki **Hindukuş dağlarının eteklerinde yaşayan halklardan, Kalaş halkının da inancında Ev ve Aile Tanrısı var. Bu halkın inanç dünyasında, Dersim Tanrılarında Hızır ve Duzgün'a benzer "atlı" Tanrılar da görülüyor.** Bu mekandaki inançları tarayıp araştırmakta yarar olduğu düşüncesindeyiz; ama unutmayalım ki aynaya baktığımızda kendimizi görmek istiyorsak, önceliği kendi inancımızı öğrenmeye, araştırmaya ve karanlıktan gün ışığına çıkarmaya vermeliyiz.

Çeviren: M. COMERD

Mannheim'de "international forum" "Zaza Dilini Tanıtma Akşamı" düzenliyor.

Infoabend zur Zazasprache

Wir haben für 23.02.96 um 19.00 Uhr die beiden Sprachwissenschaftler M Sondanato und M. Jacobson eingeladen
Sie werden uns die Zaza-Sprache (Alphabet, Phonetik, Grammatik...) vorstellen.
Eingeladen sind alle, die Grundkenntnisse der Zaza-Sprache beherrschen und vertiefen möchten.

Olvazê hewli,
ma roza 23.02.96, sate 19.00 de mordemê ilimê zoni M. Sondanato u M. Jacobson silayîye kerdê. Yî a roze zonê ma sero qeseykenê:
Ma çituri zonê ho de nusneme ("yazmîs keme"),
Ma zonê ho de çituri waneme? Alfaba zonê ma çituriya?
Sîma ke bêrê, mazof beme sa.

international forum
Neckarpromenade 46 - 68167 Mannheim
Tel. 0621-3385613 Fax. 0621-3385616

Volkshochschule (VHS) Bochum

"Zazalar-

Unutulmuş Bir Halk" konulu bir konferans düzenliyor.

Konferansta Zazaların tarihi, dili, kültürü ve güncel durumları ele alınacak.

Einzelveranstaltung

Die Zazaen-

ein vergessenes Volk

Die Zazaen sind ein etwa 5 Millionen zählendes iranisches Volk, das heute in Ostanatolien (Türkei) lebt. Die Zahl der in der Bundesrepublik lebenden Zazaen wird auf 250.000 geschätzt. Dieses Volk ohne internationale Fürsprecher/innen gerät immer mehr unter den Druck der türkisch-kurdischen Auseinandersetzungen. In der Veranstaltung soll ein Ausschnitt aus der Geschichte, Sprache, Kultur und aktuellen Lage der Zazaen vermittelt werden.

Leitung: Aribert Azedeylem

Zeit: Donnerstag, 29. Februar, 18.30 Uhr

Ort: VHS, Williy-Brand-Platz 2-6

Clupraum

Entgelt: frei

KONFERANS

ZONÊ MA

Program:

-Koka u tarîxê Zonê Ma

Dilimizin tkökeni ve tarihi gelişimi

-Zonê Ma, alaqê Zonê Ma u zonunê binu

Dilimizin kendine özgü yanları ve akraba dillerle ilişkileri

Qeseykerdoğ / Konuşmacı: Zilfi

Ca / Yer: De Snufelpaal

Lekstraat 2 Presiekkhaaf-Arnheim

Tarîx: 24 Şubat 1996

Sate: 17.30

Cemaatê Zonê Zagonê Dêrsım

ISSN 0946-4573

MATE

Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dimili-Kirmanç-Zaza
Dimili-Kirmanç-Zaza Dili ve Kùltürü Dergisi
Zeitschrift der Dimili-Kirmanç-Zaza-Sprache und Kultur

Yitiqatê Dersimi de

WAYIRÊ MALÎ

Sarık Şüan Xêro, Memık Gavan Xıravino.
Wayirê Malê Yavani ki 'Sultan Duzgino.
Serva Duzgini Dersimici Malê Yavani Nekisenê,
Dersim de "Avcı" Çino!

Munzir COMERD

Yitiqatê Dersimi serro ma têpêy de tayê nusti mecumawu de kerdî eskêra. Ni; "XIZIRO KHAL", "Yitiqatê Dersimi de KURES", "Yitiqatê Dersimi de DUZGIN", "Yitiqatê Dersimi de WAYIRÊ ÇÊÎ", jü ki "Yitiqatê Dersimi de CENET u CENEME ÇINO" bi.

Naca de helqa de bine besnenime na zincira Yitiqatê Dersimi ra. Mevzuatê mawo nıkayeni ki, "Yitiqatê Dersimi de WAYIRÊ MALÎ"yo.

Tavi ma gereke naye ki vacime ke, çığa ke ma namê na nustê xo "Yitiqatê Dersimi de WAYIRÊ MALÎ" nopa ki, mevzuatê na nuski wena zaf hira u verino. Cawo ke malê Dersimicu, ya ki mal u heywanê yavani yitiqat u felsefa Dersimi de cêno, ni serro ki tenê serrê xo decnenime, cenime ra xo dest. Eve nine Dersimici kamci çım ra mal u heywani, ya ki taviyati vênênê no yeno meydan, yanê felsefa dine bena areste. Yirtibatê nine ki mordem neşikino ke mevzuatê ma Wayirê Mali ra rabırno.

Ma, hatan nıka nustunê xuyê binu de çutır ke qalê cı bime, wazenime ke uncia naca de ki bidekernime. Ma ke Yitiqatê Dersimi va çıyo ke anime çımu ver nawo: Elewiyeñi ra raveri sarê Dersimi eve çınay ke yitiqatê xo ardo, ewro wena ki estê, yitiqatê dinede ki cawo de hewl cênê, nine pêrunê ra ma çutır ke qalê cı bime Yitiqatê Dersimi vanime.

Tavi ke yitiqatê sarê Dersimi teyna Yitiqatê Dersimi serro nevindeno. Xo vira meerzime ke Dersim ke va Elewiyeñi, Qızılbaşeni yena ra çımu ver. Sarê Dersimi Elewiyeñi 'be Yitiqatê Dersimi ra sanıtê pê. Ğezna Elewiyeñi eve Yitiqatê Dersimi biya jede, biya dewleti. Elewiyeñia Dersimi ki eve nine yene ra meydan. Xora, Dersim ke va Elewiyeñi yena mordemi viri, Elewiyeñi ke va Dersim yeno viri. Kes neşikino ke nine jüvinira rabırno.

Wayirê Mali ki na Ğezna Yitiqatê Dersimi rawo. Ne yitiqatê Kurdu de, ne ki yê Tırku de Wayirê Mali çino. Ma, Wayirê Mali re Tırkki de şikinme ke "Hayvanlar Tanrısı (koyun, keçi, inek vb. küçük ve büyükbaş hayvanlar)" vacime. Almanki de ki Wayirê Maliyo ke Dersimici vanê nira "Hirtengott" vacino.

Ma, nustunê xuyê binu de Yitiqatê Dersimi de qalê Wayirê Mali ki bime. Ama serr ra neda, hira neguret ra xo dest. Ma pêro ki zanime ke Yitiqatê Dersimi roc 'be roc kuyno tari, çimetunê xora zafine keno vindi, şıya yitiqatunê binu de maneno lingu ver sono. Ewro, genc u royalê ma Yitiqatê Dersimi rınd nezanê, Yitiqatê Dersimi eve xo lingi wes u war nino nine nereseno. Coku, çığa ke ma nustunê xuyê binu de qalê Wayirê Mali bime, ama ma zanime ke zafine çım de na qali tawa ifade nekerd. Xora ke ma şikiyayme wazenime ke na nustê xode Wayirê Mali serro tayena jü 'be jü vinderime.

Ama verende, sarê Dersimi malê xo cısn 'be cısn, ya ki serrunê mali cêno ra çımunê xo ver heni ki qor 'be qor çutır name keno, ni bımusime ke malo ke şıya Wayirê Mali de maneno no ma çım de areste bo.

Eve zonê Dersimi mali nia kenime xo çım ra. Sarê Dersimi cısn u sıxletiya manga u gay ra "naxır" vano.

Manga ke zê dolê dayera eke makêka "gokê", ses asmi ra tepia "mozake", dı ke qedenay "nalıke", eke amê gay zê ki cıra "manga" vanê. Xora ke dolê manga nêri bi cıra "gok", ses asmi ra tepia "mozık", dı ke qedena "viştera", peyniye de "ga" vanê.

Cısn u sıxletiya bız u kêli ra "malo pez" vanê.

Bize ke zê makêka ra "bizeke", ses asmi ra tepia "tuske", dı ke qedenay "karıke", eke amê kêl zê ki "bize" vanê. Xora ke nêri bi "bizek", ses asmi ra tepia "tusk", dı ke qedenay "kêlece", peyniye de "kêl" vanê.

Cısn u sıxletiya miy u vasni ra "mêsin" vanê.

Miye ke zê makêka ra "vareke", ses asmi ra tepia "kavire", dı ke qedenay "belendire", eke amê vasn zê ki cıra "miye" vanê. Xora ke nêri bi "varek", ses asmi ra tepia "kavır", dı ke qedenay "hogeç", peyniye da ki "vasn" vanê.

Sıxletiya vareku 'be bizeku ra "selx" vanê.

Jü ki qesa "mal"i esta ke naye ki bizi, miy, mangi, pesküfi 'be jê nine wena heywanê ke nisor kenê yine pêruna ra vanê.

Gezna qesunê zonê Dersimi zaf dewletiya. No mevzuatê mali de ki beli beno. Vacimê, Tırkki de ke "sürü" va, ya ki Kırdaski de ke "keri" va; zonê Dersimi de mordem cısn u serru cêno ra xo çımu ver, cıra "naxır", "mêsin", "malo pez" 'be "selx" vano.

Ma ke serva na mevzuatê xo nia eve zonê Dersimi cısn u namê mali kerd xo çım ra, nayera rapia ki xora tayê persu pers kerime.

Cayê mali lavatiya sarê Dersimi de koti dero? Sarê Dersimi mali eve kamci çım vêneno? Wayirê Mali çiko? Sarık Şüan kamo? Memük Gavan kamo? Wayirê Mali zobina yitiqatê kami de esto? Ciabê ni persu ke diya no mevzuati ki yeno ra tiji ver. Eke heni ro bêrê huçikunê xo bîsemernime we.

I-DERSİMİCİ MALÊ XO EVE KAMCI ÇİM VÊNENÊ?

Wena ke me Wayirê Mali serro qal nekerdo hira, veren de mavanê sarê Dersimi 'be malê dine serro tenê vinderime. Nia, felsefa Dersimiya ke Wayirê Mali cıra zêno tayena yena tiji ver, mevzuatê ma ki eve naye beno areste.

a-DERSİMİCİ, HER MALA XO JÜ NAME NANÊ PA.

Hardê Dersimi pırrê kowuno, coku cıterê hundê yemis nebena. Cite de, eke ardê çêi veti yinera hewl kes çine bi, ama no, mal weyi kerdene de heni nebi. Eve mali çı ke çêi rê lazım bi wo temin kerdênê. Coku mal weyi kerdene zaf raveride biye. Verende Dersim de, çêwo ke mal weyi nekerdenê çine bi. Mal ke mebiyenê sarê Dersimi vêsan mendenê. Tavi ma zanime ke ewro Dersim de hem lavatiya ekonomi de, hemi ki sosyali de zaf çı vuriyo.

Ma va ke Dersim de mal weyi kerdene zaf raveride biye. Tavi ke her Dersimci qimetê ni rınd kerdî bi xo çım ra. Ca 'be ca dı ciranu ke jüvin de dênô pêro, verende eke va ard ro cı jıyan dênê malê jüvini. Lodê vasi vêsnenê, gomê mali vêsnenê, mal sanênê xo ver berdenê. Malê jü çêi ke bi wo çê pawu ra bi, eke çine bi wo çê bine ra xirave bi. Mal ke mebiyenê sit nebiyenê, mast nebiyenê, do nebiyenê, toraq nebiyenê, ron nebiyenê, goşt nebiyenê, pırç nebiyenê. Ni pêro ki hem hetê werdene ra, hem hetê pay kerdene ra, hemi ki hetê cıl u corê çêi ra zaf mühim bi.

Vacime, loda jü ke bivêsenê malê xo vêsan mendenê. Ya malê xo zaf cêra rotenê, ya ki berdenê pudi dênê jü. Yanê malê di jüyê bini berdenê kerdênê weyiye, peycı verra çike waştênê guretenê.

Yanê mal ke mebiyenê miletê Dersimi vêsan mendenê, vıran mendenê.

Tavi Dersimi de malê jü çêi ke vêsan mend, sarê yi çêi ki vêsan mendenê. Coku eke nas u dosti amenê jüvini şiyenê hal u demê jüvini pers kerdênê, vatenê "Zav u zêçê to çutiro? Mal u mulê to çutiro?" Yanê mal u ga qe çêi serra nebırmenê ra.

Heni bi. Raştike malê çêi jê sarê çêi bi. Vacime çutır ke namê lacê çêi "Demen" bi, "Rıza" bi, "Binali" bi, "Baqr" bi; ya ki namê çêna çêi "Harse" biye, "Fadima" biye, "Sise" biye "Beyaze" biye jü 'be jü namê malê xo ki bi. Vacime,

Tayê Namê Mangu nia ro:

Nare, Bore, Sure, Çharebese⁶, Çhare⁷, Fince, Dinare, Kiraze, Qole⁸, Quliye⁹, Nexse¹⁰, Qerse, Lolağê, Qırmize¹¹, Zerre, Zerme, Şerbane, Ceylane, Seme, Bazare, Mirce, Milke, Beleke¹², Bese, Zarance, Kole¹³...

Tayê Namê Gawu nia ro:

Bor, Kêles¹⁴, Sur, Lolağ, Fid, Bes, Belek, Çeleng, Çengel¹⁵, Horan, Qul, Çhar, Çel, Çil, Xişt¹⁶, Şirin...

Tayê Namê Bızu nia ro:

Tase, Gêwre, Gule¹⁷, Ğeze, Berğe, Pule, Ğule¹⁸, Aske¹⁹, Kole, Çule²⁰, Çiçe, Çunçule, Dundile, Qeme, Ğeribe, Lewlêse²¹, İştirine, Vare²², Vite²³, Rıqışe, Hêlge, Hewre²⁴...

Tayê Namê Miyu nia ro:

Kurre²⁵, Gule, Tirrigulere, Qere, More, Sise, Ğule, Beleke...

Tavi ke mali namê xo zanitenê. Venga namê kami denê aye, ya ki yi veng kerdênê xora, xo çarnenê.

b-MAVENÊ DERSİMİCÜ MALÊ XO DE ÇUTIR Bİ?

Mavenê sarê Dersimi 'be malê xo zaf cawu de hesiyat serro erzino. Mavenê xo ke mordemi de çutır bi, malê xode ki heni ro. Gege mordem heni zano ke malê xode qeseykenê. Gege ki mordem heni zaneno ke cêrenê malê xo vero.

Nıka eve jü misali na mevzuati areste kerime.

Dersim de kamci çêwo ke manga dite lawuke nevanê. Na lawuke de tıvanê ke cêrenê manga vero ke, manga sit dine do.

Lawuka dosene koti ra veciya?

Veren de, jü manga ke musê wayıra xo mordemê Ğerivi neverdana binê xo coku. Wo raw cirê lawuke vanê ke mılayım bo.

Heto binde sevevo xuyo en mühim xora nawo ke manga, hama hama her daim gokê xo esto. Gok ke bi, manga sit nedana, wazena ke sitê daye gokê xo bilo. Coku cirê lawuke vanê ke mılayım bo, heni cıra sit bicêrê.

Naca de na lawuke ra jü misalê biderime. Ma na lawuke domaneni de maa xora, peycı ki xalcenia xora hesnê arde pêser. Vacime namê manga "Nare"wa.

“Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nara mı!
Vilika mı!
Gonia xo kenu tora!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nara mı!
Nara mı!
Zerna mı!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nara mı!
Çiçikê to wenu!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Gula mı!
Sosna mı!
Çiçega mı!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nara mı!
Dewleta mı!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nazliya mı!
Kivara mı!
Rindeka mı!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nara mı!
Nara mı!
Gezela mı!...”

Hatan ke manga dite qedenê, na lawuke nia vanê.

Heto bin de ki Dersimici ke malê xode qeseykenê, tıvanê ke zonê her cısnê malî zobinawo.

Vacime, eke mangu bota finê vanê “**tay tay!**”; gawu ke bota finê vanê “**ho ho!**”; bîzu ke bota finê vanê “**tişt tişt!**”; miyu ke bota finê vanê “**du du!**”; goku ke bota finê vanê “**tuy tuy!**”; vareku ke bota finê, ya ki wanenê xo vanê “**çiçe çiçe!**”; bizeku ke bota finê, ya ki wenenê xo vanê “**khidê khidê!**”; kêrgu ke bota finê “**kiş kiş!**”; qılançıku ke bota finê vanê “**qır qır!**”; gücuku ke bota fine ki vanê “**fırr fırr!**” ya ki “**çüç çüç!**”.

II-YITIQTATÊ DERSİMİ DE CAYÊ MALÊ YAVANİ 'BE HEYWANÊ

YAVANİ RA.

Yitiqatê Dersimi de tēyna koy, goli, kēmeri, dari, mergi, çhemi, heni... jiarge niyê. **Yitiqatê Dersimi** de mal u heywanê yavani 'be teyrê yavani ra ki jiargey estê. **Vacime, malo pez jiargewo, heliyo çhal jiargewo, morê belekî jiargevê...** Dersimici serve heywanu vanê “**herkes nasivê xo weno.**” Coku, jiarge bo mebo hatan ke mecbur nebi nejdîyê qe jü mahluqati nebenê. Newazenê ke gonîa çüçike bile çêvervê dine kuyo. Nika tenêna şime na mevzuati serr.

a-WAYIRÊ MALÊ YAVANİ DUZGINO, COKU DERSİMİCİ MALÊ YAVANİ NEKİSENÊ.

Mordem ke **Yitiqatê Dersimi** de **Wayirê Mali** serro vînet, heto bin de cawo ke malê yavani 'be heywanê yavani **Yitiqatê Dersimi** de cêno xo vira mekero.

Ma newazenime ke qesa zaf bîfeteînime. Coku, vanime ke **Yitiqatê Dersimi** de malê yavani bilasevet bilaheq, serva kêfê xo, ya ki serva werdena xo nekişino. Yanê, eve qesa Tırkki, Dersimici “**av**” nesonê, “**avcılık**” nekenê.

Dersimici çira malê yavani nekisenê, tenê ni serro vînderime.

Yitiqatê Dersimi de qe tawa bê **Wayir** niyo. Tavi, malê yavani ki bê **Wayir** niyo.

Vacime, malo pez (Şmalê yavani), ya ki eve namê xuyo bin ra malê kowu 'be pesküfû ra malê **Duzginiyo**²⁶. Jiargewo. Nekisino. **Duzgin** ke **Zargovit**²⁷ de piyê xora sermayino remeno, malo ke Yi çereno kuyno dima **Kemer**²⁸ de eve yine beno sırr. Malê kowu 'be pesküfû ra na mali rawo. Malê **Duzgini** ke kuyno dima tēy sono, pi zırçeno vano “**Nasivê ma mebirrne!**”.

Duzgin ke naye hesneno, cêreno ra eve çüya destê xo dano piro tayine piyê xorê birneno ra. **Malo pezo ke çêwu de kenê weyiye, yanê bızı ki na mali ra biyê.** Ma, na vatene hira mecuma **PİR**'i de nustê **DUZGIN**i nusnê.²⁹ Ma, na vatene ra cawo ke qalê mali ano ra ucay cênime yitka.

Tornê Dewres Dili Bava Heseni³⁰ marê vate.

“**Duzgin** sono **Zargovit** de gomê mali serr. Apê xo hirê asmi diyar nesono. Zimistano. Vare zaf vara, qe cayê şia neaseno. Ne vaso, ne hewlo, ne xirabo! No qısawete de maneno. Lekanu keno pay sono **Zargovit** de diarê **Duzgini**. Vano.

—Ala şeri, na sêy mal se kerd!

Sono **Zargovit** de gomê mali ke, gome de zilv erjiyo pêserr. Mal gome de çmo.

No çığırê mali ro sono. Nia dano ke **Duzgin** mali ver dero. Cawo ke mal çereno şîawo. **Duzgin** çüya destê xo dano piro vas u velg beno kêwe, bir beno kêwe bızı ki dorme de çerenê.”

Na mevzuati **Davut Sulari** beyita xo “**Da Da Duzgin**”³¹ de (**Apo İsmail**³² vano) nia ano ra zon:

“Wa Wayıro, wa Wayıro
Kêmer persena Wayır mito
Henî vaz dano safi sito
Tı ke Wayırê mı persena
Asma çeli³³ de bax u bostan ramito

De **Duzgin**, de **Duzgin**
Da da **Duzgin** !”

“**Duzgin** wena ferqın de niyo. Mal ke api vêneno ze tenê pilkeno. No vano,

-Sima çıra henî pilkenê? **Kureso Kurr**³⁴simade veciya?

Xo çarneno ke apê xo uca ro. No zaf sermayino, cıra **Kureso Kurr** vato coku. Düşê **Kêmeri** ro remeno. Mal kuyno ni dima. **Kures**³⁵ dima zirçeno,

-Buko buko mereme! tawa nebeno! Tı yi mali bena koti? Çıra rısqê mı birnena?

Duzgin xo çarneno eve çüya xo dano ro bize ro, tayê cıra vısınê. Wo **Kêmer** ro sono beno vindi.”

Eve qesa kılme: **Yitiqatê Dersimi** de **Wayırê Malê Yavani Duzgino**; uyo ke nejdîyê malê yavani beno, **Duzgin** naye dirê neverdano. Coku, sarê Dersimi ne jê sarê Tırku beno “avır”, ne ki jê sarê Kurdu beno “neçirvan”.

b-DERSİM HARDO DE JIARGEWO. JIARE, ZOBİYA GONIYA QIRVANU RA NEWAZENA KÊ GONİ DEVERDİYO.

Gege vergi vêsan manenê, benê har kuynê mali. Gege ki tayê hesi salatê gomê mali benê, pesewe yenê serrê gomü danê ra mali cênê benê. Venga bavau danê. Bavay, avrenc cênê xo dest eve duwa u recawu fekê vergu giredanê, fekê hesu giredanê. Xora ke kifatê nine nebi, wo taw danê kistene. Ama ni her ca de nine kistene. Gere ke hardo jiarge ra, jiar u diaru ra düri de bibo.

“Hesê de birri beno harr, **Qızılbel**³⁶ de mali neverdano; serrê gomü dano ra, mali pêro qır kenô. Zaf jıyan dano nine. Ni. se kenê ke heqebera nide nevecinê. Wo taw **Buvike**³⁷ de mordemo de sefkan beno. Nira **Dursinê Muxtari** (**Dursinê Khali**) vanê. No ke tufang erzeno zeleqneno pa. Na mintıqa de koti ke hesi mal berdo, mal werdo amê ni dima.

Qızılbel ra wesenenê, vanê,
-Bê na hesi bikise!

Ni vato,

-Ez hardê **Qızılbeli** de hesi ra nenanu!
Jü-di rêy ke vengê ci danê no nino, peyniye de cênê jü saê rusnenê, vanê,

-Mevinde bê! Tı ke mêrê no hes rocê ma ki weno!

No sono **Qızılbel**, nano po hesi kisenô.

Yıra tepia beno nêwes gineno cile ro. **Dursinê Muxtari** dosega heqiye de vano ke,

-Bi sevevê mı, mı **Qızılbel** de hes kist! Mı na terba xo uça ra gu. ête!”

Jü misalo de bin biderime.

Memo Bom şairê de **Dersimiyo**; hetê **Pilemuriye** de, **Erzungani** de nam do. No, rocê xorê ribesu dano arê, beno ke **Tercan** de biroso. Hese 've kudukunê xora raa nide vecina. **Erzina Memedi**, no beno dirvetin; ama xelesino ra. Peyco na mevzuatê xo serro kılame veceno.

Memo Bom zano ke, jiar u diarê **Dersimi** gonirê razi niyê. Çı esto ke hese **Memed** kerdo dirvetin, dest ra zor xeleşıyo ra. Uncia ki kılame de hese de jê di ciranu nano werê. Na halê xode bile **Memed**, dewa hese beno dano jiar u diarunê **Dersimi**, **Wayırunê Dersimi** dano **Hewsê Piri**, dano **Mehemedê Homete**, yanê **Wayırê Sewl u Nuri**, tiji. **Dersim** de heywano ke bi harr, erziya mordemi ki wazenê ke eve destê jiar u diaru vındernayene dê. Kistene ra raveri yine viri ra no vêneno. Kılama ke **Memê Bomi** xo serro veta, nayede ki no fikir jê tase aseno.

Na kılame de ca 'be ca **Memed** nia vano:

“Şiyane şiyane, raye kerde lete
Zalime amê corê mı, serrê tumi di vınete
Jüye dê miro, gonî serr u harmê mira vete
Va ke, **Memedê** mı turikê xo rone,
tı ara mına sodırı!

Mı va, vındena vınde, nevındena
dewa to danu **Hewsê Piri**³⁸
Çapalê dano toro, to mira fino düri!

...
Sodır mı vera kıla vetiye
Hese vıneta, raa mı serro veciye
Biye sarrê miro, sarrê mira gonî veciye
Textiku³⁹ verde lêy

Zalimi mı mewe.
Cebeli 'be **Mirzali**⁴⁰ ra benê sêy!

...
Sodıro, ez şiyane mı raye vete
Hese kudikê xo gureti.
raa mı serro vınete
Se ke biye miro, gonî sarrê mira vete
Mı va, ya **Mehemedê Homete**!
Tı jüye naye ro de, naye mira def ke!
Yastuğê⁴¹ verde lêy
Zalimi mı mewe,

Cebeli 'be Mirzali ra benê sêy!"⁴²

Wayirê Jiar u Diaru, hardê Dersimi de zobiya gonia qırvanu ra gonia de binerê qe razi niyê. Gonia çüçike bile newazenê ke deverdiyo. Jiar u Diarê Dersimi ki ninê hesav. Zafê... Dersim de çand koy jiarge niyê? Dersim de çand goli, çand heni, çand çhemi jiarge niyê? Dersim de çand kêmeri, çand dari, çand mergi jiarge niyê? Dersim de hardo ke jiar u diaru ra düriyo, neaseno çand bostiyo?

Ma nevanime ke Dersim de qe jü heywanê nino kistene. Ma hetê yitiqati ra Wayirê Jiar u Diarunê Dersimi çı wazenê yi nusnenime. Tavi ke istisnay her waxt, her ca de benê. Ama ni istisnay qeydu ki neşikinê ke bivurnê. Beno ke tayê ki vatena Jiar u Diaru de nevinetê, heywanêrê xiraviye kerda. Yiyê ke heywanurê xiraviye kerda, ya ki jê Dursimê Muxtari mecbur mendê no heywanu ra, rocê ke tenge de mendê no qusirê dine amo yine viri. Poseman biyê. Yi ki zanê Wayirê Jiar u Diaru naye newazenê, coku xo xode vato ke "Nebo ke na tenga mı heywano ke mı kist ruvetê dira bo?"

Na xusus de tene ki qaytê notunê Evliya Çelebi bime.

Çutır ke zanino, Evliya Çelebi feteloğê de Tırku biyo. No, zaf cawu feteliyo çı diyo, çı hesno heve 'be heve nusno. Wo, nayera hama hama 350 serre raveri amo Munzir Bavay serr, no ki xo vira nekerdo, defterê xo de nusno. Çiyo ke yi seveta Munzir Bavay nusno, ma naca de serra cenime.

No vano: Çhemê Munzir Bavay, asma amnania pêylene ra tepia çewres roce thal, çewres roce ki şiren şipeno. Masiye de zaf thamê wesi têtê estê. Masiyu lêwê jiare de (çımu de) pê necenê; devacêr de, jiare ra düri pêcenê. Eke lêwê jiare de pêgureti, masi nepêsenê. Zımê na çımunê çhemi de koê esto. Munzir Bavay na ko de jü dare nade. Na dare miqerem şıawa. Kam ke na dare birneno zaf jıyan vêneno.⁴³

Evliya Çelebi ki nia beno şahit ke, Wayirê Jiar u Diaru Dersim de heywanu seveknenê.

c-HEYWANÊ YAVANÎ KÎ SİSTEMÊ YİTİQATÊ DERSİMİ DE CAYÊ XO CÊNO.

Ma nustunê xuyê binu de Yitiqatê Dersimi de qalê Eskerê Evdil Musayi ki bime. Ni mılaketê xıraviniyê, emrê Evdil Musay derê. Eskerê Evdil Musay tari de fetelino, ama gege tayê emrê Evdil Musay⁴⁴ de nevindenê tek tuk vecinê roşti ki.

Yitiqatê Dersimi de, gege mılaketê xıravini dılxê heywanu de yenê ra meydan. Vacime, dılxê heri de, lüye de, hesi de... Tari de ke heywanê Dersimicu de veciya visinê pê, nejdıyê cı nebenê, sozit erzenê cı ke nebo ke Eskerê Evdil Musay bê.

Peroc beno. Qirdim⁴⁵ de jüyê vervê çêvervê xode jü mor kisenno. Sande, dı aspari yenê ni benê lewê Evdil Musay. Yoxro ke no mor Eskerê de Evdil Musay biyo, dılxê mori de feteliyo. Ma, na vatene hira mecuma PİRi de nustê DUZGINi⁴⁶ de qalê cı bimê.

Uncia, morê belekê ke çêwu de vecinê Yitiqatê Dersimi de jiargeyê. Nine, Wayirê Çêi serro marenê. Derê Balabanu de jüyê çê xode moro de belek ke kisenno, verg kuyno malê ni zafire qırr keno. Ma, na vatene ki mecuma WAREy⁴⁷ de hira qalê cı bime.

Têyna malê yavani, heywanê yavani nê; teyrê yavani ki nekisenê. Teyrê yavani ra ki tayê jiargeyê. Heliyo Çal nınera jüyo. Duzgın kuyno dılxê Heliyê Çali, Dersimi serro perru saneno ra. No mevzuatı ki uncia PİR de, nustê DUZGINi de hira biyo eskêra.

Yitiqatê Dersimi de uncia serva heywanu noqda de zaf mühime esta. Ma qalê ni Yitiqatê Dersimi de Cenet u Ceneme de ard ra. O ki Mordem ke merd, royê mordemi kuyno heywanu ki.

Sarê Dersimi hüviyetê heywanê yavani de ki hem yitiqatê xora, hemi ki mordemi ra (Şınsani ra) çiyê vêneno. Vacime, hes mordem biyo, ceza diya cı kerdo no dılx; cuze mordem biyo, uncia ceza diya cı kerdo na dılx; kêsa mordem biya, a ki ceza gureta.⁴⁸

d-DERSİMİCİ NEWAZENÊ KE GONIYA DE ÇÜÇİKE ÇEVERÊ DİNA KUYO.

Yitiqatê Dersimi de rısqê mordemi heywanê merdi de niyo. Mordemi ke heywan kerd weyiye, wes verda, nun da cı wo taw wo ki rısqê xo cêno. No yitiqatê dine koto qesunê pi u khalıku bile. Jüye de vanê "Dewlete riyê pısing u kutik de yêna çêvervê mordemi!"

Sarê Dersimi jü duwa xode ki vano ke,
-Ya Heq / Xızır / Kures / Duzgın! Tı sala gonia çüçike çêvervê ma mekerê! (Hallı-hallı)

Na duwa Dersimi, çar kuncikê hardê Dersimi de jê qesa pi u khalıku zanina, vacina. Dersimicu têyna malê yavani nê, heywanê yavani ki newazenê ke bikisê. Domanunê xo ki eve na yitiqatê xo wena qiceni de malfet musnenê. Sanıki ki na raye de benê hacet.

Lüye, verg 'be hesi serro ki zaf sanıkê Dersimi vacinê. Sanıkunê Dersimi de lüye, bena "waka lüye"; verg, beno "bıra verg"; hes, beno "apo hes". Tesirê ni domanu serro zaf beno. Cıra hes kenê. Eke bi pili newazenê nine bikisê. Mordem caru "waka" xo, "bıra"yê xo. "apê" xo kisenno?

Mıleto ke gonia jü çüçike bile neverdano de, gonia awresire ki tavi ke razi nebeno. Awresi hetê yitiqati ra newenê, ama uncia ki nekisenê. Tavi eve

na çeküye no fikir wena areste nebena. Ma vanime ke teyna awres nê, Dersimici zobiya malê xora qe jü heywanê yavani, tavi ke teyrê yavani ki newenê.

Teyna jiar u diaru de nê, Dersim de hardo xam de bile Dersimici newazenê ke gonîa çüçike bile deverdê. Jü misali ki wazenime ke nira biderime.

Kırametê **Pirê Xanuku**⁴⁹ zafê.

“**Pirê Xanuku** ra vanê ke,

–Qırıku, teyr u turu pêro gılgılê to werd kerd pak!

Pir sono zawti dano ninero, vano,

–Sala sîma jê sakılı çarç bê!

Qayt beno ke qırıkî, teyr u tur pêro jê sakılı çarçê hardî bi, cıra ne vengo ne vaco.

Nafa zerrê **Pirê Xanuku** eve nine vêseno, vano,

–Urzê şêrê şêrê! Herkes nasivê xo weno!

Çüçikê ke merdê uncia yenê ra xo, fîr danê sonê.”

III-TAYÊ HÊKATÊ KE DERSİMICU 'BE MALÊ DİNE SERRA VÊRDÊ.

Sarê Dersimi mavenê xo 'be malê xo hesiyat, hes kerdene 'be qedir u qîmet zanitene serro êştö. Tayê hêkatê ke Dersimicu 'be malê dine serra vêrdê ki nia heskerdene 'be hesiyati serro erziyê.

Nîka ninera tayê misalu biderime.

a-USÊ CENGİ KE DANO GAÊ XORO, GAÊ Nİ BERBENO!

Bava Dewresi⁵⁰ mara va ke,

“Seranê verenu her çi 'Bisimlay' kerdênê, eke mekerdenê taê kotenê ra mîlaketu.

Eskerê Evdil Musay xora esto.

Kêkê Mese bi, mîlaketu ver feteliyênê.

Usê Cengi mîlaketu ver feteliyênê. Ni vatenê,

–Kulîk nanê ro mî sare, mî cênê benê!

Usê Cengi jüyo **Alxanic**⁵¹ bi. Wo merd. Jüyo kêrtalwo gırs bi. Henenî bi ke!...

Gaê de ni qırvanê Mehemedî⁵² bi. Ni beno pê mertegu onceno. Dewe ki ze kas bena. Mertegi jede giran yenê. Gawo jü qeweta xo nesona ci. No mertege onceno dano gay ro. Zaf dano pıro, ano vervê çêveri de verdano ra. Gay beno zerre. Sunde vano,

–Mî zaf da gay ro. Ala şêri ga çuturo.

Sono ke ga berbo, vervê xode piske kerda çamure! **Usê Cengi** 'be xo mirê qeseykerd. Namê **Heqi** bo! Berxudarê minê axirete bo, eke hîle esto! Ga berbo berbo berbo, hiştirê çımanê di piske kerda çamure!

Yi (**Usê Cengi**) mira va ke,

–Wo ga ke heni bi, waxtê waru ame, ez şiyane **Derê Baxire** waru. Eke **Merga Derge** viarnenê uca **Heniyö Çaxıl** bi, **Eskerê Evdil Musay** uca ez pêguretane.

Nine, no kuyenê, kasu ra gırr kerdênê. Fekê ni biyenê pırê kefi. Wo heni bado merd. Cenika xo jüya **Kuresice** biye.”

b-MEMEDÊ MEMİŞİ CÊRENO GAWUNÊ XO VERO, VANO HEQA XO MİRÊ HELAL KERÊ, WENA DİNA XO VURNENO!

Kuresunê Qızılbeli, marê na misalê **Memedê Memişî** qeseykerd:

Memedê Memişî ki jüyo de **Kılauşıawic**⁵³ beno. No, **Kêla**⁵⁴ de niştö ro. **Kêla** ki **Qızılbel** ra nejdiya. Eve pawu, ya ki eve astoru amê jüvini şiyê. Yitiqatê **Memedê Memişî** zaf bari biyo. Endi kokım beno. Merdena ni cıra bena beyan. No, sodır vazeno ra sono axure. Sono, ara gayanê xora kêlê xo birneno. Xo çarneno ra gayanê xo vano ke,

–Mî sîma gurenê! Mî do sîmaro! Ezo sonu heqiya xo serr! Heqa xo mirê helal kerê!

Axure ra vecino yeno zerrê çê xo. Veng dano, zav u zeçê xo dorme de dinê arê. No vano,

–Ezo mirenu! Mî ara gayanê xo ra kêlê xo birna! Bêrê sîmarê ki weşıyanê xo bikeri!

Memedê Memişî ke nia vato, yiyê ke dorme de erjiyê pêserr pê huynê. Qe kes yinam nekeno ke **Memedê Memişî** mireno. No vano,

–Ez ke merdane ne şêrê mîli dima, ne ki şêrê bavay dima. Mîlê mî 'be xo yeno. Xora mî ke mexapno, bavaê mî ki **Qızılbel** ra yeno. Bavawo ke **Qızılbel** ra yeno axwe miro kero, mîle ki mî buşüyo. Jü kelege sarre bîbirnê, pê madağê mî bîderê. Sîma ke citê gawu ki sarre bîbirnê sarê **Kêla** mird nekenê! Bila sevet goştê mî 'be nine werdene medê!

Qızılbel ra **Bava Dursuno Pil**, **Qewax**⁵⁵ de çê **Güzeli** de biyo. Eke vaştö ra vato,

–Ez sonu **Kêla** çê **Hemedê Kêmice**.

No beno raşt yeno **Kêla** ke, eke **Kêla** de şın u şıwaro. **Memedê Memişî** dina xo vurna. Qe kes vengacı nedano, mîlê xo ki **Halorige**⁵⁶ ra yeno. **Bava Dursın** axwe keno pıro, mîle şüno. Gorn kenê, kêfen kenê, benê danê we.

c-SILEMANÊ ALİ KE MIRENO, MAL U GAÊ XO KUYNÖ RA CENEZA Dİ DIMA!

Ma, na vatenê ki **Bava Rızâê Garşıye**⁵⁷ ra heşıyayme pê:

Silemanê Ali ki jüyo de **Kılauşıawic** beno. No zaf wayirê yinac u yitiqati biyo. Cayê ni wo raw **Gomê Kilisi** biyo. Peyco amo **Garşıya Binene** de

biyo ca. Hiré lacé ni biyé. Namê jü Gind biyo, jü Hind biyo, jü ki Mur biyo.

Xızirê Khali yığrar do Silemanê Ali, her serre Rocê Xıziri⁶⁵ de amo yirê biyo meyman. Vanê, Silemanê Ali kêlê xo nal kerdenê verdenê ko, asma Kêlverdani de kêlê ni veciyenê amenê çê.

Na kirameta Silemanê Ali ra, vanê Dewres Sileman⁶⁶ xeberdar biyo.

Bava Bavê Qızılbeli⁶⁷ vatêne ke,

–Çê Sewdali beno. No çê Sewdali zaf dewleti biyo. Hundê zernê xo benê ke, ni zerrê jü çüyâlê de ca nebenê. Sewdali di camusu sarre birneno, zernanê xo keno zerrê çermanê ni camusu. Na Sewdali wo dewir de çal u xozeki kerdo pay, goceğê xo têde zernu ra biyê.

Rocê, no çewres mordem dano arê. resneno pê, beno Garşiya Binene çineno. Perociya na çewres mordemi anê nanê ro. Endi no do beno, ron beno, bulğır beno kes naye nezano. Sewdali rê biçika de wese pocenê. Tavi wo ağawo, mordemo de dewletiyoy. Sewdali se ke biçike ra hevê sıknenno, cıra muyê vecina. No zaf beno hêrs, vazeno ra pawu linge dano ro biçike. Biçike xoro Silemanê Ali cêna, gırr bena sona. Na ke yena Silemanê Ali de vecina, no naye keno xo virane lew nano pa, vano “Heqi tora guret da mı!”

Naye ra tepia Silemanê Ali Gomê Kilisi ra vecino, yeno Garşiya Binene keno şen. Nafa wo zaf beno dewleti, Heq dano ci. Vanê, yi Garşiyê de vireni hazare verda ra! Yanê, mal u mulê xo hazar sarri ra biyo jede.

Serra ke Silemanê Ali mireno, a serre kêlê ni asma Kêlverdani de ko ra ninê. No vano,

–Emserr ez mirenu!

Raştı, no a serre mireno. Waxto ke no sona heqiya xo serr, Qızılbel de dewrê Dewres Baqiri beno. Ni têde sonê. Meyitê ni ke çê ra vecenê benê mezelu malê ni, gayê ni, celebê ni, mangê ni pêro kuyno meyitê Silemanê Ali dıma.

Tayê ca ke sonê, Dewres Kêkil vano,

–Lawo lawo! Silemanê Ali şı, gızna xo ki têy berde!

Wora dime mal u mulê nine saneno kowu. Çıla çê nine sayına.”

d-DEWRES KÊKIL KE LERZNENO, MAYINA XO CIRÊ ZAF BERBENA!

Ma hatan nika hirê misalê têyna mali serro day. Naca jü misale ki heywanu serro biderime.

Apê Ali⁶⁸ mara va ke,

“Qızılbel ra Dewres Kêkil⁶⁹ nisenno mayina xo sono Ağveran. No, Ağveran da lerzneno, zaf beno nêwes. Xevere ke rusnenê, Qızılbel ra yenê Ağveran ra Dewres Kêkili cênê benê. Mayina

Dewres Kêkili kuyna nine dıma hatan Kêmerê Dengi⁶⁵ berbena. Dewres Kêkil Kêmero Deng de hasarê xo beno, mayina xora vano,

Manekiye ra Bava Khali Dunika Terne Sîrê Hema.

–Endi beso beso beso! Bervisê xo bıbirne!
Na qesa Dewres Kêkili ra tepia mayine
berbisê xo wena birnno.”

IV-YITIQATÊ DERSİMİ DE WAYIRÊ MALİ

Yitiqatê Dersimi de “Wayır” kami ra vanê, çınay ra vanê? Veren de ciabê ni persi serro tenê vinderime.

Tırkkı de eve qesa “Tanrı” çı ke vacino. zonê Dersimi de ki eve qesa “Wayır”i wo yeno meydan.

Yitiqat Dersimi ‘be zonê Dersimi de ke “Wayır” va no her dayim eve qesa Tırkkı “iyi tanrı”yo. “kötü tanrı”i ra Dersimici “Wayır” nevanê.

Coku Xıziri ra, Kuresi ra, Duzgini ra “Wayır” vanê. ama Evdil Musay ra nevanê. Evdil Musay ra hurendiya “Wayır”i de “Qumandanê Milaketunê Xiravını”, “Sereskerê Milaketunê Xiravını” vanê. Ya ki Sarık Şüani ra “Wayırê Mali” vanê, ama Memik Gavani ra “milaketo ke

malirê xiravimô” vanê. Tavi heto bin de kamci **Wayirê Jiare** beno, ya ki kamci **Wayirê Çêi** beno bibo pêro xêrê. Xêr ke mebiyenê xora cira **“Wayır”** nevaciyenê.

Eke heni ro **“Wayır”** ke va, veren de gereke hüviyeto de xêr bibo.

Ma tayê nustunê xode qesa **“Wayirê xiravin”**i dekernê. Tavi no, fikiro ke cor ma vanimê yirê terso. Ama na gama ke ma nika zonê xode erzenime, mara raveri zafine zonê xode êştta. Made ki na qesa **“xiravin”**irê ixtiyaç esto.

Yitiqatê Dersimi de Wayiri zafê. Uncia zonê made qesa **“Heq”**i ki esta. Na qesa **“Heq”**i zonê Erevu ra veciya.⁶⁴ **Yitiqatê Dersimi** de tayê Wayiru ra **“Heq”**i ki vanê. Vacime, **Xızırı** ra **“Heq”**i ki vanê. **“Heq”**, hazar u jü nam u nisanê **Xızırı** ra jüyo vanê. **Usenê Tikmey**, serva na mevzuati kılama heqiye de nia vano:

“Tenge bena, cansenika **Xızır**
mekuye herêy!
Heqê na dinawa
Az u uzê ma meke sêy!”

Uncia na kılama heqiye de çeküya de bine de **“Wayır”**, **“Heq”** ’be **“Xızır”**i ra zerrêjü qabi de resenê pê, benê jü:

“He **Wayıro Wayıro, Wayıro Wayıro**
Nêzoñ kamciye ra raziyo,
kamciye ra qayilo?
Vanê, mara mevênê, **Heqi** ra nayilo
Çıga ke kokimo, cansenik **Khal Xızıro**
Koti veng dê hem hazıro, hem nazıro!”⁶⁵

Duzgmi ra ki **“Heq”** vanê. Ma zaf bavawu de na xusis de qeseykerdo, qeyidê xo made kasetu dero. Yanê Dersimici, na qesa **“Heq”**i ki yemise yitiqatê xo kenê. Mara heni aseno ke **“Heq”**, Erevki ra eve yitiqatê **Elewiye**ni koto zonê ma. Tavi na qesa zonê Tırku de ki esta. Eve zanitena zonzanoğê ’be cifeteloğê Tırku, na qesa **“Heq”**i zonê Erevu ra evê yitiqatê **Mışmaneni** kota zonê Tırku.⁶⁶

Mordem şikino ke vaco; na qesa **“Wayır”**iya ke zonê made vervê qesê gerivu **“Heq”**i, **“Tanrı”**y, **“Allah”**i, **“Gott”**i, **“Xode”** ya ki **“Hüda”**y de vacina qesa de milliia, yanê zonê Dersimi ra vıraştta.

Heto bin de zonê Dersimi de gesê **“Allah”**i, **“Hüda”**y, ya ki **“Xode”**i ki çinê, na ki gereke bivaciyo. Çinebiyena qesa **“Allah”**i musnena ke kulturê **Arap-İslami**; qesa **“Hüda”**, ya ki **“Xode”**y ki musnena ke kulturê **İran-İslami** Dersimicu serro hundê tesirê xo nebiyo. Ama zonê Dersimi de na qesa **“Heq”**iya ke jê **“Wayır”**i vacina musnena ke; Dersimici wena ke qe **Arap-İslam**, ya ki **İran-İslam**

nas nekerdo **Elewiye**ni diya, qevul kerda; hatan wo taw yitiqatê xuyo ke icra kerdo, têy **Wayirê** xo zafê, yanê eve **Yitiqatê Dersimi** sanito pê.

Zaf enteresanto ke. xususo de nianen **Hindikuş** de yitiqatê sarê **Qalaşi** de ki esto. Yitiqatê sarê **Qalaşi** de ki jê yitiqatê sarê Dersimi de Wayiri zafê. **Wayirê Mali** esê, **Wayıra Çêi** esta, **Wayirê Ber u Bereketi** estê... **Yitiqatê Dersimi** de çutır ke **Wayirê Jiar u Diaru** ’be **Xızır u Duzgmi** ra Asparê; yitiqatê sarê **Qalaşi** de ki tayê **Wayirê** xo Asparê. Sarê **Qalaşi** zonê xode ni **Wayirunê** xora jü ’be jü **“Devalog”** vano. Yanê, zonê Dersimi de çutır ke **“Wayır”** vacino, yinede na qesa **“Wayır”**i ver de **“Devalog”** vacino.

Yitiqatzanoğê ke şiya üniversitu de yitiqatê dinaalamı serro gurinê, na qesa **“Devalog”**i eve **“Gott”** çarnenê Almanki. Tavi yitiqatzanoğê uncia, yitiqatê sarê **Qalaşi** de temasê qesa **“Xoday”**i ki benê. Ama vanê ke na qesa eve tesirê **İran u İslami** kota zonê sarê **Qalaşi**. Çutır ke sarê Dersimi **Xızır u Duzgmi** xora **“Heq”**i ki vanê, nam u nisanunê Dinera jü ki na qesa **“Heq”**i dekernenê; sarê **Qalaşi** de ki yitiqato de nianen esto. Yi ki na **“Xoday”** tayê **“Devalog”**unê xora, yanê **Wayirunê** xora vanê, naye nam u nisanê de Dine qevul kenê.⁶⁷

Ma cor va ke vervê qesa **“Wayır”**i de Tırkki de **“Tanrı”** vacino. Ama no wena baro jüyo. Na qesa, made wena baro de bin de ki vacina. No ki Tırkki de yeno vervê qesa **“sahip”**i.

Vacime, ma ke **“Wayirê Çêi”** va, hirê barê xo estê. Baro jü de, mulkiyetê çêi ke kami serrowo yira vacino ke, Tırkki de nira **“evin sahibi”** vanê.

Jü barê **“Wayirê Çêi”**i esto ke nide ki yitiqat yeno ra meydan. Wo ki; uyo ke, yanê **Heqo** ke karakter u xususetê xode sarê çêi xiraviye ra sevekneno, mulaketunê xiravını ra sevekneno, neweşiye ra sevekneno, kar u barê sarê çêi raşt beno, rızqê çêi dano, mal u mulê çêi keno jêde, qismetê çêi keno jêde, nasivê çêi sevekneno yira vacina. Yanê, naca de barê qesa **“Wayır”**i barê cori ra vurino, eve hüviyeto de bin yeno meydan. Hetê yitiqati ra Tırkki de vervê **“Wayirê Çêi”** de ki mordem şikino ke **“ev ve aile tanrısı”** vaco.

Mordemi ke hetê yitiqati ra **“Wayirê Çêi”**, hurendiya **“ev ve aile tanrısı”**i de eve **“evin sahibi”** va heni çarna Tırkki wo taw **Yitiqatê Dersimi** de karakter u xususetê **Wayirê Çêi** ra, hüviyetê **Wayirê Çêi** ra, Heqenia **Wayirê Çêi** ra tawa nemaneno.

Têyna qesa **“Wayır”**i nê. qesa **“Heq”**i ki zobiya barê Wayiri ra barê xo jêdeyê, qesa **“Xode”**. **“Hüda”**, **“Hüdey”** ’be wena eve çand varyiantu ra yena meydan bêro barê naye ki jêdero.

Yitiqatê Dersimi de Wayiri zafê. Ninera jü ki **Wayirê Çeiyo**. Ma qalê ni eve jü nuste hira ardi bi ra.⁶⁶ Mordem gereke en verende naye vaco ke, **Yitiqatê Dersimi de Wayirê Çei jê Xıziri, Duzgini, Kuresi** jükek niyo, xêlêwo; jü 'be jü her çêyê Dersimicu de jü Wayir esto; her Wayiri ki kuyno dılxê.

No yitiqatê Dersimicu serva malê xo vurino. **Wayirê Mali** koti beno bibo, kamci male bena bibo jê **Xıziri, Duzgini, Kuresi** jükeko. Namê **Wayirê Mali "Sarık Şüan"**o.

Sarık Şüan, têyna **Wayirê mesini, Wayirê malê pezi**, ya ki naxiri niyo; Wo, **Wayirê nine pêrunewo**. Yanê, **Duzgın çutır ke Wayirê Malê Yavaniyo, Sarık Şüani ki henî Wayirê Malê Çeiyo**.

Sarık Şüan reseno tenga mali. **Hasar u haydarê maliyo. Mal, bavokê Sarık Şüaniyo. Wo, mali qıda u belau ra, neweşiye ra, mılaketunê xıravımı ra, vergunê vêsanu ra, hesunê haru ra, vare ra, çığ ra, laser ra, kêmer u kasu ra sevekneno. Mal ke zêno lêwe dero, dest dano cı ke rehet bizê ro.**

Ma va ke, **Yitiqatê Dersimi de Wayirê Mali** jükeko, Wo ki **Sarık Şüano**. Tavi mordem gereke naye ki vaco ke, **Wayirê Mali** hetê ra ki sono reseno **Duzgini**. Ma qalê cı bime; **Duzgın xora Wayirê Malê Yavaniyo**. Eve qesa bine, **Duzgın jê Heqi** têyna **Wayirê de sarê Dersimi niyo, çimo. jü de ki eve hüviyetê Wayirê Malê Yavani** ki yeno ra meydan. Ama **Duzgın** têyna eve naye nemaneno. Çimo de bin de ki yeno reseno malê çêi. Qaytê fikrê tayine bena çığa ke namê xo hundê **Sarık Şüan** mevaciyo ki, **Duzgını ki jê Sarık Şüani Wayirê Maliyo**.

Ma, ero sevevê na yitiqati ki cıfeteliyayme. Çıra **Duzgını ki Wayirê Maliyo?** Na persê ma verde ciabê ke ma gureti hama hama jê jüvini bi. Ninera ciabê **Piyê Bıra Dergi**⁶⁹ cênime yitka:

"**Duzgın, çelê zımistani de Zargovıt de malê xo çereneno. Kırameta Duzgını piyê xora, Kuresi ra zaf biya. Saboka xo dano velg u vasi ro, velg beno kêwe malê xo weno. No ke namê piyê xo dano we "Kureso Kurr"** vano, nafa piyê xora sermayino, coku cıra remeno. Malê Ni kuyno dıma têy sono. Pi zirçeno. No ki cêreno ra malê xo serr, eve saboka xo tayê cıra bırneno ra piyê xorê verdano. **Duzgın** vero, malê xo yi dıma sono **Kêmer** de beno sırr.

Uyo ke **Duzgın** de şıyo na malê yavaniyo. Uyo ke bırno ra piyê xorê verdo ki no malo pezo, malê çeiyo. Coku **Duzgın** hem **Wayirê Malê Yavaniyo**, hemi ki **Wayirê Malê Peziyo**."

Zobiya na vatene ra qe cayê de ma yirtibatê **Duzgını** 'be malê yavani, malê çei nedi. Eke qalê **Wayirê Mali** bi ra, **Duzgın** têyna eve na vatene ame meydan. Na vatene ki, malo pez kamci Wayiri ra

mendo, malê yavani kamci Wayiri ra mendo aye ana ra zon. Beno ke mordem na vatene ra fikro de nianeni ki xo çım ra kero: **Wayirê malê pezi Duzgino, Wayirê mesin u naxırı ki Sarık Şüano**. Ama no fikir xelato, qusiro de grano. Sarê Dersimi yitiqatê xode ca fikrê de nianeni nedano. **Yitiqatê Dersimi de Sarık Şüan**, malê çêi çı beno bibo; qe mesin bo, qe naxır bo, qe ki malo pez bo **Wayirê nine pêrunewo. Duzgın, têyna jü vatene de Wayirê Malê Peziyo**.

b-MEMİK GAVAN, MALİ RÊ WAYIRO DE XIRAVINO!

Yitiqatê Dersimi ca 'be ca ki eve fikrê xêr u xıravi serro erzino. Vacime; **Xızır, Kures, Duzgın** xêrê, ama **Evdil Musa** xıravo. **Eskerê Duzgını xêro, Eskerê Evdil Musay** xıravo. **Wayirê Çei** ke xêro, vervê Dide ki mılaketê xıravını estê.

Dersim de yitiqato de nianen **Wayirê Mali** de ki esto.

Sarık Şüan Wayirê Maliyo; mali sevekneno, ravi ke xêro. Ama heto bin de jü ki **Wayıro** de xıravın esto. Namê ni ke "**Memik Gavan**"o.

Memik Gavan dısmenê maliyo, desetebera di çı xıraviye ke amê eve cı keno. **Memik Gavani** ki jê **Evdil Musay, Eserê Evdil Musay** tariyo, tari de qêreto. Eke bi pesewe gome de, ağıle de, axure de niseno ra mali serr, mali permeno; beno qora qora mali, qıra qıra mali; gımiye, zıngiye bena ra berz, mal fatasino. Tayê mali ki xenekneno. Eke niseno ra miyu serr, pırçê miyu bırneno; eke niseno ra bızu serr, muya bızu bırneno.

Sarê çei ke hasarê cı bi tapê muya bızu cêno cawo ke mal tede dero uça vêsнено, henî kenê ke Memik Gavan rêna mali rê nia zulım mekero. Hetê ra ki cêrenê Sarık Şüani vero, duwa u recau kenê. Sarık Şüan reseno tenga mali, yine **Memik Gavani** dest ra cêno.

Ma va, muya bızu vêsnenê ke **Memik Gavan** bırnemo şêro. No ki sono reseno **Duzgını. Yitiqatê Dersimi** de bızı **Duzgını** ra mendê coku.

c-SARIK ŞÜANI Kİ GEĞE BENO ESKÊRA!

Yitiqatê Dersimi de **Xızır** bo, **Kures** bo, **Duzgın** bo, **Wayirê Jiar u Diaru bê, Wayirê Çei** bê ni pêro gege ki benê eskêra.

Vacimê, **Çêna Silemanê Gulavi**⁷⁰ vana, "Rocê, ma pêro serrê bonê made ronışti bime. Ez vaştane ra şiyane cêr ke zerre ra çay biari. Se ke sêmige ra kotane zerre: **cenikê, domano de sılt virane dero** pawu ra vinetaiya. Ez, ze ténê cıneqiyane we, tersu ver zirçane vinetane. Naye mıra, -Bê çêna mı, bê zerre! Yitka çê sımawo!

va çimu ra biye vindi. Aye de maa mı rêşte mı. Mı 've xo çimi **Wayıra Çê** ma nia diye."

Tavi **Yitiqatê Dersimi** de têyna **Wayirê/a Çêi, Duzgîn**, ya ki jüyo de bin eskêra nebena; **gege Wayirê Mali ki beno eskêra**. Tayê Yi ki eve xo çimi vênênê. Nira ki jü misal biderime.

Ni ki uncia marê **Çêna Silemanê Gulavi** vana,

"Biraê mı axure de lêwê mali de kotenê ra. Sewê, qayt beno ke veng veciya. Peyco zerrê axure de beno roşti. Eke **Wayirê Mali** çili nêpa. Tayê pırç ano berzinê biraê mide nano ro. No, binê worğana xora sarrê xo veceno qayt beno ke **jüyo de xorto, hem lesa xo derga, hemi ki herdisa xo derga**. Piyê mı ki, astora xo ardenê axure de lêwê mali de gire denê. **Sarik Şüan** sono astore verdana ra, zerrê axure de niseno cı. Biraê mı ke urzeno xo serr, no xaftıla çimu ra beno vindi. Ni, ame piyê mira va.

Piyê mı yinam nekerdê ke biraê mı **Sarik Şüan** diyo, ama hetê ra ki eve axurne piyenê. Uncia rocê, **piyê mı 've xo çimi vêneno ke axure de çili vêsay**. Piyê mı vaşt ra vervê çêvervê axure de qirvana xo kerde.

Pırço ke **Sarik Şüani** berzinê biraê mide no ro ki, kerd wortê teberiku.

Verende çê made asme de rêy, dı asmi de rêy serva **Wayirê Mali** axure de çili nêna pa. Eke **Wayirê Mali** nia bi eskêra, wora tepia ki her yene axure de çili nay ro."

d-SARÊ DERSİMİ KÊY, JÜ KI ÇIRA VENG SARIK ŞÜANİ DANO?

Ma, nika naca de ki sarê **Dersimi** kêy veng **Sarik Şüani** dano, çira veng dano fekê dinera nusnenime. Qesawa ke jü **Sarik Şüani** serro vano, jüyo de bini ki vano. Tavi no çiyê de normalo. No sîr niyo, yitiqatê mawo. Her **Dersimic** hundê xo **Yitiqatê Dersimi** zano. Ama ma newaşt ke naca de qesawa ke jü vata jüyo bin rêna bıvaco. Coku ma ciabê ke guretê viti ro, heni naca de nusnay ke sarrê wendoğu medecnime.

Nika cêrenime ciabu serr.

Bava Dewres vano,

"Ez daima sonu sunde çêvervê malî ke cênu (danu ca), vanu,

-Ya qılawuzê **Sarik Şüani!**

kêlê xo çêver ra birnenu yenu.

Cêrenime **Sarik Şüani** vero ke, **Wo, Memik Gavan** bo, ya ki kamci milaketo xırawın beno bibo mali ra duri fiyo."

Cenia Bava Dewresi ki vana,

"Manga ke kuyina zeî ver, cêrenê **Sarik Şüani** vero, vanê,

-Ya **Sarik Şüan!** Ya qılawuzê **Sarik Şüani!** Tı dest berze cı, sala na manga xorê rehet bızo!"

Piyê Bira Dergi vano,

"Feqir ke yenê çî danê arê, eke çiyê ke da nine namê **Sarik Şüani** ki dekernenê, vanê,

-Loqmê **Sarik Şüani** bo!

heni kenê raşt.

Tavi ke têyna feqiru de nê, her daim eke mordemi waşt loqmê **Sarik Şüani** dano. Jü ki her daim domani ke şî selxi ki loqmê **Sarik Şüani** danê cı, danê şüanu ki, danê gavanu ki.

Milaketo xırawino ke mali rê zulım keno ki cıra '**Memik**' vanê."

Xalika Gülizare⁷¹ vana,

"Domani ke sonê selxi, gavani ke sonê naxiri, ya ki şüani ke sonê mali cırê duway kenê, vanê,

-**Sarik Şüan** sımade bo, sımara mevisiyo! **Kêderê medo!**"

Waa Cewaïre⁷² vana,

"Mali ke benê koçen, ya ki çığ ke beno ki cêrenê **Sarik Şüani** vero ke, **Wo**, tenga mali de cıra duri mekuyo."

Apo Ali vano ke,

"Mali ke benê ko cêrenê **Sarik Şüani** vero, vanê.

-Ya **Sarik Şüan!** Ma, malê xo na ko de bavokê **To** kerdo. Tı bêrê comerdiye dest ro tenga malê ma ver sanê!"

Naçika Zerifa⁷³ vana,

"Ma ke malê xo vetenê tefer berdenê axwe denê, cêrenê **Sarik Şüani** vero, vatênê,

-Ya **Sarik Şüan!** Tı bêrê comerdiye! Mal u mulê ma nezeri ra, newesiye ra, qıda u bela ra bisevcknê we!"

Xalcenia Cezayire⁷⁴ ki vana,

"**Wayirê Mali** namê xo '**Sarik Şüan**'o. Ama yê mali jü ki milaketo xırawın esto; nira ki '**Memik Gavan**' vanê. No, tari de niseno mali serr.

Binê mali ke finê ta (rûnê de), ara mali ke kenê pak, alafê mali ke danê cı, pırçê miyu 'be muya bızu ke birnenê, mali ke dosenê, ron u torax ke danê arê ki cêrenê **Sarik Şüani** vero, vanê,

-Ya **Sarik Şüan!** Tı xırawiye, neweşiye nejdiyê mali mekerê! Ber u bereketê ma senik mekerê, mebirnê!

Domani ke sonê mali vanê,

-**Sarik Şüan** tode bo!

-Mı, sima teslimê **Sarik Şüani** kerdê!"

Çêna Silemanê Gulavi ki nia vana,

"Mı xo zanito nezanito, çê ma ke mal berdenê waru, ya ki waru ra ke amênê, piyê mı vervê gomê mali de qirvana xo kerdenê, veng **Wayirê Mali** dênê!"

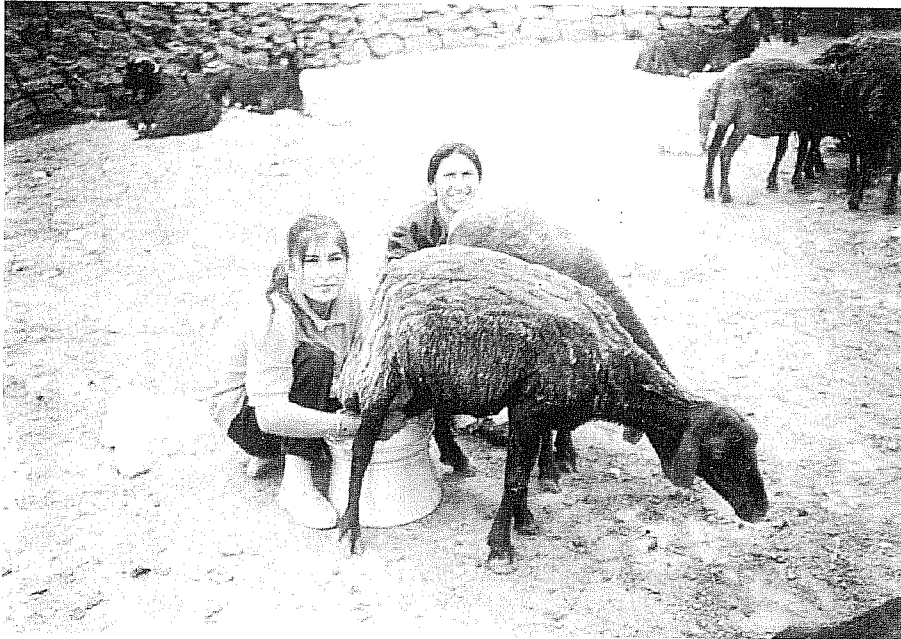
Serva na mevzuatî zobiya ciabunê **Dersimicunê** ke ma naca de fekê dinera nustuo. mordem şikino ke wena naye ki vaco.

Dersimi de tayê giti (Tr. Bayram) estê. Ni; **Gağando, Rocê Xızırıyo, Qere Çarsemewo, Hawtemalo, Berê Şüanuno, Kêlverdano.**

Eke rustimê nine anê hurendi, nine tayine de ki namê **Sarik Şüani** dekerino. Ma, naca de tenê qalê nine ki benime.

Rocê Xızırı de:

Rocê Xızırı de, sewa yeniye daniyu pocenê benê erzenê gomê mali, cêrenê **Sarik Şüani** vero

Dewê de Gunguni de miya doşenê

vanê mal bizeriyo.

Qere Çarseme de:

Qere Çarseme, asma marti de (hesavê mara) çarsemowo vereno. Na çarseme de çêvervê jiyani gire danê.

Dersim de her daim vergi kuynê mali. Tavi fekê vergu ki gire danê. Avrenco (lawo) şia ra gire danê. Hirê giru erzenê cı, hetê ra ki duway kenê, vanê.

–**Heqo** tı çêvervê jiyani girê dê!

–**Ya Sarik Şüan!** Tı bêrê comerdiye! Emegê ma boka vergu mekerê!
ni benê qulîkunê dêsû de danê we.

Mali terpin kenê. Gejiyo de newe hire roci zerrê axwe de danê vîndernayene. Hire ke bi tamam axwe ra vecenê. Pê na geji axwe pızîknenê serrê mali ro. Niya ke kerd a serre tawa 'be mali nebena. Ne mîlaketê xıravîni kuynera mali serr, ne ki neweşiyê cênê.

Kêlverdani de:

Asma Kêlverdani de (asma payiziya wortene) kêlu verdanê wortê mali. Mal berê xo cêno. Coku miazû pocenê. Kêlu xemelnenê. Herdisa kêlu,

iştîru, ya ki çare kêlu kenê boya. Tayê saye kenê iştîru ra. Tayê ki, biçikê qîçekê wortê xode qule esta yine kenê iştîrunê kêlu ra. Kêlu eve guliku, puluku xemelnenê. Gulu danê are anê erzenê wortê mali ke bizeki rîndek bêrê. Cêni yinam kenê ke yine sene fistan ke kerd pay bizeki, sonê ra fistanê dine heni zênê. Coku, cêni ke bizekê belekînu ke waştî, fistanunê belekînu kenê pay (cênê xora); eke sisi ki waştî, fistanunê sisiku kenê pay... Cêrenê **Xızırı, Kuresi, Duzgîni, Wayîrê Çêi** 'be **Wayîrê Mali** vero. Nia kêlu verdanê wortê mali.

**e-BERÊ ŞÜANU HETÊ
RA KÎ
ROCA SARIK
ŞÜANIYA.**

Ma va Dersim de gitê de şüanu esto. Na giti ra "**Berê Şüanu**" vanê. **Berê Şüanu**, her serre asma amnania wortene de jü roce kenê xo çım ra, a roce de vênênê. Ama şart niyo ke pêro jü roce de biarê hurendi.

Na, roca şüanuna. Amnani qatux ke zaf bi, wo taw şüanê dewu dinê arê. cawo ke mal yavan de meğel beno sonê uça, ya ki cawo de bin de wortê xode pia na roce vênênê.

Sonê dewu ra, çewu ra çi danê arê anê pocenê. Kam ke çı dano, vano "**Loqmê Sarik Şüani bo!**" Sarê dewu ki yeno lêwê nine. Herkes xode çiyê ano. Pia wenê, simenê, kay kenê, kılamu vanê. Heni kenê ke şüani ki sa bê.

Beno ke en jede na roce de namê **Sarik Şüani** dekernenê, namê dira loqmu danê, duwa u recau kenê. Coku ca 'be ca ki, vacime **Qırdım** de tayê na roce ra "**Çiyê Sarik Şüani**" vanê. Çiyô ke çêwu ra danê arê serba **Sarik Şüani** danê cı coku "**Çiyê Sarik Şüani**" vanê.

Tavi eve "**Çiyê Sarik Şüani**" mordem şikino ke naye ki vaco: **Berê Şüanu** çığa ke gitê de şüanuno, hunde ki roca ke **Sarik Şüani** dekernenê, eve namê **Sarik Şüani** loqmu danê, cêrenê **Sarik Şüani** vero a roca.

**f-MALÎ RÊ XIZMETE,
SARIK ŞÜANÎ RÊ XIZMETA!**

Yitiqatê Dersimi de Jiaru rê xizmete esta. **Kuresu** rê xizmete esta, **Ewliyawu** rê xizmete esta. **Teberiku** rê ki esta. **Wayîrê** nine estê. Mordemî ke

ninerê xızmete kerde, Wayirê nine ki yine seveknenê, miradê dine anê hurendi.

Çutır ke ma qalê cı benime, **Yitiqatê Dersimi** de malı ki bê Wayır niyo, **Wayirê Mali** ki esto. **Wayirê Mali Sarık Şüano**, ama hetê ra ki sono reseno **Duzgini**. **Yitiqatê Dersimi** de xızmeta mali ki esta.

Piyê Bıra Dergi vano,

“Mali rê xızmete, **Sarık Şüani** rê xızmeta. Kami ke binê mali fino ta, diligê mali dano cı, mali axwe dano, sono mali, zobina mali rê çı xızmete ke keno; na xızmete **Sarık Şüani** rê keno. Coku loqme ke danê nine, vanê,

–**Loqmê Sarık Şüani bo!**

Sarık Şüani ki dilegê nine keno, mirad nine çım de neverdano.”

Mali rê xızmete **Sarık Şüani** rê xızmeta! No çı yitiqato hewlo ke mali rê xızmete rê “**Sarık Şüani rê xızmeta**” vano. No çı yitiqato hewlo ke heywanê yavani nekiseno “**herkes nasivê xo weno**” vano. No çı yitiqato hewlo ke teyrê yavani nekiseno “**gonia çüçike çêvervê ma mekuyo**” vano. No çı yitiqato hewlo ke malê yavani nekiseno “**malê Duzginiyo**” vano. No çı yitiqato hewlo ke wayirê gay ke gai kuyno, ga xorê berbeno. No çı yitiqato hewlo ke wayirê mayine ke lerneno, mayine wayirê xorê berbena. Wendoğê maê Tırki, ya ki Kurdi naye mecêrê xo serr, yitiqatê kami beno bibo hürmetê ma cırê esto. **Yitiqatê Dersimi hem taviyat rê, hem heywani rê, hemi ki insani rê hurmetkaro. Coku Dersimci, çığa ke eve na yitiqatê xo, eve qesa hurendi na felsefa xo ke xo bigoynê wena ki senko.**

* * *

Çutır ke na nüstê made ki aseno, **Yitiqatê Dersimi**, yitiqatê jü-dı kirametu niyo. Yitiqato de xoriyo, verino, hirawo. Felsefa **Yitiqatê Dersimi** zaf dewletiya. Sistemê de xo esto. Tavi xora zaf çı kerdo vindi, zaf çıyo newe ki dormê xora gureto. Eve na halê xo kas berkas amo rêşto ma.

Mordem ke xusisi **Wayirê Mali** serro vınet, **Wayirê Mali** ki eve na hal **Yitiqatê Dersimi** de ca cêno. Yira ki zaf çı biyo vindi, zaf çı koto tê worte.

Çı esto ke, **halo ke ewro Yitiqatê Dersimi de Wayirê Mali tede dero wena zaf girano.** Mordemi ke mal kerd weiye, **Wayirê Mali** ki yitiqatê mordemi de kip maneno. Ama mordemi ke mal nekerd weiye, wo taw **Wayirê Mali** ki roc 'be roc yitiqatê mordemi ra beno vindi.

Sarê Dersimi ki endi dewu ra amo suku, dewu ra amo Awrupa, mal u mul weiye nekeno. Coku, **Yitiqatê Dersimi de Wayirê Mali** eke tedvir mecerime beno vindi. Ma ke **Wayirê Mali** serro Dersimicu de qeseykerd, qayt bime ke tayine viri de na yitiqatê mara zobiya namê **Sarık Şüani** ra zaf çı

nemendo. Zaf kotime ra xo ver, zerrê ma vêsa. zerrê ma pêsa. Zerrê ma newazeno ke no yitiqato ke raa hazar serru ra ra amo, bêro berê made biqediyoy.

Ma ke yitiqatê miletê de bini de **Wayirê Mali** vênênime zaf benime sa. Xo xode vanime, qeqe nê qılatiyê yitiqatê **Wayirê Mali** gezna kulturê homete ra heni herbi vindi nebena.

Ma nüstunê xuyê binu de ki ca 'be ca qalê cı bime. Sarê Dersimi yitiqatê xo **Wayirê Mali** de ki dina de têyna niyo. Ni miletu ra jü ki **Hindikuş** de sarê **Qalaşiyoy**. Yitiqatê ninede **Wayirê Mali** ki esto. Çutır ke **Yitiqatê Dersimi** de qalê **Wayirê Mali**, ya ki **Wayirê Malê Yavani** ke bi ra namê **Sarık Şüani** 'be **Duzgini** ra yenê meydan; sarê **Qalaşiyoy** de ki nia qalê **Wayirê Mali** de tayê nami yenê meydan. Namê jü “**Sorizan**”o, jü ki “**Goşidai**”yo.

Nine de tayê nême-Wayiri ki estê, ni ki mali ver de çutır ke **Duzgm Zargovit** de malê xo ver de kirametu veceno heni kirametu vecenê. **Tayê kirameti ki sonê ra kirameta Duzgini.** Vacime, nintera “**Bangulai**” bızunê xo hawa ra beno 'ca 'be ca çereneno. No hasarê cı nebena, rocê waa ni na kirameta ni vênena, wo taw bızê ni benê kêmere. Dersim de ki, kirameta ke **Duzgini** mali ver de veta pi diya. **Duzgm**, piyê xora remeno. Tavi made sevev “**sermayene**” musnenê. Uncia tayê nême-Wayirê nine ki malê xo ver de jê **Duzgini** benê sırr.⁷⁵

Mawo ke na nüstê xo qedenenime, uncia ki wazenime ke bivacime. **Elewiyena Dersimi** xora herkesi ra asena. Ama **Yitiqatê Dersimi** roc 'be roc tari de manena. Ma eve na nuste waşt ke **Yitiqatê Dersimi** ra **Wayirê Mali** ki biarime tiji ver, vindi mebo. Tavi no dilegê ma ki, eke Dersimicu yitiqatê xorê wayireni kerde, reyna wo taw şikino ke bêro hurendi.

¹PIR, Sayı 3, XIZIRO KHAL, Munzir COMERD.

²PIR, Sayı 4, Yitiqatê Dersimi de KURES, Munzir COMERD.

³PIR, Sayı 6, Yitiqatê Dersimi de DUZGIN, Munzir COMERD.

⁴Ware, Sayı 9, Yitiqatê Dersimi de WAYIRÊ ÇÊL, Munzir COMERD.

⁵PIR, Sayı 5, Yitiqatê Dersimi de CENET u CENEME ÇİNO, Munzir COMERD.

⁶Çarebese; namê mangawa ke çharê xo belekino.

⁷Çareke; namê mangawa ke çharê xo belekino.

⁸Qole; namê mangawa ke dimê xo kılmo.

⁹Quliye; no name rengê “qul”i ra veciyo. suro ke Tırki de cira “kızıl” vanê uyo. Ama no teyna serva mordemi, ya ki mal u heywanu vacino.

¹⁰Nexse; namê mangawa ke binê pizê xo belekino.

¹¹Qırmize; no name rengê “qırmız”i ra veciyo. manga bora ke tayena surikina ayera vacino.

¹²Beleke; namê mangawa ke şa u sisa.

¹³Kole; namê mangawa ke iştirê xo çinê.

¹⁴Kêles; namê gawo ke xurto.

¹⁵Çengel; namê gawo ke iştirê xo verde amê.

¹⁶Xişt; namê gawo ke iştirê xo pizê.

¹⁷Gule; namê biza ke binê gule de guliki estê.

- ¹⁸ **Gule**; namê biza ke gosê xo kilmekiyê.
- ¹⁹ **Aske**; namê biza ke binê gosu, riyê xo beleko.
- ²⁰ **Çule**; namê biza ke wezawa.
- ²¹ **Lewlêse**; namê biza ke çileka.
- ²² **Vare**; namê biza ke jê vare sisika.
- ²³ **Vite**; namê biza ke gosê xo vitê.
- ²⁴ **Hewre**; namê biza ke rengê xo şiyu ra hewru.
- ²⁵ **Kurre**; namê miya ke gosê xo kirkikiyê.
- ²⁶ **Duzgin**; Wayirê de Dersimiyo, jê **Xıziri** asparo, “**Asparê Astorê Kimetî**”yo ke vanê **Duzgino**, tenge de jê **Xıziri** aspar reseno mordemi. **Eskerê Duzgini** ki esto. Eve nine vervê mlaketunê xırawinu, vervê **Eskerê Evdil Musay** de vımdeno. Pilê jiar u diarunê Dersimiyo. Na xusiste qayt bê, **PİR**, Sayı 6, (N.n.v.).
- ²⁷ **Zargovî**; lêwê **Kêmerê Duzgini** de cawo de jiargewo. Mekanê **Weriye Kuresiyo**, **Xortê Kuresiyo**, **Duzginiyo**, **Xıziriyo**.
- ²⁸ **Kêmer**; **Kêmerê Duzginiyo**. Nejdîyê **Nazimiye** dero. **Duzgin** naca biyo sîr. Pilê jiaruno. Cayê **Eskerê Duzginiyo**. **PİR**, Sayı 6 de qaytê nustê **DUZGINi** bê.
- ²⁹ **PİR**, Sayı 6, Nustewo ke namê xo vêneno (N.n.v.).
- ³⁰ **Tornê Dewres Dili Bava Hesen**(65) (1995), lacê **Dewres Useniyo**. **Kuresunê Qızılbeli** rawo, nika dewa de **Erzngani** de maneno.
- ³¹ Namê na beyite ma na pa.
- ³² **Apo İsmail** birriyo ra teqawut, Almanya de maneno. **Kuresic** niyo.
- ³³ Zonê Dersimi de “**Asma çeli**” ra “**Çelê zimistani**” ki vanê. “**Çel**” qesa de Farskiya, yanê zono ke ewro İran de resmi qeseybeno yirawa. Na qesa Kurdaski deki esta, cira “**çil**” vanê. “**Çel**”i ki, “**çil**”i ki barê xo zonê Dersimi de “**çewres**”o. “**Çelê zimistani**”, Dersimicu çim de çewres rocê ke zimistan zaf zugır keno, yanê zaf beno pük, zaf beno cemed, zaf vare varena ni rocu ra vanê. Yitiqato de nianen Tırku de ki esto. Tavi yi, naye eve çewres rocê neanê meydan. Ama rocê ke zimistan zaf zugır keno çutir ke ma “**çelê zimistani**” vanime, yi ki ni rocu ra “**karakiş**” vanê.
- ³⁴ **Kurr**; jüyo ke gosê xo zaf çiqekê yira vanê. No mali re ki heni ro. Vacime, miya ke gosi qe neasenê, cira “**miya kurre**”; eke kaviro “**kaviro kurr**” vanê.
- ³⁵ **Kures**; Wayirê de Dersimiyo, eve **Weriya Kuresi** 'be **Masumê Kuresi** temsil beno. **Kures**, tenge de eve **Weriya** xo 'be **Masumê** xora reseno mordemi. **Kuresu**, **Kuresi** xorê ced kevul kenê. Serva **Kuresi** qayt bê, **PİR**, Sayı 4, (N.n.v.).
- ³⁶ **Qızılbel**; dewa de **Kuresuna**, **Qırdimi** serro marina.
- ³⁷ **Buvike**; nejdîyê **Qırdimi** de namê de dewa Dersimicano.
- ³⁸ **Hewsê Piri**; **Hewsê Pirê Pejiyo**. Hetê **Qırdimi** de verva dewa **Mirêva** dero. **Kırametê Pirê Peji** zafiyê. **Wayirê ni dı xortî biyê**, qe cira diiri nekotê, zafine ni eve xo çimi diyê.
- ³⁹ **Textuku**; namê de dewewo.
- ⁴⁰ **Cebeli** 'be **Mirzali** ra lacê **Memê Bomiyê**.
- ⁴¹ **Yastuğê**; namê de dewewo, qoraxê de çê **Sausen Begi** naca de ki bi.
- ⁴² **BERHEM**, Ankara, Sayı 2, **Kılamkerê de Kırmanciye MEMO BOM**, Fecira- Munzir COMERD.
- ⁴³ Evliya Çelebi, **Tam Metin SEYAHATNÂME**, Üçdal N./ Belde Y., c. 3-4, s. 174.
- ⁴⁴ Serva **Evdil Musay** qaytê **PİRi**, Sayı 6, (N.n.v.) bê.
- ⁴⁵ **Qırdim**; Tırkki de cira “**Kırdım**” vanê, dewa de **Pilemuriyewa**.
- ⁴⁶ **PİR**, Sayı 6, (N.n.v.).
- ⁴⁷ **Ware**, Sayı 9, (N.n.v.).
- ⁴⁸ **PİR**, Sayı 5, (N.n.v.).
- ⁴⁹ **Pirê Xanuku**; nejdîyê 400 serre nayera raveri emrê xo vımano ra. **Kuresico**, **kırametê** ke Yi vetê wena qesey benê. **hewsê xo Tıvaz** dero. namê na dewe Tırkki de “**Tekbaş**”a, **Geğiye** serro asena.
- ⁵⁰ **Bava Devres**(71)(1995), **Çê Rayberê Çholaxu** ra **Tornê Dewres Hemediyo**, lacê **Sey Mistefaiyo**, nika dewa de **Erzngani** de maneno.
- ⁵¹ Dersim de namê jü aşiro.

⁵² **Mehemed**; **Yitiqatê Dersimi** de namê de tijiyo. “**Mehemedê Homete**” ki vanê.

⁵³ **Kılauşia**; hezbeta de **Karsanuna**. Jü vatene de **Khalikê Kılauşiawu** 'be **Rayverê xora jü veyve** de benê. **Rayveri**, jü mordemi serro sali diyê, pê nine zaf qayil biyo cira waştê. Ni vato “**Çı dana mı ke salu to di?**” Nide tawa çine beno. **Khalikê Kılauşiawici** ki kila de şiyê sarre ra biya. **Rayveri** vato “**No mormeko kılauşia mı dest dero. Tı ke salu dana mı, ez yi danu to, bêro to dest!**” Na leqema “**kılauşia**”ye naca ra nine serro menda.

⁵⁴ **Kêla**; hetê **Tercani** de namê jü dewewo.

⁵⁵ **Qewax**; dewa de **Dersimicuna**.

⁵⁶ **Halorige**; hetê **Tercani** de dewa de **Tırkuna**. Têy camiiye biya, xoci ke ezane wende dewunê **Dersimicu** de, ziyê ke naca ra nejdî biyê şikiye ke bihesiyê. Namê na dewe **Dersimicu** wortê xodê “**Halorige**” na pa. Zonê **Dersimi** de jüyo ke eseqiya, san u sodır kılami vati, zobina xo taway serro neda yira “**halorig**” vanê, ya ki “**biyo halorig**” vanê. Na dewa **Tırku** de ki roc phonec rey ezane ama wendene, coku name ki “**Halorige**” na pa.

⁵⁷ **Bava Rıza**(65)(1995), **Garşiye ra Tornê Dewres Hesenê Deriyo**, nika dewa de **Erzngani** de maneno.

⁵⁸ **Rocê Xıziri**; evê hesavê mara (**Taqvimê Rumi**) asma **Xıziri** (Tr. ocak ayı) dero, çhar hêştiyo, **Xızır** na çhar hêşti vecino meymaniye, kami ke xorê **Xızır** kamci hêşti de kerdı meyman wo hêşti de ki rocê xo cêno, coku pêro jü hêşt de necenê. Sêseme, çarşeme, phoneceme rocê cênê; yene qırvanu kenê. Serva **Xıziri** qayt bê, **PİR**, Sayı 3, (N.n.v.).

⁵⁹ **Dewres Sileman**; **khalikê Kuresunê Qızılbeliyo**, **kırametê** xo zafiyê, **Xızır** cırê biyo meyman. êştı terkiyê **Qırê** xo, **ıqrar** do ci.

⁶⁰ **Qızılbel**; **Pilemuriye** de dewa **Qırdimi** serro asena, dewa de **Kuresuna**.

⁶¹ **Apo Ali**(50)(1996), xamo, Almanya de maneno.

⁶² **Dewres Kêkil**; **Kuresunê Qızılbeli** rawo, namê xuyo jü ki “**Kêkê Dewres Usivî**”yo, **Qızılbelciki** vanê “**Dewres Kêkil şairo pilo! Kılama Qızılbeli Yira menda.**” **Kılama** heqiya ke **Kuresê Qızılbeli** eke vengê **Heqi** danê yena vatene, ayera vanê.

⁶³ **Kêmero Deng**, lêwê arê **Axverani** dero. Jü vatene de; arê **Axverani** de **Eskerê Evdil Musay** cênê ra **Dewres Kêkili**. **Dewres Kêkil** hawar keno, **Duzgin**, na **Kêmero Deng** de reseno tenga Di. **Qaytê PİRi**, Sayı 6, (N.n.v.) bê.

⁶⁴ **Ferit Devellioğlu**, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları.

⁶⁵ **BERHEM**, İsveç, Sayı 5, **Wuşenê Tikmeyi**, Hawar Tomêcengi.

⁶⁶ **L. Z. Eyuboğlu**, **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınları.

⁶⁷ **Karl Jettmar** u. a., **Die Religionen des Hindukusch**, Verlag W. Kohlhammer.

⁶⁸ **Ware**, 9, (N.n.v.).

⁶⁹ **Piyê Bıra Dergi**(65)(1996), Almanya de maneno.

⁷⁰ **Çêna Silemanê Gulavi**(33)(1996). **Bamasurca**, **Fransa** de manena.

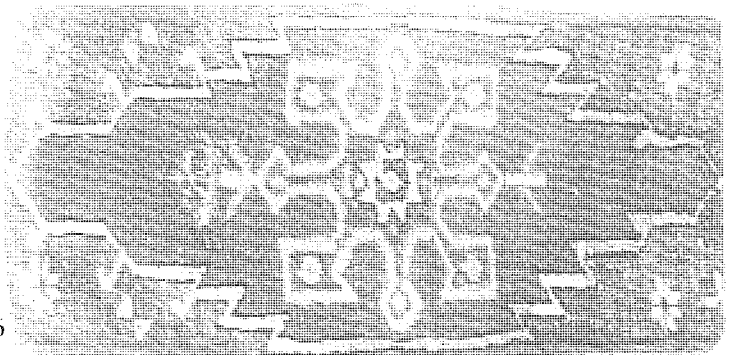
⁷¹ **Xalika Gülizare**(60)(1995), **Miti** rawa, teqawut dera, Almanya de manena.

⁷² **Waa Cewaire**(52)(1995), **Qırdım** rawa, Almanya de manena.

⁷³ **Naçka Zerifa**(50)(1995), **Derê Sansa** rawa, Almanya de manena.

⁷⁴ **Xalceniya Cezayire**(50)(1996), Almanya de manena.

⁷⁵ **Karl Jettmar** u. a., (K.n.v.).

“Yitiqatê Dersimi de WAYİRÊ MALÎ” adlı yazının Türkçesi.

Dersim İnancı'nda

HAYVANLAR TANRISI

(koyun, keçi, inek vb. küçük- ve büyükbaş hayvanlar)

Sarık Şüan İyi, Memik Gavan Kötü Tanrıdır.

Sultan Duzgın da Dağkeçisi, Geyik vb.

Hayvanların Tanrısıdır.

Dersimli'ler Duzgın'dan Dolayı Bunları Avlamazlar,
Dersim'de Avcı Yoktur!

Munzir COMERD

Biz, Dersim İnancı'na ışık tutan bir dizi yazıyı bazı dergilerde yayımladık. Bunlar; “BOZATLI HIZIR”¹, “Dersim İnancı'nda KURES”², “Dersim İnancı'nda DUZGIN”³, “Dersim İnancı'nda EV ve AİLE TANRISI”⁴, ve bir de “Dersim İnancı'nda CENNET'LE CEHENNEM YOKTUR”⁵ idiler.

Burada, sözünü ettiğimiz Dersim İnancı yazı zincirine yeni bir halka ekliyoruz. Şimdi de konumuz; Dersim İnancı'nda HAYVANLAR TANRISI'dır.

Tabii bu arada hemen şunu da belirtmek istiyoruz: Biz her ne kadar bu yazıya “Dersim İnancı'nda HAYVANLAR TANRISI” adını verdik de, esasında yazının içeriği daha geniş ve zengindir. Dersimli'lerin inancında ve felsefesinde hem onların beslediği hayvanların, hem de doğa hayvanlarının konumu üzerinde de durup irdelemeye çalışacağız. Böylelikle onların doğaya ve hayvanlara bakış açıları, yani felsefeleri de netlik kazanacaktır. Zaten bunlar da esas konumuz olan hayvanlar tanrısı'yla bağlantılıdır.

Biz, diğer yazılarımızda da değindik, ama yine de burada anımsatmak istiyoruz. Dersim İnancı derken amaçladığımız: Dersim halkının Alevilik öncesi inançlarıdır. Ama bunlar günümüzde hafâ canlı tutulan, güçlü konumlarını koruyan ve Alevilik'te yaşatılan inançlarıdır ki biz bunların hepsini, değindiğimiz gibi “Dersim İnancı” diye adlandırıyoruz.

Hiç kuşkusuz, Dersimli'lerin inancı yalnızca Dersim İnancı'ndan oluşmuyor. Dersim dendiğinde anımsanan tabii ki Alevilik'dir, Kızılbaşlık'tır. Alevilik ile Dersim İnancı'nı birleştiren bu halk, böylelikle Aleviliğin inanç hazinesini de kendi katkılarıyla büyütüyor ve zenginleştiriyor. Dersim Aleviliği işte bu sentezin eseridir. Ve zaten Dersim adı Aleviliği, Alevilik

de Dersim adını çağrıştırıyor. Bunları birbirinden ayırmak güçtür.

Hayvanlar tanrısı da Dersim İnancı hazinesinden. Hem Kürtlerin, hem de Türklerin inançlarında hayvanlar tanrısı yoktur. Dersimli'lerin “Wayirê Mali” dedikleri bu inançlarına Türkçe de değindiğimiz gibi “hayvanlar tanrısı” (koyun, keçi, inek vb. küçük- ve büyükbaş hayvanlar) diyebiliriz. Almanca'da da Dersimli'lerin “Wayirê Mali” dedikleri tanrıya “Hirtengott” denir.

Biz, diğer yazılarımızda da hayvanlar tanrısı'na değinmiştik. Ama ayrıntılara girip bütün boyutlarıyla ele almadık. Dersim İnancı'nın her geçen gün biraz daha karanlığa gömüldüğünü, birçok değerini yitirdiğini, diğer inançların baskısına uğrayarak ayaklar altında yok olduğunu hepimiz görüyoruz.

Gençlerimiz, bugün Dersim İnancı'nı iyi bilmiyorlar. Ama zaten bu inancın da sağlıklı bir biçimde gençlerimize ulaştığını söyleyemeyiz. Bu nedenle, her ne kadar diğer yazılarımız da hayvanlar tanrısı'na değindiyseniz de, bunun, birçokları için hiç bir şey açıklamadığını biliyoruz. Eğer başarabilirsek, bu yazımızda hayvanlar tanrısı'nı bütün ayrıntılarıyla açıklığa kavuşturmak istiyoruz.

Ama önce, Dersim halkı beslediği hayvanları cinsine ve yaşına göre tek tek veya küme küme nasıl adlandırıyor, onu öğrenelim ki sözkonusu tanrının etki alanına hangi hayvanlar giriyor netlik kazanabilsin.

Şimdi Dersim diliyle bu hayvanları saptıyoruz.

Dersimli'ler inekle öküzün cinsine ve sürüsüne “naxır” demekteler.

İnek doğurduğunda eğer yavrusu dişiyse “goke”, altı aydan sonra “mozike”. İki yaşını doldurduğunda “nalike” ve çiftleşip doğurduğunda da “manga” diye adlandırıyorlar. Şayet ineğin yavrusu erkekse

“gok”, altı aydan sonra “mozık”, ikisini doldurduğunda “viştera” ve sonra da “ga”yla adlandırılırlar.

Keçiyle tekenin cinsine ve sürüsüne “malo pez” demekteler.

Keçinin doğurduğu yavru dişiye “bizeke”, altı aydan sonra “tuske”, iki yaşını bitirdiğinde “karıke” ve çiftleşip doğurduğunda da “bize” diye adlandırıyorlar. Eğer keçinin doğurduğu erkekse “bizek”, altı aydan sonra “tusk”, ikiyi doldurduğunda “kêlece” ve sonunda da “kêl” demekteler.

Koyunla koçun cinsine ve sürüsüne “mêsin” demekteler.

Koyunun doğurduğu yavru dişiye “vareke”, altı aydan sonra “kavire”, iki yaşında “belendire” ve çiftleşip doğurduğunda da “miye” diye adlandırmaktalar. Şayet koyunun yavrusu erkekse “varek”, altı aydan sonra “kavır”, iki yaşında “hogeç” ve sonunda “vasn” demekteler.

Ayrıca kuzu ile oğlakların sürüsünü “selx” diye adlandırılırlar.

Bir de “mal” sözcüğü vardır ki bunu da koyun, keçi, inek, dağkeçisi, geyik vb. geviş getiren hayvanlar için genel bir ad olarak kullanılır.

Dersim dilinin (ŞZazaca'nın) sözcük hazinesi çok zengindir. Bu, hayvanlara ilişkin örneklerde de görülüyor. Örneğin: Türkçe “sürü”, ya da Türkçedeki sürü'nün karşılığı olan Kürtçe “keri” dendiğinde; Dersim dilinde, bu ancak hayvanın cinsi ve yaşı göz önünde bulundurularak “naxır”, “mêsin”, “malo pez” ve “selx” sözcükleriyle karşılanabilir.

Konumuza ilişkin olarak hayvanların Dersim diliyle adları ve cinslerini böylece saptadıktan sonra, şimdi de bazı sorulara yanıt arayacağız.

Küçük- ve büyükbaş hayvanlar Dersim halkının yaşamında hangi konumda yer almaktalar? Dersim halkı bu hayvanlara nasıl yaklaşıyor? Hayvanlar tanrısı nedir? Sarık Şüan kimdir? Memik Gavan kimdir? Başka hangi halkın inincinde hayvanlar tanrısı var? Bu soruların yanıtları alındıkça konumuz da gün ışığına çıkacaktır. Madem öyle, gelin kolları sıvayalım.

I-DERSİMLİ'LERİN HAYVANLARA YAKLAŞIMI.

Henüz hayvanlar tanrısı'nı ayrıntılarıyla ele almadan, Dersim halkının hayvanlarıyla kurduğu ilişkinin üzerinde biraz durmak istiyoruz. Böylelikle, hayvanlar tanrısı'nın doğduğu Dersim felsefesi biraz daha gün ışığına çıkacak ve konumuz bununla daha da açıklık kazanacaktır.

a-DERSİMLİ'LER, BESLEDİKLERİ HER HAYVANA BİR AD VERİRLER.

Dersim, dağlarla kaplı bir toprak parçasıdır ve arazisi tarıma pek öyle elverişli değildir. Tarımda, biri eğer evde kullanılan unu karşılayan bir ürün alabildiyse, ondan daha iyisi yok demektir. Ama bu hayvancılıkta öyle değildi. Hayvancılıktan elde edilen ürünle evin bütün gereksinimleri karşılanırdı. Bundan dolayı da hayvancılık tarıma oranla çok daha ileride idi. Dersim'de, önceleri hayvancılığın yapılmadığı ev yok gibiydi. Hayvancılık olmasaydı Dersim halkı aç kalırdı. Tabii Dersim'de hem ekonomik yaşamda, hem de sosyal yaşamda büyük değişimlerin olduğunu biliyoruz.

Dersim'de hayvancılığın ileride olduğunu belirtmiştik. Kuşkusuz bunu her Dersimli iyi bellemişti. Bunu bildiklerinden, yer yer çekişen iki komşu ilk fırsatta birbirlerinin hayvanlarına yönelik zarar vermeye çalışırlardı. Ot yığınlarını tutuşturur, ağılları yakar, hayvanları önlerine kapıp götürürlerdi. Bir evde hayvanların olması “dirlik”, olmaması da “sefalet” demektir. Hayvanların yokluğu; sütün, yoğurdun, ayranın, peynirin, yağın, etin ve yünün yokluğu demektir. Bunların hepsi de evin yeme içmesinde, giyim kuşamında ve yatak yorgan gibi ev eşyalarını karşılamada çok önemliydi.

Öreğin; birinin ot yığını yansaydı hayvanları açlıkla yüz yüze gelirdi. Bu durumla karşılaşan ya hayvanlarını elden çıkarma pahasına ucuza satar, ya da beslemesi için birine bırakır ve sonra bunun karşılığını öderdi.

Yani hayvanların yokluğu Dersim halkının aç kalması, çıplak kalması demektir.

Kuşkusuz, Dersim'de bir evin beslediği hayvanlar aç kalırsa, bu, o ev halkının da aç kalması anlamına gelirdi. Bu bilindiğinden tanıdık, dost ve hemşeri ziyaretlerinde yapılan selam kâlam ve hal hatır konuşmalarında “Çoluk çocuğun nasıl? Koyun, keçi ve sığırın nasıl?” diye sorulur, beslenen hayvanlar ev halkından ayrı tutulmazdı.

Gerçekten öyleydi. Evde beslenen hayvanlar, ev halkı gibiydiler. Örneğin, nasıl evdeki bir erkek çocuğun adı “Demen”, “Rıza”, “Binali” veya “Baqır”dıysa; ya da bir kız çocuğunun adı “Harse”, “Fadima”, “Sise” veya “Beyaz”dı, hayvanların da böyle tek tek adları vardı. Örnek olarak,

İnek adlarından bazıları şunlardır:

Nare, Bore, Sure, Çharebese, Çhare, Fince, Dinare, Kiraze, Qole, Quliye, Nexse, Qerse, Lolağ, Qırmıze, Zerze, Zerze, Şerbane, Ceylane, Seme, Bazare, Murce, Milke, Belege, Bese, Zarance, Kole...

Öküz adlarından bazıları şunlardır:

Bor, Kêles, Sur, Lolağ, Fid, Bes, Belek, Çeleng, Çengei, Horan, Qui, Çar, Çel, Cil, Xişt, Şirin...

Keçi adlarından bazıları şunlardır:

Tase, Gêwre, Gule, Geze, Berge, Pule, Gule, Aske, Kole, Çule, Çiçe, Çunçule, Dundile, Qeme,

Ğeribe, Lewlêse, İştirine, Vare, Vite, Rıqışe, Hêlige,
Hewre...

Koyun adlarından bazıları şunlardır:

Kurre, Gule, Tirrigulere, Qere, More, Sise, Ğule,
Beleke...

Bu hayvanlardan her biri kendi adını bellemişdi.
Adlarını duyduklarında ses verir, çağırana
dönerlerdi.

b-DERSİMLİ'LERİN

HAYVANLARIYLA ARASI NASILDIR?

Dersim halkının hayvanlarla arası birçok yerde
duygulara dayanıyor, bir yönüyle insanlarla olan
ilişkisinden farksızdır. Bazen insan, onların
hayvanlarıyla konuştuğunu sanıyor, bazen de
yalvardıklarına.

Konuya bir örnekle açıklık getirelim.

İneğini sağarken şarkıyla eşlik etmeyen ev
Dersim de yoktur. Bu şarkıda, ineğinden süt
alabilmek için adeta ona yalvarır gibiler.

Süt sağma şarkısı hangi nedenlerden doğuyor?

Nedenlerinden ilki, bakıcısına alışan bir ineğin
yabancı birisine duyduğu tepkidendir. Bu durumda
şarkılar söylüyerek ineği yatıştırırlar.

Bir diğer nedeni, belki de asıl nedeni ineğin
buzağı sahibi olmasıdır. Buzağısı olan inek sütünü
kolaylıkla sağdırmaz, buzağının emmesini ister.
Şarkı söylüyerek ineği yumuşatırlar ki kendisinden
süt alabilsinler.

Burada, bu şarkıdan bir örnek verelim. Biz, bu
şarkıyı çocukluğumuzda annemizden, sonra da
dayımızın hanımından dinledik ve derledik.

Diyelim ki ineğin adı "Nare"dir.

"Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nare'm benim!
Güzel çiçeğim benim!
Kurban olduğum!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nare'm benim!
Nare'm benim!
Altınım benim!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nare'm benim!
Memesini yediğim!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Gülüm benim!
Lalem benim!
Çiçeğim benim!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nare'm benim!
Varlığım benim!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nazlım benim!
Kibarım benim!
Güzelim benim!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nare'm benim!
Nare'm benim!
Ceylanım benim!..."

İneği sağıp bitirinceye kadar bu şarkıyı böyle
söylerler.

Değirmek istediğimiz bir diğer özellik de,
Dersimli'ler hayvanlarıyla konuşurken sanki her
cins hayvanın ayrı bir dili varmış gibi
davranmalarıdır.

Örneğin, inekleri yerinden sürdüklerinde "tay
tay!" demekteler; öküzleri sürdüklerinde "ho ho!";
keçileri sürdüklerinde "tışt tışt!"; koyunları
sürdüklerinde "du du!"; danaları sürdüklerinde "tuy
tuy!"; kuzuları yerinden sürdüklerinde, ya da
yanlarına çağırdıklarında "çiğe çiğe!"; oğlakları
sürdüklerinde, ya da çağırdıklarında "khıde
khıde!"; tavukları sürdüklerinde "kiş kiş!";
kargaları sürdüklerinde "qır qır!"; diğer kuşları
sürdüklerinde "fırr fırr!", ya da "çüç çüç!"
demekteler.

II-DERSİM İNANCI'NDA DAĞKEÇİSİ, GEYİK vb. HAYVANLARLA DİĞER DOĞA HAYVANLARININ YERİ.

Dersim İnanç'ında yalnız dağlar, göller, kayalar,
ağaçlar, otlaklar, ırmaklar, kaynaklar... kutsal
değiller. Dersim İnanç'ında dağkeçisi, geyik vb.
hayvanlarla diğer doğa hayvanları ve kanatlı
olanlardan da kutsal olanlar vardır. Örneğin,
dağkeçisi ve geyik kutsaldır, "heliyo çhal" olarak
adlandırılan bir kartal türü kutsaldır, alacalı
yılanlar kutsaldır... Dersimli'ler hayvanlar için
"herkes nasibini yiyor" demekteler. Kutsal olsun
olmasın, mecbur kalmadıkça hiç bir hayvana
dokunmamaları bu inançlarındandır. Bir kuşun
kanı(ölümü) dahi onlara bulaşsın istemiyorlar. Şimdi
bu konuyu biraz daha açalım.

a-DAĞKEÇİSİ, GEYİK vb. HAYVANLARIN TANRISI DUZGIN'DIR, BUNDAN DOLAYI DERSİMLİ'LER BUNLARI AVLAMAZLAR.

Dersim İnanıcı'nda hayvanlar tanrısı'na değinirken; geyik, dağkeçisi vb. hayvanlarla diğer doğa hayvanlarının Dersim İnanıcı'ndaki yerini de unutmamak gerekir.

Sözü daha fazla dolaştırmak istemiyoruz. Ve diyoruz ki; Dersim İnanıcı'nda dağkeçisi, geyik vb. hayvanları nedensiz, haksız, keyfi için, veya yemek uğruna öldürmezler. Türkçesi, Dersimli'ler "av" a gitmez, "avcılık" yapmazlar.

Biraz da Dersimli'lerin neden dağkeçisi ve geyikleri öldürmedikleri üstünde duralım.

Dersim İnanıcı'nda hiç bin şey tanrısız değildir. Tabii dağkeçisi, geyik vb. hayvanlar da tanrısız değiller.

Dağkeçisi ve geyikler Dersim İnanıcı'nda Duzgın'ın⁶ hayvanlarıdır. Kutsaldırlar. Öldürülmezler. Duzgın, Zargovit'de⁷ babasından utanarak kaçtığına, O'nun güttüğü hayvanlar da O'nun ardına takılır ve Kêmer'de⁸ onlarla birlikte sır olur. Bugün doğa da yaşayan dağkeçisi, geyik vb. hayvanlar Duzgın'ın güttüğü bu hayvanlardır. Duzgın'ın hayvanları O'nun ardına takılıp birlikte gittiklerinde, babası haykırarak "nasibimizi kesme!" der. Duzgın bunu duyunca döner ve elindeki değneğiyle hayvanlarından bazılarını babasına ayırır. Hayvancılık yaparken beslenen keçi ve teke Duzgın'ın babasına bıraktığı bu hayvanlardandır. Biz, bu söylenceyi PİR'deki DUZGIN yazısında⁹ geniş olarak yazdık. Bu söylenceden buraya yalnızca hayvanlarla ilgili bölümü alıyoruz.

Tornê Dewres Dili Bava Hesên¹⁰ bize aktarıyor.

"Duzgın, Zargovit'te hayvanlar ahırına gidip kalır (hayvanlara bakıp otarmak için). Amcası, üç ay O'nu ziyaret etmez. Karakışdır. Kar öyle bir yağar ki, yerde kardan başka bir şey görünmez. Ne ot görünür, ne şu, ne bu... Bu durumdan amcası çok kaygılanır. Hedikleri ayağına takıp Zargovit'te Duzgın'ı ziyarete gider. Der ki,

–Hele bir gidip bakım, şu bizim öksüz hayvanları ne yaptı!

Zargovit'e varıp hayvanların ahırına bakar ki, hayvan gübresi ahırda üst üste yığılmış durumda!¹¹ Ama hayvanlar ahırda yoklar.

Hayvanların karda açtığı çığırda yürür. Ve bakar ki Duzgın hayvanları güdüyor. Onların otladığı yerde kar yoktur. Duzgın, elindeki değneğini yere değdirince yerden ot bitiyor, ağaca değdirince ağaç yeşeriyor, keçileri de bunları yiyorlarmış."

Davut Sulari de bu olayı "Da da Duzgın"¹² adlı bir deyişinde (Apo İsmail'den¹³ derledik.) şu dizelerle söyliyor:

"Hey tanrım, hey tanrım

Kêmer'i sorarsan -tanrım- mitdir

Kaynaktan bir su doğuyor ki saf süttür

Sen eğer tanrımı sorarsan

O, karakışta bağ ve bostan yeşertendir!

Hey Duzgın, hey Duzgın

Hey be Duzgın!"

"Duzgın, henüz amcasının geldiğini farketmiyor. Ama O'nu, hayvanları görür ve birazcık irkilirler. Duzgın hayvanlarına,

–Siz neden öyle irkiliyorsunuz? Kureso Kurr'la¹⁴ mı yüz yüze geldiniz?

der. Ve dönüp bir de bakar ki amcası oradadır. Bu, amcasına "Kureso Kurr" dediğinden çok utanır.¹⁵ Ve Kêmer'e doğru kaçır. Hayvanları da O'nun ardına takılır. Bunun üzerine Kures arkasından haykırır,

–Kaçma evladım kaçma! (Sözlerinden dolayı) bişey olmaz! O hayvanları nereye alıp gidiyorsun sen öyle? Neden rızkımı kesiyorsun?

Duzgın, dönüp değneğiyle keçilerden bir kısmını (amcasına) ayırır ve diğerleriyle birlikte gidip Kêmer'de sır olur."

Uzun sözün kısası: Dersim İnanıcı'nda dağkeçisi, geyik vb. hayvanların tanrısı Duzgın'dır; her kim ki bunlara dokunur, bir kötülük ederse Duzgın da bunu onun yanına komaz. Dersim halkının Türkler gibi "avcı", ya da Kürtler gibi "neçirvan" olmamalarının nedeni de budur.

b-DERSİM KUTSAL BİR YERDİR. KUTSAL YERLER, KURBANDAN BAŞKA HİÇ BİR HAYVAN KANININ DÖKÜLMESİNİ İSTEMİYORLAR.

Bazen aç kaldıklarından, kurtların hayvanlara saldırdığı zamanlar olur. Bazen de aylar, geceleyin, alıştıkları ahırların damlarından delikler açarak girer, yakaladıkları hayvanı alıp giderler. Halk, bava'lara¹⁶ çağırır. Bava'lar ellerine aldıkları ipe dualar ve dileklerle düğümler atar ve böylelikle kurtların ağzını, ayların ağzını bağlamış olurlar. Eğer bunun faydası olmazsa, o zaman bunları öldürtürler. Ama bunlar her yerde öldürülmezler. Kutsal yerden, yer ve yadırlardan uzakta olması gerekir.

"Ormanlardaki aylardan biri kudurur, Qızılbel'de¹⁷ hayvan komaz olur; ahırların damlarında delikler açar, hayvanları kırıp geçirir. Qızılbellilere çok zarar verir. Bunlar, her ne yaparlarsa da bununla baş edemezler. O zamanlar, Buvike¹⁸ köyünde nişancı biri vardır. Buna, "Dursinê Muxtari (Dursinê Khali)" denir. Tüfikle attığını vuran biridir. Bu yörede nerede ayı ve kurt hayvanlara dadanır, onları yer ve götürürse Dursinê Muxtari'yi yardıma çağırırlar.

Qızılbelliler buna haber salarlar, derler ki,

–Gel şu ayıyı öldür!

O da,

–Ben Qızılbel'de ayı vurmam!

der.

Birkaç kez çağırıldıklarında bu gitmeyince, sonunda Qızılbelliler tutup bir elma yollarlar ve derler ki,

–Durma gel! Eğer sen gelmezsen bu ayı bu gidişle bir gün bizi de yiyecek!

Çaresiz, bu kalkıp Qızılbel'e varır ve ayıyı öldürür.

Bu olayın ardından, Dursinê Muxtari hastalanıp yatağa düşer. Ölüm döşeğindeyken der ki,

–Beni Qızılbel'de ayı öldürmeye zorladılar! Beni yataklara düşüren bu darbeyi işte ondan yedim!”

Bir örnek daha verelim.

Memo Bom¹⁹, Dersim halk şairlerindendir; Pülümür ve Erzincan yöresinde çok tanınır. Bu, bir gün ışkın (Şeşkın) toplar, götürür ki Tercan'da satsın. Yolda, bir dişi ayı yavrularıyla birlikte bunun karşısına çıkar. Bu, Memed'e saldırır. Memed yaralanır, ama kurtulmayı başarır. Yaşadığı bu olayın ardından kendisine bir türkü yakar.

Memo Bom, Dersim'deki kutsal yer ve yatırların kan istemediğini bilmektedir. Ne var ki Memed de dişi ayının pençesinden zor bela, yaralı olarak kurtulmuştur. Yine de, iki komşunun birbiriyle çekişmesi gibi türküde dişi ayıyla çekişir. **Düştüğü bu durumda bile Memed, dişi ayının davasını Dersim'in kutsal yer ve yatırlarına, tanrılarına verir; Hewsê Piri'ye verir, Mehemedê Homete'ye verir, yani ışığın ve nurun tanrısına, güneşe verir.** Dersim'de, kudurup insanlara saldıran hayvanları bile kutsal yer ve yatırların eliyle durdurmaya çalışırlar. Bu hayvanları öldürmeden önce akıllarından bu geçer. Zaten, Memo Bom'un yaktığı türküde de bu görüş gün gibi görünüyor.

Memed'in bu türküsünden bazı dizeleri buraya alıyoruz:

“Gide gide yolun yarısına geldim
Zalim dişi ayı gelip benden yukarıda,
tümseğin başında durdu
Bana bir vurdu ki,
başından ve kollarımdan kanlar döküldü
Dedi, torbanı indir Memedim,
sabah kahvaltısın sen benim!
Dedim, bak duracaksan dur, eğer durmazsan
senin davanı Hewsê Piri'ye²⁰ veriyorum,
O' sana şamarı vurdu mu
benden öyle uzaklaştırır ki!...

...

Sabah, kevim önümde (düşünüyorum)
Dişi ayı yolumu kesmiş, beni bekliyor
Nasıl başımdan tuttuysa kanlar döküldü
Textiku'nun²¹ önünde fidanlar
Beni yeme hey be zalim,
Cebeli'yle Mirzali²² öksüz kalırlar!

...

Sabahtı, ben giderek yol aldım
Dişi ayı yavrularıyla yolumu bekledi
Nasıl başımdan kaptıysa, kanlar döküldü
Dedim, ya Mehemedê Homete²³!
Sen buna bir şamar vur da benden defet!
Yastuğê'nin²⁴ önünde fidanlar
Beni yeme hey be zalim,
Cebeli'yle Mirzali öksüz kalırlar!”²⁵

Kutsal yer ve yatır tanrıları, Dersim ilinde qurban kanı dışında bir başka kanın akıtılmasına razı değiller. Hatta bir kuşun kanı dahi akıtılmasını, isterler. Buradaki kutsal yer ve yatırları da saymak çok güç. Öyle çoklar ki... Dersim'in kaç dağı kutsal değil? Kaç gölü, kaç kaynağı, kaç ırmağı kutsal değil? Kaç kayası, kaç ağacı, kaç otağı kutsal değil? Dersim'de kutsal yer ve yatırlara uzak olan, onlara görünmeyen yerler kaç karışdır ki?

Biz, Dersim'de hiç bir hayvanın öldürülmediğini söylemiyoruz. Yazdığımız, yalnızca inançsal açıdan kutsal yer ve yatır tanrıları'nın istedikleridir. Kuşkusuz, istisnalar her zaman ve her yerde olabilir. Ama istisnaların gücü kuralları değiştirmeye yetmez. Kutsal yer ve yatırların isteklerine uymayıp hayvanlara kötülükte bulunanlar da çıkabilir. Hayvanlara kötülük yapanlar, ya da Dursinê Muxtari gibi öldürmeye mecbur kalanlar, bir gün dara düştüklerinde yaptıkları bu yanlış anımsamış, pişman olmuşlardır. **Kutsal yer ve yatır tanrıları'nın bunu istemediklerini bilenler, darda kaldıklarında kendi kendilerine “Acaba öldürdüğüm hayvandan dolayı mı ben bu dara düştüm?”** demişlerdir.

Bu konuda biraz da Evliya Çelebi'nin gezi notlarına göz atalım.

Bilindiği gibi, Evliya Çelebi bir Türk gezginidir. Çok yerler gezen ve gördüklerini, duyduklarını tek tek yazan bir kişidir Evliya Çelebi. O, bundan hemen hemen 350 yıl önce Munzur Baba'ya da uğrar, bunu da unumadan defterinde yazar. O'nun Munzur Baba'ya değgin yazdıklarını özetliyerek veriyoruz.

Der ki: **Munzur Baba** nehri ağustos ayında başlayarak kırk gün acı, kırk gün tatlı akar. Nehirde lezeli balıklar bulunur. Balıkları ziyaretin yakınında avlamıyorlar, ziyaretin yakınında avladıklarında balıklar pişmiyor. Gözelerin kuzeyinde bir dağ var. Munzur Baba burda bir ağaç dikmiş. Ağaç gayet siyah. Bu ağacı kesen zarar görür.²⁶

Dersim'deki kutsal yer ve yatır tanrılarının hayvanları koruduğuna işte Evliya Çelebi de böyle tanık olur.

c-DOĞA HAYVANI DA DERSİM İNANCI SİSTEMİNDE YERİNİ ALIYOR.

Biz, diğer yazılarımızda Dersim İnancı'nda Eskerê Evdil Musay'a (Evdil Musa'nın Askerleri) değindik. Bunlar, Evdil Musa'nın buyruğundaki kötülük melekleridir. Eskerê Evdil Musay karanlıkta gezinirler, ama bazen Evdil Musa'nın²⁷ buyruğunda durmayıp aydınlığa çıkırlar da yok değil.

Dersim İnancı'nda, kötülük melekleri bazen de hayvanların donunda görünürler. Bu bir eşek olabilir, bir tilki olabilir, bir ayı olabilir... Dersimli'ler, karanlıkta bir hayvanla karşılaştıklarında korkuya kapılırlar, yanına yaklaşmazlar, onun, Evdil Musa'nın buyruğundaki kötülük meleklerinden biri olduğuna kuşkulanırlar.

Henüz öğle saatleridir. Qırdım'da²⁸, biri evine yakın bir yerde bir yılan öldürür. Karanlık bastırınca iki Atlı gelir ve bunu Evdil Musa'ya götürürler. Meğer onun öldürdüğü yılan, bu donda gezinin Eskerê Evdil Musay'dan biriymiş. Biz bu söyleneceye PİR dergisindeki DUZGIN yazısında değinmiştik.²⁹

Keza, evlerde çıkan alacalı yılanlar Dersim İnancı'nda kutsaldır. Bunları, ev ve aile tanrısının üzerine sayarlar. Balaban Deresi'nde biri, evinde çıkan böyle bir alacalı yılanı öldürür, ama bu olayın ardından bunların sürüsüne kurt dalar ve çoğunu kırıp geçirir. Biz, bu söyleneceye de WARE dergisinde değinmiştik.³⁰

Yalnız dağkeçisi, geyik vb. hayvanlar değil, diğer doğa hayvanları ve hatta doğadaki kanatlıları da öldürmezler. Doğadaki kanatlılardan da kutsal olanlar vardır. Dersimli'lerin "heliyo çal" dedikleri bir kartal türü bunlardan biridir. Duzgin, bu kartalın donuna bürünerek Dersim'in semalarında kanat çırpıyor. Bu konuyu da keza PİR'deki DUZGIN yazısında açıkladık.

Dersim İnancı'nda yine hayvanlarla ilgili önemli bir nokta var. Biz buna, Dersim İnancı'nda Cennet'le Cehennem'i ele alırken geniş yer vermiştik.³¹ O da; insan öldüğünde ruhu hayvana da geçebilir, inancıydı.

Dersim halkı, doğa hayvanlarının kişiliğinde de hem insandan, hem inancından birşeyler görür. Örneğin, ayı aslında bir insandır, ama ceza verilerek bu dona sokulmuştur; kirpi de bir insandır, o da bu dona sokularak cezalandırılmıştır; kaplumbağa da keza bir insanmış, şimdi sokulduğu donda cezasını çekmektedir.

d-DERSİMLİ'LER, BİR KUŞUN KANI DA OLSA ONLARA BULAŞMASINI İSTEMİYORLAR.

Dersim İnancı'nda, insanın rızık ölü hayvanda değildir. İnsan hayvanı besler, yaşatır, ekmeğe verir ancak o zaman rızıkına kavuşur. Dersimli'lerin bu inancı onların atasözlerine de yansıyor. Bunlardan birinde "İnsan, evinde beslediği kedi ile köpek sayesinde zenginleşir!" deniyor.

Dersim halkı bir duasında der ki,

–Ya Hak/ Hızır/ Kures/ Duzgin! Dileriz ki Sen bir kuşun kanı(ölümü) da olsa bize bulaşmasını önlersin! (Amin!)

Bu Dersim duası, Dersim'in dörtbir yanında bir atasözü gibi bilinir ve söylenir. Dersimli'ler yalnız dağkeçisi, geyik vb. hayvanları değil, diğer doğa hayvanlarını da öldürmek istemiyorlar. Çocuklarını da bu yönde eğitmeye çalışıyor ve bu amaçları için masalları iyi bir araç olarak kullanıyorlar.

Dersim hayvan masallarının çoğu tilki, kurt ve ayı üzerinde yoğunlaşır. Dersim masallarında tilki, "tilki baci" olur; kurt, "kurt kardeş" olur; ayı, "ayı amca" olur. Bu anlayış çocuklarda derin izler bırakır. Hayvan sevgisi kazandırır. Büyüdüklerinde hayvanları öldürmekten kaçınırlar. İnsan nasıl "baci"sını, "kardeş"ini ve "amca"sını öldürebilir?

Bir kuşun dahi kanını dökmekten (öldürmekten) kaçının bir halk, hiç kuşkusuz tavşanı da öldürmeye razı olmaz. Dersimli'lerin inançsal açıdan tavşanı yemedikleri doğrudur, ama yetersiz bir açıklamadır. Dersimli'ler yalnız tavşanı değil, besledikleri hayvanların dışında hiç bir doğa hayvanını, buna kuşlar da dahil, yemiyorlar.

Dersimli'ler, yalnız kutsal yer ve yuturların yakınında değil, onların olmadığı yerlerde dahi bir kuşun kanını bile akıtmak istemiyorlar. Bu inanıştan da bir örnek vermek istiyoruz.

Pirê Xanuku'nun³² kerametleri çoktur.

"Bir gün Pirê Xanuku'ya derler ki,

–Kargalar, kuşlar mısırını yiyip bitirdiler!

Pir gidip bunlara beddua eder, der ki,

–Dilerim siz gazeller gibi yere dökülesiniz!

Bir de bakar ki kargalar, kuşlar gazeller gibi yere döküldüler ve kendilerinden ne ses çıkıyor, ne seda.

Pirê Xanuku, onları bu durumda görünce yüreği yanar, kendilerine acır ve der ki,

–Kalkın gidin haydi, kalkın gidin! Herkes nasibini yer!

Ölü kuşlar tekrar canlanır ve uçup giderler."

III-DERSİMLİ'LERİN HAYVANLARIYLA YAŞADIĞI BAZI ÖYKÜLER.

Dersimli'lerin hayvanlarıyla ilişkisi sevgi, duygu, kadir ve kıymetbilir bir bakış açısıyla sürdürüyorlun. Onların hayvanlarıyla yaşadığı bazı öyküler de işte böyle sevgi ve duygu doludur.

Şimdi bu öykülerden birkaç örnek verelim.

**a-USÊ CENĞİ, ÖKÜZÜNÜ
DÖVÜNCE ÖKÜZÜ AĞLIYOR.**

Bava Dewres³³ bize anlatıyor:

“Önceki yıllarda sık sık “bısmılay” (bismillah) çekerlerdi, çekmeyenlerden bazıları kötülük meleklerinin esiri olurlardı.

Eskerê Evdil Musay’ın (Evdil Musa’nın Askerleri) olduğu kuşku götürmez bir gerçek.

Kêkê Mese adında biri vardı, bu kötülük melekleriyle gezerdi.

Usê Cengi de bunlarla gezerdi. O derdi ki,

–Başıma külahı geçiriyor, beni alıp götürüyorlar!

Usê Cengi bir Alxanlı’ydı³⁴. Kendisi öldü. İri yarı biriydi. Öyleydi ki!...

Bu, öküzlerinden birini Mehemed’e³⁵ adamıştı. Bunu götürüp mertekleri çekmek istiyor. Yalnız, köyü çok yokuşmuş ve mertekler de çok ağır. Öküzlerden birinin gücü bunları çekmeye yetmiyor. Bu da, bir mertek çekerek öküzü döğüyor. Sonra da çok döğdüğü bu öküzü getirip evin önünde bırakıyor ve ardından ahıra çekiyor.

Gece olunca,

–Ben öküzü çok döğdüm, hele bir bakayım durumu nasıl. diyor.

Gider ki, öküz ağlaya ağlaya gözyaşlarıyla önündeki kuru hayvan gübresini çamur gibi ıslatmış. Bunu bana Usê Cengi kendi ağzıyla anlattı. Hak adına andolsun ki! Eğer anlattıklarım da hile varsa ahirette benden sorsun! Öküz ağlar ağlar ağlar, gözyaşlarıyla kuru gübreyi çamura çevirir!

Usê Cengi bana dedi ki:

–Öküzün bu olayından sonra yaylalara çıkma zamanı geldi. Ben de Derê Bağire’ye³⁶ yaylaya gittim. Merga Derge’yi³⁷ geçince Heniyo Çaxıl³⁸ geliyor, işte orada Eskerê Evdil Musay beni yakaladılar!

Bunlar bunu döğër, yokuşlardan aşağıya yuvarlardı. Ağzına köpükler dolardı. Böyle çeke çeke sonradan öldü. Hanımı da bir Kuresli’ydi³⁹.”

**b-MEMEDÊ MEMİŞİ, DÜNYASINI
DEĞİŞTİRMEYEN ÖKÜZÜNÜN
GÖNLÜNÜ ALIR, HAKKINI
BANA HELAL ET DER.**

Qızılbelli Kuresli’lerden bu Memedê Memişi örneğini dinledik:

Memedê Memişi bir Kılaüşali’ymiş⁴⁰. Bu, Kêla⁴¹ köyünde oturuyormuş. Kêla da Qızılbel’e yakındır. Yaya, ya da atlı gelir giderlermiş. Çok inançlıymış Memedê Memişi, çok da yaşlı. Artık bir gün ölümü kendisine ayan olur. Sabah kalktığı anda ahıra gider ve öküzlerin yemliğine niyaz eder. Sonra öküzlerine dönüp,

–Ben sizleri çalıştırdım! Sizleri döğdüm! Artık ben Hak’ka yürüyorum! Hakkınızı bana hele edin!

der.

Ahırdan çıkar eve gelir. Çoluğunu çocuğunu çağırır, etrafına toplar. Bunlara der,

–Ben artık ölüyorum! Öküzlerimin yemliğine niyaz ettim! Gelin, sizlere de vasiyet etmek istiyorum!

O, bunları söyleyince etrafına dolanlar gülerler. Kimse onun öleceğine inanmaz. Memedê Memişi diyor ki,

–Ben öldüğümde hoca⁴² ve bava çağırmaya gitmeyin. Beni yıkayacak hoca kendiliğinden gelecek. Eğer beni yanılmazsa bava’m da Qızılbel’den gelecek. Qızılbel’den gelen bava bana suyu döksün, hoca da yıkasın. İki yaşındaki bir tekeyi kesip hayrımı verin.⁴³ Siz, bir çift öküz de kesseniz şu Kêla’nın halkını doyuramazsınız! Boş yere fazla hayır etimi bunlara yedirmeyin!

Qızılbel’den Bava Dursino Pil, Qewax⁴⁴ köyünde Güzel gilde konukmuş. Ordan ayrıldığı anda,

–Ben Kêla’ya Hemedê Kêmice gile gidiyorum. der. Ve yola koyulup Kêla’ya gelir ki ne gelsin, Kêla yasa boğuludur. Memedê Memişi gerçekten dünyasını değiştirmiştir. Kimse gidip çağırmadığı halde hoca’sı da Halorige⁴⁵ köyünden gelir. Bava Dursun suyu döker, hoca da yıkar. Ve götürüp defnederler.

**c-SİLEMANÊ ALİ ÖLÜNCE, BÜTÜN
KÜÇÜK- VE BÜYÜKBAŞ HAYVANLARI
CENAZESİNE KATILIRLAR!**

Biz, bu söylenceyi de Bava Rızaê Garşıye’den⁴⁶ dinledik:

Silemanê Ali de bir Kılaüşali’dır. Çok inançlı biriymiş. Bir zamanlar bu, Gomê Kilisi’de⁴⁷ oturmuş. Sonra gelip Garşıya Binene’ye⁴⁸ yerleşmiş. Bunun üç oğlu varmış. Birinin adı “Gmd”, birinin “Hind” ve diğerinin de “Mur” imiş.

Aksakallı Hızır, Silemanê Ali’ye ikrar vermiş; her yıl Hızır Orucu’nda⁴⁹ gelir Silemanê Ali’ye konuk olurmuş. Derler ki, Silemanê Ali tekelerini nallayıp dağa salar, bunlar her yıl ekim ayında (keçiyle tekelerin çiftleştiği ay) kendiliğinden eve gelirlermiş.

Silemanê Ali’nin be kerametinden Dewres Sileman’ın⁵⁰ haberdar olduğu söylenir.

Bava Bavê Qızılbeli⁵¹ derdi ki,

–Bir zamanlar Sewdali gil varmış. Zengin mi zenginmiş bunlar. O kadar çok altını varmış ki bunların, bir çuvala yerleşmiyorlarmış. Sewdali, iki manda kesip altınlarını bunların postuna koymuş.

Bu, o devirde en gösterişli elbiseyi giymiş, üstelik bütün düğmeleri altındanmış.

Bir gün bu, kırk adam toplayıp **Garşiya Binene**'deki çayrıları biçiyormuş. Kırk kişiye öğlen yemeği getirirler. Artık bu ayran mı olur, yağ mı olur, bulgur mu olur kimse bunu bilmiyor. Ama **Sewdali**'ye, sac altında pişen yuvarlak yağlı kömbe (Şçörek, baviko) getirirler. Hani o ağadır, zengindir ya ondan. **Sewdali**, kömbeyi yemek için kenarından kırar, ama içinde bir kıl çıkar. **Bu çok sinirlenir, ayağa kalkıp kömbeye bir tekme atar. Kömbe, Silemanê Ali'ye doğru yuvarlanıır gider. Silemanê Ali, kömbeyi yerden kaldırıp öper ve der ki "Hak senden aldı ve bana verdi!"**

Bunun ardından **Silemanê Ali Gomê Kilisi**'den ayrılır, gelip **Garşiya Binene**'ye yerleşir ve burayı şenlendirir. Bu kez de o zenginleşir. **Hak** onu varlığa boğar. Derler ki, o, **Garşiye**'de "binleri aşmış", yani küçük- ve büyükbaş hayvanları bini geçmiş.

Silemanê Ali'nin öleceği yıl, tekeleri ekim ayında dağdan dönmüyorlar. O,

-Bu yıl ben öleceğim!

der ve gerçekten de o yıl ölür. Onun **Hak**'ka yürüdüğü yıl, **Qızılbel**'de **Dewres Baqır**'ın⁵² dönemiymiş. Herkes onun ölümüne gider. Cenazesini evden çıkarıp mezarlığa götürdüklerinde bunun koyunu, keçisi, ineği, öküzü ve daha ne kadar hayvanı varsa gelir, cenazenin peşinde yürürler.

Biraz yürüdükten sonra, **Dewres Kakıl**⁵³ der ki,

-Hey ulan hey! Silemanê Ali gitti, ama hazinesini de beraberinde götürdü!

Bundan sonra onun bütün hayvanları dağlara yayılırlar ve bunların ocağı söner."

d-DEWRES KÊKIL HASTALANINCA KISRAĞI KENDİSİNE ÇOK AĞLAR!

Şimdiye kadar verdiğimiz örneklerin hepsi de küçük- ve büyükbaş hayvanları işliyorlardı. Bir örnek de diğer hayvanlardan verelim.

Apo Ali⁵⁴ bize dedi ki,

"**Qızılbel**'den **Dewres Kêkil**⁵⁵ kısırağına binip **Ağveran**⁵⁶ köyüne gider. Bu, **Ağveran**'da hastalanır, yataklara düşer. Haber salarlar, **Qızılbel**'den gelip **Ağveran**'dan **Dewres Kêkil**'i götürürler. O'nun kısırağı da bunların peşine yürür ve **Kêmero Deng'e**⁵⁷ kadar ağlar. **Dewres Kêkil**, **Kêmero Deng**'de kendisine gelir ve kısırağına,

-Artık yeter yeter yeter! Bırak şu ağlamamı! der. O'nun bu sözlerinden sonra, kısırak ağlamayı keser."

IV-DERSİM İNANCINDA

HAYVANLAR TANRISI.

Dersim İnancı'nda kime "Wayır" denir? Önce bu soruyu yanıtlamaya çalışalım.

Türkçede "tanrı" sözcüğüyle anlatılmak istenen, **Dersim** dilinde (ŞZazaca) "Wayır" sözcüğüyle karşılanıyor.

Dersim İnancı'nda ve dilinde "Wayır" dendi mi, bu her zaman Türkçe karşılığıyla "iyi tanrı"dır. **Dersimli**'ler, Türkçedeki gibi "kötü tanrı"ya "Wayır" demiyorlar.

Onlar, bu inançlarından dolayı **Hızır**'a, **Kures**'e ve **Duzgın**'a "Wayır" derler, ama **Evdil Musa**'ya demezler. **Evdil Musa**'ya "Wayır" tanımı yerine "Qumardanê Milaketunê Xıravını" (Kötülük Meleklerinin Kumandanı), ya da "Sereskerê Milaketunê Xıravını" (Kötülük Meleklerinin Asker ve Ordu Kumandanı) derler. Benzer biçimde **Sarik Şüan**'a "Wayirê Mali" (hayvanlar tanrısı) derken, **Memik Gavan**'a "milaketo te malirê xıravino" (hayvanlara kötülük yapan melek) demekteler. Hiç kuşkusuz **Dersim İnancı**'nda hangi kutsal yer tanrısı, ya da ev ve aile tanrısı olursa olsun bunların hepsi de iyidirler. Esasen bunlar iyi olmasaydılar kendilerine "Wayır" da denmezdi.

O halde, "Wayır" (tanrı) diyebilmek için önce "iyi bir kimlik" gerekiyor.

Gerçi biz bazı yazılarımızda **Dersim** diliyle "Wayiro xıravın" (kötü tanrı) diye bir tanım kullandık. Tabii bu yukarıdaki açıklamaya terstir. Ama bizim yeni attığımız bu adımı, bizden önce birçokları kendi dillerinde attılar ve bizimkisi de bir ihtiyaçtan kaynaklanıyor.

Dersim İnancı çoktanrıdır. Keza **Dersimli**'lerde "Heq" (**Hak**) sözcüğü de var. **Hak** söcüğü Arapça kaynaklıdır.⁵⁸ **Dersim İnancı**'nda bazı "Wayır"lara (tanrılara) "Heq" (**Hak**) de demekteler. Örneğin, **Hızır**'a "Heq" (**Hak**) de derler. "Heq" (**Hak**), **Hızır**'ın binbir ad ve ünvanından biridir, derler. **Usenê Tikmey**'in, **Hak**'ka yakarırken söylediği ilahide konuya ilişkin olarak şu anlamlı dizeler de geçer:

"Dara düşende,

Sen tezcanlısın **Hızır**, sakın gecikme!

Bu dünyanın Hak'kı Sensin,

çoluk çocuğumuzu öksüz koma!"

Ve aynı ilahinin başka dizelerinde de "Wayır" (tanrı), "Heq" (**Hak**) ve "Xızır" (**Hızır**) bir potada erirler:

"Hey be tanrı (Wayiro) tanrı tanrı tanrı!

Bilmem neyi beğenir (tanrı),

bilmem neden razı?

Diyorlar, bunu bizden beklemeyin,
Hak'ka ermekle bilinir
 Her ne kadar yaşlıysa da,
Aksakallı Hızır tezcanlıdır
 Çağırıldığı her yerde hazır ve nazırdır!"⁵⁹

Duzgın'a da "**Heq**" (**Hak**) derler. Birçok bava'yla bu konuyu konuştuk, kasetlere kaydettik. Yani Dersimli'ler bu **Hak** sözcüğünü de inançlarına uyarlıyorlar. Biz, **Hak** sözcüğünün Arapçadan dilimize **Alevilik**'le girdiğine inanıyoruz. Kuşkusuz bu sözcük Türkçede de bulunmaktadır. Türk dilbilimciler ve araştırmacılar da bu **Hak** sözcüğünün Arapçadan Türkçeye **İslam** inancıyla geçtiğini düşünürler.⁶⁰

Dersimli'lerin "**Hak**", "**Tanrı**", "**Allah**", "**Gott**", "**Xode**", "**Hüda**" gibi yabancı tanrı tanımlarına karşılık kendi dillerinde söyledikleri "**Wayır**" sözünün, Dersim dili kökenli ulusal bir sözcük olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu arada Dersim dilinde "**Allah**", "**Hüda**", ya da "**Xode**" sözcüklerinin olmadığını da belirtmeden geçmek istemiyoruz. "**Allah**" sözcüğünün olmaması **Arap-İslam**, "**Hüda**" veya "**Xode**" sözcüklerinin olmaması da **İslam-İslam kültürünün Dersimli'leri etkilemediğini gösterir**. Ama Dersim dilinde "**Wayır**" (tanrı) sözcüğüyle aynı anlamda kullanılan "**Heq**" (**Hak**) sözcüğünün olması, Dersimli'lerin **Arap-İslam** veya **İslam-İslam**'la tanışmadan doğrudan **Alevilik**'le karşılaştıklarını ve bunu benimsiyerek o zamana kadar inanıp icra ettikleri çoktanrılı inançları olan Dersim İnanıcı'yla birleştirdiklerini, ortaya koymaktadır.

Çok ilginçtir, benzer bir durum da **Hindukuş**'daki **Kalaş** halkının inancında sözkonusudur. **Kalaş** halkının inancı da Dersim İnanıcı gibi çoktanrılıdır. **Hayvan tanrıları** var, **ev ve aile tanrısı** var, **bereket tanrıları** var... Dersim İnanıcı'nda nasıl ki kutsal yer ve yatır tanrıları'yla **Hızır** ve **Duzgın Atlı**'dırılar, **Kalaş** halkının inancında da bazı tanrıları **Atlı**'dır. **Kalaş** halkı kendi dilinde tek tek tanrılarına "**Devalog**" diyor. Yani Dersim'de tanrıya nasıl "**Wayır**" adı veriliyorsa, onlarda da tanrıya "**Devalog**" adı veriliyor.

Bazı üniversitelerin şemsiyesinde çalışan dinbilimciler, bu "**Devalog**" sözcüğünü Almancaya "**Gott**" (tanrı) olarak çevirmektedirler. Keza bu dinbilimciler **Kalaş** halkının inancında bir de "**Xoday**" sözcüğünün varlığına değinirler. Ama bu sözcüğün **İslam** ve **İslam**'ın etkisiyle **Kalaş** halkının diline geçtiğini belirtirler. Nasıl ki Dersim halkı **Hızır** ve **Duzgın**'larına "**Hak**" da diyor ve "**Hak**" sözcüğünü bu tanrıların ad ve

ünvanlarından biri olarak anıyorsa; benzer bir yaklaşımı **Kalaş** halkı da kendi inancında sergiliyor. Onlar da bazı "**Devalog**"larına, yani tanrılarına bir de "**Xoday**" demekteler ve bunu Onların ad ve ünvanlarından biri olarak benimserler.⁶¹

Biz yukarıda, "**Wayır**" sözcüğüne karşılık Türkçede "**tanrı**" sözcüğünün kullanıldığını belirttik. Ama bu, henüz "**Wayır**"ın birinci anlamıdır. Bunun, Dersim dilinde başka bir anlamı daha vardır. Bu anlamın Türkçedeki karşılığı da "**sah'p**"tir.

Öreğin, biz "**Wayirê çei**" dedik mi, bunun iki anlamı vardır. Birinci anlamı; evin mülkiyetine sahip olanı içerir ve bu anlamda "**Wayirê çei**" Türkçeye "**evin sahibi**" olarak çevrilir.

İkinci anlamında ise "**Wayirê çei**" dendi mi, inanç sözkonusu oluyor. O da evin halkını kötülüklerden korumak, kötülük meleklerinden ve hastalıklardan korumak; evin işlerini yoluna koymak, rızkını vermek, nasibini korumak, malını mülkünü ve kısmetini arttırmak gibi karakteristik özellikleri kendine toplıyan tanrıyı içeriyor. "**Wayır**" sözcüğünü burada yukarıdakinden değişik bir anlamda, başka bir kişilikle görmekteyiz. İnançsal yönüyle de "**Wayirê çei**"nin Türkçe karşılığı "**ev ve aile tanrısı**"dır.

Eğer "**Wayirê çei**" inançsal yönüyle gündeme geldiğinde, insan onu "**ev ve aile tanrısı**" olarak değil de "**evin sahibi**" diye Türkçeye çevirirse, o zaman Dersim İnanıcı'ndaki karakteristik özellikleriyle, kişiliğiyle, tanrısallığıyla "**Wayirê çei**"den (ev ve aile tanrısı) bişey kalmıyacaktır.

Değişik anlamları olan yalnız "**Wayır**" sözcüğü değil tabii; "**Hak**" sözcüğünün de tanrı'dan başka birçok anlamı var; "**Xode**", "**Hüdey**", "**Hüda**" gibi birçok varyantı olan bu sözcüğün de değişik anlamları var.

a-SARIK ŞÜAN

HAYVANLAR TANRISIDIR.

Dersim İnanıcı çoktanrılıdır. Bunlardan biri de ev ve aile tanrısı'dır. Biz buna bir yazıyla geniş olarak değinmiştik.⁶² Burada önemle söylenmesi gereken Dersim İnanıcı'nda ev ve aile tanrısı; **Hızır**, **Kures** veya **Duzgın** gibi yalnız bir tanrı değil, tek tek her ev ve ailenin değişik donlara bürünen ayrı bir tanrısının olduğu bir inançtır.

Dersimli'lerin bu inancı hayvanları için değişiyor. **Hayvanlar tanrısı**, nerede veya hangi hayvan (küçük- ve büyükbaş) olursa olsun **Hızır**, **Kures** ve **Duzgın** gibi yalnız bir tanrıdır ve adı da "**Sarik Şüan**"dır.

Sarik Şüan ne yalnız koyunların, ne keçilerin ne de ineklerin tanrısıdır; O, bunların hepsinin birden tanrısıdır. Yani, **Duzgın** nasıl ki dağkeçisi,

geyik vb. doğa hayvanları tanrısıysa; Sarık Şüan da öyle koyun, keçi, inek vb. evcil hayvanların tanrısıdır.

Sarik Şüan hayvanların darına yetişiyor. Hayvanları koruyup kolluyor. Hayvanlar, Sarık Şüan'ın emanetindedirler. O, hayvanları her türlü beladan, hastalıklardan, kötülük meleklerinden, aç kurtlardan, kudurmuş ayılardan, kardan, çığdan, selden, uçurumdan ve kayadan korumaktadır. Hayvanlar doğurduğu zaman yanında bulunur, rahat doğurması için yardımcı olur.

Biz, Dersim İnanıcı'nda hayvanlar tanrısı'nın bir tane olduğunu ve buna da "Sarik Şüan" dendiğini belirtmiştik. Tabii hayvanlar tanrısı'nın bir yönüyle de Duzgın'a uzadığını belirtmek zorundayız. Değmiştik; dağkeçisi, geyik vb. hayvanların tanrısı Duzgın'dır. Bir diğer deyişle, Duzgın, Dersim halkının yalnız Hak düzeyindeki bir tanrısı değil, aynı zamanda bir diğer yönüyle de dağkeçisi, geyik vb. hayvanların tanrısı kimliğiyle de beliriyor. Ama O' bununla kalmıyor. Başka bir yönüyle de Duzgın evcil hayvanlara iliştiriyor. Bazı kişilerin görüşüne göre; her ne kadar adı Sarık Şüan'ınkisi kadar söylenirse de, Duzgın da Sarık Şüan gibi hayvanlar tanrısı'dır.

Biz, bu inacin nedenlerini araştırdık. Neden Duzgın da hayvanlar tanrısı'dır? Bu sorumuza karşılık hemen hemen benzer yanıtlar aldık. Bunlardan, Piyê Bira Dergi'n⁶³ verdiği yanıt aşağıya alıyoruz:

"Duzgın, karakışta Zargovıt'te hayvanlarını otarır. Duzgın'ın kerameti babasınınkinden, Kures'den üstünmüş.⁶⁴ Değneğini otlara, ağaçlara dokundurduğunda bunlar yaprak açar, yeşerir ve hayvanları da bunları yemiş. Bu, babasının adını anıp 'Kureso Kurr' dedikten sonra kaçır. Hayvanları da bunun ardına takılır, birlikte giderler. Babası bağırır. Bu da ardından gelen hayvanlarına döner ve değniğiyle bir kısmını ayırıp babasına bırakır. Duzgın önde, hayvanları O'nun ardsıra gidip Kêmer'de sır olur.

Duzgın'la birlikte gidip sır olan dağkeçisi, geyik vb. hayvanlardır. O'nun babasına ayırıp bıraktıklarıysa keçi ve tekelerdir. Bundan dolayı Duzgın hem dağkeçisi, geyik vb. doğa hayvanlarının, hem de keçi ve teke gibi evcil hayvanların tanrısıdır."

Bu söylencenin dışında başka hiç bir yerde biz, Duzgın'ın ne dağkeçisi, geyik vb. doğa hayvanlarıyla; ne de koyun, keçi, inek vb. evcil hayvanlarla ilişkisini saptayamadık. Hayvanlar tanrısı sözkonusu olduğunda, Duzgın hep bu söylenceyle gündeme geldi. Aslında bu söylence de keçilerin hangi tanrıdan kaldığını, ya da

dağkeçisi, geyik vb. hayvanların keza hangi tanrıdan kaldığını içeriyor. İnsan, bu söylenceden yola çıkarak şunu da saptayabilir: Keçi ve tekelerin tanrısı Duzgın'dır; koyun ve ineklerin tanrısı da Sarık Şüan. Ama bu görüşü ileri sürmek büyük bir hatadır. Dersim halkı, inancında böyle bir görüşe yer vermiyor. Dersim İnanıcı'nda Sarık Şüan; koyun, keçi, inek vb. bütün evcil hayvanların tanrısıdır. Duzgın, yalnız bir söylence de keçi ve tekelerin tanrısı olarak anılıyor.

b-MEMİK GAVAN,

HAYVANLARIN KÖTÜLÜK TANRISIDIR!

Dersim İnanıcı, yer yer de iyilik ve kötülük üzerinde kuruludur. Örneğin; Hızır, Kures ve Duzgın iyilik tanrıları, ama Evdil Musa kötülük tanrısıdır. Eskerê Duzgini (Duzgın'ın Askerleri) iyilik melekleri; Eskerê Evdil Musay (Evdil Musa'nın Askerleri) kötülük melekleridir. Ev ve aile tanrısı'na karşı da savaştan kötülük melekleri var.

Dersim'de, hayvanlar tanrısı sözkonusu olunca da bu inanç gündeme geliyor.

Sarik Şüan hayvanlar tanrısı'dır; hayvanları koruyan iyilik tanrısıdır. Ama bir de kötülük tanrısı vardır hayvanların. Bunun adı da "Memik Gavan"dir.

Memik Gavan hayvanların düşmanıdır. Onlara, elinden gelebilecek hiç bir kötülüğü esirgemiyor. Memik Gavan da Evdil Musa ve Eskerê Evdil Musay gibi karanlıkta gezer ve etkinlikte bulunur. Karanlık bastırıldığında ağılda veya ahırda hayvanların üstüne çullanır, hayvanları ölesiye kovalar ve onlar da acılı acılı bağırır, böğürürler; bir gürültü ve patırtı alır yükselir ve hayvanlar soluk almadıklarından boğulacak duruma gelirler. Bazı hayvanları da tutup boğar. Koyunlara binince onların yünlerini, keçilere binince de onların kollarını keser.

Durumdan haberdar olan ev halkı, bir avuç dolusu keçi kılı alıp hayvanların kaldığı yerde yakarlar ki Memik Gavan bir daha hayvanlara böyle eziyet etmesin. Bir taraftan da Sarık Şüan'a yakarır, dua ve dileklerde bulunurlar. Sarık Şüan, hayvanların darına yetişir ve onları Memik Gavan'ın elinden kurtarır.

Memik Gavan'ı kovmak için keçi kılına yakmanın Duzgın'la ilintili olduğunu düşünüyoruz. Bilindiği gibi, Dersim İnanıcı'nda keçiler Duzgın'dan kalmaz.

c-SARIK ŞÜAN DA

BAZEN GÖZE GÖRÜNÜYOR!

Dersim İnanıcı'nda Hızır, Kures ve Duzgın olsun; ya da kutsal yer ve yatır tanrıları'yla ev ve

aile tanrıları olsunlar, bunların hepsi de zaman zaman göze görünüyorlar.

Örneğin; **Çêna Silemanê Gulavî**⁶⁵ bize diyor ki,

“Bir gün biz dam üstünde oturuyorduk. Ben, çay getirmek için kalkıp aşağıya indim. Kapının eşliğinden içeriye adımımı attığımda, **baktım bir kadın, kucagında çıplak bir bebekle karşımda duruyor.** Korkup çığılığı bastım ve yerimde öylecene donakaldım. Bu bana,

–Gel kızım, haydi gel içeri! Burası sizin eviniz! dedi ve gözlerimin önünden görüntüsü aniden kayboldu. Tam o anda annem koşup yanıma geldi. **Ben, kendi gözlerimle bizim evin tanrısını işte böyle gördüm.”**

Dersim İnancı’nda göze görünen yalnız ev ve aile tanrısı, **Duzgın** veya başka bir tanrı değil; aynı zamanda bazen **hayvanlar tanrısı** da göze görünmektedir. Bazıları, O’nu da kendi gözleriyle görürler. Bir örnekte bundan verelim.

Çêna Silemanê Gulavî anlatmaya devam ediyor:

“Benim erkek kardeşim, ahırda hayvanların yanında yatardı. Bir gece bakıyor ki bir ses duyuldu. Ardından, ahırın içi aydınlanır. Meğer, hayvanlar tanrısı içeride mumlar yakmış. Sonra, bir avuç yünü getirip kardeşimin başucuna koyar. Kardeşim, yorganın altından başını hafif dışarıya çıkarıp bakar ki bir genç; uzun boylu ve uzun sakallıymış. Babam, atını getirip ahırda hayvanların yanına bağlardı. **Sarik Şüan**, atı bırakıp ahırda kendisine biner. **Kardeşim yataktan kalkınca, bu hemen gözden kaybolur.** Bunu, kardeşim gelip babama anlattı.

Babam, kardeşimin **Sarik Şüan**’ı gördüğüne pek inanmadı, ama bir yandan da ahır gözetlerdi. Ve yine bir gün babam, ahırda mumların yakıldığını kendi gözleriyle görür. Bunu görünce, kalkıp ahırın önünde bir kurban kestir.

Sarik Şüan’ın kardeşimin başucuna bıraktığı yünü de evdeki ziyaretin yanına koydu.

Önceleri, bizim evde ayda bir, ya da iki ayda bir hayvanlar tanrısı için ahırda mumlar yakardılar. Ama hayvanlar tanrısı böyle görününce, artık her cuma ahırda mum yakmaya başladılar.”

d-DERSİM HALKI, SARIK ŞÜAN’A NE ZAMAN VE NEDEN YAKARIYOR?

Biz şimdi burada, Dersim halkı ne zaman ve neden **Sarik Şüan**’a yakarıyor, onların kendi ağzından aktaracağız. Birisinin **Sarik Şüan** üstüne söylediklerini, bir diğeri de yinelemesini tabii ki olağan karşılamak gerekir. Sonuç olarak bu bir sır değil, Dersimli’lerin kendi inancıdır. Her Dersimli, kendisine göre az veya çok **Dersim İnancı**’nı bilir.

Ama biz burada lüzumsuz tekrarlardan kaçınmak istedik. Dolayısıyla bize aktarılanları eledik ve öylece burada yazdık ki okuyucunun kafasını şişirmeyelim.

Konuya ilişkin olarak bize verilen yanıtla geçiyoruz.

Bava Dewres diyor ki,

“Ben, devamlı her akşam gidip hayvanların kapısını örttüğüm de,

–**Ya Sarık Şüan**’ın kılavuzu!

diye yakarıyor ve kapıya niyaz edip öyle geliyorum.

Sarik Şüan’a yakarıyoruz ki, O, **Memık Gavan**, ya da hangi kötülük meleği olursa olsun bunları hayvanlara yaklaştırmasın.”

Ceniya Bava Dewresi de şunları söylüyor:

“İnekleri doğum sancısı tuttuğunda **Sarik Şüan**’a,

–**Ya Sarık Şüan! Ya Sarık Şüan**’ın kılavuzu!

Sen yardımcı ol ki şu inek rahat doğursun! dileğiyle yakarıyorlar.”

Piyê Bıra Dergi,

“Yoksullar gelip yardım topladıklarında, bunlara bir yardımda bulunurlarsa **Sarik Şüan**’ın adını da anar,

–**Sarik Şüan lokması olsun!**

der ve öyle uğurlarlar.

Kuşkusuz yalnız yoksullar geldiğinde değil, eğer insan isterse her zaman **Sarik Şüan lokması** verebilir. Ayrıca çocuklar kuzuları veya oğlakları güttüklerinde, ya da çoban ve sığırmaçlara da devamlı **Sarik Şüan lokması** verilir.

Hayvanlara köülük eden melakenin adına da **’Memık’** deniyor.” diye bizi yanıtlıyor.

Xalika Gülizare⁶⁶ de,

“Çocuklar kuzu ve oğlakları, sığırmaçlar sığırı ve çobanlar da koyunla keçileri güttüklerinde, bunlara dualar eder derler ki,

–**Sarik Şüan her an sizinle olsun, sizden ayrılmasın! Size bir keder vermesin!**” diyor.

Waa Cewaïre⁶⁷ de şunları söylüyor:

“Hayvanları, yapraksız ince ağaç dalları (Şburç, koçan) yedirmeye götürünce, ya da çığ düştüğünde **Sarik Şüan**’a yakarıyorlar ki hayvanların darında onların yanında bulunsun.”

Apo Ali de diyor,

“Hayvanları dağa vurunca **Sarik Şüan**’a yakarır,

–**Ya Sarık Şüan! Biz, hayvanlarımızı bu dağda sana emanet ettik! Hayvanlar dara düşünce merhamet et, onları tehlikelerden koru!** diye dileklerde bulunurlar.”

Naçika Zerifa⁶⁸,

“Biz, hayvanlarımızı dışarı çıkarıp sulamaya götürdüğümüzde,

–Ya Sarık Şüan! Sen merhamet eyle! Hayvanlarımızı nazardan, hastalıktan ve her türlü beladan koru! der, Sarık Şüan’a dua ederdik.” diyor.

Xalceniya Cezayire⁶⁹ de şöyle diyor:

“Hayvanlar tanrısının adı ‘Sarık Şüan’dır. Ama hayvanların bir de kötü tanrısı vardır ki bunun adı da ‘Memik Gavan’dır. Bu, karanlıkta hayvanların üstüne biniyor.

Hayvanların ahırını süpürünce, yemliğini temizleyince, yemini verince, yününü ve kılını kırıpırca, sütünü sağınca, yağ ve peynir çıkarınca hep Sarık Şüan’a dua ederek,

–Ya Sarık Şüan! Sen hastalığı ve kötülüğü hayvanlarımıza yaklaştırma! Evimizin bereketini azaltma, kesme! derler.

Çocuklar hayvanları güdünce,

–Sarık Şüan seninle olsun!

–Biz, sizleri Sarık Şüan’a emanet ediyoruz! diye de dua ederler.”

Çêna Silemanê Gulavi de diyor ki,

“Ben kendimi bildim bileli, bizim ev hayvanları alıp yaylaya çıkınca, ya da yayladan dönünce, babam ahırın önünde kurbanını keser, hayvanlar tanrısına yakarırdı.”

Doğrudan Dersimli’lerin ağzından verdiğimiz bu yanıtlardan başka, konuya ilişkin olarak şunları da belirtmek istiyoruz.

Dersim’de, Dersimli’lerin “git” dedikleri, Türkçe “bayram” da diyebileceğimiz özel önemi olan bazı günler var. Bunlar; “Gağand” denilen Yılbaşı, “Rocê Xızırı” denile Hızır Orucu, “Qere Çarşeme” denilen Kara Çarşamba, “Hawtemal” denilen Bahar’ın ve Yeniyl’ın başlangıcı, “Berê Şüanu” denilen Çobanlar Bayramı ve “Kêlverdan” denilen tekelerin çiftleşmeleri için keçilerin arasına şenlikler ve törenler eşliğinde bırakıldıkları gündür.

Kutlamalar esnasında bunlardan bazılarında Sarık Şüan’ın adı da anılıyor. Burada, kısa da olsa bunlara da değinelim.

Hızır Orucu’nda:

Hızır Orucu’nda cuma gecesi edik pişirir, sonra da bunları götürüp hayvanların ahırında yere serper ve Sarık Şüan’a yakarırlar ki hayvanlar sağlıklı olsunlar, korunsunlar.

Kara Çarşamba’da:

Dersim’de Kara Çarşamba mart ayındaki ilk çarşambadır (Rumi t.). Bu çarşambada, zarar ve zıyanın gelebileceği “kapı”ları kapatıp bağlarlar.

Dersim’de her zaman kurtlar sürülere saldırıyor. Tabii ki bu nedenle kurtların ağzını da bağlarlar. Bağladıkları ip, siyahdır. Buna üç düğüm atar,

–Ya Hak! Sen zararla zıyanın geldiği kapıyı kapalı tutasın!

–Ya Sarık Şüan! Sen merhamete gel de emeğimizi kurtlara yem etme!

diye dualar eder ve bu ipi götürüp duvarların deliklerine gizlerler.

İnançsal açıdan hayvanları aşırıdır. Hiç kullanılmayan yeni bir süpürgeyi, üç gün bir kaba koydukları suyun içinde bekletirler. Üçüncü gün, kaptaki suyu bu süpürgeyle hayvanlara serperler. Böyle yaptıklarında o yıl hayvanlara bir kötülüğün bulaşmayacağını; ne hastalıklar, ne da kötülük meleklerinin hayvanlara yanaşmayacağını düşünürler.

Tekelerin keçilerle çiftleştikleri şenlikler:

Dersimli’lerin “asma kêlverdanı” dedikleri ekim ayında, çiftleşmeleri için tekeleri keçilerin arasına bırakırlar. Hayvanlar döl alırlar. Bu nedenle lokmalar pişirilir. Tekeleri süslerler. Sakallarını, boynuzlarını ve alınlarını renkli renkli boyarlar. Ve tekeleri püsküllerle ve daha nice bezeklerle donatırlar. Bazıları, tekelerin boynuzlarına elma takarlar. Bazıları da ortası delik yuvarlak kömbeler pişirir, bunları tekelerin boynuzlarına takarlar. Çiçekler derler ve bunları getirip hayvanların arasına atarlar ki oğlaklar çiçekler gibi güzel doğsunlar. Ayrıca kadınlar, doğacak olan oğlakların onların giydiği elbiselere de benzeyeceğine inanırlar. Ve onlar bu nedenle eğer siyah- beyaz alaca renkli oğlaklar diliyorlarsa, bu reklerde ve desende elbiseler giyiyor; eğer beyaz oğlaklar diliyorlarsa, beyaz elbiseler giyiyorlar... Ve sonunda Hızır, Kures, Duzgın, ev ve aile tanrısı ve de hayvanlar tanrısı’na dualarla tekeleri keçilerin arasına salarlar.

e-ÇOBANLAR BAYRAMI, BİR YÖNÜYLE DE SARIK ŞÜAN’A ADANAN BİR GÜNDAR.

Biz, Dersim’de kutlanan Çobanlar Bayramı’nı da anmıştık. Dersim dilinde “Berê Şüanu” denen bu günü her yıl temmuz ayının ortalarına doğru kutlarlar. Ama herkesin aynı günde kutlaması koşulu aranmıyor.

Bu, çobanlara ayrılan bir gündür. Yazın katığın bol olduğu zamanda, çevre köylerdeki çobanlar bir araya toplanırlar. Ya hayvanların topluca dinlendikleri yerlerde, ya da kendi aralarında belirledikleri bir başka yerde bu günü birlikte kutlarlar.

Köylere ve tek tek evlere gidip yiyecek toplar, sonra bunları şenlik esnasında pişirir yerler. Kim çobanlara yiyecek yardımında bulunursa “Sarık Şüan lokması olsun!” diyor. Çevre köylerdeki halk da çobanların yanına gelir. Tabii herkes birlikte yiyecekler getirir. Birlikte yer, içer, oynar ve

türküler söylerler. Ve böylece çobanları mutlu etmeye çalışırlar.

Belki de **Sarık Şüan**'ın adı en çok bu günde anılıyor; O'nun adına lokmalar dağıtılıyor, dua ve dileklerde bulunuluyor. Bu nedenle bu güne yer yer, öreğin **Qırdım**'dan bazıları "**Çiyê Sarık Şüani**" (**Sarık Şüan Hayrı**) da demekteler. Bu adı, evlerden yiyecekleri **Sarık Şüan** adına ve hayrına toplamaktan alıyor.

Bu günün "**Sarık Şüan Hayrı**" olarak da anılmasından yola çıkarak diyebiliriz ki; **Çobanlar Bayramı**, her ne kadar çobanlara ayrılmış, adanmış bir gün ise de, aynı zamanda **Sarık Şüan**'ın anıldığı, O'na yakarıldığı, adına lokmaların dağıtıldığı bir gündür.

F-HAYVANLARA HİZMET, SARIK ŞÜAN'A HİZMETTİR!

Dersim İnanıcı'nda kutsal yerlere hizmet, Kuresli'lere hizmet, Evliyalara hizmet ve evlerdeki ziyaretlere hizmet vardır. Bunların hepsinin de tanrıları sözkonusudur. Eğin insan bunlara hizmet ederse, bunların tanrıları da insanı korur ve dileklerini gerçekleştirirler.

Değindiğimiz gibi **Dersim İnanıcı**'nda hayvanlar da tanrısız değildirler, **hayvanlar tanrısı** da vardır. Bunun adı "**Sarık Şüan**"dır, ama bir yönüyle de **Duzgın**'a kadar ulaşır. Ve **Dersim İnanıcı**'nda hayvanlara hizmet de vardır.

Piyê Bıra Dergi diyor ki,

"**Hayvanlara hizmet, Sarık Şüan'a hizmettir.**

Kim ki hayvanların kaldığı yeri süpürür, yemini verir, suyunu içirir, onları güder ve de hayvanlara daha hangi hizmette bulunursa; o, bu hizmeti esasında **Sarık Şüan**'a yapmaktadır. Bu hizmetleri yapanlara lokma verdiklerinde,

–**Sarık Şüan lokması olsun!**

derler. **Sarık Şüan** da onların bu hizmetlerinden dolayı dileklerini yapar, muratlarına erdirir."

Hayvanlara hizmet, Sarık Şüan'a hizmettir!

Bu ne yüce inançtır ki hayvanlara hizmeti "**Sarık Şüan'a hizmettir!**" diyor. Bu ne yüce inançtır ki doğa hayvanlarını öldürmüyor "**herkes nasibini yer!**" diyor. Bu ne yüce inançtır ki havada uçan kuşları öldürmüyor "**bir kuşun dahi kanı(ölümü) bize bulaşmasın!**" diyor. Bu ne yüce inançtır ki dağkeçisi, geyik vb. doğa hayvanlarını öldürmüyor "**bunlar Duzgın'ın hayvanlarıdır**" diyor. Bu ne yüce inançtır ki sahibi öküzü dövünce, öküz ağlıyor. Bu ne yüce inançtır ki kısırağın sahibi hastalanınca, kısırağı ağlıyor. **Türk ve Kürt okurlar bu sözlerimizden alınmasınlar. Biz, herkesin inancına saygı duyarız. Ama Dersimli'ler bu denli doğaya saygılı, hayvana saygılı ve insana**

saygılı inançlarıyla, daha doğrusu felsefeleriyle ne kadar övünseler yine de azdır!

* * *

Bu yazının içeriğinden anlaşılacağı üzere, **Dersim İnanıcı** birkaç kerameten oluşan bir inanç değildir. Tersine, hem çok boyutludur ve hem de zengin bir felsefesi vardır. Bir sistemi vardır. **Dersim İnanıcı**, kendi değerlerinden birçoğunu yitirmiştir, ama yakın ilişkide olduklarından yeni değerler de edinerek düşe kalka bize kadar ulaşmayı başarmıştır.

İnsan, özel olarak **hayvanlar tanrısı** üzerinde durursa, aynı süreci onun da izlediğini, ama bütün zorluklara karşın **Dersim İnanıcı**'ndaki yerini koruduğunu, görür.

Ne var ki bugün, Dersim İnanıcı'nda hayvanlar tanrısı'nın içinde bulunduğu durum çok daha vahimdir. İnsan hayvanları beslerse, onun inancındaki **hayvanlar tanrısı** da yerini sağlıklı ve sağlam bir biçimde koruyabilir. Ama hayvanları artık beslemezse, o zaman, onun inancındaki **hayvanlar tanrısı'nın** da süreç içinde kaybolacağı açıktır.

Dersim halkı artık köylerden gelip kentlere yerleşti, köylerden gelip Avrupa'ya yerleşti ve doğal olarak hayvancılık da yapmıyor. Bu nedenle, eğer önlem alamazsak **Dersim İnanıcı'nda hayvanlar tanrısı** silinecekler. Biz, **hayvanlar tanrısı** üzerine **Dersimli'lerle** konuşurken, birçoğunun benliğinde bu inancımızdan arta kalanın yalnız **Sarık Şüan**'ın adı olduğunu gördük. Çok üzüldük, yüreğimiz yandı kavruldu. Gönümüz, tarihin binlerce yıllık derinliğinden süzülerek gelen bu inancın bizim kuşakta bitmesine hiç rıza göstermiyor.

Biz, bir başka halkın inancında **hayvanlar tanrısı'nı** görünce çok sevindiğimizi gizlemek istemiyoruz. Hiç olmazsa, **hayvanlar tanrısı'nın** evrensel kültürdeki izleri öyle kolay kolay yok olmayacaktır, diye söyleniyoruz.

Dersim halkının hayvanlar tanrısı inancıyla dünyada yalnız olmadığını, diğer yazılarımızda da yer yer değinme fırsatını bulmuştuk. Bu halklardan biri de **Hindukuş**'daki **Kalaş** halkıdır. Bunların da inancında **hayvanlar tanrısı** vardır. Nasıl ki **Dersim İnanıcı'nda hayvanlar tanrısı**, ya da dağkeçisi, geyik vb. doğa hayvanları tanrısı sözkonusu olduğunda **Sarık Şüan** ve **Duzgın**'ın adları geçiyorsa; **Kalaş** halkının inancında da **hayvanlar tanrısı** olduğu söylenen bazı adlardan sözedilmektedir. Bu adlardan biri "**Sorizan**", diğeri de "**Goşidai**"dır.

Keza bu halkın inancında bazı yaratıcılar (heros) var ki bunlar da hayvanları güderken, **Duzgın**'ın **Zargovıt**'te hayvanları güderken çıkardığı kerametlere benzer kerametler çıkarırlar. Örneğin, bunlardan birinin adı "**Bangulai**"dır ve bu keçilerini

otlaktan otağa havadan uçurarak götürüp otarmaktadır. Ve yine bir gün kızkardeşinin kendisini izlediğinden haberi yokken bu kerametini çıkarınca, keçileri, kızkardeşi bu kerameti gördü diye taş kesilirler. Dersim’de de **Duzgın**’ın çıkardığı kerameti babası görür ve **Duzgın** babasından kaçır. Ama bizde kaçmanın nedenini “utanma” olarak gösterirler. Ve yine **Kalaş** halkının bazı yarıtanrıları da hayvanlarını güderken tıpkı **Duzgın** gibi sır olurlar.⁷⁰

Yazımızı noktalamak üzereyken, **Dersim Aleviliği**’nin esasında herkesçe bilindiğini, bir kez

daha vurgulamak istiyoruz. Ama **Dersim İnanıcı** gün geçtikçe biraz daha karanlığa gömülmektedir. Biz, **Dersim İnanıcı**’nda hayvanlar tanrısı’nu bu yazıyla gün ışığına getirerek yitip gitmesini önlemek istedik. Tabii bu dileğin gerçekleşmesi de, ancak **Dersimli**’lerin kendi inançlarına sıkı sıkıya sahip çıkmasıyla mümkün olabilir.

Türkçesi: M. COMERD

¹PİR, Sayı 3, BOZATLI HIZIR, Munzir COMERD, Türkçesi(Tr.) / XIZIRO KHAL, Zazaca (Za.).

²PİR, Sayı 5, Dersim İnanıcı’nda KURES, Munzir COMERD, (Tr.) / PİR, Sayı 4, Yitiqatê Dersimi de KURES, (Za.).

³PİR, Sayı 6, Yitiqatê Dersimi de DUZGN, (Za.) / Türkçesi PİR’in 7. sayısına düşünülüyor.

⁴Ware, Sayı 9, Dersim İnanıcı’nda EV VE AİLE TANRISI, Munzir COMERD, (Tr.) / Yitiqatê Dersimi de WAYIRÊ ÇÊÎ, (Za.).

⁵PİR, Sayı 6, Dersim İnanıcı’nda CENNET’LE CEHENNEM YOKTUR, Munzir COMERD, (Tr.) / PİR, Sayı 5, Yitiqatê Dersimi de CENET’BE CENEME ÇİNO, (Za.).

⁶Duzgın; Hızır gibi atlı, insanların darında yetişen ve ayrıca kötülük meleklerine karşı iyilik meleklerinden, yani Dersim’in kutsal yer ve yatrı tanrıları’ndan oluşturduğu “Eskerê Duzgını” (Duzgın’ın Askerleri) adlı suvarî ordunun komutanlığını da yapan bir Dersim tanrısıdır. Daha geniş bilgi için bkz. PİR, Sayı 6, Adı geçen yazı (A.g.y.).

⁷Zargovî; Duzgın, Kures, Hızır gibi tanrıların yanında, daha birçok kutsal yer ve yatrı tanrısı’nın da mekân tuttuğu Nazimiye’ye yakın Dersim’in en kutsal yerlerindedir.

⁸Kêmer; bir diğer adı da “Kêmerê Duzgını”dır. Nazimiye’de Zargovî’e yakındır. Burası da birçok Dersim tanrısının mekânıdır. Ama asil önemi Duzgın’ın burada sır olması. Eskerê Duzgını’nın (Duzgın’ın Askerleri) burada olmasıdır. Dersim’deki bütün kutsal yer ve yatrıların başı, burasıdır. Daha geniş bilgi için bkz. PİR, Sayı 6, (A.g.y.).

⁹PİR, Sayı 6, (A.g.y.).

¹⁰Tornê Dewres Dili Bava Hesên(65) (1995). Dewres Usen’in oğlu, Qızılbeli Kuresli’lerden, Erzincan’a yakın bir köyde kalmaktadır.

¹¹Hayvan gübresinin ahırda üst üste yığılmış olması; karakış da olsa hayvanların yem sorununun olmadığına, iyi beslendiklerine işaret eder.

¹²Davut Sulari’nin Dersim dilinde söylediği bu deyişe “Da da Duzgın” adını biz verdik.

¹³Apo İsmail emeklidir, Almanya’da kalmaktadır. Çayırılı’nın bir köyündendir.

¹⁴Kures: “Weriya Kuresi”(Kures’in Hurisi) ve “Masumê Kuresi” (Kures’in Masumu) adındaki iki melek ile temsil edilen bir Dersim tanrısıdır. Daha geniş bilgi için bkz. PİR, Sayı 5, (A.g.y.). “Kureso Kurr” ise: “Kur” lakabıyla anılan ve “Kures” adındaki tanrı şemsiyesinin altında bulunanlardan biri olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca, Dersim dilinde “Kurr”; küçük ve yuvarlak olan kulakları tanımlamak için kullanılan bir sözcüktür. Örneğin, kulakları küçük ve yuvarlak olan koyuna “miya kurre” deniyor.

¹⁵Duzgın’ın amcasından utanması ve sonuçta O’ndan kaçmasının nedeni, “Kureso Kurr” diyerek O’nu adı ve lakabıyla anmasıdır. “Kures” addır, “Kurr”sa lakap. “Kureso Kurr” ise “küçük ve yuvarlak kulaklı Kures” anlamındadır. Dersim kültüründe yaşça küçük olanların, yaşça büyük olanları adlarıyla anması saygısızlık olarak görülür; hele hele bir de küçük büyüğü lakabıyla anarsa, bu o durumda saygınlığı da aşarak küfür olarak algılanır. Bu söylencede de, Duzgın’ın amcasından kaçmasına neden olan bu “hata”sını bilmesinden kaynaklanıyor. Dersimli’lerin ilişkilerinde halâ canlılığını koruyan bu anlayış; kökü tarihin binlerce yıllık derinliklerine inen ve dildin dile, kuşaktan kuşağa aktararak bize dek gelen Duzgın’ın bu ünlü “Zargovî’te hayvan otarma” söylencesine, günümüzde işte böyle yansıyor.

¹⁶Dersimli Alevî dede’lerine Dersim dilinde “bava”, ya da “baba” denmektedir. Dersimli her bava, mutlaka bir Alevî ocağı’ndan gelir, yani ocağı olmayan bava yoktur. Konuştıkları dil ne olursa olsun, ister kendilerine “dede” densin, ister “bava”; bunlar Alevî din adamlarıdır.

¹⁷Qızılbel, Türkçe adı “Kızılbel”dir, devlet tarafından Pülümür’e bağlı Qırdım (Kırdım) köyünün bir mezrası olarak görülür, Kuresli ocağının Erzincan yöresindeki önemli mekânlarından bir köydür.

¹⁸Buvîke; Dersimli’lerin Qırdım’a yakın bir köyü.

¹⁹Memo Bom; Pülümür’e bağlı Bostuworîye köyünden olup, okuması ve yazması olmayan, Türkçe bilmeyen, bütün eserlerini Dersim dilinde, yani Zazaca veren ve de 1969 yılında Hak’ka yürümüş olan Dersimli bir halk şairidir. Daha geniş bilgi için bkz. BERHEM, Ankara, Sayı 2, Kılankere de Kırmancıye MEMO BOM, (Za.) Fecira – Munzir COMERD.

²⁰Hewsê Piri; Pülümür’e bağlı “Mirêva” adlı köyün karşısında yer alan “Pirê Peji” adlı bir zatın yatrıdır. Tanrısı aşikâr, kerametleri çok olan bir bava’yıdır.

²¹Textku; Pülümür’e bağlı Tercan’a yakın kalan köylerden biri.

²²Cebeli ve Mirzali, Memed’in erkek çocuklarıdır.

²³Mehemedê Homete; “evreni aydınlatan tanrı” anlamında Dersimli’lerin güneşe verdikleri adlardan biridir.

²⁴Yastuğê; Pülümür’e bağlı Tercan’a yakın, ünlü Şah Hüseyin Bey’lerin konaklarından birinin de burada bulunduğu, köylerden biridir.

²⁵BERHEM, Ankara, Sayı 2, (A.g.y.).

²⁶Evliya ÇELEBİ, Tam Metin SEYAHATNÂME, Üçdal N./ Belde Y.. c. 3–4, s.174.

²⁷Evdil Musa için daha geniş bilgi, PİR, Sayı 6, (A.g.y.).

²⁸Qırdım; Türkçe “Kırdım” olarak bilinir, birçok mezradan oluşan Pülümür’e bağlı bir köy.

²⁹PİR, Sayı 6, (A.g.y.).

³⁰Ware, Sayı 9, (A.g.y.).

³¹PİR, Sayı 6, (A.g. Tr. y.).

³²Pirê Xanuku; bundan tahminen 400 yıl önce yaşamış, kerametleri çok bir Kuresli olup, yatrı Kîgi’ye bağlı Tıvraz köyüne (Türkçe “Tekbaş” köyü olarak bilinir) yakındır.

³³Bava Dewres(71)(1995), Rayberê Çolaxu gilden, Dewres Hemed’in torunu, Sey Mîstefa’nın oğludur, şimdi Erzincan’ın bir köyünde kalmaktadır.

³⁴ **Alxanic (Alxanlı);** Dersimli "**Alxanu**" (**Alxanlılar**) aşiretinin üyeleri için kullanılan tanımdır.

³⁵ **Mehemed;** Dersimli'lerin tanrı olarak gördükleri güneşe verdikleri adlardan biridir.

³⁶ **Derê Bağire; Bağır** dağındaki derelerden birine verilen bir ad.

³⁷ **Merga Derge;** bir otlağın adı.

³⁸ **Heniyo Çaxıl;** bir kaynağın, ya da çeşmenin adı.

³⁹ **Kuresli; Kures'i** kendilerine ced olarak kabuleden, oniki kolu olan, Dersimli **Alevi** ocaklarından en büyüğüdür. Daha geniş bilgi için bkz. **PIR**, Sayı 5, (A.g.y.).

⁴⁰ **Kılaşjali;** Dersimli aşiretlerdendir, daha doğrusu "**Karsanan**" aşiretinin bir koludur. "**Kıla**"nın Türkçesi "**kep**"; "**şia**"nın kisi de "**siyah**"dır. "**Kılaşja**", Türkçede "**siyahkepli**" anlamına gelir. Rivayete göre, atalarının siyah bir kep giymesinden bu adı almışlar.

⁴¹ **Kêla;** Tercan yöresinde bir köy adı.

⁴² Dersimli din adamları bava'lar olmasına karşın, bava'ların **Kur'an** okuma ve ölüleri defnetme gibi dini bir yükümlüğü yoktur. Ve ne cemlerde, ne de başka ibadetlerde **Kur'an** okunmaz. Dersim'de **Kur'an** yalnızca ölüm döşeğinde hastanın başucunda, ölümden mezarda ve ölümden sonraları da yer yer ölünün hayrı verildiğinde okunur. Bava'ların din adamı olmalarına rağmen **Kur'an** okumamalarının nedeni, **Kur'an**'ın Dersimli'lerin yaşamına girmemesinden dolayıdır.

Ayrıca, buradaki "**hoca**" sözcüğü, Dersim dilindeki "**mile**" sözcüğü için kullanılmıştır. Dersimli'ler **Kur'an** okuyabilenler, ölüleri defnedebilenler için "**mile**" sözcüğünü kullanmaktadırlar. Yoksa, bunun camii hocasıyla bir ilgisi yoktur. Zaten Dersimli'ler ölülerini camiiye götürmezler. Önceleri her ölü kendi evinde bırakılır ve dini yükümlükler yerine getirilerek defnedilirdi. Büyük kentlere göçle birlikte, ölülerini nasıl defnedecekleri de Dersimli'ler için içinden çıkılması güç büyük bir sorun oldu. Bazıları, **Suni** kesimden gelen baskılara boyun büktüler ve ölülerini camiiye götürerek defnettiler. Bazıları da bütün olumsuzluklara rağmen geleneklerini sürdürmeye devam ettiler. Neyse ki imdara cemevleri yetiştirdi.

⁴³ Burada, Dersimli'lerin çok köklü bir geleneğine değiniliyor. Önceleri Dersim'de biri öldü mü; aileden ve komşulardan bir kısmı ölüyü defnetmek için hazırlıkları yürütürken, bir kısmı da ölenin ilk hayrını vermek için hemen bir hayvan (veya birkaç) keser, yemeği, cenaze kaldırılıp mezarlıktan dönülünce hemen verirlerdi. Bu geleneği Alman halkı da bugün halâ sürdürmektedir. Cenazeyi defnedince, daveti kabuledenler bir lokantaya götürülüyor ve bunlara ölünün hayrına yemek veriliyor. Son yıllara ilişkin gözlemlerimiz, birçok nedenin bir araya gelmesinden dolayı, bunlara maddi zorlukları da katmak gerekir, Dersimli'lerin bu geleneklerini yitirmek üzere olduklarını gösteriyor.

⁴⁴ **Qewax;** Tercan yöresinde bir diğer köy adı.

⁴⁵ **Halorige; Tercan** yöresinde **Kêla** köyüne yakın, **Sünni** inancı Türklerin yerleşik olduğu bir köy olmasına rağmen adını Dersim dilinden almaktadır, ama bu Dersimli'lerin kendi aralarında verdiği bir addir. Nedenine gelince; bu köyde bir camii. Bu camiiden de günde beş kez ezanın okunmasıdır. Ezan sesi, çevredeki Dersimli köylerinden de duyulmaktadır. Dersim dilinde; aşka düşüp sabah akşam demeden, durmadan dinlenmeden, yanıp tutuşarak türküler yakanlara, okuyanlara "**halorig**", ya da "**biyo halorig**" derler. Dersimli'ler, günde beş kez bu köyden ezan sesi duyduklarından, kendi aralarında bu köye "**Halorige**" adını vermişler. Bura köy üleriyle de Dersimli'ler dostluklar kurmuşlardır. Dersimli komşuları, bundan aşağı yukarı kırk yıl önce bu köyden "**Hemo Tırk**" dedikleri bir köylüyle anlaşarak, çocuklarına çat pat da olsa okuma yazma öğretmeye çalışmışlardır.

⁴⁶ **Bava Rızaé Garşiyé**(65)(1995); **Garşiyé**'den **Dewres Hesenê Deri**'nin tomudur, şimdi **Erzincan**'ın bir köyünde kalmaktadır.

⁴⁷ **Gomê Kilisi; Qırdım** köyünün bir mezarı.

⁴⁸ **Garşiyá Bınene; Qızılbel**'e yakın bir mezarı adı.

⁴⁹ **Hızır Orucu; Dersim İnanıcı**'nda bugünün takvimiyle her yıl ocak ayının onüçü'nde başlar ve dört hafta sürer. **Hızır Orucu** üç gündür; salı, çarşamba ve perşembe oruç tutulur, cuma da lokmalar dağıtılır, kurbanlar kesilir. Dört hafta olmasının nedeni de; **Hızır**'ın, her yıl ocak ayının onüçünden başlayarak dört hafta boyunca Dersimli'lere konuk olması inancıdır. Kimi **Hızır**'ı, bu dört haftadan hangisinde konuk edip ağırlandırsa, **Hızır Orucu**'nu da o haftada kutlamaktadır.

⁵⁰ **Dewres Sileman; Qızılbel** köyündeki Kuresli'lerin buraya ilk gelen ve yerleşen atasıdır. **Hızır**'ın ikrar verdiği, kolundan kavrayıp **Bozat**'ın tergisine attığı ulu bir kişidir. **Dewres Sileman, Duzgn**'ı imdadına yetiştirmeyi başaran, **Eskerê Evdil Musay**'a karşı savaşan ve çıkardığı sayısız kerametleriyle anılan Bir Kuresli'dir. Yaturı **Qızılbel** köyündedir.

⁵¹ **Bava Bavê Qızılbeli; Qızılbel** köyündeki Kuresli'lerden, **Dewres Sileman**'ın torunlarından.

⁵² **Dewres Baqır;** Qızılbeli Kuresli'lerden.

⁵³ **Dewres Kakil;** Qızılbeli Kuresli'lerden.

⁵⁴ **Apo Ali**(50)(1996); Almanya'da kalmakta ve çalışmaktadır.

⁵⁵ **Dewres Kêkil;** bir diğer adı da "**Kêkê Dewres Usıvı**"dır. **Dewres Kêkil**'in kerametleri çoktur, ama şairliği de vardır. Qızılbeli Kuresli'ler O'nun için "**Dewres Kêkil büyük şairdir. Qızılbel'de söylenen ilahi O'ndan kalmaz.**" derler. Bura Kuresli'lerin cemlerde **Hak**'ka yakarınca Dersim dilinde (=Zazaca)söylediği ilahiyi kastetmektedirler.

⁵⁶ **Ağveran;** Tercan yöresinde değirmeniyle ünlü bir köy.

⁵⁷ **Kêmero Deng; Ağveran** köyündeki değirmene yakın olan bir yerin adıdır. Bir söylenceye, **Dewres Kêkil, Ağveran** değirmeninde **Eskerê Evdil Musay**'ın saldırısına uğrar. **Dewres Kêkil** yakarır ve **Duzgn** atlı olarak bu **Kêmero Deng**'de O'nun imdadına yetişir. Daha geniş bilgi için bkz. **PIR**, Sayı 6, (A.g.y.).

⁵⁸ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları.

⁵⁹ **BERHEM**, İsveç, Sayı 5, **Wuşenê Tikmeyi**, Hawar Tornêcengi.

⁶⁰ İ.Z. Eyuboğlu, **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınları.

⁶¹ Karl Jettmar u. a., **Die Religionen des Hindukusch**, Verlag W. Kohlhammer.

⁶² **Ware**, Sayı 9, (A.g.y.).

⁶³ **Piyê Bra Dergi**(65)(1996); Almanya'da kalan bir emekli.

⁶⁴ **Tornê dewres Dili Bava Hesen**'in bize aktardığı, **Duzgn**'ın "**Zargovî'te hayvan otarma**" söylencesinin bir varyantını, burada **Piyê Bra Dergi** anlatmaktadır. **Kures**'in bu varyantta **Duzgn**'ın "**baba**"sı olarak geçmesi bizden kaynaklanmıyor.

⁶⁵ **Çena Silemanê Gulavi**(33)(1996); **Bamasur** ocağından, Fransa'da kalıyor.

⁶⁶ **Xalka Gülizare**(60)(1995); **Miti**'den, ama emekli olup Almanya'da kalmaktadır.

⁶⁷ **Waa Cewaire**(52)(1995); Qırdımlı olup Almanya'da kalıyor.

⁶⁸ **Naçka Zerifa**(50)(1995); Sansalı olup Almanya'da kalmakta.

⁶⁹ **Xalceniya Cezayire**(50)(1996); Almanya'da kalmakta.

⁷⁰ **Karl Jettmar**, (A.g.e.).

Ware

Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dımılı-Kırmanc-Zaza
Dımılı-Kırmanc-Zaza Dili ve Kùltürü Dergisi
Zeitschrift der Dımılı-Kırmanc-Zaza-Sprache und Kultur

ISSN 0946-4573

Yitiqatê Dêrsimi de
D U Z G I N

(ASPARÊ ASTORÊ KIMETİ)

Wayır u Sitarê Dina u Darewo!

Sultan u Qumandanê Dêrsimi 'be Pilê Jiar u Diarunê Dêrsimi Duzgıno.

Duzgın Roştıya, Evdıl Musa Tariyo!

Vervê Eskerê Evdıl Musay de

Eskerê Duzgını Vındeno.¹

Munzir COMERD

Ma na nustê xode uncia hetê de Yitiqatê Dêrsimi serro vındenime. Wena ke ma nekotime ra mevzuatê xo verende na qesa xo gereke vacime. **Yitiqatê Dêrsimi** ke va çiyo ke yenô ra mordemi viri nawo. Sarê Dêrsimi **Elewiye**ni ra raveri êve çınay ke yitiqatê xo ardo, no yitiqato ke vindi nekerdo resno na roca ma, tavi ke wena ki yitiqatê dinede cawo de hewl dero ma nine pêrunê ra **Yitiqatê Dêrsimi** vanime. Eve nine teyna miletê Dêrsimi yitiqatê xo ano. Ni yitiqatê Kurdu 'be Tırku de çinê.

Na ki gereke vacıyo ke, sarê Dêrsimi yitiqatê xode teyna ca **Yitiqatê Dêrsimi** nedano. Yine, **Yitiqatê Dêrsimi** 'be **Elewiye**ni ra sanitê pê. Coku, yitiqatê sarê Dêrsimi ra ewro mordem şikino ke "**Elewiye**niya Dêrsimi" vaco. Tavi, ma ewro çığa ke yitiqatê sarê Dêrsimi tari ra vecime biarime tiji ver, **Elewiye**ni rê, **Qızılbaşeni** rê kifatê mawo zaf hewl beno. **Elewiye**ni eve nine bena dewleti, gızna xo bena jede, çiçek dana bena reng 'be reng.

Nıka cerenime mevzuatê xo serr.

Wendoğê ma ke anê ra xo viri, ma jü nuste xode **Kuresi** serro tenê vıneti bime. Namê na nusti "**Yitiqatê Dêrsimi de KURES**"² bi. Ma na nuste de va ke, jê **Kuresi Duzgını** ki **Wayırê Kuresuno**. Ama teyna **Kures** 'be **Kuresu** ra guret ra xo dest. Qalê **Weriya Kuresi**, **Xortê Kuresi**, **Vergê Kuresi** ard ra. Qalê **Kuresu** 'be **kırametunê dinera axwa girayiye** 'be **adır kotene** serro vınetime.

Ma nıka na nustê xode ki qalê **Duzgını** keni-me hira. Tavi ma gereke naye vacim ke, ma çığa ke namê na nusti "**Yitiqatê Dêrsimi de DUZGIN**" no pa, uncia ki no peyniya nustê "**Yitiqatê Dêrsimi de KURES**"iya. Mara heni aseno ke wendoğı ni cênê ra çımunê xo ver.

Kar u barê na nusti de ma uncia giraniye dê berê folklori. Berê folkloriyo ke ma doarê, ama venerde yitka kenime eskera binede çımê xo nenusiyo. Zobina ki ma koti ra ke gureto, kami ra ke gureto kerdo beli.

A-DUZGIN.

Duzgın ke va Dêrsim yeno ra ma viri, **Yitiqatê Dêrsimi** yeno ra ma viri. Cawo ke **Duzgın Yitiqatê Dêrsimi** de cêno lêwê **Xızır u Kuresi** dero.

Namê **Duzgını** gege namê **Xızır u Kuresi** ra raveri sono. **Duzgın**, hetê ra jê **Xızırı** asparo, mordemê sata tengewo, dersedaro, iqrardaro, coku zaf rey namê Di 'be namê **Xızırı** ra kuynê têworte; hetê ra ki beno **Xortê Kuresi**, nafa ki namê Di 'be **Kuresi** ra kuyno têworte. Yanê cayê **Duzgını** yitiqatê sarê Dêrsimi de corawo. Ama zaf çi koto têworte, zaf çi ki wena tari de vınetaiyo.

Duzgın kamo? **Kêmerê Duzgını** çıko? Çıra çhar kuncikê Dêrsim ra sarê Dêrsimi dino arê yeno nacay serr? **Duzgın** çıra topu erzeno? **Heliyê Sultan Duzgını** çıko? **Eskerê Duzgını** çıko? Kami de dano pêro? **Astoro Kimet** seneno? **Pesküfü** çıra malê **Duzgınıyo**? **Duzgın** çıra pilê jiar u diaruno?

Tavi heto bin de qalê **Duzgını** ke bi ra, gereke qalê **Evdıl Musay** 'be **Eskerê Evdıl Musay** ki ra bo. Ni jüvini ra nevisinê. **Evdıl Musa** kamo? **Eskerê Evdıl Musay** çıko?

Jê nine wena zaf persi estê. Ma, çığa ke pê na persu şikiyayme, na mesela ki hundê yene ra roştı ver.

Nıka, çığa ke ma dest ra ame serrê na mevzuati radime.

1-DUZGINI Kİ WAYIRO.

Yitiqatê Dêrsimi ke va verende **Wayırı** yenê ra mordemi viri. Sarê Dêrsimi çım de qe tawa bê **Wayır** niyo. Ma 've xo gosi khal u kokumunê Dêrsimi ra na çeküye zaf hesnê: "**Na dina bê Wayır niya! Wayırê de xo gereke bibo, Wayırê de xo esto!**"

Zafine çım de **Wayırê de** na dina **Xızırı**. Hasar u haydarê dinawo. Çerx u pewrazê dina Yi dest dero. Çêver Yide beno ra, çêver Yide dino ca. Pelge, darede bêyizna Di nelewina. Folklorê Dêrsimi

de “Çüçüke ke çüçüka xo erzena şiya de dare!”
Yitiqatê Dêrsimi de ki na dina xo erzena şiya Xıziri.
Wayır Uyo, sitar Uyo.

Naye ki vacime ke, qarakter u xususetê
Xıziri 'be Duzgini ra zaf şiyu ra jüvini. Coku
Duzgini ki zafê teni Wayır u sitarê diana u dare
vênenê.

Teyna dina nê, çê ki yitiqatê sarê Dêrsimi de
bê Wayır niyo. Wayirê Çêi ki esto. Her Wayirê Çêi
zobinawo. Çerx u pewrazê çêi ki Wayirê Çêi dest
dero. Sarê çêi sevekneno, rızq u nasivê çêi dano,
mılaketunê xırawunu çê ra fino düri.

Yitiqatê Dêrsimi de Wayirê Mali ki esto.
Jü esto ke mali sevekneno. No xêro. Cıra “Sarik
Şüan” vanê. Jü ki esto ke cırê zulım kenı. Ni ra ki
“Memık Gavan” vanê.

Wayirê Jiar u Diaru ki estê. Ni ki kerdarê
mıradunê. Dısmenê mılaketunê xırawununê.
Sevekdarê sarê Dêrsimiyê. Mekanê jiargeyê.

Verende kamci aşire ke verê kamci jiare de
biye Wayirê a jiare xo serro mardenê. Yanê qalê
“Wayirê Aşiru” ki bi. Tavi Kuresu naye qevul
nekenê. Vanê, zobiya qevila Kuresu ra Wayirê
Qevilu çino, Wayirê Qevilunê Xamu nebeno.

No mevzuato de zaf hirawo. Ni serro zobina
eve nusteyê xora ke Wayirê Jiar u Diaru guret ra xo
dest serro vındenime. Na fikir de qılatiyê “Wayirê
Qavilu” esto. Na sata teyna naye vanime.

Kuresu qavilewa de jiargewa. Duzgini ki jê
Kuresi Wayirê de Kuresuno. Nam u nisanê Duzgini
ki jê yê Xıziri zafê. “Duzgin” vanê, “Sultan
Duzgin” vanê, “Bimbarek” vanê, “Duzginê
Kêmeri” vanê, “Duzgin Bava” vanê, “Sultan
Duzginê Kêmeri” vanê, “Asparê Astorê Kimeti”
vanê, “Asparo Yaxız” vanê, “Wayır” vanê, vanê ke
vanê...

Duzgin, Wayıro de Asparo. Asparê
Kimetiyo. Sarê Dêrsimi ke vengê Heqi dano,
Duzgini ra keno zar u jibiye, yaxê Duzgini de pêcê-
no ke, Wo Sultan, dizginê Kimetê xo qonağê dine
serr bısıknı bêro.

Duzgin, Wayıro de sipelawo, yanê piştigê
xo sipewo. Duzgin roştıya. Kêmer de roştı dano.
Kami ke zerre u can ra yaxê Dide pêgureto, wo, tari
de nemendo.

Duzgin, mordemê sata tengewo, mordemê
gavanê çetıniyo, dısmenê hal u qotıkiyo. Duzgin
poştıya. Kami ke poştıya xo sana Duzgini, qe kesi pê
di neşikiyo, wo binê xoro nedo.

Duzgin kerdarê mıraduno. Kami ke zerre u
can ra yitiqatê xo 've Di ardo, Yi ki mırad kesi çım
de neverdo.

Duzgin neheqiye verde, zulımı verde, zalimi
verde, xırawiye verde vıdeno.

Yitiqatê Dêrsimi de cawo ke tesirê Duzgini

de niyo, çino. Coku no tesirê Duzgini sewlê xo dano
ra yıvadeti serro ki.

Bavay ke vengê Heqi danê kılame de erzenê
Xıziri serr, Kuresi serr, Asparu serr, Jiar u Diaru
serr; tavi ke erzenê Duzgini serrı ki, vengê na Wayirê
xo ki danê. Nıka ninera tayê misalu bıderime.

Bava Rıza³ nia vano:

“...Bêrê vero cerime,
hawar şêro Kêmerê Duzgini
Cayê to rındo, berzo
Asparê⁴ rameno yelger u lerzo
Bıra vero cerê tenge vera
Dest ra gavanê çetıni ver erzo
Hey dılo, hey dılo
Wayıro Wayıro
Wayıro Wayıro!”

Davut Sulari ki Kuresıco. Yi, teyna Tırkki
beyiti nevatê, zonê made ki zaf kılamê heqiye vatê.
Nayinera jüye ma Apê İsmaili⁵ ra dêarê. Name, ma
“Da Da Duzgin” na pa.

Ni vano Davut Sulari:

“Mı meverde bavokê sari
Cêreno to vero Davut Sulari
Tı ke Wayirê mına Duzgin
Himmet Heq ke reyê bê nari

De Duzgin, de Duzgin
Da da Duzgin!”

Davut Sulari beyita xo “Xo Vira Meke”⁶
de nia vano:

“Duzgin Duzgin Duzgin xo vira meke
Hasa çına made dubara deke
Dal u budağê⁷ mı Tiya, adırê mı weke
Sata tenge de bawo xo vira meke!”⁸

Bava Useni⁹ (=Seyd Usen)ki Wayirê xora ni
vano:

“Tı se vana ez se bıkeri
Derdê xo tora derman keri
Dersedarê khalıkê mı, Sultan Duzginê
Kêmeri!”¹⁰

Bava Hesenê Kolu¹¹ ke vengê Heqi dano
nia vano:

“Yê sari ke ağayê xo estê,
yê sari ke begê xo estê,
yê mı ağayê mı Sultan Duzgino!”¹²

Na misalu de ki aseno ke **Duzgin** Wayıro de serbesto. Kar u barê Wayıreni eve xo desti ano hurendi. Kesi dest ra nefetelino, emrê kesi nekeno raşt. Jê Xızırı, jê Kuresi **Duzgını** ki çımê sarê Dêrsimi de xosero jü Wayıro.

Ma vênênime ke Bavayi ki kılama heqiye ke vanê **Duzgını** ra “**Wayır**” vanê. Nika ki na qesa Wayıri serva **Duzgını** çı ifade kena tenê aye bicerime xo dest. Yanê **Duzgin** sene Wayıro, qarakter u xusu-seto ke Wo xode dano arê çiko yine nas kerime.

2-DUZGIN “SULTAN”Ê DÊRSİMİYO.

Çığa ke ma cor va **Duzgin** Wayırê de Kuresuno, tavi ke **Duzgin** teyna no niyo. Dêrsim de kam beno bibo, qe xas bo qe xam bo, yanê eve qesa bine qe Kuresıc bo qe Kırmanc bo tenga xode wesa xode xo erzeno şıya **Duzgını**.

Yitiqatê Dêrsimi de **Duzgin** hetê ra ki **Wayırê Kuresuno**. Xora kes naye serro were nena-no, yitiraz nekeno. Ama ne hetê **Duzgını** jê Kuresi raveri nevecino. Kuresi de no zaf beliyo. Ama **Duzgını** de ze tenê şıye de maneno.

Na hetê **Duzgını** şıya çınay de maneno, tene ki ni serro vinderime.

Duzgin mordemê sata tengewo, tengiye de eve **Kimetê** xo reseno mordemi coku. Pilê jiar u diaruno. Tavi jiar u diaru pey de ki teyna Kuresu çinê. **Eskerê Duzgını** esto. Wo, qomitanê na Eskeriyo. **Eskerê Duzgını** milaketunê xıravını de dano pêro, firsend yine nedano. Jü ki no Esker, ewliyawunê Dêrsimi ra, eve qesa bine **Asparunê Jiar u Diaru** ra diyo arê. **Duzgin** eve na fonksiyonu zaf raveri yeno. Teyna Kuresu nê, xam u xas sarê Dêrsimi pêro cêno tesirê xo. Dêrsimıcı bilasevet Yira “**Sultan**” nevato. Na nuste de qalê Kuresu zaf senik ke beno ra, sevevê xo na qarakterê **Duzgını** rawo.

Hasar u haydarê Dêrsimi **Duzgını**; Dêrsimi serro gurreno, Dêrsimi serro perru saneno. **Duzgin** “**Sultan**”ê Dêrsimiyo, coku sarê Dêrsimi Yira miradu wazeno, Yira dilegu keno.

Teyna Kuresıcı nê, xamı ki eke vengê **Heqi** danê cêrenê **Duzgını** vero, xo erzenê şıya **Duzgını**. Çımê xo bêhedur raa **Astorê Kimeti** ra perreno. Dermanê derdu **Duzgını** dero. Qelvê mordemi ke pak bi, tengiye de **Duzgını** rê xam u xas jüyo, düri 've nejdî Yirê çiyê niyo.

Duzgin, jê Xızırı mordemê sata tengewo. Kamci Dêrsimıcı ke tenga xode “**Ya Heqi!**”, “**Ya Duzgin!**” vato, **Duzgını** ki eve **Astorê Kimeti** reşto dine, mirad yine çım de neverdo. Xırave de, xafîle de, çetine de **Duzgin** dest erzeno ver. Wo, eve na xususetê xo ki uncia jê Xızırı yeno ra meydan.

Nika, zobiya Kuresu ra sarê Dêrsimi ke vengê **Heqi** dano çutır cêreno **Duzgını** vero, tenga

xode çutır hawar keno ra **Duzgını**, vatenu ke qesey keno ninede qalê **Duzgını** çutır vêreno, eve misalu binusnime.

Misalo veren:

Piyê Bıra Dergi ki Dêrsimıcı de xamo, yanê Kırmancı. Almanya de nisto ro xorê vengê **Heqi** do. Kılama heqiye de ca 'be ca tayê çeküyu ki erzeno **Duzgını** serr. Cayê de nia vano:

“Emso tariyo, sano

Dersa mına feqiri vano xorê bıwano

De bê, de bê, de bê

Qırvanê to yi lingano

Vano, mianê minê feqiri deceno

Tı reca bike

Dermanê to **Kêmerê Sultan Duzgını** ra

bêro

Vace **Sultan Duzgin** bêro

xo destte derman u yilac bivêno

Ma 'be toxtor u hekim meverdo!”¹³

Misalo diyen:

Alaverdi, jü varyantê lawuka “**Silê Feqiri**” vano. Naye de tayê çekü ki nia vênênê:

“De urze **Silo** rozika serde

Dewrê hirê seri biyo tamam,

kafiri tekrar ez kerdu darde

Mı va ez be heyranê to bi,

sar tora miradu wazeno **Duzgını** ke

Kêmer del!”¹⁴

Misalo hireyen:

Vanê Dêrsim de des u dı ucağê Elewiyo estê.

Ninera qe jü hundê Kuresu şıya xo sarê Dêrsimi serro çina. Zaferi xızmete benê sarê dormê Dêrsimi rê. Ca 'be ca, çê 'be çê ninera tayê ki tesirê Kuresu de zaf mendê.

Bamasurê Taseniye, **Muxındiye** ra amê. **Khalikê Bamasuru** ke **Muxındiye** ra veciyo, şıyo **Jêle de**, kami ki vano **Zargovit** de dari birnê. **Hurendiya** gawu de ni dari eve moru dê wontene. Vato, vınde mori daru boncê, qefeliyay koti ke vine-ti uca zengen danime pıro bonê xo vırazenime. Mori yenê **Taseniye** de cawo ke ewro wena paga xo vine-tiya, cıra “**Bonê Taseniye**” vanê naca vındenê. **Bamasuru** ki naca mekan cênê.

Mordem şikino ke na vatene de uncia tesirê **Duzgını** xo çım ra kero. **Pırdo Sur** pırê dar u birriyo. Çıra sonê **Jêle**, ya ki **Zargovit**. **Jêle** 'be **Zargoviti** ra mekanê **Duzgınıyê**. Na vatene ki şıya “**Sultan**”ê **Dêrsimi** de manena.

Misalo çaren:

Sey Qaji herkes nas keno. **Şairê Dêrsimi**

biyo. Qırdım ra Apo Mistefa 95 seri dero¹⁵. Nayera phonc seri raveri mara va ke “Sey Qaji, sewê kuyno ra xorê hewnê vêneno. Na hewn de, kokimo de herdise sipe kodê nun (genim) keno yî gule de. Nayera tepiya kılamu ano werê, vano fetelino. Úezna xo neqedina.”

Na ğezna Sey Qaji ra Zılfi tayê lawıki dêarê. Ninera jüye de Sey Qaji nia vano:

“Welat welat, welatê cêri
qanun rındo, qanunê cori
ezo şêri ifadê xo bıdı
xorê rew bêri
Nayine kaxita xo da Omer Osmani
mı da Duzgınê Kêmeri!”¹⁶

Sey Qaji 'be xo Sey Sabunıco. Naca de ki tesirê Duzgını uncia xo saneno çımu ver.

Evê qesa kılme, Yitiqatê Dêrsimi de tesirê Duzgını teyna Kuresu rê Wayıreni kerdene neqedino. Duwau de recau de, miradu de dilegu de, zawtu de zımu da namê Duzgını feké sarê Dêrsimi ra negineno waro. Çımê pêruno Yi Sultani dero.

3-ASTORÊ DUZGINİ ASTORO KİMETO.

Yitiqatê Dêrsimi de Xızır dılxê kokımê de herdisê sipi de yeno ra meydan. Sıpelawo. Yanê kinc u kolê xo sisikê. Astorê de Xızırı esto. Cıra “Astoro Qır” vanê. Wo ki sipewo.

Kures eve dı meleku yeno ra meydan. Ni, Weriya Kuresi 'be Masumê Kuresi rayê. Zobina ki Vergê Kuresi estê. Ni pêro sıpeyê. Teyna, Vergunê Kuresi vile de qeytano de sur esto.

Duzgını ki dılxo de sipe dero. Sıpelawo. Jü ki Aspar yeno ra meydan. Namê Astorê Duzgını “Astoro Kimet”o.

Bava Hesên ke vengê Heqı dano, qalê Astorê Kimeti nia ano ra:

“Ez tekitane şiyane ke Astoro Qıro
Astorê to asparo
Qır yê Hezretı Xızırıyo
Astorê to Astoro Kimeto, linge

bazıno

Vace Duzgın Bava persena, asparo,
genim goniyo

Jenê astorê xuyê Kimeti kero kipo!”¹⁷

Bava Hesên, nacayê kılame de sono serê meravi. Dormê meravi de Asparê vêneno. Verende fek ra “Astoro Qıro” pereno. Peyco desıne hasarê qusırê xo beno. Na qusırê xo herbi kılame de keno raşt. Duzgını ra vano “Qır, yê Xızırıyo, yê To

Astoro Kimeto.”

Tavi ke ferqê Qırı 'be Kimeti ra esto. Qır, sipi serro; Kimet, suri sero saybeno (suro de tariyo, mavenê şia u suri dero) coku.¹⁸

Naca de ki uncia Yitiqatê Dêrsimi de rengê ke jiargeyê vecinê ro raa ma serr. Ni, sur u siso. Duzgın sıpelawo, Astorê xo kimeto.

Bava Rıza ki kılama heqiye de nia qalê Kimeti ano ra:

“Asparê Tayê Kimeti asparo
Duzgın rameno, mordemi neverdano
Bêro comerdeni, wo nazlıyo
Xatırê xo min u simara nemanı
De bê, de bê, bê hawar Wayıro
De bê hawar hawar Wayıro!”

Mordem gereke naye ki vaco ke, qarakterê Xızırı 'be Duzgını ra zaf sono ra jüvini. Coku, tayê bavay gege astoru ferqinde nebenê vurnenê. Taye ki ferqê rengu necenê çımunê xo ver, namu kenê zaf eve naye kılama heqiye hetê edeviyeti ra kenê dewleti. Xora her bavayê Dêrsimucu ju şair niyo?

Davut Sulari beyita xo “Nazlıyê Mı Rew Bê” deki Kimeti serro nia vano:

“Bavaê mı, Duzgın Bava niştı Kimeti
Helbet mide estê simara himeti
No ocaxkora dina dina derd u mineti
Derdê na qulirê derman vana nevana!”¹⁹

4-ESKERÊ DUZGINİ

Yitiqatê Dêrsimi de tayê xususetê ke qarakterê Duzgını anê meydan, Xızır u Kuresi ra ca 'be ca zaf zobinayê. Ma, nustunê xuyê binu de gege zaf kılın bo ki qalê tayine bime. Na xususu ra jü ki Eskerê Duzgınıyo. Ne yê Xızırı eskerê xo esto, ne ki yê Kuresi esto. Tavi no hal cayê Duzgını Yitiqatê Dêrsimi de keno hewl, keno mühim. Xora ca'be ca ki no heni ro.

Çıko no Eskerê Duzgını? Kami ra fiştı de? Verva kami fiştı de? Mordem gereke ciabê ni persu bıdero ke no mevzuat zelal bo.

En verede naye vacime ke, Yitiqatê Dêrsimi hetêra ki tenê dualısto. No ki xêr u xıraviye serro erziyo. Ni, her dayim rıka jüvini derê.

Yitiqatê Dêrsimi de heto jü de mlaketê xêri estê, heto jü deki mlaketê xıravini estê.

Mlaketê xıravini sarê Dêrsimi rê zulım kenê, neweşıye anê, kisenê, yanê çı xıraviye ke dest ra amê cırê kenê.

Mlaketê xêri xıravını verde vındenê, têy danê pêro, nanê ra dıma. Sarê Dêrsimi ninera sevknenê. Duzgını, Eskerê xo na mlaketunê xêru

ra fişto de.

Bava Dewres²⁰ vano “Duzgini Eskerê xo Asparanê jiar u diaru ra fişto de.”

Na çeküya Bava Dewresi de qalê mevzuatê de bini beno. **Yitiqatê Dêrsimi de Wayirê Jiar u Diaru ki Asparê.** Ma na mevzuati **Wayirê Jiar u Diaru** ke nusa uca kenime hira.

Heto binde ki mordem ke qalê Eskerê Duzgini bi, gereke qalê Cenet u Cenemi ki biyaro ra. Çıra ke vanê, ciabê xo eve qesa kılme nia ro.

Yitiqatê Dêrsimi de Cenet u Ceneme çino. Xızır, hesavê xo na dina de vêneno. Mordem ke merd, royê xo dewro de newe de kuyno bedenê de bini. Ama no qeyde herkesi rê nevêreno.

Jüyo jiarge ke merd, royê xo dewro de newe de bedeno de bin nekuyno. Mordemê nianeni kuyne wortê Eskerê Duzgini. Eskerê Duzgini ewliyaunê Dêrsimi ra fişto da.

Çutır ke Duzgin asparo, Eskerê Di ki jê xo pêro asparê. Jü 'be jü her Eskerê Dira “Aspar” vanê. Cemê heqiye de Bavay, gege kılame teyna erzenê Asparu serr. Eve na usil kılame heqiye ki jüvinira birrine ra. Vanê, Bavay na kılame de êşt Asparu serr, nayede êşt Wayiri serr, nayede ki êşt Jiar u Diaru serr.

Herç ke yivadet u vatenu de mevzuatê Eskerê Duzgini vêreno qalê “Taburê Eskeri” benê. Tavi ke Duzgin, Xortê verê na Taburê Eskeriyo. **Yanê Qomitanê Dinu Duzgino.**

Hem mekanê Duzgini, hemı ki mekanê Eskerê Duzgini Dêrsim de Kêmerê Duzgini dero.

Bavay ke veng Heqi danê qalê Eskerê Duzgini ki kılama heqiye de anê ra. Nıka ninera tenê misalu biderime.

Bava Hesenê Kolu, berzinê nêwese de nişt ro cırê veng Heqi da, Wayirê xora kerd zar u jibiye. Cayê de kılama heqiye de qalê “Tabure” ki ano ra nia vano:

“Kêmerê to rındo xor 'be xori
Tabura xo dizmiş kerda
Dizginê astorê xuyê Kimeti keno çipo
Vano çerx u pewraz vecino meravê serri!”

Davut Sulari ki beyita xo “Da Da Duzgin” de “Tabure” dekereno.

“Bê, sewe nawa şikiye
Vereniya Taburi veciye
Ez qırvanê Xortê Veri
Yimdatê mîde bêro
Qılauzê khalıkê mı Sa Heyderi

De Duzgin, de Duzgin
Da da Duzgin!”

Bava Rıza ki kılame de qalê “Asparu” yanê Eskerê Duzgini beno.

“Ez qırvanê na haway
Khalıkê mı veng dênê
Kêmerê Duzgini ra amenê Asparu nê
bıray!”

Apo İsmail jüyo de xamo, ama cem u cema-tu de nişt ro vaştı ra. **Yitiqatê Dêrsimi rınd zano.** Kılama heqiye de Bavau ra naye ki hesiyo pê:

“Kêmerê Duzgini pers kena xoro
Esker cıra vecino qor 'be qoro!”

5-KEMERÊ DUZGINI PİLÊ JIAR U DIARUNO

Kêmerê Duzgini pilê jiar u diaruno vanê.

Barê na çeküye zaf hewlo. Pil biyene karê herkesi niya.

Vacime Dersimici kam ke zerrê çêi de raveriyo cıra “Pilê Çêi” vanê, kam ke zerrê dewe de raveriyo cıra “Pilê Dewe” vanê, kam ke zerrê aşire de raver bi cıra “Pilê Aşire” vatenê.

Jiar u diari ki na qeyde ra nasivê xo cenê. Kêmerê Duzgini wortê jiar u diaru de raveriyo, coku cıra “Pilê jiar u diaru” vacino. Tavi mordem gereke naye ki vaco ke, jiar u diarê ma ki hunde senkek niyê. Sey Qaji, jü lawuka xode qalê “365 ewliya-wu”nê Dêrsimi beno.

Ma wazenime naye vacime ke, qe kesi nêamo jiar u diarê Dêrsimi nemardê. Eceba, Dêrsim de dewa ke têy jiare çina esta? Kowo ke serro jiare çina esto? Çand golê Dêrsimi, çand heniyê Dêrsimi jiarge niyê?

Ma teyna dormê dewa Mentere 'be nejdîyê na dewe de des tenu ra zaf jiarı kerdı ra xo çım ra: **Jiara Dare, Giran Goli, Aci Gol, Jiara Qewaxe, Seyd Eylas, Hewsê Bava Eylasi, Hewsê Kêla Kindiri, Hewsê Derê Qurdeli, Hewsê Kurna Viradiye, Hewsê Berx Bavay, Heniyê Kêmeri, Jiara Qaynatan.**

Jü mordem teyna neşikino **Jiar u Diarunê Dêrsimi** pêruno, eve hekatunê Dine xo çım ra kero. No eve gurayisê kollektifi, eve seru waxtê mordemi cêno. Sey Qaji ki ferqinde beno, coku eve rocunê jü sere ano hesav ke yanê jiar u diarunê Dêrsimi mordem neşikino bımaro.

Kılama de Sey Qaji eve namê “Welat Welat”i nas bena. Varyantê naye ki estê. Ninera jü varyanti ki Zıfı doarê. Sey Qaji, nayede ca 'be ca ki tayê çeküyu erzeno jiar u diaru serr. Namê Hewsê Dewe, Khal Ferat, Heniyê Celal Abasi, Jiara Aliyê Kistimi, Ewliya Tosniye (Bonê Taseniye) dekerne-

no qesa ke ano **Kêmerê Duzgini** nia vano:

“...şiyô **Kêmerê Duzgini**
pilê jiarano!”²¹

Variyatê de “**Welat Welat**”ı ki **H. Tornécengi** doarê. Naye, **Bava Kudız cırê vano**. Na varyant de ki **Jêle, Gola Buyere, Sultan Bava, Qoçê Sori, Ewliya Kistimi, Ewliya Buki, Zengule, Sayiye, Bonê Taseniye, Xızırê Tuzuke, Xızırê Pê Pırdê Suri, Linga Duldile, Ewliya Warê Miri, Ewliya Bonê Gole, Xızırê Koyê Seri, Çımê Bonê Sulvisê Tariye, Hewsê Ceri, Bonê Khal Ferati, Hewsê Dewe, Diwarê (Dêsê) Muxındiye** mareno, wortê ninede **Duzgini** ra ki vano:

“**Kêmerê Duzgini,**
Wayırê, sítarê dina u daro!”²²

Sey Qaji, kılama de xuya bina ke eve namê “**De Bê**”y nas bena nayede ki qalê jiar u diaru keno. Naca ki qalê **Hewsê Dewe, Khal Ferat, Ewliyayê (Bonê) Taseniye, Gola Buyere, Sultan Bava, Qoçê Sori, Xızırê Tuzıke, Ewliyayê Warê Miri, Ewliyayê Bonê Gole, Ewliya Kistimi, Zengule, Bağıre, Diwarê (Dêsê) Muxındiye** ’be **Kêmerê Duzgini** ki beno. Wortê ninede **Duzgin** ra nia vano:

“**Kêmerê Duzgini**
Pilê pilano!”²³

Wortê nia hunde jiar u diaru de **Kêmerê Duzgini** raveri dero, yanê pilê dinu no. Eke heni ro fonksiyonê **Kêmerê Duzgini** pêruno ra gırano, pêruno ra hewlo. Çıko no? Tenê ni serro vınderime.

Sevevê xuyo verende, **naca mekanê Duzginiyo**. Yıtıqatê **Dêrsimi** de cayê **Duzgini** ki tavi ke jê **Xızır** u **Kuresi** hetê veri dero. Coku **Kêmerê Duzgini** jiar u diarunê binu ra raveri dero.

Bava Sayder,²⁴ hardê **Dêrsimi** ra düri cayê de veng a **Heqi** do. Kılama heqiye de **Mekanê Duzgini** nia dekerneno:

“**Mekanê To Dêrsiman** de
Sêyê to ewro veng dano welatan de
De bê marê comerdeni
Yimdat ’be made na rocan de
De bê, de bê, de bê, de bê, de bê, de bê!”

Sevevê xuyo de bini ki, **naca mekanê Eskerê Duzginiyo** ki. **Eskerê Duzgini** pêro asparo. Yanê eve qesa bine, **naca Mekanê Asparuno**.

Eskerê Duzgini poştıya **Dêrsimiyo**. **Vervê Eskerê Evdil Musay** de **Eskerê Duzgini** vindeno.

Yinede dano pêro, **Dêrsim** ra veceno tefer.

Duzgin, mordemê sata tengewo. Sarê **Dêrsimi** tenga xode “**Ya Duzgin!**”, “**Ya Heq!**” vato çımê xo **Kêmerê Duzgini** ra şıyo. Zanê ke **Astoro Kîmet** naca ra beno raşt, **Aspari** naca ra benê raşt. Xevera xêre naca ra vecina.

Piyê Bıra Dergi ke veng a **Heqi** dano nia vano:

“**De bê, de bê qırvanê to** yi lingano
Kami ke zerre u can ra veng a to do
to mirad yi çım de neverdo
Reca bıkerê **Kêmerê Sultan Duzgini** ra
marê nıka xevera xêro bê ro
Qonağê mara ra mevêro
Ez ’ve qırvanê yi lingano!”²⁵

Bava Usenı ki **Kêmerê Duzgini** ra vano:

“**Khalıki vatenê na perda** da
Kêmerê Sultan Duzgini ra
cırê xebera zelale ardanê”²⁶

Sey Qaji ki nia vano:

“...**Tesela mı kewte, mı dest êştö**
Kêmerê Sultan Duzgini!”²⁷

Ma cor va, sevevo jü ki naca **Mekanê Eskeriyo**. **Eskerê Duzgini** ki **Asparunê Jiar u Diaru** ra, ewliyawunê **Dêrsimi** ra resno pê. Yanê, eve qesa bine, **Kêmerê Duzgini** teyna **Mekanê Duzgini** niyo, heto jü ra ki mekanê çanda u çand **Wayırê Jiar u Diaruno**, ewliyawuno, mekanê mlaketunê xêruno.

Sevevo de bini ki, çığa ke yıtka **Mekanê Duzginiyo**, **Mekanê Asparuno** heto binde ki **Xızır Khal, Astoro Qır, Weriya Kuresi** ’be **Xortê Kuresi** ki na mekan de zaf biyê eskera. Naca kırameti veciyê. Naca topi erziyê.

Kêmerê Duzgini coku pilê jiar u diaruno. **Mışmanu** çım de **K%obe**, ya ki ewro **Elewiyo** çım de **Haci Bektaş** ke çıko **Dêrsimcu** çım de ki **Kêmerê Duzgini** heni bi, ewro wena ki heni ro.

Dêrsimcu, çı beno bibo qeqe nê emrê xode reyê waštenê ke şêrê **Duzgini** serr. Eve na axe vêsênê. **Kesi Haci Bektaş nezamitênê. Haci Bektaş şiyene peyco musay. Na raştıya Heqiya.**

6-HELİYÊ SULTAN DUZGINİ.

Dêrsim de jü cısnê de heli esto. Namê ni; **Heliyo Çhalo**. Neslê xo senıko, ama hama hama her cayê **Dêrsimi** de yeno diyayene.

Heliyo Çhal; teyro ke **Tırki** de eve namê

“doğan”- “şahin” ya ki “atmaca” nas beno wo niyo. Wo ninera zaf gırso. Tayê vanê, hundê tuskê gırs aseno. Jüyo de hetê veri ra qıro, benekino, eke fırr dano hem binê perrunê xo qıro, hemi ki perrê xo jü metre ra jêde hirayê.

No xêr 'be kêngu nekeno, bızeku nekeno, vareku nekeno; fino hawa ra beno weno. Eke çıye ke vêneno, jê qersune tiro yeno, eve pencikunê xo pêcêno dano we beno.

Heliyo Çhal zaf gırso, guc u quwetewo. Coku wo timsalê de pêteniyo, qehremaniyo. Yi serro zaf çi vacino. Tayine ke mordem hesneno sas beno maneno. Vanê, **Heliyê Çhali** gay telva çewres ra dêwe guretê berdê. Jü çewres de çhar gawu gire danê, heni cite ramenê.

Ma tayê resmê teyrunê goşteweru musnay nas u dostunê xo. Ni, yiye ke Dêrsim de **Heliyo Çhal** diyo yinera bi. Nine çım de, heliyo ke eve namê Almanki “**Habichtsadler**”, ya ki eve namê ilimi “**Hieraetus fasciatus**” nas beno sono ra **Heliyê Çhali**.

Heliyo Çhal, Yitiqatê Dêrsimi de jê malê pezi, jê pesküfiyu jiargewo. Nejdıyê cı nebenê.

Qılawuzê tayê Kuresu Heliyo Çhalo. Yinera nevisino. Vacime ninera jü “Heliyê Çe Seydi”yo.

Tayê Kuresi ki gege kuynê dılxê Heliyê Çhali. Vacime ninera jü ki Dewres Murtezayê Augewo.

“**Dewres Murteza pâyde, Talivê de xo**

verde pia **Bağire** ro aspar yenê. Mısayivê **Dewres Murtezay** zaf düri de beno. No hêga de gurino. Ceniye cırê roneni virazena ana hêga. Mısayiv vano,

-Nıka **Dewres Murteza** yitka biyenê, ma xorê na roneni pia bıwerdenê!

No dilegê Mısayivi **Dewres Murtezay** rê beno beyan. Xaftıla kuynê mız u duman. **Dewres Murteza** beno **Heliyo**

Çhal, sono Mısayivê xode roneni weno, cêreno yeno uncia niseno astorê xo serr. Heni zano ke Talivê xo hasarê na mevzuati nebiyo. Ama kirameta Talivi ki Piri ra cêr nebiya.

Talivê ni xo çarneno vano,

-Piro! Tı sona roneni wena yena! Ma bara mı kuya?”

Berime Sultan Duzgını.

Heliyê Sultan Duzgınıyo ke vanê, Heliyo de Çhalo. Duzgın, dılxê Heliyê Çhali de Dêrsimi serro gureno, Dêrsimi serro perru saneno. Qılawuzê de Duzgınıyo, Yi temsil kenno. Coku eke vengê Heqi danê, ya ki duwa u reca ke kenê Heliyê Sultan Duzgını ki dekernenê. Ninera ki dı misalu bıderime.

Bava Hesên kılama heqiye de nia qal beno ra cı:

“**Duzgın Duzgın Duzgın Duzgın!**
Heliyê to persena, perrê nexseno
Hewarê mide bêro, gurrına Heliyê
Sultan Duzgını

Mı xatirê dırnaxê²⁸ Kimetê xosano!”

Bava Sayderı ki eke vengê Heqi dano nia vano:

“**Hewsê to khalık yano²⁹**

Ebe zat nebeno, mordem qedır bızano

Vano, xorê verocêrê

vacê ma ke kata sonime

Heliyê Sultan Duzgını ğeribiye de ma serro perru bızano

Wey de bê, wey de bê, wey de bê, de bê!”

Eve jü misalê de bini na mevzuati ki gire dime.

Pilemoriye de jıare sero

resm: Sansê

“**Hirê** Dewresi sonê sukê de vecinê. Tayê vanê, na suka **Estamolı** biya. Nine dest ra tawa nino, ama fekê xo ki nevindeno. Ni xo goynenê. Her jü vano, ez na ucağê rawune, ez nia ewladê resulliyane, ez nia

kirametu vecenu...

No sono padısayê na suke gos de. Nine dano ardene, qonağê xode kenno meyman. cıra vano,

-Ez nıka sıma sınemiş kenu, hunerê sıma vecenu worte! Jüri kenê, sarrê sıma danu pıro!

Padısay, finikê de kutki do potene, kerdo wortê bulğırı verê ninede no ro. Vato 'Xora ke jê

vatena nine bo, ni gereke bızanê ke no finiko.'

Dêrsim de des u dı ucağê Elewiyu estê. Na tenga Dewresu ninerê bena beyane. Ni yenê pêser, wortê xode musletê ni Dewresu kenê. Jü vano des roci de, jü vano phonc roci de, jü vano des sati de resenu ci.

Kures vano,

-Ez zerrê sate de daqa de yine xelesnenu ra yeno!

Kures beno **Heliyo Çhal**, perr dano pırro sono.

Kures sono qonağê padısay ke Dewresi yenê sıfıra serr. No çüyê xo onceno dano xoñçike ro, vano,

-Oşt oşt!...

finiko ke poto beno wes u war zerrê bulğuri ra vecino, çêver ra vecino tefer."

Na mevzuat de **Kures** hurendiya ucağa **Kuresıcu** de vacino, hurendiya **Kuresıcê** de vacino.

Eve qesa kilme, **Heliyo** ke **Kuresu** ra nevisino, yinerê qılawuzeni keno, yinerê **Wayır** vecino "Heliyê Sultan **Duzgını**"yo. **Sultan Duzgın**, dılxê **Heliyê Çhali** de aseno.

7-DUZGIN, TOPU ERZENO!

Yitiqatê Dêrsimi de **Duzgın** topu erzeno.

Kam esto ke naye eve xo çımı vêneno, kamı ki esto ke naye eve xo gosi hesneno. **Duzgın** topu nano zalımu ra, nano nehequ ra, nano xırawunu ra. **Duzgın**; **Eskerê** xo esto, topu erzeno, **Eskerê Evdil Musay** de ceng dero. Yanê pêrodayıs qarakterê **Duzgını** de zaf beli beno.

Tavi ke **Duzgın** topu bilasevet neerzeno. Jü ki topu teyna **Kêmer** de neerzeno. Beno ke **Kêmer** de zaf erzeno, ama jü ke kot tenge, **Duzgın** koti ke reşt ci učka ki topu erzeno.

Nika jü misal bıderime.

(Ma na vatene **Apê İsmaili** ra hesiyayme pê.)

Mentere, **Derê Balabanu** de destê **Çayırliye** serro jü dewa. Naca "Çê Dili" vanê jü çêyê de **Hemiçıku** esto. Tavi ke ni xamê, **Kuresu** niyê.

Urız ke **Herbo Veren** de kuyno hetê **Erzingani Harmeni** ninera poştı cênê, dewunê na hetı de sarê mare ki ca 'be ca zaf zulım kenê. Kam ke kotıra dest kisenê.

Harmeni, rocê erzenê na dewa **Mentere** serr, dorme ro ci cênê. Sarê dewe zav u zêçê xo danê arê, sono xo erzenê **Çê Dili**. Ni, cêrenê **Duzgını** vero.

Duzgın, **Çê Dili** de beno eskera ninerê **Wayır** vecino. Naca ra topu erzeno **Harmeniyu**, ni vısınê pê dewe caverdanê remenê.

Wena paga na **Çêy** vınetayiya. Eke lêwe ra vêrdi ra cıra kêlê xo bırrnenê.

Sarê Dêrsimi ke venga **Heqi** dano, duwa u reca ya ki zawt u zımu keno qalê **Topa Duzgını** ki beno.

Piyê Bıra Dergi nia vano:

"Emso halê mı se beno

Na qaziya xo rusnenu

Kêrtê Mezela Sıpiye³⁰

Asparê Serrê Qosani³¹

To tope êştênê lem u sani

Ez 'be qırvanê yi namê girani

Namê to girano Sultan Duzgını Kêmeri

Ez neşikinü wedari!"³²

Jü misali ki **Sey Qaji** ra bıderime:

"...Mı va, ez ke **Wayırê** xora dilego, topê warê tora no

Azo nêr warê tode nemanu!"³³

(**Hazır** ra düri bo!)

Jü misali ki **Hesen Efendiyê Baskoye**³⁴ ra bıderime.

Hesen Efendi, se ke **Bava Dewres** nevano "Pexamberê na zamani bi. Wo mordemo de thal nebi."

Hesen Efendi, **Kêmerê Duzgını** de eve seru mendo, xızmete da. Şiyo dewu ra feteliyo, aşıru ra feteliyo, ucağu ra feteliyo. Xo doru **Tertelê Dêrsimi** serro. Ero cıfeteliyo ke ala neheq kamo, heq kamo yi biyaro meydan. Pêyniye de kerda xo çım ra ke, sarê **Dêrsimi** de neheqiye çına.

Hesen Efendi, **Kêmerê Duzgını** de **Duzgını** de dano pêro. Vano,

-**Eskerê To** bi! To topi êştêne! Tı **Sultan biya!** Verê çımanê Tode ke na miletê **Dêrsimi** qırr kerd Tı koti biya?

No dano pıro hetê de **Kêmeri** sıkıno, caverdano yeno çê.

Naye ra tepiya ki marê **Sêy Memed**³⁵ qesey keno:

"Ez rocê şiyane **Kêmerê Duzgını**. Mı nia da ke ca 'be ca **Kêmer** tayê şikiyo. Ez merex de mendu. Mı pers kerd va,

-No **Kêmer** kami sıkıto?

Mıra va ke,

-**Hesi** sıkıto!

Na **Hesen Efendiyê Baskoye** rê vanê.

Hesen Efendi, rocê **Erzingan** de raştê mı ame. Ma hal u demê jüvini ke pers kerd mı va,

-To, wo **Kêmerê Duzgını** çıra sıkıto?

Mıra va,

-Tı koti ra zana ke mı sıkıto?

Mı va,

-Mı uca pers kerd, mıra va ke **"Hesi sıkito!"**
Hesen Efendi binê lewu ra huya, va ke,
 -No welat pırrê vergano, pırrê hesano!
Úerca mıra hes çino? Tı çı zana ke wo Hes ezane?
 Ez huyane, mı va,
 -Yi, to rınd nas kenê. **Heso ke Kêmer sıkito**
to tıya!

Mı ke heni va, ni nara xo va ke,
 -**Hiya! Wo Hes ez biyane!**
 Mı va,
 -Mordemo jê to ke nia kerd, ma cahilê ma se
 kenê? To **Kêmeri** ra çı waşt?

Hesen Efendi va ke,
 -Dewlete ke esker wont **Dêrsim serr**, verê
 çımanê **Duzgını** de ke sarê ma qırr kerd qedena,
 na **Duzgını** çıra vengê xo nevet? Mı, **Yıra** hesavê
 ni pers kerd! Ni topê ke **Duzgını** êşti koti mendi?
 Çıra topi neêşti **Eskerê Zalimi serr?**"

Tavi ma yitka **Tertelê Dêrsimi** serro were
 nenanime. Qalê di eve misalê **Hesen Efendi** bi ra.
Hesen Efendi Duzgını ra nazu keno. Vano, Çıra To
 topi neêşti? Çıra To **Eskerê** xo yine verde nerusna?
 Çıra To yi verday hardê **Dêrsimi**?

Mordem gereke naye ki vaco ke, jê **Hesen**
Efendi wena zafine **Dêrsim de Duzgını** ra, **Xızırı** ra,
Jiar u **Diaru** ra nia pers kerdo. **Hesen Efendi** teyna
 niyo. Ama yitiqatê her miletı de ciabi ki zafê.
Yitiqatê Dêrsimi de ki ciabê ni persu esto. **Qayê**
Apo İsmail se vano:

"Yitiqat bi kêmi yitiqat! Yitiqat nemend! Bi
 senık! Verende yitiqat bi. Yitiqat bi, coku **Duzgını** ki
 poştıya **Dêrsimi** de bi. Kes pê **Dêrsimi** neşikiyenê.
 Kes **Dêrsim** nekotenê. **Duzgın**, nia qe eskêra sarê
Dêrsimi rê **Wayıreni** kerdenê. Topi heni nêne pa ke
 koke ardenê! Peyniye de se bi? Yitiqat nemend.
 Yitiqat ke nemend **Duzgın** se kero, **Xızır** se kero.
 Nıka ki heni ro. Gencu ra tayê xo yınkar kenê,
 yitiqatê xo yınkar kenê vanê **'Ma Kurdime'** **Kuru**
 ver fetelinê. **Qayê Dêrsim** kot çı hal. Milet neşikino
 ke şêro **Jiar** u **Diaru serr**, neşikino ke şêro mezelanê xo
 serr. Miletê nianenirê **Duzgın** çutır **Wayır** vecıyo,
Xızır çutır vecıyo."

8-DUZGIN ÇIKÊ KURESİYO?

Kures kamo, **Duzgın** kamo? Mordem gereke ni persi
 serro ki tenê sarrê xo bidecno. Xora ma ki heni kerd.
 Çikê jüvini yenê ni? Pi u laciye? Ap u birezayê? Kam
Sa Heydero? **Duzgın Sa Heydero**, ya ki **Kures Sa**
Heydero? **Mamudê Heyranu** kamo? **Xortê Kuresi**
 kamo? **Budelayê Kuresi** kamo?

Verende fikrê **Kuresu** naca de binusnime, ala
 yi se vanê.

Bava Hesenê Kolu ke berzinê newesi de
 vengê **Heqi** da caye de nia vano:

"Sodiro sodiro sodiro sodiro
 Hawarê made bêro **Doli de Duzgino**³⁶
 Sodiro sodiro sodiro sodiro
 Hawarê made bêro **Doğriyê**³⁷ **Pi u**
Laciyo!"

Caye de na kılame de ki **Duzgını** ra vano:

"**Namê to persena Sa Heydero**
 Asmero, genım goniyo
 Hawarê made bêro!"

Cemê heqiye de ke vengê **Heqi** da ki nia va:

"**Duzgın laco, Kures piyo**
 Namê to persena namo de weso
 Vace marê herey mekuyo!"³⁸

Bava Hesen fikrê xo zaf zelal ano ra zon. **Yi**
çım de Kures u Duzgın pi u laciye. Namê Duzgını
ki Sa Heydero.

Jü ki fikrê **Tornê Dewres Dili Bava**
Heseni³⁹ de nia dime. Yê Di, eve jü varyantê de
 vatene kenime eskera.

Nia ra:

"**Duzgın** sêy beno. Lêwê apê xode şüaneni
 keno. Namê api **Kures** biyo. Gosê api ze tenê qıçke-
 ki biyê, coku sari çıra **"Kureso Kurr"**⁴⁰ vato.

Ap, rocê düri sono, sono herb. (Kamı ki
 vano, ap şıyo **Kêrbela**.) Ap ke naca zaf maneno rocê
 roneni kuyna ni viri. No vano,

-Nıka tenê roneni bibiyenê mı xorê yitka
 mırdı bıwerdenê.

No dilegê api mali verde **Duzgını** rê beno
 beyan. No yeno çê ke naçıka xo nuni ver dera, nun
 pocena.

Vano,

-Naçiki! Apê mı roneni wazeno. Tasê roneni
 vırazê ez apê xorê beri!

Naçıke yınam nekema, huına vana,

-**Duzgın Duzgın!** Canê to roneni wazeno,
 çıra apê xo kena mane! De vace, tasê roneni vırazê,
 ez xorê buri! Apê to çand asmiyo şıyo, peyniya çand
 kowu, çand dugelu dero.

Na tasê roneni vırazena dana çı ke xorê buro.
 No vecino tefer.

Ap nia dano ke destê de hews u kêski tasê
 roneni verde nê ro. No roneniya xo weno, tasa xo ki
 têt ano çê.

Tasıke veceno, cenıya xorê hal u mecali
 qesey keno. Cenik vana,

-Mı na tasıka de roneni vıraşte dê **Duzgını!**

Ap vano,

-Erê nejdıyê na sêy mebe, qayê belayê xo

vênena!

Duzgın sono **Zargovit** de gomê mali serr. Apê xo hirê asmi diyar nesono. Zımıstano. Vare zaf vara, qe çayê şia neaseno. Ne vaso, ne hewlo, ne xırabo! No qıasawete de maneno. Lekanu keno pay sono **Zargovit** de diarê **Duzgını**. Vano,

-Ala şeri, na sêy mal se kerd!

Sono **Zargovit** de gomê mali ke, gome de zılv erjiyo pêserr. Mal gome de çino.

No çığırê mali ro sono. Nia dano ke **Duzgın** mali ver dero. Cawo ke mal çereno şıawo. **Duzgın** çüya destê xo dano pıro vas u velg beno kêwe, bırr beno kêwe bızi ki dorme de çerenê.”

Na mevzuati **Davut Sulari** beyita xo “**Da Da Duzgın**” de (Apo İsmail vano) nia ano ra zon:

“Wa Wayıro, wa Wayıro
Kêmer persena Wayır mito
Henı vaz dano safı sıto
Tı ke Wayırê mı persena
Asma çeli de bax u bostan ramıto

De **Duzgın**, de **Duzgın**
Da da **Duzgın** !”

“**Duzgın** wena ferqın de niyo. Mal ke api vêneno ze tenê pılkeno. No vano,

-Sıma çıra henı pılkenê? **Kureso Kurr** sıma-
de veciya?

Xo çarneno ke apê xo uca ro. No zaf sermayino, çıra **Kureso Kurr** vato coku. Dusê **Kêmeri** ro remeno. Mal kuyno ni dıma. **Kures** dıma zırçeno,

-Buko buko mereme! tawa nebena! Tı yi mali bena koti? Çıra rısqê mı bırrnena?

Duzgın xo çarneno eve çüya xo dano ro bıze ro, tayê çıra vısınê. Wo **Kêmer** ro sono beno vındi.”

Na vatene de ki **Kures u Duzgın** eve ap u bıraza qal benê.

Bava Usemı ki **Duzgın** ra nê, piyê **Duzgını** ra Sa Heyder vano:

“**Sultan Duzgın**, lacê Sa Heyderi
Ebe çerx u pewraz veciya meravê serri
Perda weçine cemalê to bivênı!”⁴¹

Dewres Hesenê Quzverani ki kılama heqiye de **Duzgını** ra “lacê Sa Heyderi” vano.

—**Hesen Efendiyê Baskoye** ki **Kuresi** ra “**Mamudê Heyranu**”, **Duzgını** ra ki “**Ewladê Kuresi**” vano.

Davut Sulari ki **Duzgını Sa Heyder** vêneno. (Qaytê çayê **Eskerê Duzgını** bê!)

Duzgın çutır aso, tene ki ni serro vınderime.

Duzgino ke vatena **Tornê Dewres Dili** de **Zargovit** de zımıstani bırr u velg keno kêwe, wena

zaf genco, çüye dest dera sono mali. Nia ki **Kêmer** de beno sırr.

Duzgino ke vatena **Bava Dewresi** de **Eskerê Evdil Musay** qırr keno, ni çıra (hasa) “**Duzo Qırr**”⁴² vanê, no ki porê xo rısiyo, henı ro ke genc niyo.

Duzgino ke reseno **Dewres Silemani** çüye dest de niya, rıme dest dera, sımsar saneno ra.

Mordem şikino ke nine nia wena derg kero. Ama sarrê medecinime.

Tavi, ma gereke naye vacime ke ma çım de qe jü xelat niyo, ni pêro raştıyê. Kulturê jü mıleti, tarıxê jü mıleti ya ki yitiqatê jü mıleti ke waxtê xode qeyd nebi, nenusiya henı wes u war nino roca ewroyene nereseno. Mesela naca ra vecına.

Bêre Pir Sultani bicerime ra xo dest.

Folkloristi, **Tırkiya** de eve **Pir Sultani** cıfete-liyay, beyitê Di dayarê, nusnay. Nine serro guriyay. **Badena** hasarê cı bi ke, binê namê **Pir Sultani** de hırıs **Pir Sultan** veciya.

Tavi no teyna **Pir Sultani** de nia niyo, zafine de nia ro.

Kures u Duzgını made ki henı ro. Binê na namu de zaf **Kuresi** ’be zaf **Duzgını** ra estê. Beno ke **Ninera** jü ki pi u lac biyo, coku tesirê **Dıra** “**Xortê Kuresi**” vacıyo.

Heto bin de yitiqatê mordemi ke vuriya, ya ki tarıxê xode çıyo de zaf mühim bi no ki sewlê xo dano ra fikrê di serr.

Vacime **Yitiqatê Dêrsimi** de tiji **Wayırê** sewl u nuriya. San u sodır verde yıvadet kenê, qırvanu kenê, mıazu kenê vıla. Çıra mıradu wazenê, dilegu kenê. **Sarê Dêrsimi** tiji ra “**Mehemed**” vano. No çıko? **Tavi** tesirê **Mehemed Mıstefaiyo**. **Qarakter** **Wayiri** mendo, xususetê xo mendo, ama name vuriyo.

Uncia yenimê **Kures u Duzgını** serr.

Qarakter u xususet ke **Kures** temsil keno **zobınawo**, **Duzgın** temsil keno **zobınawo**.

Ecaba sarê **Dêrsimi** kêy **Wayırê** ke na **qarakter** u na **xususet** derê **ninera** namê **Kures u Duzgını** nay pa? Ni nami, jê namê tiji qe vuriyay, ya ki nevu-ruyay? Nıka ciabê ni persu çino, ni tari derê.

Ma çım de, **Yitiqatê Dêrsimi** de çayê **Kures u Duzgını** ’be **qarakter u xususet** **Wayireniya Dine** mühıma. Uyo bin xora vera çımu dero.

9-PESKÜFİ MALÊ DUZGINIYO!

Yitiqatê Dêrsimi de malo pez ’be **pesküfı** malê **Duzgınıyo**. **Duzgın** ke **Zargovit** ra remo amo **Kêmer**, malê Di ki koto ra dime. Têy biyo sırr. **Pesküfı**, malo ke **Duzgını Zargovit** de çelê zımıstani de eve bırro kêwe çereno, kerdo weyiye, têy **Kêmer** de şıyo yi mali rawo. Jiargewo. Coku **Dêrsim**

de pesküfü kistene zaf gunawa. Kami ke pesküfü kişti ya ki werdi bela u qıda ra nexeleşino ra. Mordemunê nianenu en jede bulisk dano pıro. Yinerê nemanena.

B-EVDİL MUSA 'BE DUZGINİ RA.

Yitiqatê Dêrsimi de Milakatê Xıraviye, Milakatê Giraniye 'be Mordemê Neweşiyê estê. Ninera "Eskerê Evdıl Musay" vanê.

Ni, zobiya dılxê milaketu ra kuynê dılxê heywanu ki. Her beno, kutık beno, lüye bena, mor beno eve na dılx de ki zaf asê. Kotê ra mıleti ver ke bıxapnê berê. Coku, sande ke heywanê mordemi de veciya vısınê pê, cıra düri remenê, yi dıma nesonê.

Ni ki jê mordemi Wayırê zav u zeçiyê. Ceniye xo estê, domanê xo estê. Dawul u zurna cınenê veybu kenê. Sandane dawul u zurnawa ke Eskerê Evdıl Musay cınıta zafine eve xo gosi hesna. Yanê, ferqê lavatiya nine 've yê mordemu jüvini ra çına.

Hukumdarê nine Evdıl Musawo. Ni qe jü xıraviye bêyızna Evdıl Musay nekenê. Emir, Yıra cênê. Vanê, Evdıl Musa "Qumandanê" milaketunê xıravınuno, "Seresker"ê dinuno.

Naca, yitiqatê made dualizm vecino ra raa ma serr. Evdıl Musa 'be Eskerê Evdıl Musay xıraviye, Duzgın 'be Eskerê Duzgını xêriye temsil kenê. Jüvini de danê pêro.

Eke heni ro, kıtavê ke Tırkki de veciyê Evdıl Musay serro çı nusnenê? Kamo no Evdıl Musa?

Kıtavi vanê, Evdıl Musa (Abdal Musa Sultan), 650 sere nayera raveri Anadolıye de emrê xo viarno ra. Mezela xo Antalya, Elmalı, Tekke Kşyü dera. Ama wena cawunê binu de ki mezelê xo yenê diyaene. Mezela Antalya en jede cênê çımu ver, guman kenê ke na raştiya.

Evdıl Musay serro kıtavu de qalê kırametu 'be mevzuatu yenê vatene. Çı esto ke kıtavu de zaf çi nenusiyo, dewrê Evdıl Musay tari de mendo.

Bektaşiyu des u dı postu ra jü ki do Evdıl Musay.

Ma va, Evdıl Musa 650 sere naêra raveri emrê xo viarno ra. Tavi mordem ke qaytê Yitiqatê Dêrsimi bi, düalizmê yitiqatê ma wena zaf xori de sona. Dualizmê yitiqatê ma teyna mavenê Duzgını 'be Evdıl Musay de niyo. No wena zaf hirawo. Vacime Wayırê Mali de ki xêr u xıravın esto. No yitiqatê ses sey, hawt sey sere niyo. Ama, Evdıl Musa na seru de amo yitiqatê made ca gureto. Yitiqatê Dêrsimi serê xıraviye, tariye do Di. Çıra?

Ma destte delil çino, ama ma na misalunê cêri ra heni vecenime ke Evdıl Musay Dêrsimicu rê zulımo gıran kerdo. Nia ke mebiyenê Evdıl Musay

çıra biarê milaketê xıravınê, milaketê neweşiyê, milaketê giraniye ke wortê çhari de tek jü çımê xo esto, sarê Dêrsimi rê zulım kenê Qumandanê nine kerê? Nine ki yitiqatê xode namê Serrê Xıraviye vurno, hurendiya dide endi namê Evdıl Musay vato. Tavi no hatan na roca ewroene ki amo.

Made çutır ke tesirê yitiqatê xora "Tiji" ra "Mehemed" vato, Evdıl Musa de ki mordem şikino ke qalê qeydê nianeni bo. Qaraktero ke Wo temsil keno, Yıra raveri xora Yitiqatê Dêrsimi de biyo. Eve Di, namê ni qarakteri vuruyo, barê xo biyo gıran.

Xora yitiqatê mordemi bo, kulturê mordemi bo koti ra ke onciyo amo çıye ke xora kerdo vindi, çıye ki uca ra gureto eve na qeyde amo reşto berê pêyeni. Evdıl Musa ki eve na qeyde, istasyonê de nişto trena yitiqatê ma.

Tavi ke Dêrsimicu yitiqatê xo eve Evdıl Musay anê. Ama cıra vısınê pê, ceneqinê we. Coku, kam domanunê xo erzeno pêsa Evdıl Musay têtê kêwrayeni gıre dano, kam cırê qırvanê keno, kami ki raa Dide loqme dano ke nejdıyê dine mebo.

Mada duwa u recay ke kenê cêrenê Evdıl Musay vero ki. Wazenê ke wo eskerê xo yine ser merusno, yinerê xıraviye mekerö. Miaz ke pocenê, qırvane ke kenê jü qede ki Evdıl Musay rê danê. Duway kenê vanê,

-Loqmê Evdıl Musay bo, bêro bergê çetni ver sano!

-Evdıl Musa eskerê xo ma ser meerzo, mara düri bicêro berzo!

-Evdıl Musa! Tı eskerê xo mara düri berê, marê xıraviye mekerê!

Yitiqatê made, Qırvana Evdıl Musay çına. Ama jüyo ke wazeno ki xorê Evdıl Musay rê qırvane keno. Qırvana Evdıl Musay gereke tari de bıkerê, roşti de nebena. Yitiqatê Dêrsimi de Eskerê Evdıl Musay tari de fetelino coku.

Gege Eskerê Evdıl Musay nia emrê Dira vecino ki. Tayê ki vanê ke Milakatê Xıravınê ke peroc fetelinê eskereni ra remê. Coku emrê Evdıl Musay nêanê hurendi, teyna pesewe nefetelinê.

Made eve namê Evdıl Musay zawtu ki danê. Tayê niarê:

(Hazıru ra düri bo!)

-Qejeriya Evdıl Musay to sano!

-Xiştika Evdıl Musay verê velkê (verê kaleke, cigere...) to sano!

-Evdıl Musa simara kuyo sala azê sima bıbirno!

Nıka ki pêrodıyisê Duzgını- Eskerê Duzgını 'be Evdıl Musa- Eskerê Evdıl Musay serro tayê misalu bıderime. Ni, vatenê Kuresunê. Coku ma naca de danime. Yitiqatê Dêrsimi de cayê Evdıl Musay wena zaf hirawo. Evdıl Musay serro wena zaf vatene estê. Ma newazenime ke niçe pêru-

ne jü raye de biderime, yanê mevzuatê xora duri mekuyme.

1-EVDIL MUSA TARIYO.

Ma cor va ke **Evdil Musa** tariyo, Eskerê Di tari de fetelino. Coku Dêrsim de xızmeta Di tari de vênênê.

Wena ke me pêrodayisi serro misali nedê, veren de tari serro qal ra kerime.

Naca de jü misal **Apê Mistefay** ra biderime:

“**Qirdim** de mordemê, verê çêverê xode cemê sodiri de jü mori vêneno. No pereno, kêmera ke kuyna dest ni ver cêno xilê na mori keno. Mor beno dirvetın, ama remeno beno ra vindi.

Eke beno sand, beno tari di aspari yenê verê çêverê ni. Ni, **Eskerê Evdil Musay** biyê. Vanê,

-To ewro qusirê kerdo! Ma to benime,

Sultan gerê to vêneno.

Ni cênê sonê, vecenê huzirê **Evdil Musay**.

No, mordemi ra vano,

-To ewro qusiro de giran kerd!

Mormek fikirino, ama tawa ni viri nino.

Vano,

-Mı qe tawa nekerdo!

Evdil Musa vano,

-To yi mori ra çi waşt?

Vano,

-Peroc bi. Mor ke verê çêi de mîde veciya, ez vısiyane pê coku kêmere êşte cı!

Sultan, eskerê xora vano,

-Şêrê venga didê bêro!

Xevere danê cı. Mormek qayt beno ke dot ra eskerê lengeno yeno. **Moro ke yi kêmere êšta cı no esker biyo.** Peroc dılxê mori de feteliyo.

Evdil Musa vano,

-Mı sımara çand rey va ke peroc mefeteliyê, pesewe bifeteliyê. To gos ro mı neno şiya peroc feteliya. Qusirê ni mormeki çino. Qusır, qusirê tuyo!

Emır keno nejdîyê mormeki nebenê, benê çê de uncia caverdanê.”

2-EVDIL MUSA ESKERÊ XO DANO ARÊ ERZENO DÊRSİMİ SERR!

Bava Dewresi mara va ke,

“**Almeliya Civice** lêwê **Qargına Tırku** dera. Doyemê **Almeliya Civice** de dewê esta. Nayera ‘Çawusek’ vanê, ‘**Dewa Pile**’ ki yena vatene. **Çawusek** yeno pê **Bızani** ’be **Sengula doymê koy**.

Çawusek ra **Kırmancê de ma benê esker, benê Yemen**. No hawt seri Yemen de esker maneno. Nia dano ke eskeriye neqedina, rocê eskeriye ra remeno. Kuyno ra raye ke bêro çê.

No san u sodır nevano yeno. Endi çand roci ke yeno zaf beno vêsan. Tawa ke nevêneno vasê yabani weno, eve wo hal raye cêno. Hetê ra ki zaf beno têsan. Axwe nevêneno, têsaniye ni kena pêrsan.

Jü lüye kuyna ra ni ver, no lüye dıma sono.

Lüye ver no dıma, ni bena vecena koyê ser. Qayt beno ke raştê doymê koy de xeyimi zafê. Eke xeyimu vêneno zaf beno sa, xo xode vano ‘**Nika ninede axwe gereke bibo.**’

No, doymê koy de sono lêwê ni xeyimu. **Qayt beno ke xeyimu de mordemê ke estê, wortêê çhari de tek jü çimê xo esto.** Eke tek jü çım wortê çhari dero, **bedenê nine ki qe neşiyô ra mordemi.** No vısino pê, tenê kuyno têpêy.

Mordemê xeyimu ni vênênê vanê,

-Beni Adem! Têpêy mebe! Tı koti ra ama yitka?

Vano,

-Ez berdane esker. Mı hawt seri Yemen de eskeriye kerde. Qayt biyune ke eskeriye nexeleşına remane. Zaf biyune têsan, xorê eve axwe feteliyane. Jü lüye kotê ra mı ver, mı raa xo sas kerde naca de veciyane.

Ni vanê,

-Ma to benime lêwê **Sereskerê ma!**

Sereskerê nine ki Evdil Musawo. Ni, na mormeki cenê wortêê xeyimu ra sonê sonê sonê, yenê verê jü xeyima kêske de vîndenê. Na xeyima kêske de **Evdil Musa vînetayewo.** Sonê zerre, yi **Sultani** ra vanê ke,

-Jü Beni Adem amo yitka!

Evdil Musa nira pers keno, gos nano ra ciabê ni ser, vano,

-Nejdîyê ni mebê! Berê qaytê ni kerê. Cırê xızmete bıkerê, tawayê xo kemi mebo!

No berbeno, vıroşiyê hardi beno vano,

-Mı bırusnê memleket! Se beno yi **Sultani** ra vacê mı bırusno memleket!

Sultan vano,

-Lerze meke! Zamanê xo ke ame sona memleket.

Dano cı, ni pêyser benê qaytê cı kenê. Zamanê maneno, vanê,

-Esker bêro pêser!

Xebere danê ni vanê,

-Ma sonime memlekêto! To xode benime, tedarikê xo bivêno.

No zaf beno sa. Anê astorê danê ni, kulikê nanê ra ni sarre serr. Kulik, ni keno vindi, no çımanê mordemi ver de neaseno.

Na xebere ke vecina, zıvatiye kuyna ra wortê zav u zêçê nine. Tavi cenikê nine estê, ma u piyê nine ’be domanê nine estê. No mormek vano,

-Ni ceniyê sıma, domanê sıma çıra berbenê? Seveb çıko?

Vanê,

-Memleketê simade **Duzo de Qırr** esto, -**Mubarek Duzgını** ra vanê- eskerê ma ke sono uca no letê de eskerê ma qırr keno. **Sultan Duzgın**

mara esker neverdano, coku berbenê.

Efendiyê mi ke ti bê! Kulik nanê ra ni sarre, kenê aspar cênê yenê memleketê ma.

Ni anê binê Dewa Pile. Esker zaf sıxlet beno. Benê lêwê Evdil Musay.

No vano,

-Meterse! Ma, ti arda yitka. Tawa torê nebeno. **Kulikê xo yitka weda, so çê. Ama, nebo ke ti çê de qalê ma bikerê.** Dı roci çê de vînde, roca hireine bê yitka na kulikê xo bicê. Ez esker rusnenu, astorê to rusnenu nisena ci têy yena lêwê ma. Wora dîme ma di-hirê roci ke mendime, to caverdanimê sonime memleketê xo.

Evdil Musa ni caverdano, eskerê xo cêno sono.

Evdil Musa ke eskerê xo cêno sono, no, kuliko ke yine no ra ni sarre serr xo sarre ra veceno, zerrê birri de dano we sono çê.

Çê de ni ke vênênê şin u şivan kuyno wortê sarê çêi, hetê ra berbenê, kurrenê hetêra ki zaf benê sa. Mordemo ke endi qe yinam nekenê ke weso, veciyo amo çê. Ni, gay anê ke verê linganê nide qırvane kerê, no neverdano vano,

-Gay sarre mebirnê!

Vanê,

-Seveb?

Vano,

-Raa de mi esta. Roca hireine sonu. Eke amane qırvana xo kenime!

Ni qırvane nekenê.

Beno roca hireine no sono berr. Kulikê xo ke koti do we uca ra veceno, nano ra xo sarre serr. Esker 'be astori ra yenê. No niseno ci sonê resenê Eskerê Evdil Musay. Ni pêro pia Gawrinciya Lolu, Pelegoze 'be dewanê yi hetî serro sonê.

Dewanê na hetî de domani zaf benê nêwes. Eskerê Evdil Musay kuyno ra ni domanu, na dewu de zaf doman kisenê.

Esker sono dewê, nine çêu ra kenê bare. No 'be taine ra ginenê jü çê ro. Ni sonê wo çê de aldani sero nisenê ro. Ni sarê çêi vênênê, sarê çêi nine nêveneno. Eskerê Evdil Musay xora mülaketê, mormeki ki kulik noro sarre wo ki coku neaseno.

Na çê de ki domanê beno. No ki zaf biyo nêwes. Ni, aldani serro nisenê ro ke sarê çêi ke şî hewn ra, layeki xiştike ver sanê bikisê. Na çê ki, tek jü lacê xo beno. Pi vengê bavay dano, lacê xorê qırvane keno.

Bavaê yeno dewe. No ke qırvana xo keno, nafa ki sande çê nide vengê Heqî danê. Cemât zaf herey xeleşino. Herkes sono çê xo. Mormek 'be eskeri ra ki aldani sero eve nine pinê. Piy u maa layeki çîla saynenê kuynê cîle. Cîle de yeno piyê layeki vir, ceniya xora vano ke,

-Erê! Na veybika ke kaleka ma dera

domanu nêwesa. To, tawa raa Heqî de loqme daêrê berd neberd?

Cenike vano,

-Wax!... Mı xo vira kerd neberd.

Ma vano,

-Çi çê de esto?

Vana,

-Qe goşt çê de nemend, jü zerriya şiaê mendal!

De vano,

-Herbi!...

Cenike çîla finara ci. Ana adır kena hira. Zerriya şiaê qılasnena ra, sole sanena ci pocena. Kena wortê nuni cêna bena veybike rê. Sona verê çêveri ke veybike wena ra nekota. Çêver dana pıro, veybike vecina vano,

-Naçiki, naçiki! Heqî ra aseno ke çimê mi çêveri ra peqay ke ha nika mirê loqme anê, ha deqêna anê. Sundi ra biyo çimê mi çêveri derê! Ez coku ra nekotane.

Veybike nia kena eskera, duway kena vano,

-Cenabi Heq loqmê sîma qebul kero! Bergê çetini ver sano! Yi azê sîma hüzürhürmetiya xo sano!

Cenike cêrena yena çê, sona çîla xode meredina ra. Mêrde vano,

-To da neda?

Vana,

-Da ci amane. Çimê veybike çêver de biyê. Cenike zaf duway kerd!

Nia pede tawo ke şêrê hewn ra singais u tıngaisê astoru kuyno dewe. Ni xilê xo benê, çîla finê ra ci. Qayt benê ke vengê singene, tıngene yeno astori hirenê ama nêasenê. Vengê berbene, çikene, vaz dayene kuyno tê.

Yoxro ke loqmewo ke nine do veybike, wo loqme qevul biyo. Amo comerdiye. Duwa veybike vêrda, Duzgini eskerê xo gureto êştö Eskerê Evdil Musay ser.

Sevetanê loqmê dayera Eskerê Duzgini reseno ci, nanê ra Eskerê Evdil Musay dîma nine qırr kenê, pernenê anê pê Pirdê Kotire ke letê de eskerê dine nemendo. Lacê yi mormeki xelesnenê ra.

Maaa!... Zaf qırr keno mubarak Duzgin! Nia Evdil Musay ra esker neverdano! Coku, wo mormeko ke Çawusek ra xode fetelnenê yira vanê ke,

-Duzê de sîma esto koka eskerê ma ano! Ma zafeteni naca ra sonime, uca ra wes nênime. Eskerê Duzgini ma qırr keno qedeneno!

Eskerê Evdil Musay damişê Eskerê Duzgini nebena. Duzgin yine keno pak.

Eskerê Evdil Musay ke mireno beno kosevê dari. Dar ke vêseno beno komıro şia, yira 'koseve' vanê. Tefera koti ke koseve di wo Eskerê Evdil Musaiyo.

Ni ke yenê pê Pirdê Kotire, Evdîl Musa nia dano ke eskerê xora hire de jû nemendo. Ni mormeki benê Çawusek de verdanê ra, yi teknenê sonê.

No yeno çê wena qurvana xo keno."

Bava Dewresi ke na vatene xelesnê, peyde va ke,

"Eskerê Duzgini ke mebo Evdîl Musa koka mîleti ano. Coku, Eskerê Duzgini ra 'Dîsmenê Hal u Qotiki' vanê. Wo dîsmenê mîlaketano. Eskerê Evdîl Musay Duzgini ra terseno, coku zaf ra nebeno.

Eskerê Evdîl Musay veren de her sere amenê. Domanu ke sureki vetenê, made vatenê 'Eskerê Evdîl Musay amo', duway kerdenê vatenê 'Ya Cenabi Heq bêrê comerdiye!' 'Ya Asparê Astorê Qiri, ya Dîsmenê Hal u Qotiki tî ma resê!"

Bava Dewres ke vînet, Ceniye Di va,

"Bavay Gewrike de vengê Heqî da, tewtê xode va ke,

-Ya Xızır, ya Duzgîn! Taburê Esker ame vêrd, tabura Evdîl Musay biye!

Cematî va,

-Ya Xızır, ya Duzgîn tî hawarê made herey mekuyê!"

3-DEWRES SILEMAN 'BE ESKERÊ EVDİL MUSAY RA.

Mordem ke qaytê Kuresunê Qızılbelî beno, Eskerê Evdîl Musay çim de Kirmanc u Kuresic jüyo ama ni en jede Kuresu rê zulm kenê, xıraviye kenê. Eke pê bîşikiyê koka Kuresu anê. Kuresu 'be Eskerê Evdîl Musay zaf do pêro, jüvini ra mordemi kistê, xêr 'be jüvini nekerdo.

Bava Rızâê Garşîye vano ke,

"Mordemê Nêweşîye 'be Gıraniye ra Qızılbel de zaf zugır kenê. Ni, Eskerê Evdîl Musayê. Evdîl Musa Eskerê xo Qızılbel ra newon-ceno.

Dewres Sileman biraanê xora vano,

-Lawo hasarê xo vînderê! Nebo ke sîma fir-send yine dê. Sonê koti destê sîma thal mebo. Hêga de ke gurine, axwe danê ki huyê xo xora dîri romenê.

Namê biraê qıcı "Mamudxan" beno. No hêga axwe dano, huyê xo mera xo uca caverdano yeno çê ke pizê xo mîrd kero.

Mordemê Nêweşîye va anêro cî kuynê zerre cenê nira. Mamudxan, huskerika ke xo dest dera cêno kuyno pa, yinera jü kisenno. Huskerike nira bena pan u puçe. Esker sıxlet beno Mamudxan xo nine des ra nexelesneno ra. Ni ki Mamudxani kisenê.

Bıray qayt benê ke zaf biye xıravine Eskerê Evdîl Musay zaf zor dano nine, ni bar kenê sonê

çengelânê Bağire, uca xeymanê xo nanê ro.

Dewres Sileman ninera vano,

-Bırayenê! xorê bîteknê şêrê. Wulle ez yitka xorê manenu. Xora hatan ke adirê mî nêvêsa, bızanê ke mordemu wena hukımdarê. Sata ke sîma di ke adirê vêseno, bızanê ke mî mordemê neweşîye dê bînê xoro. Sîma endi xeymanê xo bıqlaynê ra bêrê Qızılbel.

Dewres Sileman yeno çala Qızılbelî de xey-ima xo nano ro, uca vîndeno. No maneno ama Wayirê xora zaf herediyo. Zerrê xo cıra zaf şikiyo. Qe vengê Wayiri nedano. Vano,

-Ni çikê To verdê yaxê m? Eke Wayireni kena nine mara dîri fiye! Tî mara çî wazena?

Xorê Wayirê xora nazu keno.

Rocê, çêna Dewres Silemani axile de mali verde bena. hande qayt bena ke Eskerê Evdîl Musay kot axile çêver kerd ra, mal sana ko. Çêneke kuyna nine dîma. Ni heni kenê ke Dewres Silemani boncê ko bikisê.

Çêneke 'be ninura jüvini zaf fetelnenê, çer-exnenê waxto ke endi pêresê, na qayt bena ke Asparê Astorê Kimeti dot ra veciya. Aspari rım bırrno ra wortê gosanê astori. Dotra heni yeno ke bulişkino. No, saneno wortê nine jüvini ra bırrne ra, nano ra Eskerê Evdîl Musay dime saneno xo ver beno. Tayê ke maneno vecino yeno. Çêneke ra vano,

-Çêna mî tî mî nas kena?

Na vana,

-Nê!

Aspari vato,

-Ez cedê piyê to Sultan Duzgînanê. Yi piyê to cıra çan rociyo ke yinat kerdo qe vengê mî nedano?

No, harmanê xo semerneno we, dirvetanê xo musneno çêneke vano,

-Qayê, mî hundê ke harmê xo êştê sîma ver kotê çî hal! Ni dirvetê harmê mî pêro yê Eskerê Evdîl Musayê. Yi herç ke amenê sîma ro dê, mî harmê xo êştêne ver. Ni dirveti pêro uça ra gureti. Uncia ki piyê to mîra heredino? So piyê xora vace, mî yi day tobe kerdene. Endi xeymanê xo raqlaynê ra bêrê çê.

Dewres Sileman adır keno we bırayê xo yenê çê."

4-DEWRES KÊKİL 'BE ESKERÊ EVDİL MUSAY RA.

Qızılbel de têyna Dewres Silemani 'be biraunê xora Eskerê Evdîl Musay de nedo pêro, yira dime ki wena çand rêy no mevzuat biyo. Ninede ki serrê rındiye gê Xızıro, gê Kureso, gê Duzgîno.

Bava Rızay marê misalêna qesey kerd va ke, "Dewres Kêkil sono arê Axverani xorê ardu rêno ra. Herkes ardanê xo rêno ra oncino sono.

Sıra ke yena ni endi arede kes nemaneno. Avsanci ki veciyo tefer.

Milakêt zaf biyo. Qe kesi xo nine dest ra nexelesno ra. Ewladê Resuli de yanê Kuresu de ki ni zaf zıt biyê. Seke dısmeni kuynê tê heni mavenê nine çine biyo. Kêkê Dewres Usivî⁴³ ke arede teyna maneno xorê veng Heqi dano. Tayê ke maneno qayt keno ke mordemanê neweşiye dorme ro ary gureto, zing zing danê çêver ro.

Dewres Kêkil yeno ra xo serr kilame de veng Wayiri dano vano,

'Çimê mîno Mekanê tode

Dal u budax⁴⁴ ro mî birriyo

se beno aspar be rêyê yimdat Kêkê xode

Vano, Kêko veng de veng de

Asparo Yaxız⁴⁵ veciyo bêro

pertav berzo Kêmero Deng de

Ceddê mî Sultan Duzgino kafiran d e

ceng de!'

Vıradê Derê Paçike de jü nisan ronayîyo, kêmerê gırsi ronayiyê. Asparo Yaxız pertav erzeno uca, reseno Dewres Kêkili, nano ra Eskerê Evdil Musay dıma her pırtike nano ra cayê."

5-SEY QAJÎ 'BE

ESKERÊ EVDIL MUSAY RA

Sey Qajî⁴⁶ (cıra "Dewres Qajî"i ki vanê) çımu ra sefil biyo. Rocê ni cênê benê Koma Çareku. Sey Qajî naca cem gire dano, cemat keno, veng Heqi dano.

Nêzo sewe çığas sona, wena cemo cemat, Eskerê Evdil Musay erzeno nine serr. Hayleme kuyno kar, beno qubırti. Sey Qajî yaxê Wayiri neverdano ra, Xortê Kuresi resneno xo, cêno vervê dinede yi rusneno. Eskerê Evdil Musay be Xortê Kuresi ra danê pêro. Xortê Kuresi nine pızıknenno nano ra kowu.

6-DEWRES DİL 'BE

ESKERÊ EVDIL MUSAY RA

Dewres Dıl Mazra Lolu de cem gire dano. Thamur dest dero kilame heqiye vano. Xaftıla jü kuyno zerre, vano,

-Zerrê dewe de jü hermeta fistanê sıpiye fetelina!

Dewres Dıl zano ke a hermete Mordema Neweşiya, Eskerê Evdil Musay rawa, kota wo dıx ke kes hasarê cı mebo.

Jüye ki ama zerre de, cawo ke veng Heqi danê pê çêveri de xo dowe. Dewres Dıl hasarê naye beno. No se ke dosega xo serra vazeno ra ke a bine dıma no, nawa ke pê çêveri de xo dowe gazê bena

serrêharmê Dewres Dılı ro. Dewres Dıl nano ra nine dime, vano,

-Sıma heni zanê ke ez Eskerê Evdil Musay 'be Weriya Kuresi têserra cêra nekenu!

Weriya Kuresi resena cı, nine sanena xo ver dewe ra fina duri.

Dewres Dıl emrê xode tek yitka dosega xo qedeneno. Yanê cem ke gire da uşto ra dosega xora birriyo ra. Wo naca de weşiya khalikê xora veciyo. Dewres Sileman nejdîyê 400 serre naye ra raveri amo Qızılbel. Khalikê Kuresunê Qızılbeliyo. Yi ke azê xorê weşiye xo kerdê, jü ki vato ke,

-Sıma ke veng Heqi da dosega xo meqedenê! Kêy ke sıma veng Heqi da qedena wena dosega xo serra urzê ra!

Dewres Dıl yitka beno nêwes, hêştê gınenno cile ro. Mordema Neweşiya ke xo sanena pê çêveri, gaz bena sarreharmê Dewres Dılı ro rıvatê gazê dayera.

C-PÊYNIYE.

Çığa ke destêbera ma ame, ma Yitiqatê Dêrsimi de cayê Duzgini ard ra tiji ver. Çutır ke Sıma ki na nuste ra vecenê, mordem neşikino ke yitiqatê sarê Dêrsimi Anadolıye de zobina yitiqatê jü miletî de têver sano.

Ama xo vira mekerime ke sarê Dêrsimi asmen ra nêamo. Yanê qe mordem mefikiriyo ke, dina de yitiqatê kesi neşiyo ra Yitiqatê Dêrsimi. No fikro de xelato. Miletê na dina çığas ke jüvin de yirtibatê xo biyo hunde ki jüvin ra her çi, tavi ke yitiqat u kulturi ra ki hem gureto, hem do.

Ma wazenime ke naca de eve yitiqatê miletê Qalaşi Sımarê jü misal biderime:

Miletê Qalaşi; zımê Pakistani de, nejdîyê sindorê Afganistani de Kowunê Hindukuşi serro xorê mekan gureto. Yitiqatê ninede Wayiri zafê. Coku Mıslımanê dormê nine sevetê yitiqatê ninera miletê Qalaşi ra "Kafir", hardê nine ra ki "Kafiristan" vanê.

Tavi yitiqatê sarê Dêrsim 'be yê sarê Qalaşi jü niyo, ama ca 'be ca sono ra jüvini. Vacime jü Wayirê xo esto ke; no jê Xızırê Dêrsimi, jê Duzginê Dêrsimi Asparo.

Namê ni "Balumain"o. "Balumain", Wayirê Ber u Bereketiyo (Alm: Gott der Fruchtbarkeit); bereket, destê ni verde ro. No, Asparê Astorê de hewliyo.

Tayê Jiarunê sarê Qalaşi pêy de Astorê "Balumain"i esto. Linga Astorê Di kêmer de ke diya, kêmer; nêzo koti ke diya uça kerdo Jiare. Nacawu serro qurvanu kenê. Dêrsim de çand Jiarunê ma pêy de linga Astorê Qiri esta qe nina hesav.

Hem Yitiqatê Dêrsimi de, hemî ki yitiqatê sarê Qalaşi de cayê Astoru wena zaf hewlo. Dêrsim de teyna Xızır 'be Duzgini ra Aspar niyê, Wayirê

Jiar u Diaru ki Asparê, Evdil Musa 'be Eskerê xora ki Asparo. Yitiqatê sarê Qalaşi de ki wena Wayirê Aspari zafê.

Çutır ke Yitiqatê Dêrsime de Xızır, Asma Xızırı de çar heşti vecino meymaniye, yitiqatê sarê Qalaşi de ki "Balumain" asma Gaxandi de dasê roci vecino meymaniye. Sarê Dêrsimi na gitê xora "Rocê Xızırı" vano, sarê Qalaşi ki na gitê xora "Şomoz" vano. "Balumain"i rê qırvanu kenê, miazu pocenê, duwa u reca kenê, xo erzenê verê limgunê Astorê Di ver, cıra mıradu wazenê, dilegu kenê.

Dêrsim de Kuresu çım de kılame heqiyê ki yi vanê jiargeyê, her waxt nevacinê, her ca de nevacinê; qeydo de nianen sarê Qalaşi de ki esto.

Sarê Qalaşi ki gitê "Şomoz"i de, yanê "Balumain" ke ame meymaniya dine kılama de heqiye vanê, cêrenê Di vero. Na kılame jiargewa, teyna "Şomoz" de "Balumain"i rê vacina. "Şomoz" ke vêrd nevacina.

Cor ma qal kerd, Yitiqatê Dêrsimi de malo pez 'be pesküfû malê Duzgıniyo, coku jiargewo. Yitiqato de nianen sarê Qalaşi de ki esto. Malo pez (Tr. Dağkeçisi) sarê Qalaşi de ki jiargewo. Yirtibatê ni ki "Balumain"i de esto.

Yitiqatê sarê Qalaşi de Wayırı zafê. Jiarê Wayıru ki estê. Çutır ke Dêrsim de dısmeni sonê Jiaru de yenê werê, sarê Qalaşi de ki adeto de nianen esto.

Yitiqatê ninede Wayirê Mali ki esto. Çutır ke ma hetê veri de va, Yitiqatê Dêrsimi de ki Wayirê Mali esto. Vatenê ke Wayirê Mali serro vacinê, menderê vatena ke made Duzgın çelê zımıstani de mal çereneno na vatene (Na nuste de qaytê çımê "Duzgın Çıkê Kuresiyo?" bê).

Jü ki her çêde jü Wayır çino; çêu pêrunê rê jü Wayıre esta. Namê Wayıra Çêi "Ceztag" a (Alm: Gott der Familie und des Hauses).

Teyna hetê yitiqati ra nê, ca 'be ca hetê lavatiya sosyali ra ki sarê Qalaşi sono ra sarê Dêrsimi. Vacime, niyê ke zewecinê eke hawt khalikê xo sanitê xo pêy wena şikinê ke bizeweciyê. Yanê no lacê xaliyo, na çêna apiya... ni jüvin de nezewecinê.

Dêrsim de ki niyê ke jüvin de benê mısayıv, ya ki kêwrayeni gire danê ninera teyna yiyê ke hawt khalıku sanenê xo pey yi şikinê ke bizeweciyê. Mara heni aseno ke no zagonê ma lavatiya sosyali de çığa ke vuriyo, yitiqat de cayê xora nebiyo. Elewiye ke Tırkki, ya ki Kırdas ki qesey kenê ninede şartê hawt khalıku çino.

Teyna sarê Qalaşi nê, uncia na mıntıqa de, Kafiristano Verroci de yitiqatê jü miletê bini de wayirê xo "Mara"(namê wayırıyo) gege beno teyre, reseno tenga nine. Xo vira mekerime ke Yitiqatê Dêrsimi de ki Duzgın beno Heliyo Çhal, gege ki

heni reseno tenga Dêrsimicu.⁴⁷

Dêrsim koti ro, Hindukuş koti ro? Teyna sarê Qalaşi nê, Hindukuş de wena yitiqatunê miletunê binu de ki jê nine Yitiqatê Dêrsimi ra zaf çı vênenime.

Teyna Hindukuş de nê, Hindistani de ki vênenime. Vacime, Wayirê ke Asparê eve seneta modernî ra heykelê nine bile virajiyê. Kıtavu de resmê nine estê.

Tavi Yitiqatê Dêrsimi 'be yitiqatê sarê Qalaşi çutır ke ma va jü niyo. Ma nine têver nesane-nime. No mevzuato de zaf hirawo, karê na nusti ki niyo. Ama na misalunê cori de ki sono ra jüvini. No ma çım de zaf enteresanto.

Çıra? Ciavê na persi gereke bıdiyo. Eke heni ro mordem gereke ni serro gıno, sevevê ni ero cı bife-teliyo. Ma eve misalê sarê Qalaşi waşt ke diqatê wendoğu boncime nacay serr.

Teyna yitiqat niyo, zonê na mıntıqa ki mühimê. Vacimê, zonê esto ke cıra "Dameli" vanê. Uncia zono de bin esto ke cıra "Dumaki" vanê. Beno ke ni neşiyê ro zonê Dêrsimi. Ama namê nine sono ra cı. Namê zonê Dêrsimi ra jü ki "Dimili"yo. Eceba namê ni zonu yine serro teyna seveda zonê dinera mendo, ya ki yitiqatê dine ki rolê de xo esto?

Kok u bingelê Yitiqatê Dêrsimi zaf xori dero. Sarê Dêrsimi no teyna xora yemis nekerdo. Heni, dı kırameti nêardê têlewe teyna eve nine yitiqatê xo nêardo. Sistemê de xo esto. No, Dêrsim de ke çıko, Hindukuş de ki uyo.

Yitiqatê Dêrsimi serro tesirê yitiqatê Zerduşteni seniko. Mordemi ke yitiqatê xo nas kerd naye daha rınd keno ra xo çım ra. Xomiletê Kurdu Yitiqatê Dêrsimi berd soyna Zerduşteni, va ke Yitiqatê Dêrsimi Zerduşteni ra veciyo. Eve na fikir yine zaf jıyan da yitiqatê ma. Wena ki tesirê na fikiri nedariyo we. Entellektülê ma, gencê ma binê şıya na fikir derê.

Tavi ke sarê Dêrsimi Elewiyo. Xızırê xo, Kuresê xo, Duzgınê xo 'be wena çığa ke yitiqatê xo estê xode ardê Elewiye.

Anadoliye hem hetê miletu ra, hem hetê yitiqatu ra, hemı ki hetê kulturu ra reng 'be renga. Tavi ke no sewlê xo dano ra Elewiye serro ki. Herkes xora çiyê ano keno Elewiye. Elewiye eve nine bena dewleti, bena rengin. Duzgını ki Yitiqatê Dêrsimi ra jü rengo, xo dano ra Elewiye serr.

Servê yitiqatê xora, qederê sarê Dêrsimi ki tenê şıyo ra qederê sarê Qalaşi. Çutır ke Mıslımanunê dormê dine, yinera "Kafir" vanê; tayê Mıslımanê dormê Dêrsimi ki sarê Dêrsimi ra heni "Qızılbaş" vanê. Nine çım de Dêrsimi ki "Kafiristan"ê Elewiye Anadolıyewo. Yanê na qesa "Qızılbaş"i yine çım de -hasa- jê qesa "Kafir"i vacina. Coku tayê yobazi Qızılbaşu dest ra newenê,

nesimenê.

Tavi na qesa teyna sarê Dêrsimi ra nevacina. Kamci zon qesey kenê bikerê, na qesa Elewiyunê Anadolye rê pêro pia eve barê "Kafir"i vacina. Xora nine, yanê Elewiyunê Anadolye mordem neşikino ke jüvini ra rabırno. Sarê Dêrsimi, yitiqat her çi ra raveri gureto. Coku qe Tırkki qesey bikerê qe Kırdaski, qe Zazaki qesey bikerê qe Erevki mavenê Elewiyu de dosteniya ke nine gureta, tariğ de pençe êştö çand sey sere. Ma gereke na dosteni bisevknime, biramime, raveri berime. Hem Elewiyeni, hemı mordemeni, hemı ki biraeni 'be jübiyena sarê Anadolıye mara naye wazenê.

¹No nustê ma verende mecuma PİRi, Sayı 6 de veciya.

²PİR, Sayı 4, Yitiqatê Dêrsimi de KURES, Munzir COMERD.

³Bava Rıza (65)(1995), Garşıye ra Tornê Dewres Hesenê Deriyo, nıka dewa de Erzingani de maneno.

⁴Aspar, naca de nam u nisanê de Duzgıniyo.

⁵Apo İsmail burriyo ra teqawut, Almanya de maneno, Kuresic niyo.

⁶Namê na beyite ki ma na pa.

⁷Dal u budağ (budak), dı qesê Tırkkıyê, zonê made "gılvê dare" vacino, ama Tırkki de zobina baru de ki vacino, naca de ki zonê made hurendiya "poştı" de vacıyo.

⁸BERHEM, İsveç, Sayı 11-12, Dı Beyitê Davud Sulari, Munzir COMERD, Bıra Ali vano, s. 93.

⁹Bava Usen(55)(1995), Qızılbel ra Tornê Dewres Memedê Warwayiyo, nıka dewa de Qonya de maneno.

¹⁰BERHEM, Ankara, Sayı 3, Tayê Çeküyê Kılmi, Munzir COMERD, s. 36.

¹¹Bava Hesenê Kolu (Hasan Eroğlu) qelvê xora pêrsan bi. Rocê Xıziri de, roca phoncsemiye, 18. 01. 1996'de, Avusturya- Viyana de kırız guret, şı heqiya xo serr. Berd dewa Di Erzingan- Kani Efendi Çiftliği de dawe.

¹²BERHEM, Ankara, Sayı 6-7, Bava Hesenê Kolu Venga Heqi Dano, Munzir COMERD, s. 91.

¹³BERHEM, Ankara, Sayı 1, Yitiqatê Kırmancu de Venga Heqi Dayene, Munzir COMERD, Bıra DERGI daare, S. 56.

¹⁴BERHEM, İsveç, Sayı 7, Urze Sılo Sodiro, Alaverdi vata, H. Tornêcengi daare, s. 44.

¹⁵Apo Mistefa nıka Bursa-Kestel de maneno.

¹⁶HÊVÎ, Paris, Hejmar 1, Folklorê Kurdi ebe zaravê dımlıki, Zılfi.

¹⁷BERHEM, Ankara, Sayı 6-7, Nustewo ke namê xo vêreno(N.n.v.)

¹⁸Ma va ke "kimet" hetê rengi ra suri serro marino, ama suro de tariyo. Mavenê sur u şıay de maneno. Yitiqatê Dêrsimi de ke "Astoro Kimet" va Duzgın yeno ra mordemi viri. Yanê na qesa "Kimet"i yitiqat de barê xo beno jede, bena namê Astora Duzgını.

"Kimet"i ra Tırkki de "doru" vanê. "Doru" Tırkki de mavenê "kara"y 'be "kızıl"i de maneno, coku cıra "kızıl kahverengi" vacino. "Kimet" zonê made, "doru" ki Tırkki de teyna qalê astoru de vanê. Yanê astora kimete ra,

astorunê kimetu ra "doru at", "doru atlar" vanê. Ama çêvero ke na reng dero, ceketo ke na reng dero ninera "doru kapı", "doru ceket" nevanê. No qeyde zonê made ki heni ro.

¹⁹BERHEM, İsveç, Sayı 11-12, (N.n.v.)

²⁰Bava Dewres(71)(1995), Çê Rayberê Çolaxu ra Tornê Dewres Hemediyo, lacê Sey Mistefaiyo, nıka dewa de Erzingan i de maneno.

²¹HÊVÎ, Paris, Hejmar 1, (N.n.v.)

²²BERHEM, İsveç, Sayı 10, Şairê Dêrsimi Bava Sey Qaji, M. DUZGIN, p. 62.

²³BERHEM, İsveç, Sayı 10, (N.n.v.)

²⁴Bava Sayder(76)(1995), Mazra Dewresi ra lacê Bava Eylasiyo, Tornê Dewres Murtezaiyo, nıka Erzingan de maneno.

²⁵BERHEM, Ankara, Sayı 1, (N.n.v.)

²⁶BERHEM, Ankara, Sayı 3, (N.n.v.)

²⁷BERHEM, İsveç, Sayı 10,(N.n.v.)

²⁸Dırnax; qesa de Tırkkiya, raştö xo "Tırnak"a. Zonê made vervê na qesa "Nemig"o.

²⁹Hewso ke naca de Bava Sayder qalê cı beno, Qızılbel de Hewsê Dewres Silemaniyo.

³⁰Mezela Sıpiye Qırdım de jü jiara. Mezela Khaloliya. Khaloli rê Xızır biyo meyman. Jüyo de Kılaşıawo, yanê Kuresic niyo.

³¹Asparê Serrê Qosani naca de Xıziri ra vano. Qalê Asparu ke bi ra mordem gereke kılama heqiye de rınd qayt kero. Aspar, teyna Xızır niyo. Duzgını ki Asparo. Wayırê jiar u Diaru ki Asparê. Kılame de ke rınd qayt bi wo taw kami ra vacina veceno.

³²BERHEM, Ankara, Sayı 1, (N.n.v.)

³³BERHEM, İsveç, Sayı 10,(N.n.v.)

³⁴Hesen Efendiyê Baskoye 1973 de şı heqiya xo serr.

³⁵Sêy Memed(74)(1995); Çê Aliyê Abbasi ra lacê Dewres Khaliyo. Dewa Kuresu ra amê Almeliya Derê Balabanu. Nıka zerrê Erzingani de maneno.

³⁶Na qesa "Doli de Duzgıno" naca de eve barê "Duzgıno ke seniya u deqa de reseno mordemi" de vacıya.

³⁷"Doğrı" Tırkkiyo, raştê xo "Doğru"yo. Zonê made barê xo "Raştı"yo.

³⁸BERHEM, Ankara, Sayı 6-7, (N.n.v.)

³⁹Tornê Dewres Dili Bava Hesen(65) (1995), lacê Dewres Useniyo, Kuresunê Qızılbeli rawo, nıka dewa de Erzingani de maneno.

⁴⁰"Kurr", jüyo ke gosê xo zaf qıçkekê yira vanê. No mali re ki heni ro. Vacime, miya ke gosi qe neasenê, cıra "miya kurre"; eke kavıro "kavıro kurr" vanê.

⁴¹BERHEM, Ankara, Sayı 3, (N.n.v.)

⁴²Jüyo ke porê xo nısiyo, yanê sarrê xo kêl bi, keçel bi yira eve barê qesa "kêl u keçel"i de zonê made "qırr" vanê.

⁴³Namê piyê Dewres Kêkili "Dewres Usıv"o. Coku naca de Dewres Kêkili ra "Kêkê Dewres Usıvi" vano.

⁴⁴Qaytê notê 7'i bê.

⁴⁵Asparo Yaxız, nam u nisanê de Duzgınıyo.

⁴⁶No Sey Qaji ki çığa ke çımu ra sefilo, ama uncia no Sey Qajiyo Şair niyo. No, azê Kuresunê Qızılbeli rao.lacê Dewres Misefaiyo. Bırayê Dewres Hesenê Deriyo. Apê (dedê) Dewres Dili beno.

⁴⁷Karl Jettmar u. a., Die Religionen des Hindukusch, Verlag W. Kohlhammer.

"Yitiqatê Dêrsimi de DUZGIN" adlı yazının Türkçesi.

Dersim İnanıcı'nda DUZGIN

(ASPARÊ ASTORÊ KİMETİ /DORUAT'IN SÜVARİSİ)

Can ile Cihanın Tanrısı, Rehberi ve Himayesidir!

Dersim'in Sultanı ve Kumandanı Duzgın'dır. Ayrıca Dersim'deki Kutsal Yer ve Yatırların da Başıdır.

Duzgın Aydınlığı Simgeliyor, Evdil Musa'ysa Karanlığı!

Evdil Musa'nın Askerleri'ne Karşı
Duzgın'ın Askerleri Duruyor.

Munzir COMERD

Biz bu yazıyla yine Dersim İnanıcı'nın ayrıntılarından birini daha ele almaya çalışacağız.¹ Henüz konuya girmeden bir özelliğe açıklık getirmek istiyoruz. "Dersim İnanıcı" tanımıyla anlatmak istediğimiz, Dersim halkının bütün zorluklara rağmen günümüze kadar ulaştırmayı başardığı Alevilik öncesi inançlarıdır. Kürtler ve Türklerde rastlamadığımız bu inançlar Dersimli'lerin yaşamında canlılığını ve önemini bugün de korumaktalar. İşte biz, söz konusu bu inançların hepsine birden "Dersim İnanıcı" demektediriz.²

Tabii Dersimli'lerin bugünkü inancı da, bilindiği gibi, yalnızca Dersim İnanıcı'yla sınırlı değil. Dersim İnanıcı'nı Alevilik'le ustaca birleştiren ve kaynaştıran Dersimli'lerin bugünkü inancını belirleyen de işte bu sentezdir ve biz bunu "Dersim Aleviliği" olarak adlandırabiliriz. Dolayısıyla bizler Dersim İnanıcı'nı karanlıktan gün ışığına çıkardığımız oranda Aleviliğe veya diğer adıyla Kızılbaşlığa da yararlı oluruz. Çünkü Alevilik bunlarla zenginleşir ve renklerine yeni renkler katar.

Şimdi asıl konumuza geçmeye çalışacağız.

Okuyucularımız anımsıyacaktırlar; biz ayrı bir çalışmayla Kures'i ele almış ve incelemiştik. Bu yazımızın adı "Dersim İnanıcı'nda KURES"di.³ Söz konusu bu yazıda, Duzgın da tıpkı Kures gibi Kuresli tanrılarından biridir, demiş ama yalnız Kures ve Kuresli'ler üzerinde durmuş-tuk. Kures'in Hurisi (Weriya Kuresi), Kures'in Masumu (Xortê Kuresi) ve Kures'in Kurtları'na (Vergê Kuresi) değinmiştik. Kuresli'lerin kerametlerinden "kaynar suya girme"yle "ateşe girme"ye ışık tutmaya çalışmış-tık.⁴

Bu yazıyla da şimdi Duzgın'ı hem geniş olarak hem de bütün boyutlarıyla ele alacağız. Her ne kadar bu yazının adını "Dersim İnanıcı'nda DUZGIN" olarak belirlediyssek de, esasında bu "Dersim İnanıcı'nda KURES" adlı yazımızın bir devamı olduğunu söylemeden geçemiy-eceğiz. Okuyucunun bunu dikkate alacağını sanıyoruz.

Bu çalışmanın oluşumunda ağırlığı yine folklorik ürünlere verdik. Derlediğimiz folklorik ürünlerden burada ilk kez yararlanıp yayımladıklarımız çoğunlukta. Ama

bunun dışında yayımlanmış bazı ürünleri de kaynağını belirterek yine burada kullandık.

A-DUZGIN

Duzgın dendiğinde ilk akla gelenin Dersim ve Dersim İnanıcı olduğu bilinmektedir. Tabii Duzgın'ın Dersim İnanıcı'ndaki önemi ve konumu Hızır ve Kures'in bu inançdaki konumlarıyla aynı düzeyde ve önemdedir.

Yine bu inançta zaman zaman Duzgın'ın adı Hızır ve Kures'in adından daha ileride görüldüğü de olur. Bunun nedeni de Duzgın'ın kimliğini belirleyen bazı özelliklerin Hızır'ın karakteristik özelliklerine olan benzerliğidir. Bu özelliklerden biri Atlı olmasıdır, bir diğeri de dar günün dostu olduğu sayılabilir, tabii buna öğretmen olup eğiten ve verdiği ikrarda duran da eklenebilir. Bu nedenle çoğu kez O'nun adıyla Hızır'ınkisi birbirine karışır. Bir diğer nedeni de Duzgın'ın kimi zaman Xortê Kuresi (Kures'in Masumu) olarak görülmesidir. Böyle olunca da özellikleri ayrı da olsa en azından O'nun adıyla Kures'in kisi karışır. Yani Duzgın'ın Dersim İnanıcı'nda-ki yeri ve önemi bir hayli yücelerde seyrediyor. Ama bu inançta birçok değer birbirine karıştığı gibi, ne yazık ki daha birçok değer de henüz karanlığa gömülü durumdadır..

Duzgın kimdir? Kêmerê Duzgini nedir? Neden Dersim'in dört bir yanından Dersim halkı akın akın burayı ziyarete geliyor? Duzgın neden savaş topu atmaktadır? Heliyê Sultan Duzgini nedir? Eskêrê Duzgini (Duzgın'ın Askerleri) nedir? Kime karşı savaşıyor? Astoro Kimet (Duzgın'ın atı) nasıldır? Dağkeçisi ve geyikler neden Duzgın'ın hayvanlarıdır? Duzgın neden kutsal yer ve yatırların başıdır?

Bu arada Duzgın'a değindik mi Evdil Musa ve Eskêrê Evdil Musay'a (Evdil Musa'nın Askerleri) da değinmek zorundayız. Bunları birbirinden ayırmak oldukça güç. Evdil Musa kimdir? Eserê Evdil Musay nedir?

Sorular...ve daha nice nice sorular. İşte bu her bir

soruya vereceğimiz yanıt veya yanıtlar, aynı zamanda bu sorunu da gün ışığına çıkaracaktır.

O halde, gelin şimdi elimizden geldiği kadar bu konuyu ayrıntılarıyla ele alalım.

1-DERSİM'İN BİR TANRISI DA DUZGIN'DIR!

Dersim İnanıcı'ndan söz edildi mi, çoktanrılı olduğundan akla ilkin tanrılar geliyor. Dersim halkı açısından ister canlı olsun, isterse cansız bu dünyadaki hiç bir varlık tanrısız değildir. Tabii bu anlayış bir varlık olarak dünyanın kendisi için de geçerlidir. Biz, Dersimli yaşlıların ağzından dökülen şu cümleyi kendi kulaklarımızla çok duyduk: **"Bu dünya tanrısız değildir! Bir tanrısının olması gerekir, bir tanrısı mutlaka vardır!"**

Dersim'de birçoğuna göre Hızır bu dünyanın tanrılarının biridir. Dünyayı koruyup kollayandır. Dünyayı yöneten, çekip çeviren O'dur. Kurtaran da O'dur, batıran da. O'nun izni olmadan dalda yaprak dahi kıpırdamaz. Dersim folklorunda (bir atasözünde) **"Kuş dahi korunmak için varıp bir ağaca sığınır!"** deniyor. Bu anlayış Dersim İnanıcı'nda dünyaya da yansıyor. Bu dünyanın tanrısı, rehberi ve himayesi Hızır'dır, deniyor.

Ama gel gör ki, Hızır ile Duzgın'ın karakterlerini belirleyen özelliklerin birbirine çok benzediğini işte tam da burada bir kez daha söylemeden edemeyeceğiz. **Bu nedenle Dersim İnanıcı'nda Duzgın da can ile cihannın tanrısı, rehberi ve himayesidir.**

Yalnız dünya mı, Dersimli'lerin inancında ev ve aile de tanrısız değil ki. Dersim İnanıcı'nda ev ve aile tanrısı'nı bilmeyen mi var. Üstelik her ev ve ailenin tanrısı da ayrı ayrı. Tabii bu inançta ev ve ailenin yaşamını belirleyen de işte bu ev ve aile tanrısı'dır. Ayrıca evin halkını korumakta, rızkını ve nasibini vermekte, kötülük meleklerini evden uzaklaştırmaktadır.⁵

Dersim İnanıcı'nda bir de hayvanlar (koyun, keçi, inek vb. küçük- ve büyükbaş hayvanlar) tanrısı var. Bunlardan biri iyilik tanrısıdır. Bu, hayvanları korumaktadır. Adı ise **"Sarık Şüan"**dir. Biri de var ki hayvanlara kötülük yapmaktadır. Buna da **"Memik Gavan"** demekteler.⁶

Dersim İnanıcı'ndaki kutsal yer ve yatır tanrıları'na gelirsek, bunların haddi var hesabı yoktur. Bu tanrılar da insanların dileklerini karşılar ve kötülük melekleriyle savaşırlar. Dersim halkını koruyan bu tanrıların görüldükleri yerler kutsal mekânlardır.

Geçmişte, yani aşiretsel yaşamın Dersim toplumuna egemen olduğu dönemde, her aşiret kendisine en yakın olan kutsal yer ya da yatıra aşiret adına sahip çıkardı. Yani bir **"aşiret tanrısı"** ya da diğer adıyla **"kabile tanrısı"** inancı vardı. Ama Kuresli'lerin bu inanca sıcak bakmadığını hemen belirtelim. Kuresli'lerin dışında hiç bir kabilenin **"kabile tanrısı"** yoktur, dini misyonu olmayan kabilelerin **"kabile tanrısı"** da olamaz, demekteler.

Bu konu oldukça geniştir. Kutsal yer ve yatır tanrıları'nı ayrı bir yazıyla ele aldığımızda, onun kapsamında bu konuya da bütün ayrıntılarıyla eğilmeğe çalışacağız. Ama şimdilik, bu görüşlerde **"kabile tanrısı"** inancının izlerini gördüğümüzü belirtmekle yetiniyoruz.

Dersim inancı'nda Kuresli'ler kutsal bir kabiledirler.

Tabii Duzgın da Kures gibi bir Kuresli tanrısıdır. Ve tıpkı Hızır gibi Duzgın'ın da sayısız ad ve ünvana sahiptir. **"Duzgın"** deniyor, **"Sultan Duzgın"** deniyor, **"Bimbarek"**⁷ deniyor, **"Duzginé Kêmeri"**⁸ deniyor, **"Duzgın Bava"**⁹ deniyor, **"Sultan Duzginé Kêmeri"** deniyor, **"Asparé Astoré Kimeti"**¹⁰ deniyor, **"Asparo Yaxız"**¹¹ deniyor, **"Wayır"**¹² deniyor...ve bunlar böyle uzayıp gidiyor.

Duzgın bütünüyle aklara bürünük bir tanrıdır, yani ak giyisilidir, ak donludur. Duzgın aydınlıktır. O, Kêmer'de ışıklar saçıyor. Karanlıktan kurtulmak için canıgönülden O'nun eteğinden tutmak yeter de artar bile.

Duzgın, dara düşende yardıma koşandır. Duzgın en zor engelleri ustaca aşandır. Hal ve hastalık yayan kötülük meleklerinin düşmanıdır Duzgın. Duzgın arka verendir. Sırtını Duzgın'a verenin sırtı yere gelmez ve o asla kimseye yenilmez.

Duzgın murat verendir. Yürekten Duzgın'a inanmak O'ndan murat almak için yeterlidir.

Duzgın haksızlığa karşı, zulüme karşı, zalime karşı ve kötülüğe karşı durandır.

Dersim İnanıcı'nda Duzgın'ın etkilemediği hiç bir alan yoktur. Bunun sonucu olarak O'nun etkisi ibabete de yansımaktadır.

Bava'lar Hak'ka yakardıklarında ilahi ezgide Hızır'ın, Kures'in, Atlı'ların, kutsal yer ve yatırların adlarını anarlar; tabii bu arada Duzgın'ın adını da anar, bu tanrılarına da yakarırlar. Şimdi bu konuda birkaç örnek vermeye çalışalım.

Bava Rıza¹³ okuduğu ilahi ezgilerden birinde diyor ki:

"...Gelin yalvarıp yakaralım,
çığlığımız Kêmeré Duzgını'ye¹⁴ gitsin
(Duzgın) Senin mekânın gösterişlidir, yücedir
Rüzgar gibi bir Aspar (Atlı)¹⁵ geçiyor, çok aceledir
Kardeşlerim O'na yakarın
darımızda yetişip
bizi zorluklardan korusun
Hey be gönül, hey be gönül!
Tanrım, hey tanrım!
Tanrım, gel tanrım!"

Davut Sulari de bir Kuresli'dir. O'nun, yalnız Türkçe deyişlerle yetinmeyip bunun yanında bizim dilden de (Dersim dili) birçok ilahi söylediği bilinmektedir. İşte bu ilahilerden birini biz Apo İsmail'den¹⁶ derledik ve bunu **"Da Da Duzgın"** (Haydi Gel Duzgın) olarak adlandırdık.

Davut Sulari, konumuzla bağlantılı şu dizeleri söylüyor:

"Davut Sulari Sana yakarıyor
Beni başkalarına emanet etme!
Şayet Sen benim tanrımın Duzgın
himmeti Hak eyle de beri gel!

Gel Duzgın, gel Duzgın
Haydi gel Duzgın!"

Davut Sulari **"Xo Vira Meke"**¹⁷ (Sakin Unutma) adlı ilahide de yine Duzgın'a ilişkin şu dizeleri okuyor:

"Duzgın Duzgın Duzgın!

Unutma ki bizde, haşa, ne dubara vardır ne de dolap!
Dalımız da budağımız da Sensin,
Sen ocağımızı şenlendir!
Darımızda sakın Sen bizi unutma!"¹⁸

Bava Usen¹⁹ de tanrısına, yani **Duzgın**'a şöyle sesleniyor:

"Ne önerirsin Sen bana, ben ne yapayım?
Derdimin dermanını Sende bulayım!
Sen ceddimin öğretmenisin,
Sultan Duzgınê Kêmeri!"²⁰

Bava Hesenê Kolu²¹ da **Hak**'ka yakarıken **Duzgın**'ın adını anarak diyor ki:

"Başkalarının ağaları varsa,
başkalarının beyleri varsa,
benim de ağam **Sultan Duzgın**'dır!"²²

Bu verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi **Duzgın** da kendi başına özgür bir **Dersim** tanrısıdır. Tanrısal işlevini **Duzgın** yalnız başına yerine getirmektedir. Ne kimse-

2-DUZGIN**DERSİM'İN "SULTAN"IDIR!**

Biz, her ne kadar yukarıda **Duzgın** bir **Kuresli** tanrısıdır dediysek de, aslında **Duzgın**'a sahip çıkan yalnız bu kabile değildir. **Dersim**'de her kim olursa olsun, ister bir ocak üyesi olsun ister olmasın, başka bir deyişle ister **Kuresli** olsun isterse halktan olsun, hepsi de hem iyi hem de kötü günlerinde **Duzgın**'ı anar, O'na sığınır.

Dersim İnanıcı'nda **Duzgın**, başka bir yönüyle de bir **Kuresli** tanrısı olarak benimsenir. Ve zaten bunu ne yadsıyan var, ne de tartışma konusu yapan. Ama **Duzgın**'ın bu yönü **Kures**'de olduğu gibi pek öyle öne çıkmıyor, göze batmıyor. Yani **Kures**'in tersine, bu görüş **Duzgın**'da daha arkalara düşüyor.

Şimdi hep birlikte, **Duzgın**'ın bir **Kuresli** tanrısı da olduğu yönündeki özelliğini gölgede bırakıp öne çıkan diğer özelliklerine göz atalım.

Dersim İnanıcı'nda **Duzgın** dara düşenin kurtarıcısıdır. O, "**Kimet**"²³ adındaki atıyla, yani O'nun süvarisi olarak böylelerinin imdadına yetişmektedir. İşte önemli bir özelliği budur **Duzgın**'ın. Diğer bir özelliği de, **Dersim**'deki kutsal yer ve yatırların başının **Duzgın** olmasıdır. Tabii kutsal yer ve yatırların ardında yalnızca **Kuresli**'lerin olmadığı da vurgulanması gereken ayrı bir

den emir almakta, ne de kimseye hizmet etmekte. **Dersimli**'ler açısından **Duzgın**, tıpkı diğer tanrılarından **Hızır** ve **Kures** gibi ayrı kişiliği ve özelliği olan bir tanrıdır.

Görüyoruz ki bava'lar okudukları ilahilerde **Duzgın**'a tanrı demekteler. Şimdi de bu tanrı sözcüğü **Duzgın**'ın kişiliğinde ne anlama geliyor, biraz da bunun üstünde durmaya çalışalım. Yani **Duzgın** nasıl bir tanrıdır, O'nun karakterini belirleyen özellikler nelerdir, bunları tanıyalım.

gerçek. Bir diğer özelliği de, **Dersim İnanıcı**'nda **Duzgın**'ın **Askerleri**'nin (**Eskêrê Duzgını**) olmasıdır. O, söz konusu bu **Askerleri** komutanıdır. **Dersimli**'lerin "**Eskêrê Duzgını**" (**Duzgın**'ın **Askerleri**) dedikleri bu iyilik melekleri ordusu kötülük melekleriyle savaşıyor ve böylece onlara fırsat vermiyorlar. Bir de bu **Askerin** **Dersim**'in kutsal yer ve yatır tanrılarından oluştuğunu belirtmek istiyoruz. İşte yazının akışı içinde üzerinde daha uzun durmaya çalışacağımız **Duzgın**'ın bu özellikleri, O'nun bir **Kuresli** tanrısı olması yönündeki özelliğinden

çok daha öne çıkmaktalar. **Duzgın**, yalnız **Kuresli**'leri değil, bir ocağa üye olsun ya da olmasın, Dersim'deki herkesi derinden etkiliyor. Dersimli'lerin O'na "**Sultan**" demeleri boşuna değildir. Eğer bu yazıda **Kuresli**'lerin adı çok az anılacaksa, bunun nedeni **Duzgın**'ın bu karakterinden dolayıdır.

Dersim ilini gözetken ve kayıran **Duzgın**'dır. **Duzgın**, Dersim semalarında gürleyerek kanat çırpan ve Dersim'i kanatlarının altına alandır. Dersim'in "**Sultan**"ıdır **Duzgın**. Tabii bütün Dersim halkının O'ndan diliklerde bulunması da bu nedenledir.

Hak'ka yakardıklarında **Duzgın**'ın adını anan yalnız **Kuresli**'ler değil kuşkusuz. Halk da **Duzgın**'a yakarıyor, dileklerde bulunuyor ve O'nun gölgesine sığınıyor. Dersim halkı O'nun "**Kimet**" adlı atının yollarını göz-lüyor. Onlara göre bütün dertlerin dermanı **Duzgın**'dadır. O'na erişmek isteyenin yüreği yeterli temiz olsun. Çünkü kutsal olsun veya olmasın O'nun açısından bunların hep-side birdir. Hele hele yakın ile ırak sözcükleri O'na hiç bir şey ifade etmiyorlar. O'nun vaktinde erişmediği yer olur mu hiç.

Dersim İnanıcı'nda **Duzgın** da tıpkı **Hızır** gibi dara düşenin kurtarıcısıdır. Hangi Dersimli darında "**Ya Hak!**", "**Ya Duzgın!**" diye yakarmışsa, **Duzgın** da atı "**Kimet**"le onlara yetişmiş ve tabii ki dileklerini vermiştir. **Duzgın** insanı bütün kötülüklerden, olmadık kazalardan, türlü bel-alardan sakınmaktadır. O'nun bu özellikleri, **Hızır**'ın karakterini belirleyen benzer özelliklerle özdeşleşiyor.

Şimdi, **Kuresli**'lerin dışında kalan diğer Dersimli'ler **Hak**'ka tapındıklarında **Duzgın**'a nasıl yakarıyorlar; veya dara düştüklerinde **Duzgın**'ı nasıl çağırıyorlar; ya da söy-lencelerde **Duzgın**'ın adını nasıl anıyorlar, bunları bir bir örnekliyerek verelim.

İlk örnek:

Piyê Bıra Dergi²⁴, Dersim halkının kutsal olmayan kesimindedir. Almanya'da bir gün oturup **Hak**'ka yakarıyor. Yakarış esnasında okuduğu ilahide yer yer **Duzgın**'ın adını da anıyor ve O'na yakarıyor. İşte bu ilahi ezginin bir kesitinde **Duzgın**'a şöyle diyor:

"Karanlık vaktidir, akşamdır
Artık şu yoksulun (benim)
dersini okumanın zamanıdır
Haydi gel, haydi gel, haydi gel!
Ayaklarına kurban olduğum!
De ki, şu yoksulun beli ağırıyor
Sen dua et de dermanın
Sultan Duzgınê Kêmeri'den gelsin
De ki, **Sultan Duzgın** gelsin de
dermanı kendi elleriyle bulsun
bizi doktorlara, hekimlere terketmesin!"²⁵

İkinci örnek:

Alaverdi, "**Sılo Feqir**" adlı ezginin bir varyantını okuyor. Burada konumuzla bağlantılı olarak şu dizeler de **Duzgın**'ın adı geçiyor:

"Haydi uyan **Sılo**, gün doğuyor
Üç yılı doldurduktan sonra
kafir gene beni dara çekiyor!

Dedim ki, ben Sana hayran olayım
Kêmer'deki **Duzgın**,
insanlar Sana dileklerde bulunmaktalar
(Senden umut kesilmez!)"²⁶

Üçüncü örnek:

Dersim'de oniki Alevi Ocağı vardır. Hiç bir ocağın Dersim halkı üstündeki etkisi **Kuresli**'lerinkisi kadar yaygın ve yoğun değildir. **Kuresli**'ler hariç, bu ocakların çoğu Dersim'in dışındaki Alevilere hizmet götürmektedirler. Ve bunlardan da yer yer, aile aile **Kuresli**'lerden hayli etkilenenler vardır.

Bir Dersim söylencesinde aktarılır ki;

"**Taseniye**²⁷ **Bamasurlar**²⁸ aslen **Muxındiye**'den²⁹ gelmediler. **Bamasurlar**ın cediti **Muxındiye**'den çıkıp yola koyulduğunda önce **Jêle**'ye³⁰ varıp (kimileride **Zargovit**'e³¹ vardığını aktarmaktalar) orada yapı için ağaç keser. **Kestiği bu ağaçları öküz yerine iki yılanla çeker. Birakın yılanlar ağaçları çeksınler, onlar yorulup nerede dururlarsa biz de kazmayı vurup evimizi orada yaparız, der. Yılanlar gelir, bugün Taseniye'de halâ kalıntıları bulunan ve "Bonê Taseniye" olarak tanınan kutsal yerde dururlar. Bamasurlar da yılanların durduğu bu yeri kendilerine mekân tutarlar."**

Bu söylencede de **Duzgın**'ın etkisini insan kolaylıkla saptıyabiliyor. **Pırdo Sur**³², ağaç ve ormandan geçilmiyor. Neden **Jêle** ya da **Zargovit**'e gidiyorlar? **Jêle** ve **Zargovit Duzgın**'ın kutsal mekânlarıdır da ondan. Dersim'in "**Sultan**"ı **Duzgın**'ın bu söylencedeki izleri işte böyle göze çarpıyor.

Dördüncü örnek:

Sey Qaji'yi tanımayan Dersimli bugün bile yoktur. O, Ö38'den önce yaşamış en ünlü şanlı Dersim şairlerindedir. **Qırdım**³³ köyünden **Apo Mıstefa**³⁴ bugün 95 yaşındadır. O'nunla yaptığımız söyleşilerin birinde bundan beş yıl önce bize **Sey Qaji**'ye dair şunları aktardı: "**Sey Qaji** bir gece uyuduğunda kendisine bir rüya görür. Bu rüyasında, aksakallı bir yaşlı elindeki bir ölçek buğdayı O'nun boğazına döker. Bu rüyasının ardından O, başlar ezgiler dizmeye, söyleyip gezmeye. Ve O'nun ömrü işte böyle tükenir, ama hazinesi bir türlü tükenmez."

Zılfı, **Sey Qaji**'nin bu hazinesinden birçok ürünü derleyen Dersimli'lerden biri. Bunlardan birinde **Sey Qaji** diyor ki:

"Memleket memleket, aşağıdaki memleket
(Yasalara gelince)
Aslında iyi olan yasalar,
yukarının (Tanrının) yasalarıdır!
Ben gidip ifademi vereyim de
bari erken döneyim
Bunlar, **Ömer Osman**'a başvurmuşlar,
bense **Duzgınê Kêmeri**!"³⁵

Sey Qaji'nin kendisi **Sey Sabunlu** ocağındandır. **Duzgın**'ın etkisi onun yukarıdaki dizelerine de yansıyor.

Uzun sözün kısası, **Duzgın**'ın Dersim İnanıcı'ndaki yeri bir **Kuresli** tanrısı olmakla sınırlı değildir. Dersimli'ler **Duzgın**'ın adını dualarda ve diliklerde, bed-

dualarda ve bütün yakarışlarda anar, dillerinden düşürmezler. Hepsinin de gözü o "Sultan"dadır.

3-DUZGIN'IN ATINA "ASTORO KİMET" DENİYOR.

Dersim İnanıcı'nda Hızır aksakallı bir yaşlı donunda somutlaşıyor. Yalnız saç sakalıyla değil, giyisileriyle de beyazlara bürünüktür. Bir de atı vardır Hızır'ın. Dersimli'ler bu atı "Asoro Qır" (Kırat) olarak adlandırıyorlar. O da tıpkı Hızır gibi beyaz renklidir.

Kures ise iki melek ile temsil ediliyor ve bunlarla somutlaşıyor. Bunlara "Weriya Kuresi" (Kures'in Hurisi) ve "Masumê Kuresi" Kures'in Masumu) deniyor. Bir de "Vergê Kuresi" (Kures'in Kurtları) denen kurt donunda melekleri var Kures'in. Bunlar da beyaz renkedirler. Yalnız bunların boyunlarında kırmızı birer kurdele bulunmaktadır.

Duzgın da beyaz donludur. Aklara bürünüktür. Ve Duzgın da Atlı olarak somutlaşıyor. Atına "Astoro Kimet" (Doruat) deniyor.

Bava Hesên Hak'ka yakardığında ilahide "Astoro Kimet" in adını şu dizelerle anıyor:

"Gidip baktım ki Astoro Qır'dır orada
Ve süvarisi sırtında
Hz. Hızır'ın Kırat'ıdır bu
Senin atın, Astoro Kimet'tir ayakları bilezikli
Duzgın Bava'yı sorarsan atlı ve buğday tenli
Doruat'ını kuşamış, derlitopluca!"³⁶

Bava Hesên, ilahinin bu kesitinde dağın doruğundaki mihraba çıktığını ve burada bir atlı gördüğünü dile getiriyor. [nce dili sürçerek bu ata "Astoro Qır" (Kırat) diyor ve sonra bu yanlışın bilincine vararak ilahide anında Duzgın'a seslenerek "Qır (Kırat) Hz. Hızır'ın, Senin atın Astoro Kimet'tir (Doruat'tır)" diye düzeltiyor.

Tabii ki "qır" (kır) ile "kimet" (doru) farklı renklerdir. Dersim dilinde "qır" (kır), beyazın bir tonuna verilen addır; "kimet" (doru) ise kırmızının bir tonudur, kara ile kızıl arasında kızıl kahverengidir. Yukarıdaki dil sürçmesi bu nedenle düzeltiliyor. Ama bu dil sürçmesini anıda düzeltmenin esas nedeni; "Astoro Qır" ve "Astoro Kimet" tanımları iki atın değişik renklerini gözler önüne getirmekten daha ziyade, Dersim İnanıcı'ndaki iki önemli tanrıyla, yani Hızır ve Duzgın'la özdeşleşmiş atlarına verilen adlardan en yaygını olmalarıdır.

Tabii Duzgın'la birlikte de burada yine karşımıza Dersim İnanıcı'nın kutsal rekleri çıkıyor. Bunlar, beyaz ve kırmızı renkleridir. Duzgın ak donlu, atı ise kırmızıdır.

Bava Rıza da ilahide Kimet'i (Doruat'ı) şu dizelerle anıyor:

"Kimet'in (Doruat) süvarisi sırtında
Duzgın'dır O, düzgün sürer kimseyi komaz yollarda
Merhamet etsin de, O nazlı
bana ve sizlere güvenmesin!
De gel, de gel, imdadımıza gel tanrım!
De gel, de gel, imdadımıza yetiş tanrım!"

Bu arada, Hızır ile Duzgın'ın karakterlerini belirleyen bazı özelliklerin birbirine çok benzediğini yukarıda birçok kez belirttik, ama yine de burada bir kez daha söylemek gereğini duyumsuyoruz. Bu benzerlikten dolayı bazen az sayıda bava hiç de farkında olmadan ilahi ezgiyi okurken bu iki tanrının atlarını değiştirdiği de oluyor. Yine az sayıda ki bava da bu atların renklerini önemsemiyor, yalnız ilahinin edebi içeriğini zenginleştirmek için bu tanrıların atlarına verdikleri adları hangi rengi içerdiklerine bakmaksızın çoğaltmaya çalışırlar. Zaten Dersimli her bava bir şair değil midir?

Davut Sulari, "Nazlıyê Mı Rew Bê" (Tez Gel Nazlım) adlı ilahide Duzgın'ın atı "Kimet"i şu dizelerle anar:

" B a v a m ,
Duzgın Bava
binmiş atı
"Kimet"e
E l b e t t e
bende olan
sizin verdiği-
niz
himmettir
Bak hele şu
kahrolasınca
dünyada
çektüğümüz
dert ile min-
nete
Bilmem bu
kulun derdine
dermanın var
mı yok mu
Senin?"³⁷

4-ESKERE DUZGINI (DUZGIN'IN ASKERLERİ).

Dersim İnanıcı'nda Duzgın'ın karakterini oluşturan bazı özellikler Hızır ile Kures'inkisinden çok ama çok başkadırlar. Biz, diğer yazılarınızda kısa da olsa bunlardan bazılarına değindik. Bu özelliklerden biri de Dersimli'lerin "Eskerê Duzgını" dedikleri Duzgın'ın Askerleri'dir. Diğer önemli iki tanrının, yani ne Hızır'ın, ne de Kures'in bu inançta Askerleri vardır. Tabii Duzgın'ın bu özelliği O'nun Dersim İnanıcı'ndaki önemini ve konumunu güçlendirmekle kalmıyor, bunun yanında sıvrılıp öne çıkmasına da neden oluyor. Ve zaten O'nun Dersim İnanıcı'ndaki bu konumu tartışma götürmez bir gerçektir.

Nedir Dersimli'lerin şu "Eskerê Duzgını" (Duzgın'ın Askerleri) dedikleri? Duzgın bu orduyu kimlerden oluşturmuştur? Bunu niye ve kime karşı kurmuştur? Konumuza açıklık kazandırmak istiyorsak bu soruları yanıtlamak zorundayız.

Konuya girerken burada ilk söylenmesi gerekenin, Dersim İnanıcı'nın bir taraftan da yer yer dualist olduğu gerçeğidir. Bu görüş iyilik ve kötülük üzerine kuruludur. Tabii bunlar, devamlı birbirleriyle acımasız bir savaş sürdürmektedirler.

Dersim İnanıcı'nda bir tarafta iyilik melekleri dururken, diğer tarafta da onlara karşı kötülük melekleri durmaktadır.

Kötülük melekleri Dersim halkına binbir türlü zulüm yapmakta, hastalık bulaştırmakta, acımadan öldürmektedirler. Yani bu kötülük melekleri Dersimli'lere karşı yapabilecekleri hiç bir kötülükten geri dunmamaktalar.

İyilik melekleri kötülere karşı durmakta, bunlarla savaşarak Dersim'i ve Dersim halkını bunlardan korumaktalar. İşte Duzgın kendi askerlerini bu iyilik meleklerinden oluşturmuştur. Yani Dersimli'lerin "Eskerê Duzgını" (Duzgın'ın Askerleri) dedikleri bu ordu, Duzgın'ın komutasındaki bir iyilik melekleri ordusudur.

Bava Dewres, "Duzgın, Askerlerini kutsal yer ve yatırların atlı tanrılarında oluşturmuştur" diyor.

Bava Dewres'in bu cümlesinde Dersim İnanıcı'nın bir başka özelliği daha gündeme geliyor. O da, kutsal yer ve yatır tanrılarının da atlı olduklarıdır. Biz bu konuya, kutsal yer ve yatır tanrılarını ele alacağımız ayrı bir yazıda daha geniş olarak değineceğiz.

Tabii bu arada Duzgın'ın Askerleri'ne değindik mi Cennet ile Cehennem konusuna da değinmek zorundayız. Neden dersiniz, bunu yanıtını kısacana şöyle verebiliriz.

Dersim İnanıcı'nda Cennet ile Cehennem yoktur. Hızır, kendi hesabını bu dünyada görmektedir. İnsan öldüğünde ruhu yeni bir devirde bir başka canlıya geçiyor. Ama bu kuralın istisnasız olarak herkes için geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Şimdi bunu biraz açmaya çalışalım.

[rneğin, Dersim İnanıcı'nda kutsal bir insan öldüğünde, onun ruhu yeni bir devirde bir başka canlıya geçmiyor. Bunun yerine daha yüce bir yere, yani tanrısallaşarak Eskerê Duzgını'ye (Duzgın'ın Askerleri) katılıyor. Duzgın'ın Askerleri'ni oluşturanlar zaten

Dersim'in evliyalarıdır.³⁸

Nasıl ki Duzgın atlıdır, O'nun Askerleri de tıpkı O'nun gibi atlıdırlar. O'nun her Askerine bir bir "Aspar" (Atlı) deniyor. Bava'lar cem bağladıklarında, bazı ilahileri yalnız "Asparu"ya (Atlılar'a) adar, O'nların adlarını anarak okurlar. Dersim ilahilerini birbirinden ayıran da işte bu içerikleridir. Bava bu ilahide "Asparu"yu (Atlılar'ı) anıyor, bunda tanrısını, bunda kutsal yer ve yatırları, diye ayırırlar.

Hem ibabette, hem de günlük konuşmalarda ne zaman Eskerê Duzgını (Duzgın'ın Askerleri) konusu geçse bunların "Taburê Eskeri" (Bir Tabur Asker) olduğunu söylerler. Tabii ki Duzgın, bu bir tabur Askerin önünde yürüyen Kumandandır. Yani bunların başı ve komutanıdır.

Hem Duzgın'ın resmi mekânı, hem de Duzgın'ın Askerleri'nin mekânı Dersim'deki Kêmerê Duzgını'dır.

Bava'lar Hak'ka yakardıklarında ilahide Duzgın'ın Askerleri'ni (Eskerê Duzgını) de anarlar. Şimdi bunlardan bazı örnekler verelim.

Bava Hesenê Kolu, yanımızda bir hastanın başucuna oturup iyileşmesi için Hak'ka yakardı, tanrısına yalvarıp dilekte bulundu. Bu ilahi ezginin bazı dizelerinde "Tabure" (Tabur) adını da anarak şunları okuyor:

"Kêmer'in güzeldir, uçurumu çok
Tabur'unu dizmiş yan yana
Kîmet'e binmiş elinde dizgin
Çark dönerek, pervaz giderek
Çıkıyor üstteki mihraba!"

Davut Sulari de "Da Da Duzgın" adlı ilahisinde "Tabur"un adını anıyor.

"Haydi gel artık, gece bitmek üzere
Tabur'un önü çıktı görüntüyor
Başını çeken Kumandana³⁹ kurban olayım!
Ceddim Sa Heyder'in⁴⁰ kılavuzu
Gecikmeden imdadıma yetişsin!"

Gel Duzgın, gel Duzgın
Haydi gel Duzgın!"

Bava Rıza da ilahide "Asparu"ya, yani Duzgın'ın Askerleri'ne değiniyor.

"Kurban olayım bu havaya
Ceddim bunu söylediğinde
Kêmerê Duzgını'den geldiler
Atlılar ve kardeşler!⁴¹"

Bu konuyla bağlantılı olarak son bir örnek daha vermek istiyoruz.

Apo İsmail halktan biridir, ama cemlere katılmış, meclislerde oturmuştur. Dersim İnanıcı'nı iyi bilmektedir. Apo İsmail, bava'lar ilahi okuyunca şu dizeleri de onlardan çok duymuştur:

"Kêmerê Duzgını'yi sorarsan uçurumu vardır
Oradan bir Asker çıkıyor ki sıra sıradır!"

Burada kastedilen Askerler tabii ki Duzgın'ın Askerleri'dir.

5-KUTSAL YER VE YATIRLARIN BAŞKANI VE DUZGIN'IN RESMİ MEKÂNI "KÊMERÊ DUZGINI'DİR.

Duzgın'ın resmi mekânı ve Dersim'in en kutsal yeri olan Kêmerê Duzgını'nın, yine Dersim'deki kutsal yer ve yatırların başı ve büyüğü olduğu söylenir. Bu cümlenin çok zengin bir anlamı var. Baş olmak, başkan olmak, büyük olmak herkesin hakkından gelebileceği bir iş değildir.

[reğin, Dersimli'ler evin içinde ileri gelene "Evin Büyüğü", köyde ileri gelene "Köyün Büyüğü" derler ve bir aşiret içinde ileri gelene de "Aşiret Büyüğü" derlerdi.

Kutsal yer ve yatırlar da bu anlayıştan nasibini almaktadırlar. Kêmerê Duzgını de Dersim'deki kutsal yer ve yatırlardan en ileri geleni olduğundan kendisine "kutsal yer ve yatırların başkanı" demekteler. Tabii kutsal yer ve yatırlarımızın hiç de az olmadığını burada belirtmeden geçemeyiz. Sey Qaji, bir ezgide Dersim'in "365 evliyası"na değinir.

Biz, Dersim'deki kutsal yer ve yatırları şimdiye kadar hiç kimsenin saymadığını hemen söylemek istiyoruz. Kolay bir iş de değil bu. Acaba Dersim'de kutsal yer ve yatırın olmadığı bir tek köy var mıdır? Üstünde kutsal yer ve yatırın olmadığı bir Dersim dağı var mıdır? Dersim'in kaç gölü, kaç kaynağı kutsal değildir?

Okuyucunun bir fikir edinmesi için yalnızca Mentere köyü ve yakın çevresinde onikiden çok kutsal yer ve yatırı saptadığımızı burada belirtmek istiyoruz. İşte Size adları: Jiara Dare, Giran Goli, Aci Gol, Jiara Qewaxe, Seyd Eylas, Hewsê Bava Eylasi, Hewsê Kêla Kındiri, Hewsê Derê Qurdeli, Hewsê Kurna Viradiye, Hewsê Berx Bavay, Heniyê Kêmeri, Jiara Qaynatan.⁴²

Hiç kimse yalnız başına Dersim'deki kutsal yer ve yatırları, hakkında söylenen öykü ve söylenceleriyle birlikte saptayamaz. Bu, insanın yıllarını alan kolektif bir çalışmayla ancak mümkün olabilir. Sey Qaji de bu güçlüğün farkında olduğundan, bir yıldaki 365 günden yola çıkarak yuvarlak bir hesapla Dersim'deki kutsal yer ve yatırların sayısını 365 olarak veriyor.

Sey Qaji'nin ünlü bir ezgisi "Welat Welat" adıyla tanınır. Bunun da birçok varyantı vardır. Bu varyantlardan birini de, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Zılfı derlemiştir. Sey Qaji bu ezgide yer yer kutsal yer ve yatırların adlarını da bazı dizelerde anıyor. Bunlardan Hewsê Dewe, Khal Ferat, Heniyê Celal Abası, Jiara Aliyê Kistimi ve Ewliya Tosniye'nin (Bonê Taseniye)⁴³ adını andıktan sonra sözü Kêmerê Duzgını'ya getirip diyor ki:

"Kêmerê Duzgını'ye gittim
O'dur kutsal yer ve yatırların başkanı!"⁴⁴

"Welat Welat" adlı bu ezginin bir diğer varyantını da H. Tornécengi Bava Kudız'dan derlemiştir. Bu varyantta da Jêle, Gola Buyere, Sultan Bava, Qoçê Sori, Ewliya Kistimi, Ewliya Buki, Zengule, Sayiye, Bonê Taseniye, Xızirê Tuzuke, Xızirê Pê Pirdê Suri, Linga Duldile, Ewliya Warê Miri, Ewliya Bonê Gole,

Xızirê Koyê Seri, Çimê Bonê Sulvisê Tariye, Hewsê Ceri, Bonê Khal Ferati, Hewsê Dewe, Diwarê (Dêsê) Muxındiy'nin⁴⁵ adını anarak ard arda sayıyor ve bunların arasından sözü Duzgın'a getirip diyor ki :

"Kêmerê Duzgını,
can ile cihanın tanrısı,
rehberi ve himayesidir!"⁴⁶

Sey Qaji'nin bir diğer ezgisi de "De Bê" adıyla biliniyor. O, bu ezgide de kutsal yer ve yatırların adını anıyor. Bunlardan Hewsê Dewe, Khal Ferat, Ewliyayê (Bonê) Taseniye, Gola Buyere, Sultan Bava, Qoçê Sori, Xızirê Tuzuke, Ewliyayê Warê Miri, Ewliyayê Bonê Gole, Ewliya Kistimi, Zengule, Bağire, Diwarê (Dêsê) Muxındiy⁴⁷ ve Kêmerê Duzgını'nın adlarını sayıyor. Bunların içinden yalnız Kêmerê Duzgını için şunları söylüyor:

"Kêmerê Duzgını
(kutsal yer ve yatırların)
büyükler büyüğüdür!"⁴⁸

Adını verdiğimiz bu çok sayıdaki kutsal yer ve yatırlar içinden en ileri geleni Kêmerê Duzgını'dır. O hepsinin önünde durmaktadır, yani onların başı, başkanı, büyüğüdür. Bu demek oluyor ki Kêmerê Duzgını'nın önemi diğerlerine oranla daha ağır basıyor ve daha güçlü görünüyor. Nedir O'nu bu derece önemli kılan? Şimdi bunu biraz irdeliyelim.

En önemli nedenlerinden ilki, burasının, yani Kêmerê Duzgını diye bilinen bu kutsal yerin Duzgın'ın resmi mekânı olmasıdır. Duzgın'ın Dersim İnanıcı'ndaki konumu da, bildiğiniz gibi Hızır ve Kures'le aynı düzeyde ön sıralardadır. Bundan dolayıdır ki Kêmerê Duzgını, Dersim'deki diğer kutsal yer ve yatırlardan daha öndedir.

Bava Sayder⁴⁹ (Sa Heyder), bir keresinde Dersim ilinden çok uzakta yabancı bir memlekte Hak'ka yakarıyor. Okuduğu bu ilahide Duzgın'ın mekânını, yani Kêmerê Duzgını şu dizelerle anıyor:

"Senin mekânın Dersim'dedir
[kstüzün olan bense,
yabancı memleketlerden Sana yakarıyorum
Yine de sen bize merhemet eyle,
bu günlerde imdadımıza yetiş
Haydi gel, haydi gel, haydi gel artık!"

Bir diğer önemli nedeni de, Kêmerê Duzgını denen bu kutsal yerin Eskerê Duzgını'nın (Duzgın'ın Askerleri) mekânı olmasıdır. Duzgın'ın Askerleri'nin hepsi de atlıdırlar. Yani bir diğer deyişle, burası Atlı'ların mekânıdır.

Dersim'e arka çıkan Duzgın'ın Askerleri'dir. Eskerê Evdil Musay'a (Evdil Musa'nın Askerleri) karşı Duzgın'ın Askerleri duruyor. Ve onlarla savaşarak Dersim ilinden kovuyorlar.

Tabii Kêmerê Duzgını'yi asıl önemli kılan nedenlerden biri de, Duzgın'ın darda kalanın kurtarıcısı olmasıdır. Dersim halkı dara düştüğünde "Ya Duzgın!", "Ya Hak!"

diye yakarıp Kêmerê Duzgini'ye bakar dururlar. Onlar biliyorlar ki Astoro Kîmet (Doruat) ve Atlılar buradan yola koyulurlar. İyi haberler buradan yükselir.

Şimdi konuya ışık tutmak için birkaç örnek veriyoruz. Piyê Bıra Dergi Hak'ka yakarınca diyor ki:

"Haydi gel, haydi gel ayaklarına kurban olduğum!
Her kim ki canı gönülden Seni çağırmışsa
Sen onu mutlaka muradına erdirmişsin
Dua edin de bize Kêmerê Sultan Duzgini'den
şimdi hayırlı bir haber gelsin
evimizden geçip gitmesin bizim
Ayaklarına kurban olduğum!"⁵⁰

Bava Usen de Kêmerê Duzgini'ye diyor ki:

"Ceddin bu perde'⁵¹ söyleyince,
Kêmerê Sultan Duzgini'den
kendisine iyi haberler gelirdi!"⁵²

Sey Qaji ise şunları söylüyor:

"...Tesellim kalmayınca
Kêmerê Sultan Duzgini'ye
yalvarıp yakardım!"⁵³

Biz yukarıda dedik ki, Kêmerê Duzgini'yi diğer kutsal yer ve yatırlardan daha önemli kılan nedenlerden biri de buranın Eskerê Duzgini'nin (Duzgîn'in Askerleri) mekânı olmasıdır. Duzgîn'in Askerleri de kutsal yer ve yatır tanrılarından, yani Dersim'in evliyalarından oluşmaktadır. Bu demektir ki, Kêmerê Duzgini yalnız Duzgîn'in resmi mekânı değil, aynı zamanda sayısız kutsal yer ve yatır tanrılarının, evliyaların ve daha nice iyilik meleklerinin de mekânıdır.

Kêmerê Duzgini'yi diğerlerinden daha önemli kılan nedenlerden biri de yalnız Duzgîn'in mekânı olması, Atlılar'ın mekânı olması değil; diğer taraftan Aksakallı Hızır'ın, Astoro Qır'ın (Bozat), Weriya Kuresi (Kures'in Hurisi) ve Xortê Kuresi'n (Kures'in Masumu) de bu mekânda çokça görünmüş olmalarıdır. Burada nice kerametler görülmüş, nice savaş topları atılmıştır.

Kêmerê Duzgini'nin kutsal yer ve yatırların başı olmasının nedenleri bunlardır. Müslümanlar açısından Kâbe, ya da bugün Aleviler açısından Hacı Bektaş'ın önemi neyse; Dersim Aleviliği açısından da Kêmerê Duzgini'nin önemi oydu ve bugün halâ da bu önemini korumaktadır.

Dersimli'ler her ne olursa olsun, ama en azından hiç olmazsa yaşamlarında bir kez Kêmerê Duzgini'yi ziyaret etmek istiyor, bunun ahıyla yanıp tutuşuyorlardı. Bugün de öyledir, ama o zamanlar Dersim'de hiç kimse Hacı Bektaş'ı bilmezdi. Hacı Bektaş'ı ziyaret etmeyi Dersimli'ler son yıllarda öğrendiler. Bu anlattıklarımız yalan değil Hak'kın bilinen gerçekleridir.

6-"HELİYÊ SULTAN DUZGINİ" (SULTAN DUZGIN'IN KARTALI)

Dersim'de yaşayan doğa hayvanlarından kutsanan bir

de kartal türü var. Bunun Dersim dilindeki (Zazaca) adı "Heliyo Çhal"dır. Nesli az olmakla birlikte, Dersim'in hemen hemen her yerinde görülmektedir.

"Heliyo Çhal" adındaki bu kartal türü; Türkçede adı "doğan" ya da "şahin" veya "atmaca" olarak bilinen etçil kanatlılardan biri değildir. O, bunlardan daha iridir. Bazıları, onun bir çepiç (bir yaşını aşmış genç teke) büyüklüğünde olduğunu söylerler. [nden göğsü beyaz, uçmak için kanatlarını açtığında genişliği bir metre-dan fazla ve kanatlarının da altı beyaz olan, ayrıca sırtı, kanatlarının üstü ve diğer yerleri benekli bir kartal türüdür.

"Heliyo Çhal" yaşadığı alanlarda tavuk, oğlak ve kuzulara aman vermiyor, bunları kaptığı gibi alıp götürüyor. Avını görünce kurşun gibi dalıyor ve pençeleriyle kavrayarak yerden yükseliyor.

"Heliyo Çhal" hem çok iri, hem de güçlü ve kuvvetlidir. Bu nedenle o, Dersim'de yiğitliğin ve kahramanlığın simgesidir. Ona dair birçok anlatı vardır. İnsan bunlardan bazılarını duyduğunda inanmakta güçlü çekiyor, şaşkınlık geçiriyor. [rneğin, "Heliyo Çhal"ın, bir çiftte koşulan dört öküzü birden, üstelik boyunduruklarıyla birlikte tuttuğu gibi alıp havalandığı işte böyle bir anlatıdır.

Biz, bazı etçil kanatlıların (yırtıcı kuşların) resimlerini dost ve tanıdıklarımıza gösterdik. Bunlar, Dersim'de "Heliyo Çhal" denen bu kartalı gören ve tanıyan Dersimli'lerdi. Bunlar, gösterdiğimiz bu resimler içinden Almanca adıyla "Habichtsadler" ya da bilimsel adıyla "Hieraetus fasciatus" olanın görünüş, büyüklük ve yaşayış tarzıyla Dersim'in "Heliyo Çhal"ına benzediğini bize belirttiler.

"Heliyo Çhal", Dersim İnanıcı'nda dağkeçisi, geyik vb. doğa hayvanları gibi kutsaldır. Dersimli'ler bu kartala dokunmazlar.

Bazı Kuresli bava'ların kılavuzu (koruyucu tanrısı) "Heliyo Çhal" donundadır. Bu, onlardan biran olsun dahi ayrılmıyor. [rneğin, bunlardan biri "Heliyê Çê Seydi" adıyla (Erzincan yöresinde bir bava) bilinir.

Tabii Kuresli'ler de bazen "Heliyo Çhal" donuna girerler. [reğin, bunlardan biri de Dewres Murtezayê Auge'dir.

"Talibi önde, Dewres Murteza arkada atlı olarak Bağre'⁵⁴ dağında yol alıyorlarmış. Dewres Murteza'nın musahibi de onlardan çok uzaklarda kendi tarlasında çalışıyormuş. Bunun hanımı Dersimli'lerin "roneni"⁵⁵ dediği yemeği pişirip, ardından tarlaya getiriyor. Müsahip yemeğe oturunca der ki,

-Keşke şimdi Dewres Murteza burda olsaydı da, biz şu "roneni"yi birlikte yeseydik!

Müsahibin bu dileği Dewres Murteza'ya ayan olur. Birden, bunlar bir sise, bir dumana girerler ki göz gözü göremiyor. Dewres Murteza, "Heliyo Çhal" denen kartalın donuna girer ve doğru müsahibine varır. Birlikte "roneni"yi yerler ve O, yine aynı donda gelip atının sırtına biner. [yle sanır ki bu sis bu dumanda, O'nun önünde ilerleyen talibi bu yaşananların hiç de farkında değil. Ama talib'in kerameti de pir'inkisinden aşağıda değilmiş.

Talibi buna dönerek der ki,

-Pirim! Sen gidip "roneni"yi yer gelirsin! Ya hani

benim payım nerede?!..."

Gelelim Sultan Duzgün'e.

"Heliyê Sultan Duzgini" (Duzgün'ın Kartalı) dedikleri de işte böyle bir "Heliyo Çhal"dır. Duzgün, "Heliyo Çhal"ın donunda Dersim'in semalarında kanat çırpıyor, Dersim'i kolluyor ve koruyor. "Heliyê Sultan Duzgini" (Duzgün'ın Kartalı), Duzgün'ı temsil etmektedir. Bundan dolayı Dersimli'ler topluca Hak'ka yakarıklıklarında, ya da dua ve dileklerde bulduklarında "Heliyê Sultan Duzgini" diye Duzgün'ın Kartalı'nın adını da anmaktalar. Buna ilişkin iki örnek verelim.

Bava Hesên ilahide, "Heliyê Sultan Duzgini" (Duzgün'ın Kartalı) adını şu dizelerle anar:

"Duzgün Duzgün Duzgün Duzgün!

Senin kartalının kanatları benekli

imdadımıza gürleyerek yetişsin

Heliyê Sultan Duzgini

Bizi, atı Kimet'in turnağına bağışlasın!"

Bava Sayder de Hak'ka yakardığında ilahide "Heliyê Sultan Duzgini" (Duzgün'ın Kartalı) şöyle anıyor:

"Ceddim Senin yatırın yandadır⁵⁶

Ama tanımak yetmez onu,

insan kadrini bilmili

Diyor ki, kendisine yalvarım

deyin ki, biz her nereye gidersek gidelim

Heliyê Sultan Duzgini yaban ellerde

başımızın üstünde kanat çırpısın,

bize göz kulak olsun!

Haydi gel, haydi gel, haydi gel be tanrım!"

Şimdiki örneğimiz de bir söylence ve biz Heliyê Sultan Duzgini (Duzgün'ın Kartalı) konusunu bununla bağlamaya çalışacağız.

"Üç derviş birlikte yola düşüp bir şehire varırlar. Bazıları bu şehirin İstanbul olduğunu söylerler. Her neresi olursa olsun bizim dervişlerimiz çok beceriksizmiş. Ama yine de onlar bu şehirde atıp tutmaktan geri kalmamışlar. Kendilerini öve öve göklere çıkarırlarmış. Biri, ben falanca ocak'tanım; bir başkası, ben peygamber soyundanım; öteki de, ben şöyle kerametler çıkarırım... der dururlarmış.

Sonunda bir gün onların söylediklerini bu şehirin padişahı da duymuş. Padişah bu, duyar da durur mu? Hemen bunları getirtip sarayında ağırlamış. Ama bununla kalmayıp dervişlere demiş ki,

-Anlattıklarınızı duydum. Ben şimdi sizi deniyeceğim, o zaman ne mal olduğunuz ortaya çıkar!

Emirler yağdırır, hizmetçiler hazırlığa girerler.

Padişah, dervişlerden habersiz bir köpek eniğini kestirir. Bunu bulgurla birlikte pişirterek yemeleri için önlerine indirtir. Kendi kendine der ki "Eğer bunların söyledikleri gerçekse, bunun bir köpek eniği olduğunu bilmeleri gerekir!"

Dersim'de oniki Alevi Ocağı vardır. Dervişlerin bu darı Dersim'deki bu ocaklara ayan olur. Bunlar toplanıp dervişlerin bu durumunu tartışır. Ocağın biri der ki, ben on günde onların imdadına yetişirim; biri, ben beş günde

yetişirim; biri, ben on saatte yetişirim... derlermiş.

Kures (Kuresli Ocağı) der ki,

-Ben onları bir dakikada kurtarır dönerim!

Kalkar "Heliyo Çhal" kartalı olur ve kanat çırpıp gider.

Padişahın sarayına varan Kures, bakar ki dervişler sofraya yöneliyorlar. Bu değneğini çekip,

-Oşt oşt!

diye sofraya vurunca, bulgurun içindeki pişmiş köpek eniği dirilip kapıdan dışarı çıkar."

Bu söylencede Kures adı, Kuresli Ocağı adına her hangi bir Kuresli için kullanılıyor.

Uzun sözün kısası, Kuresli'lerden ayrılmayan, onlara tanrılık yapan, kılavuzluk yapan "Heliyê Sultan Duzgini"dir (Duzgün'ın Kartalı). Sultan Duzgün burada, söylediğimiz gibi "Heliyo Çhal" donunda görülüyor.

7-DUZGÜN, SAVAŞ TOPLARI ATIYOR!

Dersim İnanıcı'nda Duzgün savaş topları atmaktadır. O'nun attığı topları kendi gözleriyle görenlerin yanında, kendi kulaklarıyla bunların seslerini duyanlar da vardır. Duzgün, bu topları zalimlere, haksızlara ve kötülere atmaktadır. Dersim İnanıcı'nda Duzgün; askeri olan, savaş topları atan ve Evdil Musa'nın Askirleri'yle (Eskêrê Evdil Musay) savaşan bir tanrıdır. Savaşmak, Duzgün'ın karakterindeki çok belirgin bir özelliğidir.

Tabii Duzgün, durup dururken yersiz nedenlerle bu savaş toplarını atmadığını biliyoruz. Ayrıca bu topları yalnızca resmi mekânı olan "Kêmer"den atmadığını da belirtmeliyiz. Duzgün, savaş toplarını daha çok "Kêmer"den atmakla birlikte, her kim olursa olsun dara düşenin imdadına nerede yetişiyorsa gerektiğinde orada da atmaktadır.

Şimdi bununla ilgili bir örnek verelim. Bu bir söylence. (Biz bu söylenceyi Apo İsmail'den dinledik.)

"Mentere, Derê Balabanu'ya yakın ve Çayırılı yönüne düşen bir köy. Bu köyde, "Çê Dılı" adıyla Hemiçuku kabilesinden bir aile var. Tabii bunlar halktan bir aile, Kuresli değiller.

Rus ordusu ilk dünya savaşında Erzincan yöresine girdiğinde, Ermeniler bunlardan gördükleri yardımlarla bu yöredeki köylerde Dersimli'lere de çok zulüm yaparlar. Ellere geçirdiklerini hemen öldürüyorlarmış.

Ermeniler, işte bu Mentere köyüne bir gün saldırı dört bir yandan kuşatırlar. Köy halkı, bu saldırılar karşısında çoluk çocuğunu toplar, gidip "Çê Dılı" gilin evlerine sığınır. Bunlar, burada Duzgün'a yakarır imdadına çağırırlar.

Duzgün, bunlara sahip çıkarak "Çê Dılı" gilde aşikar olur. Buradan Ermenileri bir topa tutar ki, saldırganların ödü kopar, köye baskından cayarak kaçarlar.

Duzgün'ın aşikar olduğu "Çê Dılı" gilin bu evi, daha kalıntılarıyla kısmen ayakta duruyor. Yanından geçenler, kalıntılarını öperek bu eve niyaz etmekte.

Dersim halkı Hak'ka yakardığında, dua ve dileklerde bulunduğu, ya da beddua ettiğinde Duzgün'ın Savaş Topu'nu da anmaktalar.

Piyê Bıra Dergi, yakarışında diyor ki,

"Bu gece durumum ne olacak?
Ben bu feryadımı,
Kêrtê Mezela Sıpiye⁵⁷ ve
Asparê Serrê Qosani'ye⁵⁸ yapıyorum!
Sen gece gündüz savaş topu atardın,
ulu adına kurban olduğum
Adın uludur Senin **Sultan Duzgînê Kêmeri**,
ben onu anamıyorum!"⁵⁹

Bir örnek de **Sey Qaji**'den verelim:

"...Dedim, tanrımdan dilğim
ocağına bir top atsin ki,
soyunda bir tek erkek dahi kalmasın!"⁶⁰
(Tanrı huzurundakileri sakınsın!)

Bir örnek de **Hesen Efendiyê Baskoye**'den⁶¹
(**Başköylü Hasan Efendi**) verelim.

Hesen Efendi, **Bava Dewres**'in dediği gibi
"çağımızın peygamberiydi, öyle boş bir insan değildi!"

Hesen Efendi, yıllarca **Kêmerê Duzgînî**'de kalıp hizmet etmiş bir zat. Bir taraftan da gidip köyleri, aşiretleri ve ocakları dolaşmış. "38 **Dersim Kırımı**"na eğiliyormuş. Haklı kim, haksız kim; onu bulup ortaya çıkarmak için araştırıyormuş. Bu çalışmalarının sonucunda O, **Dersim** halkının haksız yere zulüme uğradığını, kırımdan geçtiğini saptıyor.

Hesen Efendi, bundan sonra **Kêmerê Duzgînî**'de **Duzgîn**'la kavga eder. Der ki,

-Hani Senin Askerlerin vardı! Hani Sen savaş topu atardın! Hani Sen Dersim'in Sultan'ıydın! Peki Senin gözlerinin önünde, bu Dersim milletini kırıp geçtiklerinde Sen neredeydin?

Sonunda kendine hakim olamaz **Hesen Efendi**, kalıp **Kêmer**'e vurunca bir yanı kırılarak dökülür ve O, artık bu kutsal mekânı terkedip evine döner.

Bundan sonra gelişen olayları da bize **Sêy Memed**⁶² aktarıyor:

"Ben, bir gün **Kêmerê Duzgînî**'yi ziyarete gittim. Bir de baktım ki yer yer **Kêmer** biraz kırılmış. Tabii bu duruma ben çok üzüldüm. Nedenini merak ettiğim için dedim ki,

- Kim kırmış burayı böyle?

Dediler,

-Hes kırdı!

Şu bizim **Hesen Efendiyê Baskoye**'yi kastediyorlar.

Hesen Efendi'yle bir gün **Erzincan**'da karşılaştık. Selâm kelâm ve hal hatırdan sonra ben dedim ki,

-Sen neden Kêmerê Duzgînî'nin bir tarafını kırdın öyle?

Bana,

-Onu benim kırdığımı sen nereden biliyorsun?

dedi.

Ben de,

-Oraya gittiğimde sormuştum, bana "Hes kırdı!" demişlerdi.

("Hes" **Dersim** dili **Zazacada** yalnızca "**Hesen**" (**Hasan**) adının kısaltılmış biçimi değil (aynı yaşlardaki çok samimi kişilerin birbirlerinin adlarını andıklarında kullandıkları bir kısaltmadır), aynı zamanda

Dersimli'lerin ayı'ya verdikleri addır. Yani Türkçe "ayı" veya Kürtçe "hırç" sözcüklerinin **Zazaca** karşılığı "hes"dir. **Hesen Efendi**, birazdan vereceği yanıtta "**Hesen**" adının kısaltılmış biçimi olarak kullanılan "**Hes**" sözcüğünü, **Sêy Memed**'le şakalaşarak "ayı" anlamında anıyormuş gibi konuşuyor.)

Hesen Efendi gülümseyerek bana dedi ki,

-Bu memleket kurt dolu, ayı (Hes) dolu! Benden başka ayı mı (Hes mi) yok? Sen, o ayının (Hes'in) ben olduğumu nereden biliyorsun?

Ben de gülererek,

-Onlar seni iyi tanıyorlar. Kêmer'in orasını kıran ayı (Hes) sensin!
dedim.

Ben öyle deyince bu kabul etti,

-Evet! O ayı (Hes) bendim!

diyerek beni yanıtladı.

Dedim,

-Senin gibi ulu bir adam kalkım böyle bir iş yaparsa, peki o zaman cahillerimiz ne yapar? Sen, o Kêmer'den ne istedin?

Hesen Efendi dedi ki,

-Devlet, Dersim'e asker yığıp Duzgîn'in gözleri önünde halkımızı kırıp bitirdiğinde, şu Duzgîn neden sesini hiç yükseltmedi? Ben, O'ndan bunun hesabını sordum! Duzgîn'in attığı şu savaş topları nerede kaldı? Neden zalimin askerini topa tutmadı?"

Tabii biz burada "38 **Dersim Kırımı**"nı tartışmıyoruz. Onun konusu verdiğimiz bu son örnekte geçiyor. Görüyoruz ki **Hesen Efendi** burada **Duzgîn**'a nazlanıyor. Sen neden savaş toplarını atmadın? diyor. Sen neden Askerlerini onlara karşı göndermedin? Neden onları şu **Dersim** iline koydun?

Sırası gelmişken söylemeliyiz ki, **Hesen Efendi** gibi daha niceleri **Dersim**'de **Duzgîn**'dan, **Hızır**'dan, **kutsal yer ve yatırlardan** bunları sormuşlardır. Yani **Hesen Efendi** bir istisna değildir. Ama bildiğimiz gibi, her halkın inancında bu tip sorulara verilen yanıtlar da çoktur. **Dersim İnanç**'ında da bu soruların yanıtlarını bulabiliyoruz. Bakın **Apo İsmail** bu soruyu nasıl yanıtlıyor:

"İnanç eksildi inanç! İnanç kalmadı! Azaldı! [nceleri inanç vardı. İnanç olduğundan **Duzgîn** da **Dersim**'e arka çıkıyordu, yardım ediyordu. Onun için de kimse **Dersim**'i yenemiyordu. Kimse **Dersim**'e giremiyordu. **Duzgîn**'ın **Dersim** halkına sahip çıkması aşıkardı. **Dersim**'e saldıranları öyle bir topa tutardı ki köklerini getirirdi. Sonunda ne oldu? İnanç kalmadı. İnanç kalmayınca **Duzgîn** ne yapsın, **Hızır** ne yapsın. Şimdi de öyle. Bazı gençlerimiz kendi kökenlerini ve inançlarını inkar ederek "**Biz Kürdüz**" diyorlar ve onlara önyak oluyorlar. Bakın **Dersim** ne hale geldi!... İnsan kutsal yer ve yatırlarını ziyaret edemiyor, hatta ölülerinin mezarlarını dahi ziyaret edemiyor. Böyle bir millete **Duzgîn** nasıl sahip çıksın, **Hızır** nasıl çıksın."

8-DUZGIN KURES'İN NEYİ OLUYOR?

Kures kim, **Duzgîn** kim? Başımızı ağrıtmak pahasına da olsa bu soru üzerinde durmak zorundayız. Zaten yaptığımız da odur. **Kures** ile **Duzgîn** birbirlerinin neyi olur-

lar? Baba ile oğullar mı? Amca ile yeğenler mi? Adı "Sa Heyder" olan hangisi? Duzgın mı Sa Heyder, Kures mi? Mamudê Heyranu kim? Xortê Kuresi (Kures'in Masumu) kim? Budelayê Kuresi kim?

Burada ilk önce Kuresli'lerin görüşlerine başvuralım ki bakalım onlar bu konuda neler söylüyorlar.

Bava Hesenê Kotu, bir hastanın başı ucunda Hak'ka yakarınca konumuza bağlantılı şu dizeleri de ilahi ezgide okudu:

"Sabah oldu, sabah oldu sabah!
İmdatımıza anında yetişen Duzgın gelsin
Sabah oldu, sabah oldu sabah!
İmdatımıza Baba ile Oğul'un Gerçeği gelsin!"

Bu ilahinin bir başka kesitinde de Duzgın'ı şu dizelerle anıyor:

"Adını sorarsan Sa Heyder'dir
Buğday tenlidir, esmerdir
O, bizim imdadımıza yetişsin!"

Bava Hesen, bağladığı cemde Hak'ka yakarınca da ilahide de şu dizeleri okudu:

"Duzgın evlattır, Kures babası
Adını sorarsan tatlı bir addır
Aman gecikmesin bize gelmekte!"⁶³

Bava Hesen'den verdiğimiz bu örneklerde de görüldüğü gibi, O'nun görüşleri yoruma açık kapı bırakmayacak niteliktedirler. O, Kures ile Duzgın baba ile oğuldurlar ve Sa Heyder ise Duzgın'ın adıdır, yönünde bir bakış açısına sahip.

Şimdi bir de Tornê Dewres Dili Bava Hesen'in⁶⁴ görüşlerine bakalım. O'nun bu konudaki yaklaşımını, keza O'nun bize aktardığı şu ünlü Dersim söylencesiyle sergiliyoruz.

İşte O'nun aktardığı varyant:

"Duzgın bir öksüzmüş. Bu, amcasının yanında çobanlık yapıyor. Amcasının adı Kures'miş. O'nun da kulakları çok küçük ve yuvarlak olduğundan, halk tarafından "Kureso Kurr" lakabıyla anılıyormuş.

Amcası bir gün çok uzaklara gidir, savaşa gider. (Kerbela'ya gittiğini söyleyenler de var.) O, gittiği bu yerde uzun zaman kalır. İyle ki "roneni" denen Dersim yemeğini çok özler. Bir gün,

-Ah şimdi burada biraz "roneni" olsaydı da, ben kendime doyastıya yeseydim!

Amcasının bu dileği hayvan gütmekte olan Duzgın'a ayan olur. Hayvanları bırakıp eve gelir ki yengesi ekmeği pişirmektedir.

Yengesine,

-Yenge! Amcamın canı "roneni" yemek istiyor! Ne olur bir tas "roneni" yap da O'na götüreyim!

Yengesi, O'nun bu sözlerine inanmıyarak gülüyor. O'na diyor ki,

-Duzgın Duzgın! Bana kalırsa ashnda Senin canın

"roneni" çekiyor, neden amcanı bahane ediyorsun! Gel bana de ki, bir tas "roneni" yap da kendime doya doya yiyeyim! Amcan gideli kaç ay oldu. Şimdi O, kaç dağın ardında, kaç memleketin uzağında kim bilir.

Yengesi bir tas "roneni" yapıp kendisine verir ki götürüp yesin. O da tası alıp dışarı çıkar.

Amcası bakar ki kutsal bir el önüne bir tas "roneni" indirdi. Bu, "roneni"yi bir güzel yer, tası da yanına alıp birlikte eve getirir.

Evde tası çıkarıp olup biteni hanımına anlatır. Hanımı der ki,

-Ben bu tasta "roneni" yapıp Duzgın'a verdim!

O'da,

-Sakın bu öksüze karışma hanım, yoksa belanı bulursun!

diyerek öğütler.

Duzgın, Zargovit'te hayvanlar ahırına gidip kalır (hayvanlara bakıp otarmak için). Amcası, üç ay O'nu ziyaret etmez. Karakışdır. Kar öyle bir yağar ki, yerde kardan başka bir şey görünmez. Ne ot görünür, ne şu, ne bu... Bu durumdan amcası çok kaygılanır. Hedikleri ayağına takıp Zargovit'te Duzgın'ı ziyarete gider. Der ki,

-Hele bir gidip bakım, şu bizim öksüz hayvanları ne yaptın!

Zargovit'e varıp hayvanların ahırına bakar ki, hayvan gübresi ahırda üst üste yığılmış durumda!⁶⁵ Ama hayvanlar ahırda yoklar.

Hayvanların karda açtığı çığırdan yürür. Ve bakar ki Duzgın hayvanları güdüyor. Onların otladığı yerde kar yoktur. Duzgın, elindeki değneğini yere değdirince yerden ot bitiyor, ağaca değdirince ağaç yeşeriyor, keçileri de bunları yiyiyorlarmış."

Davut Sulari de bu olayı "Da Da Duzgın" adlı ilahi ezgide şu dizelerle söylüyor:

"Hey tanrım, hey tanrım
Kêmer'i sorarsan -tanrım- mitdir
Kaynaktan bir su doğuyor ki saf süttür
Sen eğer tanrımı sorarsan
O, karakışta bağ ve bostan yeşertendir!

Hey Duzgın, hey Duzgın
Hey be Duzgın!"

"Duzgın, henüz amcasının geldiğini farketmiyor. Ama O'nu, hayvanları görür ve birazcık irkilirler. Duzgın hayvanlarına,

-Siz neden öyle irkiliyorsunuz? Kureso Kurr'la⁶⁶ mı yüz yüze geldiniz?

der. Ve dönüp bir de bakar ki amcası oradadır. Bu, amcasına "Kureso Kurr" dediğinden çok utanır.⁶⁷ Ve Kêmer'e doğru kaçar. Hayvanları da O'nun ardına takılır. Bunun üzerine Kures arkasından haykırır,

-Kaçna evladım kaçma! (Sözlerinden dolayı) bişey olmaz! O hayvanları nereye alıp gidiyorsun sen öyle? Neden rızımı kesiyorsun?

Duzgın, dönüp değneğiyle keçilerden bir kısmını (amcasına) ayırır ve diğerleriyle birlikte gidip Kêmer'de sır olur."

Görüldüğü gibi bu söylencedeki görüş de (Tabii

Torné Dewres Dili Bava Hesen'in görüşleri olarak da) Kures ile Duzgın'ın amca ile yeğen olduklarıdır.

Bava Usen adlı bava'mız da, Sa Heyder'in Duzgın değil babası olduğunu şu dizelerle ileri sürüyor.

"Sultan Duzgın, Sa Heyder'in oğlu
çark döne döne, pervaz gide gide
çıkı üstteki mihraba
Derleyn perdeyi cemalini göreyim!"

Dewres Hesenê Quzverani de okuduğu ilahi ezgide, Duzgın'ı "Sa Heyder'in oğlu" diye anıyor.

Hesen Efendiyê Baskoye'ye gelince, O' da Kures'i "Mamudê Heyranu", Duzgın'ı da "Kures'in evladı" olarak anıyor.

Davut Sulari ise Duzgın'a "Sa Heyder" demektedir. (Duzgın'ın Askerleri bölümüne bakın!)

Şimdi birazcık da Duzgın'ın yaşı ve görünüşü üzerinde duralım.

Torné Dewres Dili'n bize aktardığı söylence, karakışın ortasında Zargovit'de bağ bostan yeşerten Duzgın henüz çok genç ve elinde değneğiyle mal gütmektedir. Bilindiği gibi bu Kêmer'de sır olur.

Bava DewresÖin bize aktardığı başka bir söylence, ki Duzgın da; Evdil Musa'nın Askerleri'ni (Eskêrê Evdil Musay) kıran ve bunlar tarafından (haşa!) "Duzo Qırr" (Kel Duzgın) diye anılan biridir ki, saçları dökük hiç de genç olmayan biridir.

Dewres Sileman'ın imdadına yetişip O'nu Evdil Musa'nın Askerleri'nden, yani kötülük meleklerinden kurtaran Duzgın ise, elinde değnek yerine kılıç olan ve sağlam bilekleriyle kılıç sallayan biridir.

Bunu daha da uzatmak mümkün. Ama sonuç değişmeyecektir.

Tabii bu arada hemen söylemeliyiz ki, Duzgın'ın yaşı ve görüntüleriyle ilgili verdiğimiz bu örneklerden hiç biri yanlış değil, bizce hepsi de doğrudur. Bir halkın kültürü, tarihi, ya da inancı zamanında yazılmazsa, öyle sapasağlam yol alıp günümüze ulaşması da mümkün değildir. Sorun buradan kaynaklanıyor.

Gelin, bu konuda Pir Sultan örneğini ele alalım.

Halkbilimciler Türkiye'de Pir Sultan'ı araştırdılar ve eserlerini derleyip yayımladılar. Tabii bu ürünleri değerlendirdiler, üzerinde çalıştılar. Bu çalışmaların sonunda, Pir Sultan adıyla söylenen eserlerin ardında, aslında bir Pir Sultan değil tersine otuz yakın Pir Sultan'ın gizli olduğunu saptadılar.

Sözlü halk kültüründe yaşanan bu gerçek, yalnız Pir Sultan'ın eserlerinde görülüyor, daha niceleri için de geçerliliğini koruyor.

İşte bizim Kures'imiz ve Duzgın'ımız da halkımızın inancında bu gerçeği yaşamaktalar. Kures ve Duzgın adları altında kim bilir kaç kişi vardır.⁶⁸ Bunlardan bir baba ve oğul da olabilir ki, bundan etkilenerek Duzgın'a "Xortê Kuresi" (Kures'in Masumu) ünvanını da zaman zaman vermekteler.

(Ama halklar kendi kültürlerini kuşaktan kuşağa taşıyan, yalnız yukarıda işaret ettiğimiz gerçeği yaşamakla kalmıyorlar.) Bir taraftan da halkların inançları değişir, ya da tarihlerinde çok önemli bir olay yaşar ve bu onların

yaşamlarında derin izler bırakırsa, buda kaçınılmaz olarak onların görüşlerine (inançlarına) yansır.

Bir örnek verecek olursak, Dersim İnancı'nda güneş; ışığın ve nurun sahibi ve tanrısıdır. Bu inançlarından dolayı Dersimli'ler, gün doğduğunda ve gün battığında yönlerini güneşe dönerek O'na yakarır, dualarda eder, kurbanlar adar, lokmalar dağıtırlar. Onlar güneşten muratlar ister, dileklerde bulunurlar. Dersim halkı, inançsal açıdan güneşe "Mehemed" (Muhammed) demekte ve bu adla anmaktalar. Bu ne demektir? Hiç kuşkusuz Muhammed Mustafa'nın ad düzeyinde de olsa inancımızdaki etkisidir. Burada, bir tanrı olarak güneşin karakterini belirleyen özellikler kalmakla birlikte, adının değiştiğini görüyoruz.

Yine Kures ile Duzgın'a dönüyoruz.

Dersim İnancı'nda Kures'in karakterini belirleyen özellikler başkadır, Duzgın'ınkiler de başka.

Artık karakteristik özelliklerini çok iyi bildiğimiz bu iki Dersim tanrısının adlarını, Dersim halkı ne zamandan beri Kures ve Duzgın olarak tanımlamaktadır. Bu tanrıların adları, güneşin adında olduğu gibi, hiç değiştiler mi, değişmediler mi? İşte burası henüz karanlık, biz bu soruları yanıtlayabilecek durumda değiliz.

Bizim açımızdan önemli olan, birer tanrı olarak Kures ile Duzgın'ın Dersim İnancı'ndaki yeri ve O'nların temsil ettiği tanrısal özellikleridir. Yani genel olarak karakterleridir. Amacımız, O'nların bu yönlerini gün ışığına çıkarmaktı, diğeri zaten gözler önünde duruyor.

9-DAĞKEÇİSİ, GEYİK vb.

DUZGIN'IN HAYVANLARIDIR.

Dersim İnancı'nda dağkeçisi, geyik vb. doğa hayvanları Duzgın'a aittir. Duzgın, söylence anlatıldığı gibi, Zargovit'ten kaçıp Kêmer'e yöneldiğinde O'nun hayvanları da ardına takılırlar. Bunlar, (amcasına ayırdıkları dışında) O'nunla sır olurlar. Bilindiği gibi Duzgın, karakışın ortasında değneğiyle ağaçlar ve otlar yeşertir ve keremelleriyle yeşerttiği bu alanlarda hayvanlarını otarır.

Dersimli'ler; dağkeçisi, geyik vb. hayvanların, Duzgın'ın Zargovit'te beslediği ve Kêmer'de O'nunla sır olan hayvanlardan çoğaldığına inanırlar. Kutsaldırlar. (Duzgın bunların tanrısıdır.) Bundan dolayı da Dersim'de bunları öldürmek günahtır. Her kim ki bunları öldürürse başını kaza ve beladan kurtaramaz. Bunu yapanlara çoğunlukla yıldırım çarptığı düşüncesi Dersim İnancı'nda hakimdir. Uzun sözün kısası, bunu yapanın yanına kalmaz.⁶⁹

B-EVDİL MUSA VE DUZGIN.

Dersim İnancı'nda insanı baskı altına alan, bulaşıcı hastalıklar yayan ve her çeşit kötülüğü yapan kötü melekler de var. Bunların hepsine birden Dersimli'ler "Eskêrê Evdil Musay" (Evdil Musa'nın Askerleri) demekteler.

Bunlar, kötü meleklerin bilinen donları dışında, ayrıca bir de hayvan donlarına girerler. Yani bu bir eşek olabilir, bir köpek olabilir, bir tilki olabilir veya bir yılan da olabilir. Onlar, bu hayvan donlarında da çok görülüyorlar. Bu dona, insanları daha kolay kandırabileceklerini hesaplayarak giriyor ve önlerine çıkıyorlar. Bu inançlarından dolayı, Dersimli'ler karanlıkta bir

hayvanla karşılaştılar mı ödleri kopuyor, onları izlemek şöyle dursun, uzaklaşmak için kaçıyorlar.

Kötü melekler de tıpkı insanlar gibi çoluk çocuk sahibidirler. Kadınları ve çocukları, yani aileleri var. Davul zurna çalıp düğün dernek de yapmaktalar. Akşamları, Evdil Musa'nın Askerleri olarak bilinen bu kötü meleklerin çaldığı davul zurnanın sesini birçok Dersimli kendi kulaklarıyla duymuştur. Yani bunların sürdürdüğü yaşama biçimi birçok noktada insanlarınkisinden farklı değil.

Dersim İnanıcı'nda bütün bu kötü meleklerin hükümdarı Evdil Musa'dır. Bunlar, Evdil Musa'nın bilgisi ve izni olmadan kimseye kötülük etmiyorlar. Emri, O'ndan almaktalar. Dersimli'lerce, Evdil Musa'nın kötü meleklerin "Kumandan"ı, "Komutan"ı olduğu söylenir.

Burada, inancımızdaki dualist izlerle yüz yüze geliyoruz. Evdil Musa ve Eskerê Evdil Musay (Evdil Musa'nın Askerleri) kötülüğü; Duzgın ve Eskerê Duzgını (Duzgın'ın Askerleri) de iyiliği temsil etmekte. Bunlar, birbirleriyle sürekli savaşmaktalar.

Madem öyle, o halde Türkçe çıkan kitaplarda Evdil Musa hakkında neler yazılı? Kimdir bu Evdil Musa dedikleri?

Kitaplardan öğrendiğimize göre, Evdil Musa (Abdal Musa Sultan) yaklaşık olarak bundan 650 yıl önce Anadolu'da yaşamıştır. Mezarı (Türbesi) Antalya'ya bağlı Elmalı'nın Tekke Köyü'ndedir. Ama daha birçok yerde O'na mal edilen mezarlar da vardır. Bunların arasından Antalya'dakinin Evdil Musa'nın gerçek mezarı olduğuna en büyük ihtimali verirler ve çoğunluk tarafından bugün benimsenen de odur.

Ayrıca kitaplarda Evdil Musa'nın çıkardığı ileri sürülen kerametlere ve yaşadığı olaylara da değiniliyor. Ne var ki bu kitaplarda yeterli bilginin bulunmadığını, Evdil Musa'nın devriyle karanlıkta kaldığını söylemek mümkün.

Bektaşilerin oniki posttan birini Evdil Musa'ya verdikleri biliniyor.

Biz, yukarıda Evdil Musa'nın 650 yıl önce yaşadığını belirttik. Tabii insan Dersim İnanıcı'ndaki dualist görüşlere bakarsa bunların kökünün daha da derinlere indiğini saptayabilir. Sonra, inancımızdaki tek dualist görüş de yalnız Duzgın ile Evdil Musa'nın temsil ettiği karakterle sınırlı kalmıyor. Bunun kapsamı daha da geniş bir alana yayılıyor.

[meklersek, Dersim İnanıcı'nda Dersimli'lerin "Wayırê Mali" dedikleri iyi olan, iyilik yapan bir "Hayvanlar Tanrısı" (koyun, keçi, inek vb. küçük- ve büyükbaş hayvanlar) var; ama bir de kötü olan, kötülükte bulunan tanrıları daha var hayvanların.⁷⁰ Görüldüğü gibi bu inançtaki dualist görüşlerin altıyüz yıllık, yediyüz yıllık olmadığı ortada. Ama Evdil Musa'nın bu yıllar içinde gelip inancımızda yerini aldığı tartışma götürmez bir gerçek. Dersimli'ler, Dersim İnanıcı'nda kötülüğün ve karanlığın başına O'nu getirmişler. Ama neden?

Bu soruyu yanıtlamak için elimizde ne yazık ki kanıt yok, ama birazdan aşağıda vereceğimiz söylencelerden ve diğer örneklerden çıkardığımız sonuç, Dersimli'lerin Evdil Musa tarafından ağır bir zulüme uğradıklarıdır.

Yoksa neden durup dururken Evdil Musa'yı getirip (salgın hastalıklar yayan, insanları baskısına alan ve hiç bir kötülükten geri kalmayan) alınlarının tam ortasında tek bir gözü olan bu kötü melekler ordusunun başına Komutan yapsınlar ki? Gördükleri zulüm karşısında dayanamayan Dersimli'ler inançlarındaki kötülük tanrısının adını değiştirerek, yerine Evdil Musa'nın adını koymuşlardır. Ve bu böyle günümüze kadar sürüp gelmektedir.

Bizde, nasıl ki inançsal açıdan güneşe "Mehemed" (Muhammet) denmişse, aynı yöntemin Evdil Musa'nın adında da uygulandığını söyleyebiliriz. Kötülük tanrısının temsil ettiği karakter, Evdil Musa'dan önce zaten Dersim İnanıcı'nda vardır. Evdil Musa'yla yalnızca bu karakteri temsil eden tanrının adı değişmiştir.

Zaten ister insanın inancı olsun, isterse kültürü tarihten süzülerek günümüze dek ulaşması pek öyle kolay olmuyor. Yitirdiği değerleri oluyor, ya da yenilerini kazana kazana geliyor. Evdil Musa'nın da inancımızın katarına böyle katıldığını düşünüyoruz.

Tabii ki Dersimli'ler Evdil Musa'ya derin bir inanç duyarlar. Ama O'ndan ödleri kopar, irkilirler. Bundan dolayı da kimisi çocuklarını sünet ettirirken O'nu kivre olarak kabul eder, kimisi O'nun adına kurban adar ve kimisi de lokmalar dağıtır ki Evdil Musa onlara bir kötülükte bulunmasın.

Bizde dua ve dileklerde bulunurken de Evdil Musa'ya yakarırlar. Askerleriyle onlara saldırmamasını ve kötülük etmemesini dilerler. Niyaz pişirdiklerinde veya kurban kestiklerinde bir lokma da Evdil Musa'nın adına verirler. Dua edince derler ki,

-Evdil Musa lokması olsun da kötülükleri önlesin!

-Evdil Musa Askerleriyle bizi kuşatmasın, bize yaklaşmasın!

-Evdil Musa! Askerlerini bizden uzak tut, bizlere kötülük etme!

İnancımızda Evdil Musa kurbanı yoktur. Ama isteyen Evdil Musa adına da kurban adayabilir. Evdil Musa adına kurban kesmek isteyenlerin bunu karanlıkta yapması zorunludur, aydınlıkta olmaz. Çünkü Dersim İnanıcı'nda Evdil Musa'nın Askerleri karanlıkta gezinirler de ondan.

Arada bir Evdil Musa'nın Askerleri'nden O'nun emirlerine uymayanlar da çıkıyor. Bazıları da gündüz gözüyle gezinen kötü meleklerin aslında "asker kaçakları" olduklarını söylerler. Evdil Musa'nın emirlerine uymamaları ve karanlık yerine aydınlıkta gezinmelerinin nedeni de budur.

Bizde, Evdil Musa'nın adı anılarak beddua da edilir. Birkaç örnek veriyoruz:

(Evdil Musa huzurundakileri sakınsın!)

-Evdil Musa'nın "Qejeriye"sine⁷¹ çarpılasın!

-Böğrüne Evdil Musa'nın "Xiştike"si⁷² çarpsın!

-Evdil Musa size öyle dadansın ki neslinizi tüketsin!

Şimdi de Duzgın ve Duzgın'ın Askerleri'yle, Evdil Musa ve Evdil Musa'nın Askerleri arasında süren kavgadan bazı örnekler verelim. Bunlar, Kuresli'lerin bize aktardığı söylencelerdir ve buraya da bu nedenle alıyoruz. Yoksa, Evdil Musa'nın Dersim İnanıcı'ndaki yeri daha çok geniştir. O'nun adının anıldığı daha birçok söylence

vardır. Bunların hepsini birden burada vererek konumuzdan uzaklaşmak istemiyoruz.

1-EVDİL MUSA KARANLIĞI SİMGELİYOR.

Biz yukarıda Evdil Musa'nın karanlığı temsil ettiğini ve O'nun Askerlerinin de karanlıkta gezindiğini belirtmiştik. Bundan dolayı da Dersim'de Evdil Musa'ya yapılan hizmetlerin hepsini karanlıkta yerine getirmekteler, demiştik.

Henüz Evdil Musa'yla Duzgın'ın kavgalarından örneklerle geçmeden, Evdil Musa'nın karanlıkla bağlantısını işleyen bir söylenceye öncelik vermek istiyoruz.

Verdiğimiz bu örneği bize Apo Mistefa anlatıyor:

"Qırdım'da (Kırdım) adamın biri sabah saatlerinde, yani daha günün ilk yarısıyken evinin önünde bir yılan görüyor. Bu sıçrayıp yerden bir taş kapıyor ve bunu yılanın savuruyor. Yılan yaralanıyor, ama kaçıp gözden de kayboluyor.

Gün bitip de akşamın karanlığı bastığı zaman, bunun evine iki Atlı geliyor. Meğer bu Atlılar Evdil Musa'nın Askerleriymiş. Bunlar adama diyorlar ki,

-Sen bugün büyük bir suç işledin! Bundan dolayı biz seni götürmeye geldik. Sultan'ımız (Evdil Musa) senin mahkemeni görecek!

Atlılar adamı götürür Evdil Musa'nın huzuruna çıkarırlar. Evdil Musa buna,

-Bugün sen büyük bir suç işledin!
diyor.

Adam düşünüyor, ama suçunu bir türlü anımsayamıyor.

-Ben suç işlemedim!
diyerek karşılık veriyor.

Evdil Musa da ona hatasını anımsatarak,
-Peki sen taşıladığın o yılanın ne istedin?
diyor.

Bu da,
-Gündüz vaktiydi. Evimizin önünde beliren o yılanın ben çok korktum ve bundan dolayı da kendisine bir taş fırlattım.

diyerek Evdil Musa'nın sorusunu yanıtlıyor.

Sultan, Askeleri'ne buyurup diyor ki,
-Çağırın onu buraya gelsin!

Gidip haber verirler. Biraz sonra, bizimkisi bakar ki aşağıdan Askerin biri topallanarak geliyor. Adamın taşıladığı yılan da meğer bu Askermiş. Ve bu, gündüz vakti bir yılan donunda gezinmiş.

Evdil Musa diyor ki,

-Ben size kaç kez gündüz değil gece gezinin dedim. Sen, benim emirlerime uymayarak gündüz vakti gidip gezinmişsin. Bu adamın suçu yok, suçlu olan sen kendin-sin!

Sultan, adama karışmamaları için Askerleri'ne emir verir ve onu götürüp yine evinde serbest bırakırlar. "

2-EVDİL MUSA ASKERLERİNİ TOPLAYARAK DERSİM'E SALDIRIR!

Bu söylenceyi bize Bava Dewres aktarıyor. Diyor ki,
"Almeliya Cıvice köyü, Qırına Tırku köyünün

yakınındadır. Almeliya Cıvice köyünün arka tarafında bir köy var. Buraya Çawusek köyü deniyor, ama Dewa Pile de denmektedir. Çawusek, Bızan ve Sengule'nin arka tarafına düşüyor.

Bu Çawusek köyünden bizim bir Dersimli'yi askere alırlar, ta Yemen'e götürürler. Ve bu, Yemen'de tam yedi yıl askerlik görevi yapar. Bakar ki askerliğin biteceği yok, bu da firar eder ve eve gelmek için yola koyulur.

Gece gündüz demeden yol alır. Artık kaç gün yol yürümüşse bilinmiyor, ama çok acıkmış. Yiyecek ekmek bulamadığından yabanın otlarını yiye yiye yoluna bu halde devam ediyormuş. Ama bir taraftan da bu çok mu çok susamış. Susuzluk bunu perişan etmiş. Böyle aç susuz yol aldığı sırada önüne bir (dişi) tilki çıkmış. Bu da (su bulma umuduyla) tilkinin ardına takılıp onu izlemiş.

Tilki önde bu arkada, bunu götürüp bir dağın başına çıkarır. Bakar ki dağın arka yüzündeki düzlükte çok sayıda çadır kurulu. Bu, çadırları görünce içinden hayli sevinir ve kendi aklından **Öşimdi bunlarda su mutlaka vardır'** diye geçirir.

Bu, dağın arka yüzünde gördüğü çadırların yanına gider. Bir de bakar ki çadırlardaki adamların yalnız bir tek gözleri bulunuyor, o da alınlarının ortasında. Tek gözlü olmaları bir yana, vücutları da insanlarınkisine hiç benzemiyor. Bunun ödü kopar ve biraz çekinmeye başlar.

Fakat bunlar adamı görür ve seslenirler,

-Beni Adem! Çekinme öyle! Nereden geldin sen buraya?

Bu da der ki,

-Beni askere götürdüler. Ve ben Yemen'de yedi yıl askerlik yaptım. Baktım ki askerliğin biteceği yok, ben de kaçtım. Yolda çok susadığımdan kendime su arıyordum. [nüme bir (dişi) tilki çıktı, onu izlediğimden yolumu şaşırarak buraya geldim.

Çadırdakiler buna,

-Biz önce seni Kumandan'ımızın yanına götüreceğiz! derler.

Bunların Kumandan'ı da Evdil Musa'dır. Askerler bu adamı alır çadırların arasından geçe geçe, yeşil bir çadırın önüne gelirler. Bu yeşil çadırda Evdil Musa kalmaktaymış. İçeriye girip O Sultan'a,

-Buraya bir beni adem çıkıp gelmiş!
derler.

Evdil Musa bu adamı sorguya çeker. Onun verdiği yanıtları dinledikten sonra Askerlerine,

-Buna karışmayın! Götürüp kendisiyle ilgilenin! Kendisine hizmet edin, bir şeyi eksik olmasın!
diye emir verir.

Dersimli ağlıyarak yere secdeye gelir der ki,

-Beni memlekete yollayın! Ne olur O Sultana deyin ki beni memlekete yollasın!

Sultan da ona,

-Acele etme! Vakti zamanı geldiğinde memleketine gideceksen.
der.

Bunu çadırdan çıkarırlar. Ve götürüp kendisine bakarlar.

Bir zaman bu böyle orada kalır. Sonra bir gün,
-Askerler toplansın!

diye bağırlar.

Bizim Dersimli'ye de haber iletip derler ki,

-Biz senin memleketine gidiyoruz! Haydi yol hazırlığını yap, seni de birlikte alacağız!

Dersimli duyduğu bu habere çok sevinir.

Evdil Musa'nın Askerleri getirip buna bir at verirler. **Bir de bunun başına bir külah geçirirler. Külah, bunu gözlerden gizliyormuş, yani bunu giyince insanların gözlerine görünmezmiş.**

Askerin sefer yapma haberi çıkınca, bunların çocukları arasında feryat ile figan sesleri yükselir. Tabii bunların da kadınları, anneleri, babaları ve çocukları var. Bunun üzerine Dersimli bunlara,

-Sizin bu kadınlarınız, bu çocuklarınız niye böyle ağlıyorlar? Bir nedeni mi var? diye sorar.

Onlar da derler ki,

-Sizin memleketinizde bir (haşa!) "Duzo de Qırr" (Kel bir Duzgın) var, -Mübarek Duzgın'ı kastediyorlar-Askerimiz oraya varınca, bu, orada Askerimizin yarısını kırıp yok ediyor. Sultan Duzgın bizde Asker komuyor, işte bundan ötürü ağlıyorlar.

Efendimsin benim! Bunun başına külahı geçirir ve ata bindirip bizim memleketi getirirler.

Bu adamı Dewa Pile köyünün yakınına kadar getirirler. Yanında, sayılmayacak kadar çok asker varmış. Adamı alıp **Evdil Musa'nın** yanına götürürler.

Evdil Musa buna der ki,

-Korkma! Biz seni buraya getirdik. Sana birşey olmaz. Külahını burada sakla, öyle eve git. Ama sakın ola ki evde bizden söz etmeyesin! İki gün evde kal, üçüncü gün buraya gelip külahını al. Ben Asker gönderecem, atını yollayacam, binip birlikte bizim yanımıza geleceksin! Biz, ondan sonra iki-üç gün kalacağız, ardından seni bırakıp memleketimize döneceğiz.

Evdil Musa bunu bırakır, Askerini alıp yola devam eder.

Evdil Musa Askeri'ni alıp gidince, adam, onların başına geçirdiği külahı çıkarır ve bunu ormanın içinde saklayarak evine gider.

Evdekiler bunu görünce çok sevinirler, kimi sevinç çığlıkları atar, kimi sevinç gözyaşları döker, yani ortalık iyiden şenlenir. Kolay değil, yaşadığına artık hiç de inandıkları bir aile üyesi sapa sağlam çıkıp eve geliyor! Bunlar, bir öküz getirip kendisine kurban etmek isterler, fakat bu mücadele etmez. Der ki,

-Sakın öküzü kesmeyin!

Evdekiler de,

-Neden?

diye sorarlar.

O da,

-İki gün evde kaldıktan sonra üçüncü gün bir yolcu luğa çıkacağım. Eğer dönersem o zaman kurbanımızı yaparız!

Bunun üzerine kurbanı ertelerler.

Üçüncü günde bu kalkıp ormana gider. Külahını gizlediği yerden çıkarıp başına geçirir. **Evdil Musa'nın** söylediği gibi Askerler atıyla birlikte gelirler. Ve bu atına binip hep birlikte **Evdil Musa'nın Askerleri'ne** yetişirler. **Ondan sonra da hepsi birlikte Gawrinciya Lolu köyü,**

Pelegoze köyü ve bu yöredeki diğer köylere doğru giderler.

Bu yöredeki köylerde çocuklar çok hastalanırlar. Evdil Musa'nın Askerleri bu köylerdeki çocuklara girişip çok sayıda çocuğu öldürüler.

Askerlerle birlikte bir köye varırlar. Sonra kendi aralarında bunlar Askerleri evlere dağıtırlar. Dersimli de bazı Askerlerle birlikte bir eve düşer. Düştikleri eve gidip yüklüğün üstünde otururlar. Bunlar evdekileri görebiliyorlar, ama evdekiler bunları göremiyor. **Evdil Musa'nın Askerleri** zaten kötü meleklerdir, dolayısıyla isterlerse zaten görünmeyebiliyorlar. Dersimli'ye gelince, o da başına örttüğü külahın sayesinde görünmüyor.

Bu evin de küçük bir çocuğu varmış. Yöredeki diğer çocuklar gibi bu da çok hastalanmış. Dersimli'yi yanına alarak yüklüğün üstünde oturan Askerler (kötü melekler) de, ev halkının uyumasını bekliyorlarmış ki, onlar uykuya daldıklarında bunlar kalkıp çocuğu mızraklıyarak öldürecekler. Çocuk da bu evin tek oğluymuş. Babası bir bava çağırır ve oğlunun tekrar sağlığına kavuşması için de bir kurban adamak ister.

Köye bir bava gelir. Çocuğun babası kurbanı keser, sonra da bunun evinde cem bağlayıp **Hak'ka** yakarırlar. Cem geç saatlere kadar sürer ve bitince de herkes dağılıp evine gider. Adamla Askerler de yüklüğün üzerinde bunları izliyorlarmış. Çocuğun anne ve babası da çırayı söndürüp yatağa girerler. Yatakta, babasının aklına geldiğinden kadına der ki,

-Kadın! Biliyorsun, şu bizim evin bögüründe oturan gelin gebe. Sen ona kurban etinden bir Hak lokması verdin mi vermedin mi?

Kadın da üzülerek,

-Vah!... Ben onu unutmuşum!

diye döğünür.

Kocası,

-Evde kurban etinden ne kaldı?

diye sorar.

O da,

-Karaciğerden başka hiç et kalmadı.

der.

Kadının kocası bunu duyunca,

-Çabuk ol!...

diye kadını tekrar yataktan kaldırır.

Kadın çırayı yakar. Ateşi körükler. Sonra karaciğeri keser, tuzlar, pişirir ve bir ekmeğin içine koyarak geline götürür. Kapıya varır ki gelin henüz uyumamış. Kapıya vurunca gelin kapıyı açar ve kadına der ki,

-Ah yengeciğim! Hak'ka ayandır ki kapının yolunu gözlüye gözlüye bir hal öldüm! Bana şimdi bir lokma getirirler, yok birazdan sonra getirirler, diye içimden geçirip durdum. İnan, ta akşamdan beri kapıya bakıyorum. Ondandır dolay da yatmadım.

Gelin, böyle her şeyi açıkça konuştuğundan sonra, bol bol dua eder der ki,

-Cenabı Hak sizin verdiğiniz bu lokmayı kabul etsin! Bütün zorlukları ve kötülükleri önlesin! O çocuğunuzu huzurhürmetine bağışlasın!

Kadın dönüp eve gelir ve gidip yatağına uzanır. Kocası,

-Verdin mi?

diye soruyor.

O da,

-Evet, verdim döndüm. Gelin de zaten kapıyı göz-
lüyormuş. Kadıncağız çok da dua etti!

diye yanıtıyor.

Kadınla kocası tam uykuya dalmak üzereyken aniden köyün içine atların çıkardığı gürültü, patırtı ve nal sesleri dalar. Bunlar yataktan sıçrayıp hemen çırayı yakarlar. Bakarlar ki köyde atların hızla yürürken çıkardığı nal sesleri ve kişnemeleri duyulmasına rağmen kendileri görünmüyorlar. Sonra ortalık bağırır, ağlayan ve kaçanların sesleriyle inler.

Meğer, Duzgın merhamet ederek bunların geline verdiği lokmayı kabul etmiş. Gelinin dualarını kabul eden Duzgın, Askerlerini alarak Evdil Musa'nın Askerleri'ne saldırır.

O geline verilen lokmadan dolayı Duzgın'ın Askerleri imdada yetişir ve Evdil Musa'nın Askerleri'ni kıra kıra kovalayarak Pırdê Kotire denen yere getirirler. Tabii Evdil Musa'nın Askerleri'nden geriye yarısı bile kalmamış. Kurban yapan adamın oğlunu da böylelikle kurtarırlar.

Yaaa!... [yle çok kırıyor ki mübarek Duzgın!... Yani Evdil Musa'da sağ Asker bırakmıyor! Bunu çok iyi bildiklerinden, birlikte götürdükleri Çawusek köylü Dersimli'ye diyorlar ki,

-Sizin bir Duzgın'ınız var ya, işte O, bizim Askerimizin kökünü getiriyor! Biz çoğumuz buradan sağlam gidiyoruz, ama oradan sağ dönüyoruz. Duzgın'ın Askeri bizi kırıp bitiriyor!

Evdil Musa'nın Askerleri, Duzgın'ın Askerleri'ne karşı duramıyor, dayanamıyor. Duzgın onları silip süpürüyor.

Evdil Musa'nın Askerleri öldüklerinde Ôkoseve' (Tr. kösevi?) olurlar. Hani ağaç (bir ucundan) yanar da kömür olur, (bir ucundan da sağlam kalır) ya, işte ona Dersimli'ler Ôkoseve' derler. Dışarıda görülen Ôkoseve'ler Evdil Musa'nın Askerleri'nin ölüleridir.

(Söylencemizi bitirirsek), bunlar Pırdê Kotire denen yere geldiklerinde, Evdil Musa bakar ki Askerinin üçte biri geriye sağ kalmamış. Ve bunlar, beraber gezdirdikleri tutsakları Dersimli'yi götürüp köyü Çawusek'de serbest bırakır, kendileri de çekip giderler.

Adam eve gider ve sonra kurbanını yapar."

Bava Dewres bu söylenceyi bitirdikten sonra konuşmasını şu cümlelerle sürdürdü:

"Duzgın'ın Askerleri olmasaydı Evdil Musa halkı kırar kökünü getirirdi. Duzgın'ın Askerleri'ne ÔDert, Keder ve Salgın Düşmanı" da denmesi bundandır. O, kötü meleklerin düşmanıdır. Evdil Musa'nın Askerleri Duzgın'dan korktuklarından fazla açılmıyorlar.

[nceleri, Evdil Musa'nın Askerleri her yıl gelirlerdi. Çocuklar kızamık çıkardıklarında, biz de ÔEvdil Musa'nın Askerleri gelmiş' derlerdi. Onun için de ÔYa cenabı Hak Sen bize merhamet eyle!'; ÔYa Asparê Astorê Qırı (Kırat'ın Süvarisi= Hızır), ya Dert, Keder ve Salgın Düşmanı (Duzgın) Sen imdadımıza yetiş!' diye dualar ederlerdi."

Bava Dewres'in hanımı da burada söze girdi:

"Gewrîke köyünde bir bava Hak'ka yakardı ve bu

yakarış esnasında gaipten konuşarak dedi ki,

-Ya Hızır! Ya Duzgın! Bir tabur Asker gelip geçti buradan, Evdil Musa'nın taburuydu bu!

İbabeteye katılan cemaat da,

-Ya Hızır! Ya Duzgın! Sen imdadımıza gecikme!
diye yakarıp yardım dilediler."

3-DEWRES SİLEMAN'LA EVDİL MUSA'NIN ASKERLERİ.

Qızılbelli (Kızılbel) Kuresli'lerin söylediklerine bakarsanız, Evdil Musa'nın Askerleri halktan kişileri de Kuresli olanları da aynı düzeyde görmekte ve bir bakış açısıyla yaklaşmaktalar. Ama bunlar özellikle de Kuresli'lere zulüm yapmaktalar. Eğer yapabilseler bütün Kuresli'lerin kökünü kurutmak istemekteler. Kuresli'lerle Evdil Musa'nın Askerleri birçok kere dövülmüşler ve her iki taraftan da ölenler olmuş. Yani bunlar hiç geçinememişler.

Bava Rıza anlatıyor:

"Salgın hastalık yayan kötü meleklerle insanları basmaları altına alan kötü melekler Qızılbelli' işgal eder, çok etkili olurlar. Bunlar, Eskerê Evdil Musay'dır (Evdil Musa'nın Askerleri). Evdil Musa, Askerlerini Qızılbelli'den geri çekmiyor.

Dewres Sileman kardeşlerine der ki,

-Kendinize çok dikkat edin! Sakın onlara (kötü meleklerle) fırsat vermeyesiniz. Nereye giderseniz gidin, ama önlemınızı alın, eliniz hiç boş olmasın. Tarlada çalışacak olursanız, ya da sulamada çalışırsanız küreğinizi kendinizden uzaklarda bırakmayın.

Dewres Sileman'ın küçük kardeşinin adı ÔMamudxan'muş. Bu, tarlasını sular, küreğini ve belini orada bırakıp eve yemek yemeye gelir.

Bu fırsatı kaçırmak istemeyen (salgına neden olan) kötü melekler içeriye dalar ve bunu dört bir yandan kuşatırlar. Mamudxan, elindeki taşı attığı gibi onlardan birini öldürür. Buna değen tas da dümdüz olur. Asker (kötü melekler) çok kalabalık olduğundan, Mamudxan kendisini bunların elinden kurtaramaz. Ve bunlar da Mamudxan'ı öldürürler.

Dewres Sileman'ın kardeşleri bakarlar ki işler kötüye gidiyor, yani Evdil Musa'nın Askerleri bunlara aman vermiyor, bunlar da kalkıp göç ederek Bağire dağının eteklerine gider ve orada çadırlarını kurarlar.

Dewres Sileman bunlara diyor ki,

-Kardeşlerim! Siz çekip burdan gidin! Ama ben kendim her ne olursa olsun burada kalacağım. Benim ateşim yanıp ocağım tütmedikçe, bilin ki adamlar (kötü melekler) henüz burada hükümdarlar. Yok, eğer ateşim yanar da ocağım tütürse, bilin ki ben kötü melekleri yenmişim artık. Siz de o zaman çadırlarınızı söküp Qızılbelli'e geri gelirsiniz.

Dewres Sileman, Qızılbelli'in çukur kesimine gelir ve orada çadırını kurarak kalır. Bu kalmasına kalır, ama tanrısından da çok soğur. Yüreği kendisinden hoşnut olmaz. Ve uzun bir zaman hiç tanrısına yakarmaz olur. Tanrısına der ki,

-Sen neden yakamızı bunların eline verdin? Kim oluyormuş bunlar? Eğer tanrılık görevini tam yapacaksan bunları bizden uzaklaştır! Ne istiyorsun Sen bizden?

İşte bu sözlerle tanrısına biraz nazlanır.

Bir gün, Dewres Sileman'ın kızı ahırda hayvanlara bakıyormuş. Aniden Evdil Musa'nın Askerleri ahıra dalar ve hayvanları önlerine kattıkları gibi dağa vururlar. Kızcağız bunların ardına takılır. Bunların hayvanları kaçırmaktaki amacı, Dewres Sileman'ı böylelikle dağa çekerek öldürmektir.

Kız ile bunlar birbirlerini çok kovalar, kaçar, dolaştırırlar ve sonunda artık buluşacakları vakit, bir de bakar ki "Astorê Asparê Kimet" (Doruat'ın Süvarisi=Duzgın) aşağıdan göründü. Atlı (=Duzgın), kılıcını atın başında tam kulukların arasına ortalamış ve aşağıdan ışıklar saçarak geliyor. Bu, atını bunların üzerine sürer ve Evdil Musa'nın Askerleri'ni kız ile hayvanlardan ayırarak önüne katıp kovalar. Aradan biraz zaman geçince çıkıp gelir. Kıza der ki,

-Kızım, sen beni tanıyor musun?

Kız da,

-Hayır!

diye yanıtlar.

Atlı diyor ki,

-Ben senin babanın cediti Sultan Duzgın'ım. Senin o babanın neden kaç gündür ki inadı tutmuş bana hiç yakarmıyor?

Bu, kollarını sıvayarak yaralarını kıza gösterir ve şunları söyler:

-Bak! Ben bu kollarımı sizi korumak için kalkan gibi kullandığımdan ne hale geldiler! Beni kollarımdan böyle yaralayan Eskerê Evdil Musay'dır (Evdil Musa'nın Askerleri). Onlar, her defasında size vurmak isterken, ben kollarımı önüne atarak darbeyi savuştuyordum. İşte bu yaralar hep oradan kaldı. Yine de senin baban mı bana güceniyo? Git babana de ki, ben onları artık töbe ettirdim. Bundan sonra bir şey olmaz. Çadırlarını söküp eve dönsünler.

Dewres Sileman ateş yakıp duman tütünce kardeşleri de eve gelirler."

4-DEWRES KÊKIL İLE

EVDİL MUSA'NIN ASKERLERİ.

Tabii Qızılbel'de (Qızılbelli Kuresli'ler) yalnız Dewres Sileman'la kardeşleri Evdil Musa'nın Askerleri'yle savaşmamışlar, onlardan sonra da bu olay zaman zaman gündeme gelmiştir. Bunlarda da iyiliğin başını çeken yine bazen Hızır, bazen Kures ve bazen de Duzgın'dır.

Bava Rıza bize bir örnek daha aktarıyor:

"Dewres Kêkil, Axveran köyü değirmenine gidip kendine un öğütür. Herkes, kendi ununu öğütünce çekip gider, O'na sıra geldiğinde değirmende kimsecikler kalmaz. Değirmenci de dışarıdaymış.

O zaman da kötü melekler çok mu çokmuş! [yle ki hiç kimse kendini bunların elinden kurtaramamış. Bunlar, peygamber soyundan gelenlere, yani Kuresli'lere de çok zıtmış. Nasıl iki düşman birbiriyle savaşır da araları olmaz ya, işte bunlarkisi de öyleymiş. Kêkê Dewres Usivî⁷³ değirmende yalnız kalınca oturup kendi kendine Hak'ka yakarır. Biraz sonra bakar ki (salgın yayan) kötü melekler değirmeni kuşatmışlar ve dang dang kapıya vurmaktalar.

Dewres Kêkil kendini toparlayıp ilahide tanrısına yakarır der ki,

"Gözlerim Senin Mekânına bakıyor"⁷⁴

Dalım, budağım kesilmiş benim

Ne olur Atına atlayıp,

Kêkil'in imdadına yetiş bir yol

(Diyor ki), yakar Kêkil yakar

Asparo Yaxız gelip

ışık saçsın Kêmero Deng'de

Ceddim Sultan Duzgın'dır

kafirlerle cengde!"

Darê Paçke'nin karşısında büyük taşlarla belirlenen bir yer var. Asparo Yaxız, yani Duzgın saçtığı ışıkla orayı parlatur ve Dewres Kêkil'in imdadına yetişir. Evdil Musa'nın Askerleri'ni kovalyarak darma dağan eder."

5-SEY QAJI'YLE

EVDİL MUSA'NIN ASKERLERİ.

Sey Qaji'nin (bir diğer adı da "Dewres Qaji"dir) gözleri görmüyormuş.⁷⁵ Bir gün bunu alıp Koma Çhareku köyüne götürürler. Sey Qaji, bu köyde cem bağlar, Hak'ka yakarır.

Gecenin kaçı olduğu bilinmiyor, ama henüz cem töreni sürmekteymiş ki, Evdil Musa'nın Askerleri bunlara saldırırlar. Bir telaş başlar ve cemaatten sesler yükselir. Sey Qaji, yakarır da yakarır, tanrının eteğini koyvermez ve sonunda Xortê Kuresi'yi (Kures'in Musumu) imdadına yetiştirmeyi başarır. Evdil Musa'nın Askerleri'yle Xortê Kuresi savaşır. Xortê Kuresi bunları bozguna uğratarak dağlara sürer.

6-DEWRES DİL İLE

EVDİL MUSA'NIN ASKERLERİ.

Dewres Dil, Mazra Lolu köyünde cem bağlar. Eliyle üç telli curasını çalarken, diliyle de ilahi ezgiyi okuyor. Aniden biri içeriye dalar der ki,

-Köyün içinde beyaz fistanlı bir kadın geziyor!

Dewres Dil, bu kadının (salgın yayan) kötü bir melek, yani Evdil Musa'nın Askeri olduğunu bilir. Beyaz dona da kimse tanmasın diye bürünmüş.

Bu kötü meleklerden bir kadın da, Hak'ka yakarılan yere gelip kapının arkasına gizlenir. Dewres Dil bunun farkına varır. Bu, Hak'ka yakarırken üstünde oturduğu döşeğinden fırlar ki köyün içindekini kovalasın, ama kapının arkasında gizleneni Dewres Dil'i omuzundan ısırır. Dewres Dil ikisini de kovalar der ki,

-Siz öyle samıyorsunuz ki ben Evdil Musa'nın Askerleri'yle Weriya Kuresi'yi (Kures'in Hurisi) ayırt edemiyecem miyim?

Yakarışına Weriya Kuresi yetişir ve kötü melekleri kovalyarak köyden uzaklaştırırlar.

Dewres Dil, bütün yaşamı boyunca yalnız bir kez burada Hak'ka yakarırken döşeğini terketmiş. O, burada ceddinin vasiyetine uymamıştır. Dewres Sileman, bundan yaklaşık olarak 400 yıl önce Qızılbel'e gelip yerleşir. Qızılbelli Kuresli'lerin atasıdır. O, çocuklarına uzun bir vasiyette bulunken şunu da öğütler:

-Siz Hak'ka yakarırken döşeğinizi asla terketmey-

in! Ne zaman ki yakarışınızı bitirdiniz, ondan sonra döşeginizden kalkabilirsiniz!

Dewres Dıl burada hastalanır ve bir hafta yafaklara düşer. Nedeni olarak da, kapının ardına saklanarak O'nu omuzundan ısırın (salgın yayan) kötü melek gösterilir.⁷⁶

C-SONUÇ.

Elimizden geldiği oranda Duzgın'ın Dersim İnanıcı'ndaki konumunu gün ışığına çıkarmaya çalıştık. Bu yazının içeriğinden Dersim halkının inançsal özelliklerinin, Anadolu'daki hiç bir halkın inancıyla kıyaslanamaz olduğunu Siz de mutlaka fark etmişsinizdir.

Tabii Dersim halkının gökten inmediğini de biliyoruz. Yani, dünyada hiç bir halkın inancı Dersim İnanıcı'na benzemiyor, diye düşünmemeli. Bizce, bu yanlış bir düşüncedir. Dünyada yaşayan halklar birbirleriyle giriştikleri ilişkiler oranında hem kültürel, hem de özel olarak inançsal alış verişte bulunurlar.

Burada Kalaş halkının inancını örnekliyerek konuya ışık tutmak istiyoruz.

Kalaş halkı; Pakistan'ın kuzeyinde, Afganistan sınırına yakın Hindukuş dağlarında yerleşik bir halktır. Kalaş'ların inancı çoktanrılıdır. Bundan dolayı da çevresindeki Müslümler tarafından Kalaş halkına "Kafir" ve yurtlarına da "Kafiristan" deniyor.

Hemen söylemeliyiz ki, Dersim halkının inancıyla Kalaş halkının inancı bir ve aynı değildir, ama yer yer çok büyük benzerlikler içermektedir. [reğin, Kalaş'ların bir tanrısı var ki Dersim'in Hızır'ı ve Duzgın'ı gibi "Atlı" olarak gündeme geliyor. Bu tanrının adı "Balumain"dir. "Balumain" bir bereket tanrısıdır (Alm: Gott der Fruchtbarkeit). Tabii bu tanrı "Balumain" çok görkemli bir atın suvarisidir.

Kalaş halkının kutsal yerlerinden (ziyaretler) bazılarının ardında "Balumain"ın Atı bulunuyor. Kalaş'lar, O'nun Atını her nerede görmüşlerse orayı kutsal yer olarak benimsemişler ve buraları ziyaret ederek kurbanlar sunmaktalar. Dersim'de de, ardında "Astoro Qır" denen Hızır'ın Bozat'ının bulunduğu sayısız kutsal yer var.

Hem Dersim İnanıcı'nda, hem de Kalaş halkının inancında "At"ların çok güçlü bir konumu var. Dersim'de yalnız Hızır ve Duzgın Atlı değiller; kutsal yer ve yatır tanrıları da Atlıdır; ayrıca Evdil Musa ve Evdil Musa'nın Askerleri de Atlıdır. Kalaş halkının inancında da daha Atlı olan birçok tanrı var.

Nasıl ki Dersim İnanıcı'nda Hızır, her yıl ocak ayının onüçünden itibaren dört hafta süren bir konukluğa çıkıyorsa; Kalaş halkının inancında da "Balumain" her yılın aralık ayında birkaç günlük bir konukluğa çıkmaktadır. Dersim halkı bu bayramlarına "Rocé Xızırı" (Hızır Orucu), Kalaş halkı ise "Şomoz" demekte. Bu bayramda Kalaş'lar "Balumain"e yakarıyor, O'nun Atının ayaklarına atılıyor, kurbanlar sunuyor, lokmalar pişiriyor, dua ve dileklerde bulunuyorlar.

Dersim'de, Kuresli'ler açısından onların okuduğu ilahiler kutsaldırlar. Bunları okumanın yeri ve zamanı vardır; her zaman ve her yerde okunmaz.

Kalaş halkının da bu yönde bir inancı var. "Şomoz"

bayramında "Balumain" konukluğa çıktığında O'na özel bir ilahiyle yakarırlar. Bu ilahi ezgi kutsaldır. Bununla yalnız "Şomoz"da "Balumain"e yakarmaktalar.

Yazının akışı içinde değinmiştik. Dersim İnanıcı'nda dağkeçisi, geyik vb. doğa hayvanları Duzgın'ın hayvanlarıdır ve bu nedenle kutsaldırlar. Benzer bir inanç da Kalaş halkında var. Onlar da dağkeçisini kutsalarlar. "Balumain"le bağlantılı bir inanıştır bu.

Kalaş'ların inancı çoktanrılı. Kalaş yurdundaki kutsal yerlerin de tanrıları var. Nasıl ki Dersim'de kavgalı dövüştü ve kanlı bıçaklı olanlar kutsal yerlerde barışlar, Kalaş halkının da benzer bir geleneği var.

Kalaş'ların inancında "hayvanlar tanrısı" da var. Bu yazının girişinde değindiğimiz gibi, Dersim İnanıcı'nda "hayvanlar tanrısı" da var. Kalaş halkının "hayvanlar tanrısı"yla ilgili anlattıkları söylenceler, bizde, Duzgın'ın karakışta hayvanları yeşil bitkiyle otardığını anlatan söylenceye benzemektedir. (Bu yazıda "Duzgın Kures'in neyi oluyor?" bölümüne bakın.)

Ayrıca Kalaş halkının Dersim İnanıcı'ndaki gibi her evde ayrı bir "ev ve aile tanrısı" değil, bütün ev ve aileleri kapsıyan bir tek "ev ve aile tanrısı" var. Bu (kadın) tanrının adı da "Ceztag"dır (Alm: Gott der Familie und des Hauses).

Kalaş halkının Dersimli'lere olan benzerlikleri yalnız inançsal alanda değil, sosyal yaşamda sürdürülen bazı geleneklerde de kendini gösteriyor. Bir örnek verecek olursak, evlenecek Kalaş çiftlerin birbirlerine yedi göbek uzak olması zorunluğu, evlilikte aranan en önemli koşuldur. Yani dayı oğlu, amca kızı vb. evliliklere müsaade edilmiyor.

Dersim'de de müsahip olan ve kivrerek kuran ailelerden evlenecek olanların birbirlerinden en az yedi göbek uzak olmaları koşulu aranmaktadır. Bize öyle geliyor ki, Dersimli'lerin kısmen de olsa yitirdikleri bu gelenekleri (Dersim'de akraba evliliklerine dikkat çekmek istiyoruz.) inançsal nedenlere (kivrerek, müsahiplik) dayandırılarak daha da yaşatılıyor. Çünkü Türkçe veya Kürtçe konuşan Alevi'lerde evlenecek olanlarda, eğer kivrerek veya müsahiplik bağları varsa yedi göbek koşulu ileri sürülmüyor.

Dersim İnanıcı'yla benzerlikler yalnız Kalaş halkının inancıyla sınırlı değil. Yine (bu Hindukuş bölgesinde), "Güney Kafiristan"da bir başka halkın inancında da "Mara" (Hint'teki inançlar sözkonusu olduğunda hiç de yabancı olmadığı bir ad) diye adlandırdıkları tanrıları bir kuş (cinsinin ne olduğu konusunda yeterli açıklama yok) donunda onların imdadına yetişiyor. Tabii Dersim İnanıcı'nda da Duzgın'ın, kimi vakit "Heliyo Çhal" dedikleri bir kartal donunda Dersimli'nin imdadına yetiştiğini unutmamak gerekir.⁷⁷

Dersim nere, Hindukuş nere? Ve üstelik Dersim İnanıcı'nın bu bölgedeki inançlara yakınlığını yalnız Kalaş halkı inancında görmüyoruz. Hindukuş'ta yerleşik daha birçok halkın inancında Dersim İnanıcı'ndan motifler görebiliyoruz. Hatta bunu Hindistan'da da görmek mümkün. [reğin, Atlı tanrı motiflerinin modern sanatla yapılmış birçok heykeli var Hindistan'da. Konuyla ilgili kitaplarda resimleri çok bunların.

Bu bölümün başında da belirttiğimiz gibi, Dersim

İnancı'yla **Kalaş** halkının inancı bir ve aynı değil; tabii bizim amacımız bunları kıyaslamak da değil. Bu, kendi başına çok geniş bir konu olduğu gibi, zaten bu inceleminin kapsamında olmıyan ayrı bir konu olduğunu da burada yine belirtmek istiyoruz. Ama bu iki inancın yakınlığını yukarıda verdiğimiz örneklerde görmek mümkün. Biz bunu kendi açımızdan çok ilginç bulduk.

Bu yakınlık neden? Bu soruyu mutlaka yanıtlamak gerekiyor. [yleyse buna eğilmek ve nedenini araştırmak lazım. Biz, **Kalaş** halkını örnek göstererek okuyucunun dikkatini bu bölgeye çekmek istedik.

Tabii ilgimizi çeken yalnız bu bölgenin inançları değil, aynı zamanda dilleridir de. [rneğin, bu bölgede konuşulan dillerden birinin adı "**Dameli**"dir. Yine bir diğer dilin adı da "**Dumaki**"dir. Bunlar Dersim diline, yani Zazacaya yakın olmyabilirler (biliyoruz ki değil), ama bunların adları yakın. Bilindiği gibi Dersim diline verilen bir diğer ad da "**Dımlı**"dir. **Acaba bu dillerin yukarıdaki adlarla anılmasında yalnız milli öğeler mi etkin oldu, yoksa inancın bunda belirleyici işlevi oldu mu?**

Dersim İnancı'nın kökleri çok derinlerde. Dersim'i ve Dersimli'leri aşan bir zemine yayılıyor. **Dersim İnancı** denince, uydurulan iki keramete duyulan inanç akla gelmemeli. Sistemi olan bir inançtır bu. Ve Dersim'de bu neyse, **Hindukuş**'da da odur.

Zerdüştlüğün Dersim İnancı'nı aşırı ölçüde etkilediğini söyleyemeyiz. Kişi, kendi inancını daha yakından tanırsa bunu daha kolay saptayabilir, diye düşünüyoruz. Kürt milliyetçileri **Dersim İnancı**'nı **Zerdüştlüğe** bağladılar, **Dersim İnancı**'nın **Zerdüştlük**'ten doğduğunu ve değişik bir adla da olsa bugün **Zerdüştlüğü** yaşattığını ileri sürdüler. Onlar, bu görüşleriyle inancımıza çok ağır zararlar verdiler. Ve bu görüşlerin etkisi henüz kırılmadı. Aydınlarımız ve gençlerimiz daha bu görüşlerin etkisinden kurtulamadılar.

Tabii Dersim halkının Alevi olduğu biliniyor. Dersimli'ler **Hızır**, **Kures**, **Duzgın** ve daha kendilerine özgü nice inançları varsa bugün **Aleviliğe** yansıtılmaktalar.

Anadolu hem halklar, hem inançlar ve hem de kültürler açısından çok renkli bir zenginliğe sahip. Onun bu zenginliği kaçınılmaz olarak **Aleviliğe** de yansıyor. Herkesin kendi yarattığı değerlerden **Aleviliğe** az veya çok katkısı var. Ve tabii bunlar da **Aleviliğin** zenginliğine zenginlik, renklerine renk katıyor. İşte **Duzgın** da **Dersim İnancı**'ndan **Aleviliğe** yansıyan böyle bir renktir.

Dersimli'lerin inançlarından dolayı yazguları da yine birazcık **Kalaş** halkının yazgisına benzediğini görüyoruz. Nasıl ki çevresindeki **Müslümünlar** tarafından onlara "**Kafir**" deniyorsa, Dersim halkına da çevresindeki bazı **Müslümünlar** tarafından aynı anlamda "**Kızılbaş**" deniyor. Ayrıca bunlar açısından Dersim, Anadolu Alevilerinin "**Kafiristan**"ı olarak da görülüyor. Ve bunların anlayışında "**Kızılbaş**" tanımı (haşa) "**kafir**" anlamında benimseniyor. Bu anlayışlarından dolayı da bazı yobazlar **Kızılbaşların** ellerinden ne yiyorlar, ne de içiyorlar.

Tabii bu "**Kızılbaş**" sözcüğü yalnız Dersim halkı için kullanılmıyor. Bu, konuştukları dile bakmaksızın Anadolu Alevilerinin hepsine birden "**kafir**" anlamında sözkonusu çevrelerce söyleniyor. Aslında Anadolu Alevilerini biri-

birlerinden ayırmak da sanıldığı kadar kolay değil. Bu konuda titiz davranan Dersim halkı, inancı, tüm diğer özelliklerinden daha ileride tutmaktadır. Bilindiği gibi ister Türkçe konuşsunlar isterse Kürtçe, ister Zazaca konuşsunlar isterse Arapça, Alevilerin Anadolu'da kurdukları dostluğun kökleri tarihin yüzyıllara varan derinliğine iniyor. Bize düşen görev bu dostluğu korumak, sürdürmek ve daha da ileriye götürmek olmalıdır. Hem **Alevilik**, hem de tüm insanlık yalnız bizden bunu beklemiyor, ayrıca Anadolu halklarının kardeşliği ve birliği de bunu gerektiriyor.

Zazaca'dan Türkçe'ye çeviren: M. COMERD

İlk kez **PİR**, Sayı 6, **Yitiqatê Dêrsimi de DUZGIN** (Zazaca=Za), Munzir COMERD, adıyla çıkan yazının burada Türkçe çevirisini veriyoruz.

¹Dersimli'lerin Alevilik öncesi inançları için kullanılan bu "**Dersim İnancı**" tanımını biz kendimizden üretmedik. Dersimli'ler kendi inançlarını dilleriyle (Zazaca) "**Yitiqatê Dêrsimi**" ya da "**Yitiqatê Kîrmancîye**" diye adlandırmaktalar. Biz, burada yalnız bu tanımın Türkçesini vermeye çalışıyoruz.

²**PİR**, Sayı 5, **Dersim İnancı**'nda **KURES** (Türkçe=Tr.), Munzir COMERD.

PİR, Sayı 4, **Yitiqatê Dêrsimi de KURES** (Za.), Munzir COMERD.

⁴**Kures**'le ilgili daha geniş bilgi için bkz. **PİR**, Sayı 5 (Tr.) ve **PİR**, Sayı 4 (Za.), (a.g.y.).

⁵Ev ve Aile Tanrısı hakkında daha geniş bilgi için bkz.

Ware, Sayı 9, **Dersim İnancı**'nda Ev ve Aile Tanrısı(Tr.), Munzir COMERD ve yine aynı sayıda "**Yitiqatê Dêrsimi de WAYİRÊ ÇÊL**"(Za) adlı yazı.

⁶**Hayvanlar Tanrısı** hakkında daha geniş bilgi için bkz.

Ware, Sayı 10, **Dersim İnancı**'nda **HAYVANLAR TANRISI**(Tr), Munzir COMERD ve aynı sayıda "**Yitiqatê Dêrsimi de WAYİRÊ MALÎ**"(Za).

⁷Zazaca "**bimbarek**" sözcüğünün Türkçede bilinen karşılığı "**mübarek**" veya "**kutlu**" sözcükleridir. Kürtçede deki karşılığı ise "**piroz**"dur. **Dersim İnancı**'nda, açıklamaya çalıştığımız bu anlamın dışında ayrıca **Duzgın**'a da verilen ad ve ünvanlardan biri olarak da kullanılıyor.

⁸"**Kêmer**" Zazaca bir sözcüktür. Bele takılan "**kekem**"le ilişkisi yoktur. "**Kêmer**"in Türkçedeki anlamı "**kaya**"dır. Kürtçede ise "**kaya**"ya "**zinar**" denmektedir. Fakat burada kutsal bir yer adı olarak kullanılıyor. Yer adlarının ne anlama geldiği açıklanabilir, ama bir başka dile çevirisi olmaz. Burası Dersim'deki kutsal yer ve yarıların başı ve başkanıdır. Dersim'in tanrılarından **Duzgın**'ın bilinen resmi mekânıdır. Nazimiye ilçesine yakındır. Bu kutsal yere "**Kêmer**" denmesinin yanında en yaygın olarak "**Kêmerê Duzgîni**" denmektedir, fakat "**Kêmerê Sultan Duzgîni**" ve "**Kêmerê Bimbareki**" olarak da ünlüdür. Daha geniş bilgi için bu yazının ilgili bölümüne bakınız.

⁹"**Bava**", Dersimli'lerin Alevi din adamlarına, yani "**dede**"lere verdikleri addır. "**Dede**" sözcüğü son yıllarda Türkçenin yaygınlaşmasıyla bu dili öğrenen Dersimli'ler tarafından kullanılmaya başlandı.

¹⁰"**Asparê Astorê Kîmetî**", **Duzgın**'a verilen sayısız ad ve ünvanların en tanınanlarından biri. Türkçede "**Doruat'ın Süvarisi**" anlamına gelir.

¹¹"**Asparo Yaxız**" **Duzgın**'ın adlarından. Türkçe "**Yağız Suvari**" anlamındadır.

¹²"**Wayır**"ın Dersim dilinde iki anlamı var. Bir, "**sahip**" demektir. İkinci anlamı ise, inançsal açıdan Türkçedeki "**Tanrı**" sözcüğüne karşılık kullanılır. "**Tanrı**"nın Dersim dilindeki karşılığı "**Heq**" ve "**Wayır**"dır. Dersimli'ler bu iki sözcüğü **Hızır**, **Kures**, **Duzgın**, ev ve aile tanrısı, hayvanlar tanrısı ve daha nice kutsal yer ve yarı tanrıları için kullanırlar. "**Heq**" ve "**Wayır**" dışında Dersim dilinde (Zazaca) "**Tanrı**" anlamına gelebilecek bir tek sözcük bile yoktur. "**Allah**", "**Tanrı**", "**Hüda**", "**Hode**", "**Xode**", "**Homa**" gibi sözcüklerin ne Dersim İnancı'yla ne de Dersim diliyle uzaktan yakından hiç bir ilgisi yoktur.

¹³**Bava Rıza**(65)(1995), **Kuresli**'lerin **Qajiyu** kolundan. **Qırdım'a** (**Kırdım**) bağlı **Garşiyê** mezarından **Dewres Hesenê Deri**'nin tomudur. Şimdi Erzincana yakın bir köyde kalmaktadır.

¹⁴"**Kêmer**"i açıkladığımız 8 nolu dip nota bkz.

¹⁵"**Aspar**", Dersim İnancı'nda tanrıların büyük bir çoğunluğu atlı olarak gündeme geldiklerinden, yine "**atlı**" anlamında tanrılara verilen bir

ünvandır.

¹⁶Apo İsmail emeklidir, Almanya'da kalmaktadır, Çayırılı'nın bir köyündendir.

¹⁷Bu adı biz verdik.

¹⁸BERHEM, İsveç, Sayı 11-12, Dı Beyitê Davut Sulari, Munzir COMERD, Bıra Ali vano, s.91(Za.).

¹⁹Bava Usen(55)(1995), Kuresli olup Qızılbel'den (Kızılbel) Dewres Memedê Warway'in torunu. Şimdi Konya'ya bağlı bir köyde kalmaktadır.

²⁰BERHEM, Ankara, Sayı 3, Tayê Çeküyê Kılmi, Munzir COMERD, s.36(Za.).

²¹Bava Hesenê Kolu (Hasan Eroğlu) Kuresli'ydi. Yaşı 70'in üstünde ve kalbinden rahatsızdı. 18. 01, 1996'da Hızır Orucu'nun perşembe günü Avusturya'nın başkenti Viyana'dayken kalp krizine yakalandı. Kurtulamayarak Hak'ka yürüdü. Erzincan'a götürülerek köyü Kani Efendi Çiftliği'nde toprağa verildi.

²²BERHEM, Ankara, Sayı 6-7, Bava Hesenê Kolu Venga Heqi Dano, Munzir COMERD, s.91(Za), Türkçesi: Mustafa DÜZGÜN.

²³"Kimet", Türkçe atlar için kullanılan "doru" renginin Zazaca karşılığıdır. Zazacada da bu "kimet" rengi Türkçe "doru"da olduğu gibi yalnızca atlar için kullanılır. Tabii Dersim İnanıcı'nda "Kimet" Duzgın'ın atına verilen en ünlü addır.

²⁴Piyê Bıra Dergi(65)(1996), Almanya'da çalışıp emekli olmuş bir Dersimli.

²⁵BERHEM, Ankara, Sayı 1, Yitiqatê Kırmancu de Venga Heqi Dayene, Munzir COMERD, Derleyen: Bıra DERG(Za.).

²⁶BERHEM, İsveç, Sayı 7, Urze Sılo Sodiro, Okuyan: Alaverdi, Derleyen: Hawar Tomêcengi, s.44(Za.).

²⁷Pülümür'e bağlı bir köydür Tasekiye. Türkçede adı "Gökçekonak"dır.

²⁸Türkçe "Baba Mansur" olarak bilinirler. Dersim dilinde "Bamasur" adıyla anılan bir Alevi Ocağı'dır.

²⁹"Muxandiyê'nin şimdiki adı "Darikent"tir. Mazgirt'e bağlı bir nahiyedir.

³⁰"Jêle", Duzgın'la bağlantılı Dersim'in en kutsal yerlerinden biridir.

³¹"Zargovit", Duzgın'ın resmi mekânı "Kêmerê Duzgini"ye yakın "Jêle" gibi Dersim'in en kutsal mekânlarından sayılabilecek bir ziyaretir. Duzgın'ın karakışın tam ortasında ağaç ve bitki yeşerttiği söylencelerde anlatılır. Dersim'in tanrılarından Duzgın, Hızır ve Kures'i temsil eden Weriya Kuresi ve Masumê Kuresi'nin çok sık görüldükleri bir tanrılar durağıdır burası.

³²"Pirdo Sur"un şimdiki adı "Kırmızı Köprü"dür. Tasekiye köyünün bulunduğu yöredir.

³³"Qırdım" (Kırdım) birçok mezradan oluşan Pülümür'e bağlı bir köydür.

³⁴Apo Mistefa şimdi Bursa- Kestel'de kalmaktadır.

³⁵HÊVÎ, Paris, Hejmar 1, Folklorê Kurdi ebe zaravê dımîkî, Zilfî (Za.). Buraya aldığımız kesitin Türkçe çevirisini biz yaptık.

³⁶BERHEM, Ankara, Sayı 6-7(a.g.y.). Türkçesi: Mustafa DÜZGÜN(Biz bir-iki değişiklik yaptık).

³⁷BERHEM, İsveç, Sayı 10(a.g.y.)(Za.).

³⁸Biz, Dersim İnanıcı'nda Cennet ile Cehennem'in konumunu aynı bir incelemeyle ele aldık. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. PİR, Sayı 6, Dersim İnanıcı'nda CENNET'LE CEHENNEM YOKTUR, Munzir COMERD (Tü.) / PİR, Sayı 5, Yitiqatê Dêrsim de CENET 'BE CENEME ÇİNO, Munzir COMERD (Za.).

³⁹"Kumandan"la kastedilen Duzgın'dır.

⁴⁰"Sa Heyder" (Sayder), çok yaygın Dersimli erkek adlarındandır. "Sa" Dersim dili Zazacada "Şah" sözcüğü için kullanılıyor. Dersim'in geleneksel erkek adları arasında "Hünkâr" ve "Bektaş" hiç bulunmazken, buna karşılık "Sa" (Şah) ile başlayan adlar bir hayli çoktur. Dersim'de "Sa" ile başlayan "Sa Heyder"den başka "Saverdi" (Saverdi), "Sayican" (Sa-yi can), "Sa Usiv", "Sa İsmail" (Sasmal), "Sa Usen" gibi sayısız erkek adları yanında "Sa Senem", "Sa Xamî" ve "Sayicane" (Sa-yi cane) gibi birçok kadın adı da vardır. Davut Sulari'nin "ceddim" dediği "Sa Heyder"e gelirse, bu, kimilerine göre Kures'in ve kimilerine de Duzgın'ın adlarından biridir. Daha geniş bilgiyi bu yazının "Duzgın Kures'in Neyi Oluyor" bölümünde bulabilirsiniz.

⁴¹Bava Rıza Qızılbel kökenli Kuresli'lere aittir. O'nun "kardeşler"le kastedtiği, bundan tahminen 400 yıl önce Qızılbel'e gelip yerleşen ilk Kuresli'lerdir Bunlar dört kardeşdir. Adları; Dewres Sileman, Dewres Usiv, Dewres Qemer ve Dewres Mamudxan'dır. Bu ulu insanları tann-sallığa ulaştırarak Kêmerê Duzgini'de yerini almışlardır.

⁴²Dersim'deki her bir kutsal yer ve yatur için çok sayıda öykü ve keramet anlatılır. Biz, burada bunları tek tek aktararak konumuzu aşmak iste-

miyoruz. Ve zaten bu konuda daha geniş bilgiyi Dersim'in kutsal yer ve yatur tanrıları'yla ilgili incelemede okuyucuya sunmayı düşünüyoruz. Yalnız, Mentere köyü ve çevresindeki kutsal yer ve yaturlar hakkında şu notu düşmeden de edemeyeceğiz: Bunların ikisi ağaç, ikisi göl, altısı yatur, biri bir kayadan doğan pınar ve biri de yerden kaynayarak doğan bir kaynakur.

⁴³Burada adı geçen kutsal yer ve yaturların biri pınar, biri yılan donuna giren bir değnek (erkân değneği olarak kullanılan), ikisi ağaçlarını yılanlarla çekerek yaptıkları ev kalıntısı ve biri de yaturdur.

⁴⁴HÊVÎ, Paris, Hejmar 1 (a.g.y.).

⁴⁵Burada adı geçen kutsal yer ve yaturlar da dağ, göl, ev, değnek, kayalarda ve taşlardaki at ayağı izleri, Hızır'ın görüldüğü ve her an orada hazır olduğuna inanılan mekânlar ve de Bamasurli'ların ceddlerinden bir zatın binip yürüttüğü bir duvar kalıntısıdır.

⁴⁶BERHEM, İsveç, Sayı 10, Şairê Dêrsimi Bava Sey Qaji, M. DUZGIN.

⁴⁷Burada adı geçenler de yine yatur, göl, ev, dağ, değnek, duvar ve Hızır'ın hazır ve nazır olduğu mekânlardır.

⁴⁸BERHEM, İsveç, Sayı 10 (a.g.y.).

⁴⁹Bava Sayder (Sa Heyder) (76) (1995), Mazra Dewresi adıyla bilinen mezradan Bava Eylas'ın oğlu, Dewres Murteza'nın tomudur. Şimdi Erzincan'ın içinde kalmaktadır.

⁵⁰BERHEM, Ankara, Sayı 1 (a.g.y.).

⁵¹"Perde", Dersimli bava'ların Dersim diliyle Hak'ka yakardıklarında üç telli curayla çaldıkları ezgiye, melodiye verdikleri addır. Curayı kendileri şelpeyle çalar ve bizzat kendileri ilahiyi okurlar. Dersim'de birçok bava'nın yine kendi adıyla anılan birçok "perde"si biliniyor. Biz, yalnız Qızılbel köyünde yirminin üstünde "perde" saptık. Dersim'de cemler bu "perde"lerle yürütülürdü ve bugün çok sık olmasa da daha yürütülüyor. Dersim cemlerinin en önemli ayrıcalığı yalnız Dersim dilinde ilahilerin okunması değildir. Ayı zamanda bu ilahilerin melodileri, yani curayla çalınan ezgileri de Dersim damgalı olmalıdır.

⁵²BERHEM, Ankara, Sayı 3 (a.g.y.).

⁵³BERHEM, İsveç, Sayı 10 (a.g.y.).

⁵⁴"Bağire", Dersim dilinde dişil bir addır. Ayrıca bu dağ Dersim mitolojisinde bir kadındır. Buna rağmen adı Türkçe "Bağırpaşa" olarak değiştirilmiştir.

⁵⁵"Roneni", Dersim'in çok sevilen ve çok yaygın olan geleneksel yemeklerindedir. Taze ekmeğe pişirilirken yapılır. Sac üstünde pişen yufka ekmeğe bir veya birkaç tane sıcak sıcak alarak bir tasın içine indirirler. Sonra bu ekmeğin arasına taze tereyağı koyar ve kenarlarından tasın içine doğru katlarlar. Bir taraftan tereyağı ekmeğin sıcaklığında yavaş yavaş erirken, diğer taraftan da bu ekmeği bir kaşık veya başka bir araçla ince ince doğarlar. Ekmeğe tereyağını güzelce karıştırdıktan sonra oturup sıcak sıcak yerler.

⁵⁶Bava Sayder (Sa Heyder) burada cedit Dewres Sileman'ı anmaktadır. Dewres Sileman'ın yaturu Qızılbel'dedir. Bava Sayder de Qızılbelli Kuresli'lerle aynı kökenden gelmektedir.

⁵⁷"Mezela Sipiye" Qırdım'da bir yatur. Burada yatan zatın "Khalolî" olduğu söylenir. "Khalolî"ne Hızır ıkrar vermiş, konuk olmuştur. Hatta O öldüğünde "Mezela Sipiye" denen bu kutsal yere gömülmesini de yine Hızır belirlemiştir. "Khalolî" Kuresli değil, Kılauşa kabilesinden halktan biridir.

⁵⁸"Asparê Serrê Qosani", burada Hızır'a verilen ünvanlardan biri olarak geçiyor. Türkçe "Qosan Dağının Ahtısı" anlamına geliyor. Qosan dağı (Koşan) Dersim'in kutsal dağlarından, çünkü Hızır'ın mekân seçtiği ve sık sık görüldüğü bir yerdir. Bağire dağına yakındır. Dersim İnanıcı'nda "Aspar" (Atlı) olan tek tanrı yalnız Hızır değildir. Duzgın da Atlıdır, kutsal yer ve yatur tanrıları da Atlıdır. İlahide "Aspar" sözcüğü geçti mi, bununla hangi tanrının kastedildiğini somut olarak saptamak gerekiyor.

⁵⁹BERHEM, Ankara, Sayı 1 (a.g.y.).

⁶⁰BERHEM, İsveç, Sayı 10 (a.g.y.).

⁶¹Hesen Efendiyê Baskoye, 1973 yılında Hak'ka yürümüş Kuresli Ocağı'ndan ünlü bir Dersimli din adamıdır.

⁶²Sey Memed(74)(1995), Aliyê Abbasi gülden Dewres Khali'nin oğludur. Dewa Kuresu olarak bilinen köyden gelip Almeliya Derê Balabanu köyüne yerleşirler. Şimdi de Erzincan'ın içinde kalmaktadır.

⁶³BERHEM, Ankara, Sayı 6-7 (a.g.y.), Türkçesi: Mustafa Düzgün.

⁶⁴Tornê Dewres Dili Bava Hesen(65) (1995), Dewres Usen'in oğlu, Qızılbelli Kuresli'lerden, Erzincan'a yakın bir köyde kalmaktadır.

⁶⁵Hayvan gübresinin ahırda üst üste yığılmış olması; karakış da olsa hayvanların yem sorununun olmadığına, iyi beslendiklerine işaretler.

⁶⁶Kures"; "Weriya Kuresi"(Kures'in Hurisi) ve "Masumê Kuresi" (Kures'in Masumu) adındaki iki melekle temsil edilen bir Dersim

tanrıdır. Daha geniş bilgi için bkz. PİR, Sayı 5, (a.g.y.). "Kureso Kurr" ise; "Kurr" lakabıyla anılan ve "Kures" adındaki tanrı şemsiyesinin altında bulunanlardan biri olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca, Dersim dilinde "Kurr"; küçük ve yuvarlak olan kulakları tanımlamak için kullanılan bir sözcüktür. [rneğin, kulakları küçük ve yuvarlak olan koyuna "miya kurre" deniyor.

⁶⁷Duzgün'in amcasından utanması ve sonuçta O'ndan kaçınmasının nedeni, "Kureso Kurr" diyerek O'nu adı ve lakabıyla anmasıdır. "Kures" addır, "Kurr"sa lakap. "Kureso Kurr" ise "küçük ve yuvarlak kulaklı Kures" anlamındadır. Dersim kültüründe yaşça küçük olanların, yaşça büyük olanları adlarıyla anması saygısızlık olarak görülür; hele hele bir de küçük büyüğü lakabıyla anarsa, bu o durumda saygınlığı da aşarak küfür olarak algılanır. Bu söylencede de, Duzgün'in amcasından kaçınmasına neden olan bu "hata"sını bilmesinden kaynaklanıyor. Dersimli'lerin ilişkilerinde halâ canlılığını koruyan bu anlayış; kökü tarihin binlerce yıllık derinliklerine inen ve dildin dile, kuşaktan kuşağa aktararak bize dek gelen Duzgün'in bu ünlü "Zargovıt'te hayvan otarma" söylencesine, günümüzde işte böyle yansıyor.

⁶⁸Birçok yaşlı Dersimli sözkonusu olduğunda bir "Kureso Pil" (Büyük Kures), bir de "Kureso Qic" (Küçük Kures) olduğunu söylerler. Ve hatta "Khal Ferat" adındaki zaun "Kureso Qic" yani "Küçük Kures" döneminde yaşadığını aktaran Areyli kabilesinden yaşlılarla tanıştık. Bu da gösteriyor ki "Kures" adı altında birçok kişi bulunmaktadır. Aynı kural "Duzgün" adı için de geçerlidir.

⁶⁹Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ware, Sayı 10, Yitiqatê Dersimi de WAYİRÊ MALÎ, Munzir COMERD (Za.) ve yine Ware'nin aynı sayısında Dersim İnanıcı'nda HAYVANLAR TANRISI, Munzir

COMERD (Tü.).

⁷⁰Dersim İnanıcı'nda hayvanlar tanrısı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ware, Sayı 10 (a.g.y.).

⁷¹"Qejeriye", Evdil Musa'nın emrindeki dişi bir kötülük meleği olduğu söylenmektedir. Ve bu kimi çarparsa, o, aniden hastalanıp ölmektedir.

⁷²"Xiştike", Evdil Musa'nın veya O'nun Askerlerinin göze görünmeyen mızrağıdır. O'nun mızrağıyla vurduğu insan veya hayvan olabiliyor. Kime atarsa, o, ani bir hastalıkla ölüyor. Zaten "Xiştike" aynı zamanda ölümcül bir hayvan hastalığının da adıdır Dersim'de.

⁷³Dewres Kêkil burada değişik bir adla anılıyor. Babasının adı Dewres Usiv olduğundan "Kêkê Dewres Usivi" (Dewres Usiv'in Kêkil'ı) diye de tanınıyor.

⁷⁴Burada kastedilen Duzgün ve O'nun resmi mekâmı Kêmer'dir.

⁷⁵Burada adı geçen Sey Qaji, Dersim'in ünlü halk şairlerinden Sey Qaji değildir. Halk şairi Sey Qaji'yle isim benzerliği yanında bir de O'nun gibi görme özürü olması raslantıdır. Tabii bu arada her ikisinin de bava olduklarını (biri Sey Sabunlu, diğeri Kuresli ocağından) akıldan çıkarmamak lazım. Ama burada andığımız Sey Qaji'nin, parantez içinde belirttiğimiz gibi, bir diğer adı da Dewres Qaji'dir. Qızılbelli Kuresli'lerin kökeninden gelmez. Dewres Mıstefa'nın oğlu, Dewres Hesene Deri'nin kardeşi ve Dewres Dil'in amcasıdır.

⁷⁶Dewres Dil'in yaşamı ve inancı uğruna çabası hakkında daha geniş bilgi için bkz. BERHEM, Ankara, Sayı 3, Perda Dewres Dilî, Munzir COMERD (Za.).

⁷⁷Karl Jettmar u. a., Die Religionen des Hindukusch, Verlag W. Kohlhammer.

Avrupa ve Dersim

Hüsnü Aydın

Özellikle Avrupa'nın belli ülkelerinde Dersim sorununa ilişkin yapılan çalışmalarda epeyce mesafe alındığına tanık oluyoruz. Dersimli'lerin dili, tarihi ve dini inancı hakkında yapılan çalışma ve araştırmalar sonucunda, bir çok konunun aydınlandığını, bu konular hakkında epeyce bir bilgilenmenin olduğunu, yine burada yürütülen çalışmaların Dersimli'leri etkilediğini, bütün Dersimli aydınların, kendi sorun-

larıyla ilgilenmek zorunda kaldıklarını görmekteyiz.

Özellikle dil ve kültür konusunda yapılan araştırmalarda önemli bilgilerin elde edildiğini, bu nedenle Dersimlilerin kendi dilleri ve kültürleri yönündeki çalışmalarını dikkatle izlediklerini de görüyoruz. Dil, kültür ve kimlik konularının açıklığa kavuşturulması hususunda yayın yapan yayın organları var. Vakıflar ve cemaatler kuruluyor. Çok çeşitli etkinlikler yapılıyor. Bu çalışmalar Dersimli kitleleri etkiliyor. Hareket geçerek kitleselleşiyor.

Bu çalışmalar ağırlıklı yurt dışında yürütülüyor. Türkiye ve Dersim de bu yöndeki çalışmaların çok insanı etkilemediğini biliyoruz. Bunun nedenleri var. Türkiye'deki baskı rejiminin başka dilleri ve kültürleri yok saymak ve yok etmek yönündeki sistemli politikası bunun önünde büyük bir engel.

Başka dilleri ve kültürleri yok sayan devlet, bunların bilince çıkarmaması için elinden geleni yapıyor. Bu yönde çalışma yapanları engelliyor.

Avrupa'daki aydınlarımız, Avrupa'daki serbestlik ortamından yararlanarak bu konudaki çalışmalarını daha rahat yürütebiliyorlar. Bunların yürüttüğü çalışmalar mutlaka ki Dersim ve Türkiye'de yaşayan insanlarımızı da ulaştırıyor, ulaşacaktır. Bir halkın tarihini bilince çıkarmak, bir halkın dilini yazıya dökmek, bizi gururlan-

dırıyor. İnsanlık, farklı bir dili ve kültürü tanıyor, tanıyacak. Avrupa'da yürütülen bu çalışmalar sonucunda da dilimizin ve kültürümüzün komşu halkların dil ve kültürleriyle olan farklılıklarını şimdi daha iyi anlıyoruz.

Daha önceleri Dersim dilini Kürtçe'nin bir lehçesi olarak görüyorduk. Bir Kürt ile yanyana geldiğimizde birbirimizi anlayamadığımız için Türkçe konuşmak zorunda kalıyorduk, bunun nedenleri üzerinde düşündüğümüzde çözüm bulamıyorduk, zorluk çekiyorduk.

Halkımız kendi dilinde kendisini dil ve kültür açısından komşu halklardan ayırıyordu. Kendi diline 'Kırmancki (Zazaki)', Kürtlerin diline de 'Kırdski', kendini 'Kırmanç', Kürtleri de 'Kırdaş' olarak tanımlıyordu. Ancak bu farklılık hiç bir zaman teorik bakımdan formüle edilerek yazıya dökülmemişti. Aydınlarımız bunu ve Dersim Aleviliğinin içinde taşıdığı kültürün Kürt kültüründen farklı olduğunu nedenleri ile birlikte bir çok yönden ortaya çıkardılar ve bunun formülasyonunu yaptılar.

Bu çalışmalar sürdükçe, kitlelerin bu yöndeki bilinci de artacak. Bu düşünceler Dersimli'lerin yaşadığı her yerde kendisine yer bulacaktır.

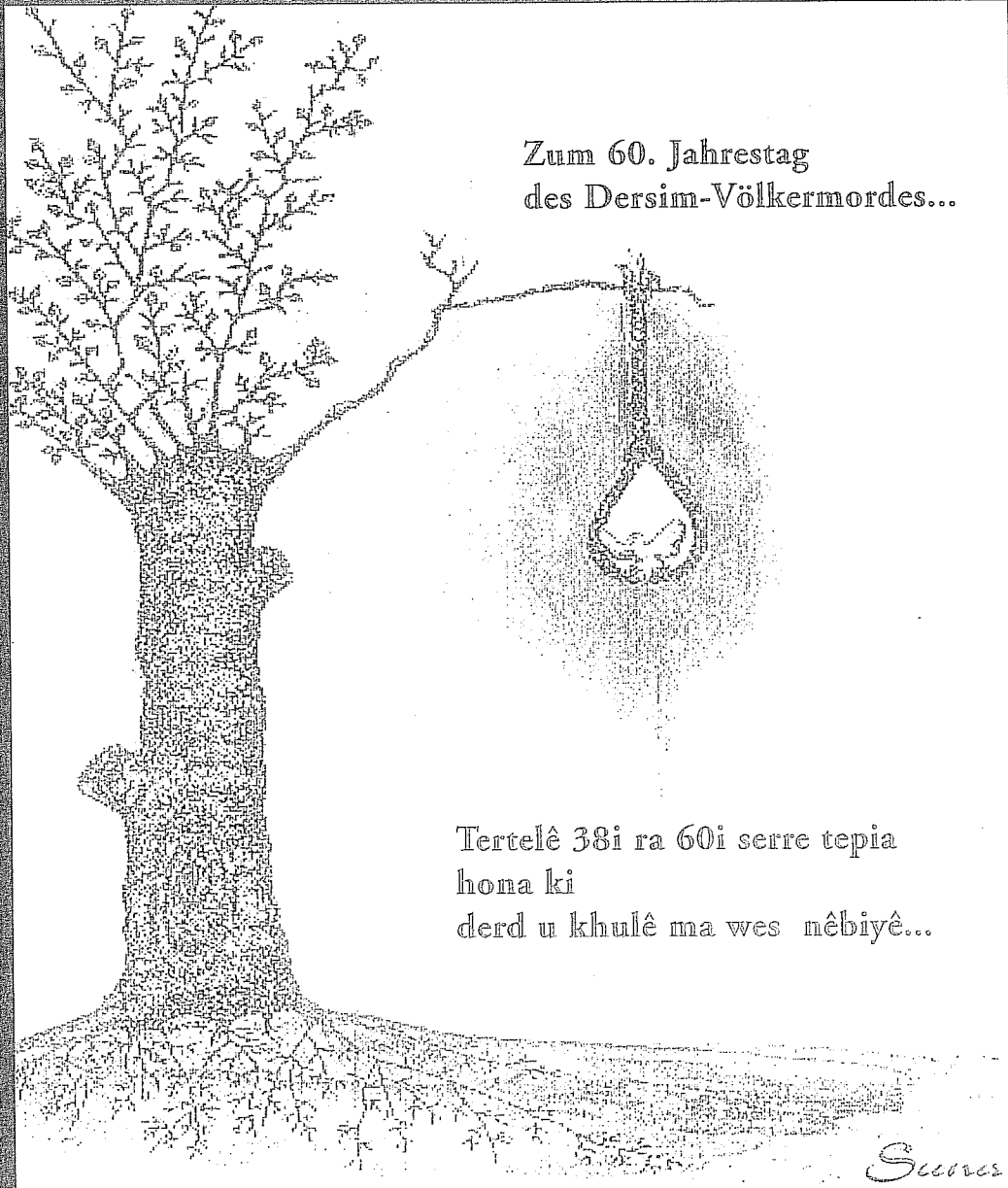
İşte yurt dışında yapılan bu çalışmalardan Dersimli'lerin farklı bir tarihe, farklı bir dile ve kültüre sahip olduklarını kanıtlarıyla öğreniyoruz.

Kürtleri ve Dersimlileri Türkiye devletinden ve rejiminden kurtarmak, bu hakların demokratik bir ortamda Türk halkıyla yanyana yaşanmasını sağlamak için yapılması ve izlenmesi gereken yol önümüzdeki süreçte tartışılacaktır. Bunu başarmak kolay olmayacaktır. Özellikle biz Dersimliler açısından sorun oldukça karmaşıktır. Çünkü biz varlığı kabul edilen bir halk değiliz. Ama biliyoruz ki biz kendi özgürlüğümüz için çalışmazsak, özgürlük bize gökten inmeyecektir.

T.C. işgalinin kınlanması, topraklarımızın, dilimizin, kültürümüzün ve dini inançlarımızın özgürleştirilmesi için ilk tohumlar atılmıştır. Önümüzdeki süreç, bu tohumun filizlenip büyümesini beraberinde getirecektir.

Ware

**Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dimili-Kirmanc-Zaza
Dimili-Kirmanc-Zaza Dili ve Kûltürü Dergisi
Zeitschrift der Dimili-Kirmanc-Zaza-Sprache und Kultur**

Zum 60. Jahrestag
des Dersim-Völkermordes...

Tertelê 38i ra 60i serre tepia
hona ki
derd u khulê ma wes nêbiyê...

ISSN 0946-4573

Secors

Yitiqatê Dêsmi de
XIZIR

(ASPARÊ ASTORÊ QIRÎ)

Teyna Wayirê Çareku Niyo, Heqê Na Dinao!

Her Ca de Hazır u Nazıro!

Mordemê Sata Tengo! Xelasê Xelasano!

Piyê Feqiru, Kokımu 'be Bêkesano!

MEKANÊ XUYO BEYAN: TAÊ GOLÊ DÊSIMİYÊ!

Her Serre Asma Xıziri de Beno Meymanê Dêsimıcu!

Munzir COMERD

Her kes ki zano ke sarê Dêrsimi Elewiyo. Nae sero xora kes werê nênano. Ama taê yitiqatê na miletı estê ke hatan na serrunê pêyenu têmunite mendê, coku jê sırrı asê. Kami wašto ke eve **Elewiye**ni rae bero nine ser, ama zerê na mewzuati ra nêşikiyê biveciyê; kamu ki wašto ke na yitiqatu sero çêver cado, reyna qalê nine mebo ra. Ninera jü ki **Xızır**ê Dêsimio.

Yitiqatê Dêsmi ke va mordem gereke teyna **Xıziri** mêaro çımunê xo ver. Uyo ke hatan roca ewroene yi sero zaniyenê senık bi. Wo wena zaf dewletıyo. Xerca **Xıziri** wena **Duzgın**, **Eskêrê Duzgını**, **Khurês**, **wayirê çêi**, **wayirê mali**, **wayirê jiar u diaru**, **wayirê aşiru**, **wayirê bavau**, **Evdil Musa**, **Eskêrê Evdil Musay** 'be wena zafê bini **Yitiqatê Dêsmi** de estê...

Çutır ke ma va, sarê Dêsmi Elewiyo, ama taê yitiqatê sarê Dêsmi estê ke ni Elewiyunê binu de çinê, işte ma ninera "**Yitiqatê Dêsmi**"¹ vanime. Ma ninera taine sero naera raveri vınetime. Na karu de ca 'be ca, çığa ke kılm bo ki, uncia qalê **Xıziri** bime. **Xıziri** sero nuste de kılmı ki nusna.² Tavi ke serba **Xıziri** ni pêro zaf kêmi bi. Dilegê ma uyo ke, eve na nuste çığa ke ma dest ra ame roştia folklorê Dêsmi de, **Yitiqatê Dêsmi** de caê **Xıziri** biarime meydan.

Tavi, **Yitiqatê Dêsmi** ke va qe bêguman en verende **Xızır** yeno ra mordemi viri. No teyna tesbitê ma niyo, mara raveri wena zafine no fikir kerdo beyan. Heni ke, peyniya na fikiri de teyna Dêsimici ki nêvındenê. Namê sarê beynelmileli ra taine bicêrime, hatan xızmekarunê dewlete yeno qal kerdene.

Yani ma eve zererehetiye şikinme ke vacime; **Yitiqatê Dêsmi** de tesirê **Xıziri** heni grano ke, no taf sewlê xo dano ra sarê teferi serı ki. No, yine çımu ra ki nêremeno. Ama xo vira mekerime ke,

namê **Xıziri** na qıta Asya de zaf nas beno. Zobiya sarê Dêsmi, wena yitiqat u kultur ya ki mitolojiyê taê miletu de ki mordem şikino ke namê **Xıziri** xo çım ra kero.

Tavi Anadolıye de, wena lewê sarê Dêsmi de kamci zon qesey kenê bıkerê Elewiye bini ki yitiqatê xode ca danê **Xıziri**, ama no **Yitiqatê Dêsmi** ra zaf dırıo. Qender 'be yitiqat u kulturê Tırk u Kurdunê Mıslımanu de ki no esto. Vacime, Tırku ra namê kıtavê "**Dede Korkut**"³, Kurdu ra ki sanıka "**Sıyabend û Xecê**"⁴ şikinme ke naca de binusnime. Ama çutır ke zanino **İslam** eve **zereweşiye qaytê Xıziri nêbeno**. **Qurane** de no mewzu ki dekerıyo, şındorê xo birriyo, coku, ninede sindorê **Xıziri** zaf tengo.

Yani vatena ma awa ke, **Xızır**, teyna **Yitiqatê sarê Dêsmi** de jê **Khurês** 'be **Duzgını** ra ca nêcêno. Caê di wena yitiqatê taê miletu de ki esto. Ama ma naca de nine têver nêsanenime, no karê ma niyo. Ma kenime ke naca de yitiqat, kultur u mitolojiyê Dêsmi de caê **Xıziri** sae kerime. Dêsim de **Xızır** kamo, qarakter u xususetê xo çikê, sarê Dêsmi sero hetê sosyali ra tesirê xo çutıro, yitiqat u yıvadet de çutır cırê xızmete kenê naca de bineqesnime. Wo taw ferqê Dêsmi xora xo 'be xo beli beno.

Heto bin ra, na qesa ki ma gereke vera veri vacime; Dêsim de ki her kes jê jüvini yitiqatê xo 've **Xıziri** nêano. Tavi serva na hali sevevo de hewlı ki esto. Çutır ke zanino Dêsim de des u dı **Ocağê Elewiyo** estê.⁵ Ninera taê Tırki, taê Kırdaski, taê ki zonê Dêsmi qesey kenê. Qe bêguman ni ki rengê xo danê ra Dêsmi ser.

Sarê Dêsmi ra iye ke zonê ma qesey kenê en jêde **Ocağê Khurêsi** dest derê.⁶ **Khurêsi**ci ki yitiqat u yıvadet eve zonê ma ramenê. Ma ke qalê **Yitiqatê Dêsmi** bime xora fikrê na çımı anime ra meydan.

A-XIZIR

Nika endi ma wazenime ke **Yitiqatê Dêsi-**mi de qarakter u xususetê **Xıziri** çutiro, yi bicêrime ra xo dest, naca de biarime çımunê sîma ver. Çutir ke zanino yitiqatê her mîleti de duwa u recay, zawt u zımı estê. Xora kami yivadetê xo bê nine (duwa u recay) kerdo ke... No qeyde sarê Dêsimi rê ki vêreno. Sarê Dêsimi ki yivadetê xode zaf ca dano nine. Tavi ke mineta xo teyna **Xıziri** ra nêkeno. Çığa ke wayirê Dêsimi estê namê nine duwau de vêreno.

Ma ninera iyê ke eve nam u nisanê **Xıziri** vacinê taine vanime naca de binusnime. Ni, qarakterê **Xıziri** nêqesnaene de zaf çımeo de hewlo. Ninede hem Dêsimuci **Xıziri** eve kamci çım vênênê o yeno meydan, hemi ki yira çı minete kenê o yeno meydan. Lewê ninede qarakter u xususetê **Xıziri** ra ki zaf nişanê beli kuyênê ra çımunê mordemi ver.

Taê duwaê ke ma ardê pêser niarê:

- Albazê ğeribu **Comerd Xıziro!**
- Albazê ğeribu **Cansenik Xıziro!**
- Asparê Astorê Qiri** marê bêro comerdiye!
- Asparê Astorê Qiri** soğniya ma xêr biaro!
- Asparê Astorê Qiri** eve xo desti, tern u husk têworte de nêvêno!
- Cansenika Xızir** ma bêwayır meke!
- Meymanê Khalikê** mı bakiyo!
- Meymanê Khalikê** mı ma dest u çımu ra mekeru!
- Meymanê Khalikê** mı ma heşir dosegiye mekeru!
- Meymanê Dewrês Silemani** kamciye ke xêra ae bikero!
- Meymanê Dewrês Silemani** kamciye ke xêra ae qısmet kero!
- Xızir** çhikê xo wortê az u uzê ma nêerzo!
- Xızir** sımade qusır nêvêno!
- Xızir** sımare yimdat kero!
- Xızir** sımara nêherediyo!
- Xızir** tora haşt bo!
- Xızir** hawarê mao!
- Xızir** bavokê mao!
- Xıziro Khal** bojiunê to bicêro!
- Xıziro Khal** piştigê zav u zêçê ma zalımu dest medo!
- Xızir** astarê to yinerê wes kero!
- Xızirê Gavanu** karê to biaro werê!
- Xızir** qeder, qalğan bergê çetini sano!
- Xızir** vilê to raşt kero!
- Xızirê Serê Dengız u Deryay** mıradê to bikero!
- Dawa to danu **Xızirê Khali!**
- Xızir** adirê xo wortê az u uzê ma nêerzo!
- Vengê **Xıziri** her ca de hawaro!
- Ya **Xızir** marê bike wayiriye u sitariye!

- Ya **Xızir** tı ma xatirê tırnağê **Qirê** xo sane!
- Ya **Xızir** ginane bextê toro!
- Ya **Xızir** tı toz raa xo ser medê!
- Ya **Xızir** tı bexto xêr biarê ma ser!
- Ya **Xızir** tı hawarê made bêrê!
- Ya **Xızir** tı ğeribunê mı ra u olağı ra vecerê biarê!
- Ya **Xızir** tı xêriye ser na karê ma biarê werê!
- Ya **Yimdatê Khalikê** mı tı ma resê!
- Ya **Asparê Taê Qiri!**
- Ya **Asparê Taê Qiri!** tı ma resê!
- Ya **Xızir**, ya **Asparê Astorê Qiri**, sata tenge de tı rešta yimdatê **Nux Pêxamberi!** Hawarê made ki tı biresê!
- Ya **Xızir** dendarê rısqı! Rısqê zav u zêçê ma tı bidê, tı kêmi mekerê!
- Ya **Xızir** hazar çêverê serê sodiri! duwa ma tı qevul kerê!
- Ya **Xızir** tı xelasê xelasana, tı piyê bêkesana!
- Ya **Xızir** tı esta ke esta!
- Ya **Xızirê** sata tenge!
- Ya **Xızir** bextê to dero!
- Ya **Xızir** mı ğeribê xo eştê bextê to! Tağır emanetê tıyê!
- Ya **Xızir** dec u puç canê ma meke!
- Ya **Xızir** tı cansenika!
- Ya **Xıziro Khal** hawarê made nia dê!
- Ya **Xızir!** ma ciani do, na emegê xo buri-me, pê sa bime!
- Ya **Xızir** tı cao xêr marê nasıv kerê!

Taê zawtê ke ma ardê pêserı ki niarê:

(Hazırı ra dıri bo!)

- Xızir** adirê **Feleki** wedaro!
- Xızir** adirê sıma wedaro!
- Xızir** riyê to şia kero!
- Xızir** to kêmera huske kero!
- Xızir** dewrê to deçarno!
- Xızir** be niçikê toro do!
- Xızir** adirê çê to bısayno!
- Xızir** to raştê qotıki kero!
- Xızir** vilê to binê tora kero!
- Xıziro Khal** derd to do, derman torê hesrete kero!
- Xızir** cirê girane kero!
- Xızir** be tepikê toro do!

XIZIR, YITIQATÊ DÊSİMİ DE HEQO!

Ma domanena xode tewr verende **Xıziri** sero pilunê xora vatena de nianene musayme:
 “**Xızirê Khali** dermanê vıraştı, do

qılançike (şia u sipe kena dîmê xo dergo) vato,

-Ni dermani bicê bere bîpîrosne qulê mı ser ke emrê xo endi zaf derg bo, rew kokım mebo!

Qılançike no derman gureto ardo, şiya nişta dara merxe ra. Nae vatena **Xızırı** nêkerda, derman hurendia qulê dide pîrosno xo sero, taê ki hetê ra çarçê dare biyo, hatê ra ki binê dare de mor beno pîroşino ni mori sero.

Coku, emrê mordemi nia kılmo, ama emrê qılançike, mori 'be dara merxe ra dergo."

Yitiqatê Dêsimi de caê **Xızırı** çığa mûhimo na vatene de yêno çîmunê ma ver. Naca de beliyo ke emrê mordemi, heywani 'be taviati **Xızırı** dest dero.

Jüyê Dersimîci ra ke vacê "**Xızır çutır aseno?**", ciabê di qe bêguman nia beno: "**Xızır mordemo de kokımo, herdisa xuya şisika de derge esta, kincê şisiki guretê xora, çüya de xo dest dera, astoro de şis bine dero. Xızır her ca de hazıro.**"

Xızır çutır aseno ma ni zaneme endi, eke heni ro **Yitiqatê Dêsimi** de **Xızır** kamo? Ma ni xususi biarime roşti ver.

Naca de tene ki fikrê **bavau** 'be **tikmu** ra bînusnime. Ala yi na meseli sero, yani kambiyena **Xızırı** sero se vanê.

Bava Hesênê Kolu⁷ ke vengê **Heqî** dano nia vano,

"Sodiro, Astoro **Qır** veciyo
Astoro **Qır** çığego
Şiwariyê xo hewz u kesko
Jüyo ke vengê **Heqî** dano, **Xızırı** dano
cîrê dina de wayıro."

Bava Heseni çım de **Heq** 'be **Xızırı** ra jüyê. Çıxa ke "**Heq**" vano, "**Xızır**" vano ni hurdemena namê jüyê.

Wuşênê Tikmey se vano?

"Tenge bena, **Xızır**
mekuye herey
Heqê na dina wa
az u uzê ma meke sey!"⁸

Wuşênê Tikmey çım de ki **Heq** 'be **Xızırı** ra jüyê. Qaytê fikrê di bena o vano, **Xızır Heqê** na dinao.

Bava Hesênê Baskoye ki jê nine fikirino, no fikrê xo ki şîirunê xuyê Tırki de eve ni çeküyu ano ra zoni:

"Allah hem **Hızır idi**, hem nazır idi

Darda kalanlara kavuşur idi."⁹

Zonê mara nia vano,

"**Heq hem Xızır bi**, hem nazır bi
Kam ke tenge de mend reştêne dine."

Kılama ke "**Sılê Feqiri**" sero vaciya **Dêsim** de zaf nam do, her ca de nas bena. Kılama de zaf khana; varyantê xo ki xêlê estê. Jü varyantê na kılama ki **Serdari** wenda kasetê de xo. Jü çeküye de nia vacino,

"Ezo kokım şiuene diarê **Mose**
Hewsê Dewe mira aseno jê zerê tase
Hewsê Dewe mira aseno jê ayne u tase
Xızır tı ke Heqeni kena tenge de birese!"¹⁰

Fıkrê na kılame ki zaf zelalo.

Ma **Bava Dewrêsi**¹¹ ra ki pers kerd, va "**Bava! Xızır kamo? Tı şikina ni marê tenê bihesenê?**"

Bava Dewrêşi ciabê persê ma taê zonê made, taê Tırki de da, va ke,

"**Qırvanê rama Xızırı bi. Xızır, yoktan var eyleyendir** (Uyo ke çinêbiyaene ra keno pêda **Xızırı**). **Arşı, kürsü la u kalemi** (lâ-kelâm, MC) **hüküm eden Xızır'dır** (Hukmê hard u asmeni qe bêguman **Xızırı** dero). **Heqo, Heqê Homete daha! Dünyayı yapan, emir veren eden odur** (Na dina yi viraşta, na pêra, emir yide ro, kerdar uyo). **Xızır Heqo; ma "Xızır"ı ki vame, "Heq"ı ki vame. Binbir türlü ismi var** (Hazar u jü namê di estê)."

Ciabê **Bava Dewrêsi** sero nêvîndenime, yi her çi zaf zelal ardo meydan. Cao ke Tırki vato ma çarna zonê ma.

Xızır, Yitiqatê Dêsimi de **Heqo**, no endi meydan dero. Na xusute ciabê ke ma guretê zaf raştiê. Naera tepia eke jü qesa bo ki bilasevet vacina.

YİTİQATÊ DÊSİMÎ DE 1001 NAM U NİSANÊ XIZIRI ESTÊ!

Wayırê ke **Yitiqatê Dêsimi** derê nînera yê taine jüra jêde nam u nisanê xo estê. Qe bêguman no qeyde **Xızırı** de ki nia ro. Ama nam u nisanê **Xızırı** heni zafê ke, ne mordem şikino ki nine hesav kero, ne ki wayırê de bin de bîsano têver. Nae, xora **Dêsimîci** xo fek vanê.

Vacime, **Bava Rızaê Garşıye**¹², **Şah Hatay** ra Tırki jü beyite vano. Na beyite ra dı çeküyê xo nia rê:

“**Binbir ismin var, biride Hızır**
Her nerede çağırsam, orada hazır.”¹³

Zonê made barê ni çeküyü şikinme ke nia vacime:

“**Hazar u jü namê to estê, nine ra jü ki Xızıro**
Ez koti ke veng a di, uca de hazıro.”

Ma na beyite hirê bavaunê mara dêarê, teyna yê **Bava Rızay** de na çekü ca gureto. **Yitiqatê Dêsımı** de hazar u jü namê **Xızırı** estê. Coku, **Bava Rıza** naca de şiya yitiqatê ma dano ra na beyite ser.

Çutır ke ma duwa u recau de va, naca ki mordem ke qaytê nam u nisanunê **Xızırı** bi qarakter u xususetê di sero beno wayırê de fikrê. Coku ma wazenime ke nine yitka binusnime.

Nam u nisanê Xızırıê ke ma ardê pêser:

- Asparê¹⁴ Qırı,
- Asparê Serê Qosani,¹⁵
- Asparê Bağıra Sıpiye,¹⁶
- Asparê Taê Qırı,
- Asparê Gedıgu,
- Asparê Serê Gedıgi,
- Asparê Qırê Gerde Sisi,
- Asparê Berz u Alçaği,¹⁷
- Bozatlı¹⁸ Xızır,
- Bımbarek,
- Cenabi Heq,
- Comerd Xızır,
- Dersedarê Dewrês Sılemani,¹⁹
- Dersedarê Dewrês Mistefay,²⁰
- Destedarê Dewrês Mistefay,
- Hawarê Khalıki,²¹
- Heq,
- Heqê Homete,
- Hezreti Xızır,
- İqrardarê çaremıne Bırau,²²
- İqrarkariyê Pirê Xamku,²³
- İqrarê Dewrês Sılemani,
- Khalo Sıpe,
- Khal Xızır,
- Meymanê Dewrês Qemeri,²⁴
- Meymanê Ana Yemise,²⁵
- Meymanê Khalıki,

- Meymanê Mezela Sıpiye,²⁶
- Meymanê Khal Oli,²⁷
- Meymanê Meymanu,
- Meymanê Dewrês Sılemani,
- Meymanê Qızılbeli,²⁸
- Meymanê Dewrês Usivê Tozilce,²⁹
- Meymanê Dewrês Ali,³⁰
- Meymanê Dewrês Khakılı,³¹
- Meymanê Pirê Xamku,
- Meymanê Çê Hesenê Dewrêsi,
- Meymanê Zargoviti,³²
- Meymanê Hetê Seri,
- Meymanê Dewrês Kêkılı,³³
- Meymanê Hewsê Qızılbeli,³⁴
- Meymanê Dewrês Hesenê Deri,³⁵
- Meymanê Khal Ferati,³⁶
- Mordemê Gavanê Çetını,
- Mordemê Sata Tenge,
- Qılauzê Aliyê Sılemani,
- Qılauzê Çê Aliyê Çolaxi,³⁷
- Qılauzê Yıxır Goli,³⁸
- Qılauzê Xızırê Koê Seri,
- Qılauzê Meymanê Khal Oli,
- Qılauzê Mezela Sıpiye,
- Qılauzê Golê Xızırı,³⁹
- Qıratlı⁴⁰ Xızır,
- Xızırê Koê Seri,
- Sıpelaê,⁴¹ Serê Qosani,
- Sıpelaê Serê Bağıra Sıpiye,
- Seisê Qırı,
- Seisê Gılê Seri,
- Şiwariyê Astorê Qırı,
- Wostaê Gavanê Çetını,
- Wayır,
- Xızır,
- Xızır Aley Selam,
- Xızıro Khal,
- Xızırê Bonê Taseniye,⁴²
- Xızırê Serê Dengız u Deryay,
- Xızırê Pırdê Suri,⁴³
- Xızırê Koê Seri,
- Xızırê Çewlıge,⁴⁴
- Xızırê Tenganiye,
- Xızırê Kêlek u Gemiye,
- Xızır Nebi,
- Xızır Qazi,
- Xızıro Cansenik,

- Xeberdar,
- Xeberdarê Xeberdaru,
- Xelas,
- Xelasê Xelasu,
- Yimdatê Khaliki.

ASTORÊ XIZIRÎ RA DÊSIMICI "ASTORO QIR" VANÊ!

Yitiqatê Dêsimi de **Duzgîn** asparo. Namê astorê di "Kimet"o. Coku namê **Duzgîniyo** jü ki "Asparê Astorê Kimeti"yo. **Wayirê jiar u diaru** ki asparê. Tavi **Eskêrê Duzgîni** eve nine yeno meydan. Vatena ma awa ke, wayirê ke **Yitiqatê Dêsimi** de ca cênê zaferi asparê. Beno ke **Khurês** niyo, ama **Xızır** asparo. Tavi no teyna **Yitiqatê Dêsimi** de nê, kultê **Xıziri** yitiqatê kamci mletî de ke vêreno aspar aseno.

Xızır ke va, mordem gereke **Astorê Qiri** ki biaro xo viri. **Yitiqatê Dêsimi** de **Astoro Qır** jê şiya **Xıziri** dira nêvîsino. **Xızır** mordemo de ciamerdo, kokimo, herdîsa xuya sıpiya de derge esta, kincê xo sıpeyê, çüye ki dest dera. **Astoro Qırî** ki jê **Xıziri** sıpeo.

Naca de ma endî ameyme namunê **Astorê Xıziri**.

- Astoro Qır,
- Astoro Qıro Çığeg,
- Astoro Qıro Dime Henein,⁴⁵
- Astorê Bimbareki,
- Astorê Xıziri,
- Bimbarek,
- Qır,
- Qırê Xıziri,
- Qıro Sis,
- Qırqız,
- Tayo Qır,

Jiar u diarê Dersimi pêy de jêde namê **Xıziri** esto. Taê jiar u diarê Dersimi estê ke nine pêy de teyna namê **Astorê Qiri** esto. Sarê Dersimi **Astoro Qır** gol de diyo gol kerdo jiare, kêmer de diyo kêmer kerdo jiare. **Astoro Qır Xızirê Khali** ra nêbirrno ra, qırvani kerdê êştê lîngunê **Qiri** ver.

Coku, cem u cematunê sarê Dersimi de ke vengê **Heqi** danê, kılama heqiye eve namê **Xıziri**, **Astorê Qiri**, **Khurêsi**, **Duzgîni** kenê ra cî vanê eve nine ki xelesnenê. Bavay vengê **Heqi** daene de, hundê **Xıziri** qalê namê **Astorê Qiri** ki benê. Gege teyna vengê **Astorê Qiri** danê. Yi zanê ke, xora ke **Qır** ame **Asparê** xo ki teyro.

Bava Hesênê Kolu vano ke,

"Qırvanê to yi nami bi
Carê ma de bêro

Astorê Qırê nê Xıziri!"⁴⁶

Bava naca de vengê keno ra **Astorê Qiri**, yi ano carê ma ser. **Xıziro Khal** ke mebo caru **Astoro Qır** beno? Çiyê ya ki jüyê ke şiyê mekeru caru şiyê bena? Fikrê **Bava Heseni** naca de zelalo. O, jü kılama bine de ki nia vano,

"Sodiro, **Astoro Qır** veciyo
Astoro Qır çığego
Şiwariyê xo hewz u kesko!"

Mordem na kılame ra ki keno xo çım ra ke, çığa ke teyna qalê **Astorê Qiri** beno, uncia ki **Asparê** di yira zobina ca de niyo.

Bava Rıza ki eke vengê **Heqi** dano, kılame de qalê na mevzuati ano ra. Vano ke,

"Xatirê xo nêmano mara
Eylemiş⁴⁷ be,gonia xo kenu dırxaxê⁴⁸
Qırê tora!"

(...)

Hewsê⁴⁹ to ver de tumi
Benu qırvanê nal u mix u kêrpetini!"

TAÊ GOLÊ DÊSIMI ASTORÊ QIRI RÊ MÊKANÊ BEYANÊ!

Bava Rıza azê **Khurêsunê Qızılbeli** rao. **Astoro Qır** zaf rêy amo diarê **Hawsê nacay**. **Qızılbel** cao de jiargêo. Ama **Astorê Qiri** teyna naca lînga xo ero hardê ma nêfiya. Wena xêlê cay estê ke caê lînga **Qiri** pa aseno. Yi lînga xo na xêlê qonaxu ro, xêlê ko u geisu ro. Nika nacay têde jiar u diarê maê. Kamcine sero qılauzi asenê, kamcine sero çılı vêsênê. Sarê ma sono nine ser qırvanu keno, miazu dano, çılı nano pa, raa dine de berbeno.

Ama taê goli estê ke **Astorê Qiri rê nacay mêkanê beyanê**. Yani **Astoro Qır** her daim na golu dero. "Yıxır Gol"ı ki cao de nianeno. No hetê **Çayırliye** de verê **Koê Ruveti** dero. **Astoro Qır** zerê na **Yıxır Goli de zaf amo diyaene**. No çığa ke amo diyaene **Asparê** xo sero nêbiyo, ama yitiqatê made **Xızır Astorê** xora duri niyo. **Guman benê cî ke na Gol de Xıziri ki esto**. Taê ki na **Gol de bonu vênênê, suke vênênê**. Geçê **Erzingani** de, sarê ma **Yıxır Goli** qe yipalla (bênsan) nêverdano. Sero boina qırvanu kenê, miradu wazenê.

Yıxır Gol 'be **Astorê Qiri** sero zaf çî yeno vatene. Mordem şikino ke her dewe de çiyê bihesno.

Ni vatenu ra jüye **Xalıka Gülüzare**⁵⁰ marê gesey kerde va ke,

“Nejdiyê **Yıxır Goli** de jü dewe esta. Namê na dewe **Agüsêno Sereno**. Na dewe de jü mordemê beno. Namê ni **Murteza** biyo. Qesey kerdena **Murtezay** tenê pelt biya. Jü mayına de ni bena. Namê cêniya xo ki **Ele** biya. Rocê ni cêniya xora vato,

-Elê! Ez xorê sonu **Yıxır Gol**.

No mayına xo cêno sono. Mayına ni ververê goli de çerena, no ki ver de niseno ro hasarê cı vındeno. Tenê ke maneno hewnê ni yeno. No meredino ra, xorê taê sono hewn ra. Hewnê xo ke cêno, beno hasar qaytê dormê xo beno. Eve mayına xo fetelino. No nia dano ke **Astoro Qır** binê goli ra veciya ser, zerê ağwe ra oncia ame verver, şî vaz da mayına ni ser. **Murteza** xıl beno hetê niro sono. No wena nêreştö cı, **Bimbarek** mayine ca verdano, sono uncia xo cineno gol ro, tiro sono bine endi cıra nêvecino.

Mayına ni **Astorê Qır** ra tavaxê xo cêna, yanê cıra yena ontene bar cêna. Rocê xo benê pirri, waxtê xo ke yeno mayına ni zêna. Nayera kurrîkê beno. Kurrîk zaf sono ra **Bimbareki**. Jê di qır beno. **Murteza** kurrîki ra zaf hes keno, cıra mîreno. Çımê xo tederö ke **Bimbareki** ra reyna tavaxê bicêro. No rocê vano,

-Elê! Ez na mayına xo beri **Yıxır Gol**. Na sopêna **Astorê Bimbareki** ra pê bîmano, cıra jü kurrîko de bin bîbo.

Cênike razi nêbena ama **Murteza** gos pa nêkuyno. Mayine ver, kurrîk dima cêno sono gol. Mayine be kurrîki ra ververê goli de çerenê, wo ki xorê ucau xecelino. No nia dano ke **xaftıla Bimbarek** zerê goli ra veciya, vilê kurrîki de bi piro kas kerd berd zerê goli. **Badena** ne **Qır** vecino, ne ki kurrîki verdano.

Murteza qayt keno ke kes gol ra nêvecino, vilê xo keno çewt, mayına xo saneno xo ver cêreno ra sono çê. Ni cênika xora vato,

-Elê! Ez jü rê razi nêbiyane, **Bimbareki** uyo ke da bi mî, o ki guret, ez destethal rusnane çê!”

Na xusus de jü vatene marê **Bava Hesenê**

Kolu qesey kerde. Va ke,

“**Bavaê** beno. Namê ni bavay “**Hok**” biyo. No **Khurêsu** ra pêra **Şixu** rao. Derezaê mı biyo. **Hok**, zaf amo **Yıxır Goli** sero vîneto, xızmete da. **Mayına** nia de rîndeke bena. **Rocê**, gemê mayına ni ni dest de, no ver, mayine ni pêy de ververê **Yıxır Goli** ro sono. Taê ke sono, no xo çameno ke mayine çina. **Gemê** mayine hawa rao, vengê **İnganê** mayine ki yenê ra ni gos, no heni zano ke mayine ni dima yena.

Hok eve mayına xo fetelino. Nia dano ke hawa wo cêr dera, **Astoro Qır** ki mayine sero. No vazeno hatan ke sono lewe, mayine tavaxê xo cêna. **Astoro Qır** remeno xo cineno gol ro ağwa goli de beno ra vîndi. **Hok**, wo taw hasarê cı beno ke, no **Astoro Qır** astorê **Bimbareki** bi.

Sewt u waxtê xo ke beno tamam mayine zêna, cı ra tayo de qır beno. Çımê sari na taê qır ra maneno. **Hoki** ra taê qırî wazenê. Tayi verde ki kam zerrnu dano, kam mali dano, kam hêga dano. **Hok**, tayi nêdano keşi.

No rocê tayi 've mayine ra cêno sono verê goli. Zerrîa **Hoki** esta ke **Astoro Qır** reyna vaz do mayine ser, mayine tavaxo de bin yira bicêro. No ververê goli de niseno ro vengê **Heqi** dano. Taê ke vêreno **Astoro Qır** gol ra vecino. No qe qaytê mayine nêbeno, sono lewê taê qırî de vîndeno. **Astorê Bimbareki** beno ra taê qırî, cêno beno binê goli. **Hok** dano xoro, xo gıznenö, cêreno vero cêreno sero se keno ke tey çêverê nêvêneno. Ne **Astoro Qır** vecino goli ser, ne ki tayo qır... **Xızır** çutır ke dano **Hoki**, heni ki **Hoki** ra cêno.”

Na **Yıxır Goli** sero teyna **Hoki** nê, zafê tenu xızmete da. Nîne ra jü ki **Hesen Efendi** **Baskoyewo**⁵¹. **Hesen Efendi**, **Yıxır Goli** sero hevê kozîkê vıraştö. Taê tas u tencîki, kardi u koçîki, dêvzan u lêy ardê na kozîk de nê ro, vato “**İyê** ke yenê **naca qırvanu** kenê, beno ke ninerê lazım bi.”

Hesen Efendi **Tırki** taê beyiti nusnê. Nîne- ra jüye de qalê **Yıxır Goli** nia vêreno:

“**Hasani** ezelden koyun çobanı
Ağır Göl'de kurar **Ulu Divanı**
Ayıracaq hayvan ile insanı

Hakikat noktasi varımız bizim.”⁵²

Eve zonê ma nia vano,

“Heseni verende ra şüanê mêsini
Yıxır Gol de nano ro Uli Diwani
Têsera keno cia heywan 'be insani
Eve na qeyde sonime nuxta raştiye.”

Bavay ke venga **Heqi** danê qalê Yıxır Goli ki kenê. Na serrunê pêyenu de eke qalê Yıxır Goli bi ra, anê namê **Hesen Efendi** ki besnenê pa. **Bava Usênê Baqi** “Hênîyê Pil”i⁵³ sero venga **Heqi** do. Caê de nia vano,

“Koti menda Yıxır Gol?
Hesen Efendi, qılauzo de xêr zerre ke marê!
(...)
Ya qılauzê **Hesen Efendi**
Yıxır Gol koti menda?
Diwane diwane ramıt be diarê dewe
Mara neherediyo!”

Misalo de bin.

Bağıra Sıpiye sero golê esta. Naera “**Gola Bağire**” vanê. Naca mêkanê de **Xızırıyo** beyano. Nika ma qalê dae anime ra. **Serva Astorê Qiri** na gole sero şikinme ke nae vacime. Jü xususetê na Gola Bağire ki uyo ke; eke pêl dana, phêlê xo benê jê şeklê de **Astorê Qiri**, gege ki jê astori hirrena. Na mıntıqa ra **Naçıka Zerifa**⁵⁴ marê nia qesey kena.

Jü misali ki **K. Xamırpêti** ra musenime.

Teyna mıntıqa made nê, Dêsımicunê hetê Vartoy de ki golê ke **Xızırı**, ya ki **Astorê Qiri** xorê kerdê mêkanê beyani estê. Na mewzuati sero **K. Xamırpêti** jü nuste de hewl perloda (mecuma) **Tija Sodiri** de nusno.⁵⁵ Qalê **Gola Xamırpêti**, **Gola Kêske** beno. Na gole da **Xızırı** vênênê, **Astorê Qiri** vênênê. Cêrenê “**Asparê Gola Kêske**” vero.

XIZIRI, TAÊ GOLÊ DÊSIMI XORÊ Kerdê MEKANÊ BEYANI!

Xızır, Hardê Dêsimi de koti nêamo diyae-ne ke? Ca esto ke reşto tenga de Dêsımicu, ca esto ke cırê biyo meyman, ca esto ke amo kerdê yimtan. Sarê Dêsimi bilasevet **Xızırı** ra “**Cansenık**” nêvano. Kami ke “**Ya Xızır!**” vato lewe de biyo hazır u nazır. **Xızır**; **Kêmerê Duzgini** de, **Zargovit** de, **Jêle** de, **Bağire** de, **Qosan** de, **Pirdo Sur** de, **Taseniye**

de, **Qızılbel** de, **Garşiye** de... aso. Yanê mordem şikino ke hardê made her ca de raştê di bo.

Tavi golê ma ki estê. Mordem nine ki gereke xo vira mekero. Hetê yitiqati ra caê nine zaf mühimo. **Xızır hetê Erzingan u Pilemuriye de Yıxır Gol, Golê Xızırı, Acı Gol, Gola Bağire de mekan gureto, ninede ayan u beyano, her daim sero hazır u nazıro. Heto bin de Gola Buyere de ki heniro. Tavi Xızırı ni goli xorê kerdê mêkanê beyani. Wo her daim zerê na golu dero.**

Ma wazenime ke ninera dı misalu biderime. Misalo jü marê **Bava Dewrêşi** qesey kerd. Va ke,

“**Gola Bağire gınena hetê Balabanu ser.** Pê xo koo, kalekê xo koê, hetê xuyo binen raşto. Gola de gırsa. Ağwa vare yena kuyna cı.

Çê Ağê Çolaxi Çuliye de vındenê. Ni Balabanicê. **Hesen Ağ** xhalikê dinano. Ni şiyê Gola Bağire qırvani sare birnê, loqmey kerdê vila, çiley nê pa.

Xhalikê Balabanu ra Çolaxê Aliyê Heseni aspar biyo. Se kerdo se astorê ni şiyê zerê gole, ni wortê gole de biyê vindi.

Mıleti feryad, zibais, berbais kerdo têworte. Ni ke nêveciyê nine qırvani sare birnê, duwa u reca kerda worte ra taê vêreno.

Hunde nia danê ke cêro vilqe vilqa, ağwe girina **Çolaxê Aliyê Heseni aspar veciya ser. Korcıkê xo fek dero tutın simeno, qe jü dılapa ağwe pa nênista, no zıp u jüao.**

No, gole ra rameno yeno, cıra pers kenê vanê,

-Tı kata şiya? To çı di? Ma hundê feryat kerd, hundê qırvani kerdi!

Ni vato,

-**Ez şiyu caê de verê bonê de sıpi. Çêver bi ra şiyu zere. Khalo de herdise sipeo derg, sarê xo pêşgira de khewiye pırosna pıra uca ronışteo. Ni emır kerd mirê qewa dê potene. Qewa arde. Mı korcıkê xo kerd pırrê tutını, qewa xo simite. Çımê xo kerdi ra ke lewê sima derane.**

Çolaxê Aliyê Heseni Gola Bağire de biyo meymanê Xızırı.”

Mewzuatê de goli ki marê **Bava Hesênê Kolu** qesey kerd. No, **Golê Buyere de vêreno.** Va ke,

“**Raa jüye taê esker amo Golê Buyere ser de veciyo. Xora ko u geisanê made zaf esker fetelino. Ninera jü eskeri vato,**

-**Ez xorê na gol de tenê azney kenu!**

Albazê ni razi nêbiyê. Nine vato,

-Cı mekuye! Yitka golo, mebo ke tı tey bixenekiye!

Ni vato,

-Mı dengizu de azney kerdo, no hevîkê gol çiko ke!

Eskeri kincê xo vetê koto gol. **Tenê ke azney keno xaftla gol ro sono bine.** Veng u vac ro ni birrino. Albazê ni veng ni danê, qirenê, çhikenê, danê xo ro, se kenê ke no serê goli nêvecino.

Worte ra tenê ke vêrena, endi teselia alba-zanê ni birrina. Ni vanê,

-No xenekiya! Xorê şime xevere eskeri dime!

Ni kenê ke raşt bê şêrê, ağwe “sılp” kena no vecino serê ağwe.

Vanê,

-Tı çutır binê goli de hunde menda? Ma va endi tı xenekiya!

No vano,

-**Mordemê ez ontane binê goli. Kokimo de herdisesipe mîde veciya. Mîra va ke ‘Tı çıra kota na gol? Caê azney zobina bi hesrete? To qe nêhesno ke yitka jiara?’ Ez cêrane kokîmi vero. Mî va ÔXatır de memane! Mî nêzanıt ke yitka jiara. Rêna tove bo ke nêkuyn cı!’ Kokîmi mîra va ÔLînga xuya raşte berz ke!’ Mî kerde berz, mîra va ÔEz reyna to yitkau mevênî!’ Kokîmi, eve çüya destê xo jüyê dê binê lînga mîro, ez fîrr biyane veciyane goli ser.**

Ni eskeri şîyo hirê mêsîni ardê, Gola Buyere sero kerdê qîrvane.”

Ma yitka de sevevê na mevzuati ra dı misali day. Tavi ma çutır ke cor nusna, teyna Golê Buyere ’be Gola Bağîre de nê, **wena Golê Xızîri ’be Aci Gol de ki Xızîrê Dêsîmi mêkan gureto. Binê ni golu de wena zobiya Xızîri çîlu vênênê, suku ki vênênê.**

XIZIR (KHALO SIPE), JÜ Kİ WAYİRÊ AŞİRA ÇAREKUNO!

Yitiqatê Dêsîmi de teyna wayîrê çêi, wayîrê malî, wayîrê jiar u diaru ya ki wayîrê bavau çîno; wena wayîrê aşîru, eve qesa bine wayîrê qevîlu ki esto. Çareku ki qevîla de Dêsîmia. Yi ki bêwayîr niyê. Namê wayîrê qevîla Çareku “**Khalo Sipe**”wo. **Khalo Sipe** nam u nisanê de Xızîriyo. Yanê ni Xızîri hetê ra ki kenê wayîrê qevîla xo. Çıra nia kenê, ma waşt ke sevevê ni bîmusime.

Xanîma Bava Dewrêşî Çarekîca, na vana ke,

“**Khalîkê Çareku** gaê xo bar keno, endi raştîa geleta nêzanu, hetê **Qereqoçani** ra yeno. No vano **’Gaê mî ke xo koti êşt hard, bi meğel uca**

danu pîro çê xo virazenu.’ No gaê xo rameno yeno. Eke yeno **Şênîyê ağu** ga vindeno beno meğel. Kunê ra cı naca bonê virazenê. Çêrangî ki erzenê ser; teyna ustîna bonî manena. **Rocê qayt benê ke Khalê Sipi** ustîne arde sanite çêrangî ver, **bi vîndi.** Endi qîrvani, miaz benê deryay. Tavi na ustîne **jiara** daha. Coku Çareku nae kenê **jiara** xo, ama her kesî ki yeno ser.”

Na vatene zafîne het ra zanîna. Pêro ki hama hama nia qesey kenê. Tavi **Yitiqatê Dêsîmi** de tesîrê **Xızîri** eve sindorê jü qevîla nêoncino. Zaf umîmiyo. Hetê veri de ma no taê kerd ra. No ke nia mebiyêne caru sarê Dêsîmi pêro pia eve jü fek ra “**Xızîr**” vatênê.

Bava Usên Baki jüyo de Khurêsîco, ama **Xızîri** ra nia vano wayîro:

“Cansenîka, **Xızîr** koti menda?

Ma bêwayîr meke Xızîr!

(...)

Xızîro Cansenîk mara nêherediyo

De bê, de bê, de bê!

Ma bêwayîr meke wayîro

Talıv u yelê marê

wayîrenî bike wayîro!”

Wuşênê Tikmeyî ki ne Khurêsîco, ne ki Çarekîco; ama wo ki nia cêreno wayîri vero:

“**He wayîro wayîro, wayîro wayîro**

Nêzon kamciye ra rajîyo kamciye rê qayîlo

Vanê marê mevênê, **Heqî** ra nailo

Çîqa ke kokîmo, casenîk **Kal Xızîro**

Koti veng dê hem hazîro hem nazîro!”⁵⁶

Yani vatena ma awa ke, **Xızîr** çîga ke **Wayîrê Çarekuno**, wunde ki eve umîmi **Wayîrê** de sarê Dêsîmiyo ki.

XIZIRI, XÊLÊ DÊSIMICI ÊŞTÊ TERKIYÊ QIRÊ XO! (XIZIRI DE ŞIYENE, YA Kİ SIRRBİYENE)

Mordemi ke **Yitiqatê Dêsîmi** de eve caê **Xızîri** cı feteliya, gereke na qalê **Xızîri de şiyene**, ya ki **sırrbiyene** biaro ra. Kam nêwaştî ke **Xızîr** bojiyê dide pê cêro berzo terkiyê **Qîrê** xo. Zafê teni eve na hesrete vêsê. Ama taê ki biyê wayîrê miradê xo.

Çıra biyê sırt? Çıra terkiyê **Qîri de Xızîri** de sonê? Qe bêguman mordemê nianeni hetê yitiqa-

ti ra zaf bariyê. Ni, yitiqatê xo heni eve **Xıziri** anê ke yi qe ğem u ğeyalê xora san u sodır nêzerzenê, çımê xo mal u mülkê na dina de nêbeno, raa **Xıziri** de hiştirê çımê dine nêbirrinê, piştigê dide pê cênê nêverdanê ra, aqıl u fikirê xora yi nêvecenê. Morde-mi ke nia zere u can ra vengê **Xıziri** da, beno ke wo ki rocê yeno comerdiye nine erzeno terkiyê xo cêno sono.

Na mevzuati sero taê misalu biderime.

Tornê Dewrês Dili Bava Hesên⁵⁷, na mevzuatê khalikê xo marê nia qesey keno:

“Nejdiyê Qızılbeli de hêgay estê. **Dewrês Sileman**, destê çênekanê xo cêno sono hêga. Hêga de gurino. Eke qefelino tenê cê birreno, xorê nise-no ro ke araşıyo. **Wayır** yeno ni viri, no kuyno pıra vengê **wayır** dano. **Xızır** mormeki de haşt biyo, reseno cı, nira vano,

-**Dewrês Sileman! Tı mîde yena nina?**

No xo erzeno linganê **Astorê Qiri** vano,

-Ez tode yenu!

Xızır, boziyê **Dewrês Silemani** de pêcêno, erzeno terkiyê **Qiri** beno raşt. Sono, bovera **Hêgaê Tuziki** de kuyno ra şüye. Çênêkê **Dewrês Silemani** wena çiçek benê, ni piyê xo dima berbenê.

Dewrês Sileman ke vengê çêneku hesneno, xo çarneno qaytê çênekanê xo beno. **Xızır** hasarê ni beno vano,

-**Hêy wax hêy! Dewrês Sileman, destê to wena na dina ra nêbeno!**

Qirê xo dano vîndernaene, ni ano war. Çüya destê xo uca kuyno hard ra, saneno cı sono.”

Khurêsê Qızılbeli ke vengê **Heqi** danê, kılama heqiye de qalê na mevzuatê khalikê xo ki benê.

Ninera **Bava Hesên** nia vano,

“**Hewsê**⁵⁸ to verde ley

Tı nêbiya ke ramıt pê boni

eve dawul u zurney

To destê Khaliki guret

berd terkiyê Qiri⁵⁹ pêy

Şüya **Hêgaê Tuziki** ro berdenê tey

To nêvake, mîra têpia manenê vîleçewt u sey!”

Dewrês Silemani dime ra ki **Dewrês Khêkhil** keno ke **Xıziri** de şêro. Na mevzuatê di ki **Bava Rizaê Garşıye** mara va:

“**Dewrês Silemani** ra dime ki tornanê dira **Kêkê Dewrês Usıvi**, yani **Dewrês Khêkhil** Pelegoze de vengê **Heqi** dano. Cemat kenê sewe bena lete, cem zaf beno ğem. **Dewrês Khêkhil** sairo de pil

beno, kılame yi fek ra jê moreka tezba oncia ama. Bon pırr beno, cematogı zımenê. Xaftıla girıpiye ginena pıro, **Asparê Astorê Qiri** saneno kaleka boni. Çêrangê boni darino we, asmen de astari asenê.

Dewrês Khêkhil dosega xo sero roniste beno. Thamur vırane dero, hem cıneno, hem vano. No, dosega xo sero çutır ke ronisteo heni beno ra berz ke **Xıziri** de şêro. Destê cematogı nira nêbeno, ni pêcênê nêverdanê.”

Naca de ki uncia **Yitiqatê Dêsimi** ra jü xususo de bin yeno verê roşti. Made vanê “**Bavao ke vengê Heqi da, vist u çar sati hasarê xo nêbi beno sırr.**”

Dewrês Khêkhil bavao de nianen beno.

Jü misalo de bin biderime.

“**Xızır Khal Oli** ki erzeno terkiyê **Qirê** xo. **Khal Oli**, jüyo de Kılauşıaco. Ni, hezbeta de Kar-sanıcunê. Yitiqatê **Khal Oli** zaf bari biyo. Ni, san u sodır vengê **Xıziri** do. Rocê nia dano ke asparê tıro yeno. Mêse 'be mênena xo zor o tırra vindena ama na tıro asparê yeno. Guna ni 've na aspari yena, no cêreno **Xıziri** vero vano,

-Ya **Xızır**, ya **Xızır!** Nıka no aspar tırra ğız beno yeno war mîreno! Sala dı dest ro ver sanê!

Khal Oli duwa u reca keno, aspar tırra wes u war yeno cêr, astorê xo rameno lewê ni.

Yeno ke çı bêro eke **Bimbarek** 'be xuyo. **Xızır, Khal Oli** erzeno terkiyê **Qirê** xo, beno ğılê koy ser vano,

-**Tı ke merda mezela to yitka bo!**

Ca beli keno, ni ca verdano sono.

Khal Oli, waxtê rençberıye de mîreno. Ni, hardo de xam nêvênenê ke ni bicêrê tıro şêrê, cao ke **Xıziri** vato uca meyitê ni wedarê. Qayt benê ke nêbeno, wortê hêgaê reşti ra vêrenê sonê. Hêga lıngunê nine ver sono, meredino hard ra beno xırave. **Khal Oli** ke danê we cêrenê ra yenê, qayt benê ke hêga uncia biyo ra berz, tıvanê ke kes tıro nêşıyo.”

Cao ke no do we nacay ra “**Mezela Sıpiye**” vanê. Na mezele ki Qırđım dera, na ki jiarunê Dêrsımı rawa. **Mezela Sıpiye** ki **Xıziri** xorê mekan gureta, naca **Bimbarek** zaf amo diyaene. Namunê **Xıziri** ra “**Meymanê Mezela Sıpiye**” 'be “**Meymanê Khal Oli**” nira mendo.

Tornunê **Khal Oli** ra **Piyê Bıra Dergi** ke vengê **Heqi** dano, na mevzuatê khalikê xo kılame de nia ano ra zoni:

“Ez 'be to qırvanê yı linganu!”

Emso hewnê mı nino
 Meyilê mı **Meymanê Khalikê**⁶⁰ mı sero
 De bê, de bê qırvanê yi linganu!
 Na halê mı tora thalde nêbeno, verê çımano...
 (...)
 Ez 'be qırvanê yi linganu!
Khalikê mı veng dênê na perda⁶¹
Xızirê Khali ramitênê
binê xeyma wari
 Ez 'be to qırvanê qelbê paki!
 Na sate a sate kero,
 na çêver ma sero rakero!
 Ma bavokê kesi meverdo."

XIZIR BENO MEYMANÊ DÊSIMICU!

Meymanenia **Xıziri**, **Yitiqatê Dêsimi** de zaf cao de hewl dera. Kam nêwazeno ke **Xıziri** xorê meyman kero. Eve na sewda emrê zafine vêrdo ra. Wo ki, kam ke mınasiv diyo şıyo cırê biyo meyman. Namê pêruno, mevzuatê pêruno mordem nêşikino ke naca de binusno. Mordem ke qaytê nam u nisanunê **Xıziri** beno, namê taine şikino ke xo çım ra kero.

Namê taine ma cor dekerna. **Dewrê Sileman**, **Dewrê Khêkhul**, **Khal Oli**, **Ana Yemise**, **Aliyê Silemani**, **Aliyê Çholaxi**, **Pirê Xaniku**, **Khal Ferat**... Jê nine wena zafine şikinme ke bimarime. Ama na nuste de xora eve xo yenê worte, çıra reyna binusnime ke...

Tavi heto bin ra eve na namu ki nam u nisanê **Xıziri** benê sıxleti. Vacime, beno "**Meymanê Khal Ferati**", ya ki beno "**Meymanê Ana Yemise**". İyê ke koti ra ma desti, ma ni "**1001 Nam u Nisanê Xıziri**" de vati.

Ma wazenime ke naca de na xususê "**meymaniye**" ze tenê ser radime.

Meymaniye ka va, naede Wayır 've İسانی ra, ya ki eve qesa bine Heq 'be Quli ra resenê jüvini, jüvini vênênê. Barê meymaniye no dilego. Qul çıra wazeno ke **Heqê** xo bivêno? Tavi ke sevevê de xo esto... **Ana Pelguzare** jü duwa xode mara nia va: "**Phoştia xo dês mesane, rıjino! phoştia xo mordemê pili mesane, mirenno! phoştia xo Mihemedê Homete**⁶² sane, teyna wo baqiyo, wo maneno!" Ciavê yi dilegi na duwa de wedariyo...

Yitiqatê Dêsimi de meymaniya Xıziriya beyane Asma Xıziri dera. Çar heşti oncena. Coku Dêsim de **Rocê Xıziri** ki çar heşi onceno. Tavi ma xusus çımê "**Rocê Xıziri**" de hira nusnenime. İtka teyna nae vacim ke, **Yitiqatê Dêsimi de Xızır**, sarê Dêsimi rê pêro pia jü raê de meyman nêbiyo. Çê 'be

çê, ucağe 'be ucağe, aşire 've aşire no vurino. Ama pêruno ki na çar heşitu ra hêştö jü de xorê kerdo meyman. Guman benê cı ke **Xızır** uncia o waxt yinerê beno meyman⁶³ **Zobiya Asma Xıziri** ra halo de xususi de mevzuatê nianeni benê. Vacime, tenga quli bena **Xızır** reseno cı, ya ki **Xızır** yeno dılxê kokım u feqiru de qulê yimtan keno, ya ki mewziyo de bin beno...

Na xusus de ki wazenime ke dı misalu biderime.

"Mordemê sono rençbereni keno. No zaf qefelino tenê karê xo cê burmeno, yeno binê şıya viale de merredino ra ke araşıyo. No ke şıya viale de merredino ra xo vero vano,

-Ya **Xızır**, ya **Xızır**! Tı koti menda?

Xızır, **Qirê** xo rameno lewê ni vano,

-Çı wazena?

Mormek çingê serê xo beno, xo erzeno lıngunê **Qiri** vano,

-Ez zaf qefeliane coku mı veng da.

Vano,

-Ma tı qefelina, ezo kokım nêqefelinu? Rêna tenga to ke çinê biye 'Koti menda?' mevace!"

Na misalı ki marê **Bava Sayderi**⁶⁴ qesey kerd. Va ke,

"Dewrêso de zaf yitiqatın beno. **Wayır** cıra haşt biyo, iqrar do cı. Eke veng do lewe de hazır biyo.

Ciranê de na Dewrêşi beno. No piştigê ni de cêno vano,

-Tı san u sodır **Xıziri** vênena. Se beno, yira vace reê ki mıra biaso, ezı ki wazenu ke yide qesey kerı!

Dewrêso vano,

-Her mordem heqberê di nêvecino. Bilasevet xo meqefelne. Çıra xo kena guna?

Dewrêso se keno ke ciranê xo piştigê xoro nêano war. No, na sevda ra nêvêreno. Rocê nia, dı nia...

Dewrêso, qayt keno ke no ciranê xo dest ra nêxeleşino ra, isê ni **wayiri** ra gire dano. Rocê veng ni dano vano,

-Tı, meştê sipela ra so na pirdi ser, **Xızır** uca raştê to beno!

No, sodır sipela ra sono pirdi ser. Nia dano ke qılatiyê de mordemi veciya. Ni yenê pirdi sero resenê pê ke **Tirkê de Têrcaniyo**. No, qe guman nêbeno cı ke **Xıziro**, vêreno nira sono.

Dewrêso düri ra ninede nia dano, qayt beno ke ciranê xo vêrd pıra, no zirçeno vano,

-Ero! Wo **Xıziro** vêreno tora!

No xo çarneno ke ne **Xıziro**, ne ki **Tirkê**

Tercaniyo.

Cêreno ra yeno çê. Dewrêns vano,
-Wo **Xızır** bi! Tı çıra nêşiya ling u destanê di?
No vano,
-**Xızır**o ke kuno dılxê Tırkê Têrcani mirê
lazım niyo!”

XIZIRI ÇİM DE CÊNI U CIAMERD JÜYO, COKU WO BİYO MEYNANÊ ANA YEMİSE!

Yitiqatê Dêsimi de caê cêniyu xo 'be xo jü mevzuato. Ma naca de tenê qalê cêniyu sero vînde-nime, yirtibatê xo **Xızır**i de ki esto, ama heni hira ki ra nêbenime. Newazenime ke vatena na nusti bıvuriyo.

Dêsim de wayıro jü ki **Khurêso**. **Khurêsi** ki eve **Weriya Khurêsi** 'be **Xortê/ Masumê Khurêsi** ra yeno meydan. **Weriya Khurêsi dılxê cêniye dera.**

Jü ki **Yitiqatê Dêsimi** de her çê jü wayırê xo esto. **Wayırê çêi en jêde dılxê cêniye derê.**

Yivadet de ki no heni ro. Pia yivadet kenê, pia nisenê ro, pia vazenê ra. Bavay ke estê, Ana'yi ki estê. Tavi ke ciamerdu 'be cêniyu ra têdust de niyê, ama caê cêniyu hundê cêra ki niyo.

Teyna azê **Khurêsunê Qızılbeli** ra **Ana Sultane, Ana Fidane, Ana Cewaire** her kes zano. **Ana Fidane** maa **Bava Rızâê Garşiyewa**. **Bava Rızay** mara va ke “**Ez na duwau pêro maa xora musane.**”

Ma 'be xo ki san u sodır lewê **Ana Pelguzare** de bime. **Thamurê** dae karolê dae sero dês ra dardekae bi. Her daim guretênê xo vırane şelpê dênê pıro xorê vengê **Heqi** dênê. Ma no eve çımu ra diyo, eve gosu ra hesno. Qe keşi lomey nêkerdenê, çutır cêniye tamur cınena, vengê **Heqi** dana nêvatenê. No fikir **Yitiqatê Dêsimi** rê zaf ters yeno.

Ma, namê **Ana Pê Pirdi** heşıame pê, **Bava Dewrêsi** ra na pers kerde.

Bava Dewrêsi mara va ke,

“**Ana Pê Pirdi** **Khurêsu** ra hezbeta **Usênu** rawa. Namê merdi '**Kêk**' bi çıra '**Beg**' vatêne. Milet naera vısıyenê pê. Nae vengê **Heqi** dênê, kuyenê, cemi gire dênê, qırvani kerdenê. Nia bavay ke çutır vengê **Heqi** danê, a ki heni biye. Cêniye biye ama namê **Heqi** sero bi, tavi mordem nêthawreno ke tawa vaco. Her ca de namê xo veciya bi. Çikê adri biye, sarê ma zaf qimetê dae zanıtenê.”

Ma va,

“**Bava!** Tı vanê '**Ana Pê Pirdi** jê bavau vengê **Heqi** dana.' Eceba made ke vengê **Heqi**

danê, ferqê cêni u ciamerdi jüvini ra esto ya ki çino?”

Va,

“Vengê **Heqi** daene de ferqê nine jüvini ra çino. **Kês nêzano ke Heq kami dero? Cêniyi dero, ciamerdi dero kam zano? Coku mordem nêşikino ke vaco 'Cêniye kama ke vengê Heqi do?' Na, Heqi rê wes nina.**”

Jê **Ana Pê Pirdi** wena made zaf cêni estê ke namê xo welatu de veciyo. Nine eve xo desti zafeteni ki lewê xode musnê. **Biyê dersedarê lacunê xo, çênunê xo; nınera bava u anaê hewli ki vetê.**

Ma nıka endi qal anime **Ana Yemise** ser. **Ana Yemise** **Taseniye** rawa. Jüya de **Bamasurıca**. Namê mêrdê xo **Bava Seydaliyo**. **Piyê Seydali** ki **Sey Kilo**.

Bava Hesenê Kolu vano ke,

“**Ana Yemise Rocê Xızır**i de vengê **Heqi** dana. **Bonê Taseniye** zimeno. Çelê zimustaniyo. Vara, puko serdo henen esto ke qe mevace. Na vengê **Heqi** daena **Ana Yemise** de, **verê dêsi de zela hengure roena vecina şivingê boni ser. Gırpiye gınena bon ro, cematogî vecinê tefer, nia danê ke Asparê Astorê Qırı ramito verê çeveri.** Her kesi eve xo çım no diyo. Cênike wortê xuyo **Heqi** vıraşto. Coku biyo **Meymanê** dae.”

Xızıri jü namê xo **Ana Yemise** ra, jü ki **Bonê Taseniye** ra gureto. Coku vanê “**Meymanê Ana Yemise**” ya ki “**Xızırê Bonê Taseniye.**”

Bamasurıcê Taseniye pirê taê **Khurêsicunê**. **Yitiqatê Dêsimi** de qe kes bêpir niyo. Tavi pirê **Bamasurunê Taseniye** ki estê; yê dine ki **Sey Sabuncê**.

XIZIR KUYNO DILXÊ FEQİRÜ 'BE KOKIMU, NİA DÊSİMICU YİMTAN KENO!

Yitiqatê Dêsimi de **Xızır** kuyno dılxê kokımu, feqıru, yeno **Dêsimicu** bêxebere keno yimtan. Mordemi ke qarekerê **Xızır**i nêqesna, no xusus zaf rengo de mühimo. Eke mordem qalê ni mebo wo taw no zaf kêmi yeno meydan. Ama nae ki vacime ke, ma na xusus de jü nuste ki nusnay bi.⁶⁵ Naca de tenê kılın cênime ra xo dest.

Na **Yitiqatê Dêsimi** de **Xızır** xo vurneno, kuno dılxê de feqiri, kokimi ke kes yi nas mekero. Yani qul ke qurnazo, qul ke baqılo; **Xızır** quli ra hazar reê jêde qurnazo, jêde baqılo. Xo heni vurneno ke kes yi dest ra mexeleşiyıo ra. Zaferi peyao.

Rocê caê de xaftila mordemi de vecino. Xora mordemi ke dilegê di berd hurendi yimtanê dira eve kare vecino; eke riyê xo cıra çarna, cırê wayır nêveciya ki endi weşıya xora xêr nêvênena...

Na sevet ra ke Dêsımıcı de ke xaftila feqirê vecino, ya ki kokimê vecino vişinê pê. **Xızır** yeno yine viri.

Çıra **Xızır** kuno dılxê feqiru 'be kokımu, jüyê de bini nêkuno? Tavi ke feqir 'be kokımu ra jü cemiyet de en jêde motacê destdaene coku. **Xızır** eve dılxê feqiru 'be kokımu ra yine temsil keno.

Peki, eke mordem feqiru 'be kokımu ra wayır nêveciya wo taw **Xızır** se keno? Naca tenê misalu biderime.

Ma, misali nusteo ke name dekerna uça hira nusnay.

Misalo jü de, bırao dewleti pariyê nun kokimê feqiri nêdano. No **Xızır** beno. **Xızır** adırê ni sayneno. Bırao bin şüane beno, feqir beno. No ano nunê xuyê huski kokımı de keno bare. **Xızır** ki nırê varneno. No beno dewleti.

Misalo bin de ki, mormek wayırê mal u muliyo, dewletiyo. Ni, malê xo perezno, pırç verê xode jê koy êştö pêsêr. Kokım amo, ni hevê pırç cı nêdo ke bero xorê puçıku kero. **Xızır** no kerdo hes verdo kou.

Misalu jü, Derê Balabanu ra misalê **Zeynelê Xırti** bi. Waxtê cüynu biyo. **Xızır**, kuyno dılxê kokimê de feqiri, yeno cuyin de lewê ni. Cıra xırmaçokê xo wazeno. No, **Xızır** nas nêkeno. Cıra riyê çarneno. Nia dano ke **Kokım** biyo vindi. Wo taw ferqındê qusırê xo beno. Na mevzuat ra têpia **Zeynelê Xırti** aqlê xo keno vindi, pêycö xo darde keno.

Misalo jü ki misalê des u dı Dêsımıcı bi. **Bava Bedri H. Tornêcengi** rê jü lawuke vata. Namê na lawuke "**Koê Jiwani**"o. Mevzuatê xo niaro: Des u dı sileciyê Dêsımıcı Estamol ra yenê. Eke resenê Trabzon, sonê xorê xanê de manenê. **Xızır**, dılxê feqirê kokımı de yeno na xan. Perê feqiri çinê, wayırê xani ni nêcêno zerre. Ni des u dı sileciyê Dêsımıcı kokımı vênênê, ama kes na feqiri vera nêveceno peru nêdano. Kês na **Khali** nas nêkeno. **Xızır Khal**, na xani binê çığı de verdano, têde naca de mirenê.⁶⁶

Yanê wo, fel u emelê Dêsımıcı eve kokımu 'be feqiru ra pêmêno. **Xızırê** Dêsımı ke nia feqiru 'be kokımu ser de şı, sarê Dêsımı vazeno ra çım keno ra di. Beliyo ke temelê xo na kulturê Dêsımıyo...

XIZIR, YITIQATE DESIMI DE MORDEMÊ SATA TENGO!

Namunê **Xızır** ra jü ki "**Mordemê Sata Teng**"o. **Yitiqatê Dêsımı** de qarakterê **Xızır** ra jü ki nao. Yani mordem ke gına tenge ro **Xızır** reseno cı. Wo her ca de hazır u nazıro. Mordemi ke zerre u can ra yitiqatê xo 've di ardo, tenga xode ke "**Ya Xızır!**" vaco no yirê besö. Düri u nejdi yirê çiyê niyo. A sata de reseno cı.

Barê na xususi ki nao ke, Xızır naca de xêlaso. Yani qulê xo tenge ra, çetine ra xelasneno ra. Coku namê diyo jü ki "**Xêlasê Xêlasu**"no.

Na hetê **Xızır** sero nêwazenime ke zaf vınderime. Xora no rınd zanino. Ama dı misalu ke biderime hetê folklori ra beno dewleti.

Misalo jü niaro:

Lawuka "**Sılê Feqiri**", hetê Erzıngani de eve namê "**Hewaê Sılê Qesabi**" ki nas bena. **Bava Sayderi** marê na hem vate, hem qesey kerde. Variantê xo ki zafê.

Mevzuatê xo niaro:

Silemani rê huske kenê. **Eskerê Osmanli** yeno ni dime ke pê cêrê berê. Kenê ke berê darde kerê. **Sileman** nine vera remeno. Esker ni dima nêvisino. Nanê ra ni dime, ni dormê hêgaê khewi de dasê suri fetelnenê. Wo haylemê xode ki, **Sileman** pay na khewê hêgay nêdano. Peyniye de no kuyno ra eskeri dest cênê benê.

No, vengä jiaru, diaru dano; vengä **Xızır** dano vano "**Mı na nehequ dest ra bicêrê.**" Variantto ke **Bava Sayder** vano, **Xızır** na variantte **Pirdê Kotire** de reseno **Silemani**.

Bava Sayder nia vano,

"**Pirdê Kotire** persena eve birro **Asparê Qiri** ramıt lewê mıro

Delibaşıyan⁶⁷ pers kerd

va '**Sılo! Bu kimdir?**'⁶⁸

Mı va '**Niyetten, bahttan çağırdım;**

Qıratlı Xızır!'⁶⁹

Kami ke zerrê **Xızırê** xo vıraştö, letê rae de nêmendo. **Sileman** mordemo de nianen biyo. **Eke ni finê dare, eve destê Xızır** binê lıngunê nide nun roeno, nun neverdano ke wo bixenekiyo. Esker ke nae vêneno, ni dare ra nanê ro rusnenê çê.

Misalo bini ki niaro:

Dêsım de rocê çığ yêno, taê tey manenê. **Khurêsu** ra kokıme ki lac u zamaê xo na çığ de

biyo. Kokim nêşikino ke vare nine sera berzo, tawa 'be destebra ni nina. **No thamurê xo cêno yeno çığı ser, hire sew u hire roci veng Heqi dano, "Xızır"** vano vêseno. No, vecino tenganiya Khurê-su de yeno.

No mewzuat koto kılamu. Variyantê xo zafê. Marê, **Rayber Bava Qız** vano:

"**Asparê Gedıgan** veciya

Sewlê xo da çar kosê dina

Mıno derdê xo cıra va

Duzgını 'be **Qırı** çarna

Zılfiqar sana ra çığ ser da

(...)

Buko! Hire rocu, hire sewi mı veng da

Xızır canseniko carê mıde resa

Qelv u zati biyê tamam

Urze bivêne xızmeta qırvanan!"

YITIQTATÊ DÊRSİMİ DE XIZIR

HEWN DE KÎ MORDEMİ DE KUNO YİRTİBAT!

Yitiqatê Dêrsimi de caê hewnu zaf mûhimo. **Sarê Dêrsimi** hewnu de wayırûnê **Dêrsimi** de kuno yirtibat, yinera mesajû cêno coku. Vacime, wayirê çê xo vêneno, wayirê de jiare vêneno, wayirê aşira xo vêneno, **Khurêşi**, **Xıziri**, **Duzgını** vêneno. Tavi wo taw qırvanê ki keno hazır.

Taê ki eke şî jiaru sero kuynê ra ke ala wayirê a jiare cıra se vano.

Mevzuato de nianen marê **Pirdo Sur** ra **Bava Ali** qesey kerd:

"**Sausên Beg** telva çewres mordemê xo sono **Kêmerê Duzgını**. **Duzgın** de ki goştê qırvanu sero danê pêro. No, mordemanê xora vano,

-Sima ke qırvani qedenay nine têsıra kerê, qırvanu heni cıra bare kerê!

Ni des u dî qırvanu kenê, **mıleti sanenê qamçi ver**, eke kerdî têsıra anê cıra qırvanu kenê vıla.

Sausên Beg ke kuno ra hewnê xo vêneno. Hewn de **Duzgın** cıra vano ke,

-Tı biya kam ke verganê mı sanena qamçi ver?

Sausên Beg beno hasar. Venga mordemanê xo dano. Rêna des u dî qırvanu dano kerdene, vano,

-Henî caverdê! xorê kami ke çî berd biberu! Henî cêreno ra yeno."

Tavi ke mewzuatê ma **Xızıro**. Coku ma no misalo coren da ke, mesele tenê zela bo. Ma xora wazenime ke **Xıziri** ra jû misal biderime.

"Tertelê Dêrsimi ra dime, zerrê jû dewrêse ma biyo serdın qe namê **Xıziri** xo viri nêano. Kuyo hiris u hêşt de ke Dêsim qırr kerdo, **Xızır** Dêsimucu rê wayır nêveciyo, tenge de nêrêsto. Fıkrê dewrêşi ra no vêneno.

Sewê, no dewrêse ma xorê hewnê vêneno. Hewn de, **Xızıro Khal Qırê** xo verê çêverê nide dano vındernaene. Nira vano,

-Tı çıra mı qe nêana xo viri?

Dewrêse vano,

-Eskerê Dewlete ke ma heni qırkerdime ke kerdime pak! Ma **Xızır** va vêsayme, ama tı tenganiya ma nêreşt!

Bimbarek, hurdemena harmanê xo semer-neno we ke pırrê dirvetiê. Vano,

-Tı nêvana, mı na dirvetiê harmanê xo koti ra gureti? Yine da sımara mı harmê xo êşti ver, da sımara mı harmê xo êşti ver na dirvetiê harmê mı yinera mendi! Ez xorê hundê pê şikiyane!

Dewrêse, se ke sodır beno hasar sono qırvana xo keno."

B-ROCÊ XIZIRI

Dêsim de hetê yitiqati ra asma zimustania wortene ra (*Tr.* Ocak), "**Asma Xıziri**" vanê. Na asme de **Rocê Xıziri** cênê, **Qırvana Xıziri** kenê, eve **Xıziri** pinê, miazû pocenê kenê vıla, sonê jiar u diaru ser coku namê **Xıziri** gureto.⁷⁰

Hesavê qeleme ra ke (Miladi) 13 va, hesavê made (Rumi) 1 vano. Eve na hesav 13'ê hesavê qeleme de **Asma Xıziri** kuna ra cı.

Na dina de çanda u çand mıleti ke estê, her jû wayirê de yitiqatêo. Her kes hundê xo yitiqatê xode veng **Heqê** xo dano. Ama her yitiqat de ki taê roci estê ke zaf qımet danê cı, na rocu de jêde veng **Heqi** danê. **İsewiyu de Gağand**, **Mıslımanu de Remezan** hetê yitiqati ra rocê qımetinê.

Yitiqatê Dêrsimi de ki rocê ke nia qımet danê cı estê. **Asma Xıziri** made ni rocu rawa. Na asme made asmunê binu ra raveria. Asma de jiar-giya. Dêsimıcı vanê "**Na asme de Xızır**, **Astorê Qırı** fino kay coku puk zaf beno, va zaf yeno."

Na asme de **Xızıro Khal** çar heşti vecino meymaniye. Yani qul 've **Heqi** ra jüvini vênênê. Niseno **Qırê** xo, kami de ke iqrar gire do, sono iqrarê xo sero yeno diyaene. Na asme de sarê ma tedarikê **Meymanê** xo vêneno, çimê xo raa dira perrenê. Her kes wazeno ke **Xıziri** xorê meyman kero, lınga **Qırê** di verê çêverê dinera kuyo. Na asme de eve **Xıziri** pienê. Heni kenê ke hatani ke **Xıziri** lınga **Qırê** xo verê çêverê dinera nêfiya, mevêro

meşêro. **Xızır** ke kami rê biyo meyman rızqê dine biyo zaf, çê dine biyo **Xanê Xıziri** bereketê xo nêbirriyo, sarê çêi xıraviye ra, xafîle ra sevekno.

Na asme de sarê çêi bo, der u ciran bo kes zerrê kesi xora nêverdano. Îyê ke jüvini ra here-daiyê, zerrê xo jüvini ra mendo yenê werê. Taê benê zerrewesi, benê rinerm. Ramaniya **Heqi** yena taine, dest danê feqir u fiqaru.

Îyê ke dîsmenê na asme de dîsmeneni xo vira kenê. Her kes qomê xorê, weretê xorê, sarê xorê, yelê xorê cêrenê "**Kokım**"i vero, cıra mıradu wazenê.

ROCÊ XIZIRI KEY CÊNÊ?

Tavi ke **Rocê Xıziri Asma Xıziri** dero, teyna hirê roci ki yeno guretene. Kam rocê xo kamci hêşt de cêno, nae xora çê xora bav u khalê xora zano. Ama mordem bese keno ke zobina ki bıkeru. Yani rocê xo, **Asma Xıziri** de kamci hêşte de ke wazenê şikinê ke bicêrê. Roce, gereke çar hêştunê **Asma Xıziri** ra jü de bêro hurendi.

Serba **Rocê Xıziri** kamci hêşt de ke kerd xo çım ra sêseme, çarseme, phoncseme roce cênê, yene ki qırvanu sare birnenê, miazu kenê vıla.

Serba **Rocê Xıziri** ki çar hêştî, çar yenê na hêştu kenê xo çım ra. Yanê xora ke **Asma Xıziri** yene ra hirê roci raveri sano cı, wo taw kunê ra cı rocê xo cênê. Eke yene ra ravêri hire roci **Rocê Xıziri** nêsono cı, wo taw na hêşt de roce nêcênê verdanê hêştê yira teptay.

Çutır ke ma va, sarê **Dêsimi** na xızmeta xo têde jü hêştê de nêkenê; ca 'be ca, geç 'be geç, aşire 'be aşire, ucağê 'be ucağê no vurino. Her kes, na çar hêştu ra jü keno ra xo çım ra, yide **Xızirê** xo viar-neno ra.

Asma Xıziri de na çar hêştu nia name kenê:

- Xıziro** Veren (Hêştu veren),
- Xıziro** Worteno Dıyen (Hêştu dıyen),
- Xıziro** Worteno Hirêen (Hêştu hirêen),
- Xıziro** Pêyen (Hêştu çaren).

Vacime, **Derê Balabanu** de **Rocê Xıziri** nia kenê bare, ama no cao de bin de vurino tavi:

- Xıziro** Veren; Demenu,
- Xıziro** Worteno Dıyen; Heyderu,
- Xıziro** Worteno Hirêen; Balabanu,
- Xıziro** Pêyen; sarê Tercani.

Naca vanê "**Rocê Xıziri, İnga jüye reseno Gucige, Gucige ra jü-dı rocu cêno.**"

Taseniye hetê **Pırdê Suri** dera. Her aşire ra naca çê esto. Naca mekanê **Bamasuruno**. Yitka **Rocê Xıziri** nia kenê bare:

- Xıziro** Veren; Demenu,
- Xıziro** Dıyen;?
- Xıziro** Worteno Hirêen; sarê **Taseniye** 'be **Balabanu**,
- Xıziro** Pêyen; çem ra bover hetê **Sansa** de taê **Xızirê** xo na pêyen de viarnenê ra.

Qızılbel mekanê **Khurêsuno**. Na dewe geçê **Qırdimi** de nejdiyê **Fême** dera. Naca, **Rocê Xıziri** **Worteno Dıyen** de cênê.

Hetê **Çayırliye** de, hetê **Erzingani** de ki taê **Asma Xıziri** de; hêştu veren de rocê, dıyen de rocê, hirêen de ki rocê roce cênê hêştu pêyen de ki qırvana xo kenê, miazê xo pocenê. **Bava Dewrês, Rocê Xıziri** nia cêno.

Taê nas u dosê maê hetê **Ovacığe** vanê "**Ma Xızirê** xo hêştu hirêen de anime hurendi."

DÊSIM DE ÇIRA ROCÊ XIZIRI PIYA NECENÊ, HER KES XORÊ HÊŞTE DE CÊNÊ?

Beno ke nıka taê wendoğê ma xora per-skenê, vanê "**Çıra Rocê Xıziri** pia nêcênê, her kes xorê hêştê de cia cênê?"

Ciabê na persi mordem şikino ki nia bıdero: **Kami** ke **Xızır** xorê kamci yene de kerdo meyman, na hêşt de ki rocê xo cênê, qırvana xo kenê. **Hardê Dersimi** de ki **Xızır** her çê rê, aşire rê, ucağê rê, dewe rê, cay rê zobina zobina hêştu de biyo meyman, coku qom u yelê ma pêro pia jü hêşt de **Rocê Xıziri** nêcênê.

Naca jü misalê bıderime:

Khurêsê Qızılbeli çıra **Rocê Xıziri** Hêştu Pêyen ra vurnenê Hêştu Dıyen?

Khurêsunê dewa **Qızılbeli Xızirê** xo boina hêştu pêyen de gureto. **Xızirê Khali**, iqraro ke do khalıkunê **Khurêsunê Qızılbeli** na hêşt de ardo hurendi. Wo, yenê hêştê çareni de amo **Qızılbel**, iqraro ke do yi sero vineto. Yine ki tedarikê **Meymanê** xo, no hêştu pêyen de diyo.

Sarê **Qızılbeli** ber be ber rêçe ramita, no qeyde ardo, resno **Dewrês Hesênê Deri**. **Dewrês Hesênê Deri** ki **Asma Xıziri** de thamur gureto xo dest, hiştiri çım de, piştigê **Xıziri** de gureto vato,

-De bê wayıro!.. De bê wayıro!..
yê xora nêkoto.

Eke beno yenê Hêştê Diyeni, Xızıro Khal Astorê Qırı rameno verê page, miradê Dewrês Heseni keno.

Naera tepia endi Qızılbel de Rocê Xızırı Hêšto Çharen de nêcênê, çarnenê Hêšto Diyen. Xızır, Dewrês Heseni ra tepia Hêšto Diyen de amo coku. Awa nawa hatan roca ewroene ki naca Xızırê xo na hêşt de viarnenê ra.

Misalo de bin Bamasurnê Taseniye ra bídime:

Bamasurê Taseniye Rocê Xızırı Hêšto Hirêen de cênê. Xızırı iqraro ke do dine, hêšto hirêen de yeno na iqrarê xo ser. Coku hem Bamasurê Taseniye hemi ki sarê dormê dine, yine de pia na hêşt de tedarikê Meymanê xo vênênê.

SEWA YENİ EVE XIZIRI PINÊ!

Asma Xızırı ke biye nejdi, Xızırı rê kamci male ke kenê qırvane, ae birnenê ra erzenê mereke, ya ki anê caê de ver kenê pırrê vasi. Heni kenê ke hatan ke waxtê qırvanu ame, mirdi buro ke qelew bo.

Wena ke roce nêgureto kunê ra cı çêu kenê pak, robar kenê kinc u kolunê xo şünê, ağwe kenê xoro, der u bertengu finê ta (rünê de, geji kenê). Her ca ke bi pak, karê xo ke da arê neketinê cı roca sêsemiye rocê xo cênê.

Hirê rocu cênê. phoncseme ke rocê xo kerd ra, nafa peleşinê cı tedarikê Meymanê xo vênênê. Asma Xızırı de Meyman sewa yeniye yeno, na sewe made zaf jiargewa. Sewa yeniye made, mavênê roca phoncsemi 'be roca yeni ye dera.

Sewa yeniye nia kenê:

-Verende ra sonê bırr. Torzên ya ki eve birrek dara de mazêne birnenê anê çê. Dare, çê de mıqerrem eve torzên tasenê. Na dare ra "Qıla Xızırı" vanê. Locine kenê hazır. Anê locine de Qıla Xızırı nanê pa, wena sonê cile. Na hatan sodır vêsena ke sala locine rınd sur bo. Sıpelaê sodırı de ke vaşti ra sala germe hazıra, herbi miazê xo erzenê binê saci.

-Sande ke Qıla Xızırı nê pa na vêsê, adırê naera "Tırramia Xızırı" vanê. Anê lapê ardu erzenê Tırramia Xızırı ser.

-Daniyu pocenê benê erzenê gomê mali, vanê "Mal u mul bizeriyo!"

-Ağwe pızıknenê zerrê çêi ra, vanê "Sarê çêi bizeriyo!"

-Çênêkê azebi 'be xortu ra na sewe bızêreku ancılı wenê. Yanê ni, a sewe qe ağwe nêsimenê,

zaf benê têsan ke ala hewnê xode destê kami ra ağwe simenê. Kami ke hewn de ağwe dê, henı zanê ke ni jüvini de zewecinê.⁷¹

Sewa yeniye eve na çi ki Xızırı pinê:

-Sande ardu nê xo rındek vicenê ro. Eve ni ardu sodır Miazê Xızırı pocenê. Elegaxo danê we, ardu xonça sero kenê ağme. Taê ki ardu kenê zerrê şiniye, uca kenê ağme. Nafa tira xo cênê ni ardu sero oncenê (kenê sera). Serê ardu beno duz u phan. Kês endi destê xo, ya ki çiyu de bin na ardu ra nênano. Anê dormê ninede çılı (mumi) nanê pa. Çand çılı benê bîbê ni qe çımu ver nêcênê, des çılı ki benê, vist çılı ki benê. Taê nine meydanê zerrı de, taê ki benê verê teberıku de nanê ro. Çılê nine vêsênê, na sewe hatan sodır uca manenê. Vanê "Xora ke Xızır marê bi meyman ya lapa destê xo nano ni ardu ra, ya ki linga Qırê xo nano pa!"

-Saci nanê adırı ser, den kenê zerrê saci. Ni zerrê saci de têv danê, hatan ke no xaşıya bi sur. Eke pêsa nira "Bızêreki" vanê. Nine ki kenê qabê, seri ki jê ardu kenê duz kenê binê aldani ra. Jê ardu bızêreku ra ki vanê "Xızır ke ame ya lapa destê xo nano pa, ya ki linga Qırê xo pa!"

-Taê ki bızêreku anê distari de rênê ra. Eke rêrd ra naera "Qawute" vanê. Qawute ki jê ardu 'be bızêreku ra kenê qabê, dorme de çılı nanê pa verê teberıku de danê virdernaene. Qawute de ki guman kenê ke Xızır lapa xo, ya ki linga Qırê xo nano pa.

-Boa qawute zaf wes vecina. Vanê "Bowa qawute hem sona merdu, hem sona meleku!" Taê ki vanê "Xızır boa dae onceno, vecino yeno!"

Ca be ca bavay, na sewe de çê xode qawute nêpocenê, eve qawute Xızırı nêpinê, vanê "Gunawa!" Çıra gunawa? Ma rınd raê sebebê ni ser nêberde.

-Teniya locine (qurım) benê çarçê rayê kenê, çarçê dormê çêi kenê, vanê "Xızır ke ame, linga Qırê xo naca de vecina!"

Çımê qom u yelê ma na sewe rae ra perrenê. Hiştir çım de, meyilê xo Meymani dero. Berbenê cêrenê Xızırı vero, duwa u reca kenê, vengax Heqı danê, kenê sodır.

Vacime Bava Sayder kılama heqıye de nia cêreno Xızırı vero:

"Ela dest u selpê na thamuri Şıyo ro 'be ewro vengê na Xızırı! Xızır, tı mordemo de comerda Mêkan de ma bia ra xo viri!"

ROCA YENIYE MIAZU POCENÊ, QIRVANU KENÊ.

Roca yeniye, sîpelaê sodîri de, wena ke zer-reqê tiji nêêştô hewn ra benê hasar. Kami ke eve ardu **Xızır** piyo sonê qaytê ardu benê, kami ke eve qawute 'be bîzêreku ra piyo yi ki sonê nînde nia danê, kami ke teniya locine êşta dormê çêi 'be rau ser sonê qaytê nae ki benê ke ala thawa linga **Astorê Qiri** ya ki lapa **Xızır** nînde asena nêasena. Xora ke resmê linga **Qiri** 'be lapa **Xızır** ke nînde veciyo zaf benê sa, yenê ke bîperrê. Hayleme kuno wortê der u cîranu, qîrvani benê zafi. Uyo ke jû qîrvane vad kerda dî sarebîrneno, uyo ke vasn vad kerdo vîstera sare bîrneno.

Xora ke raştê resmê lape 'be linga astori nêbi, wo taw kami ke rew ra nêtê xode ke çî qîrvanê rê gureto yi sare bîrnênê. Ardê ke san ra dorme de çîli nê pa, nîne anê pê **Miazê Xızır** pocenê. Qawute ki ya sekîr ya ki hemgên sanenê pê, xorê wenê.

Miaz ke pêsa, qîrvane ke kerde hurdi, benê qedê der u cîranunê xo cîra kenê vîla.

Çênêkê azebi 'be xortu ra, **Miazê Xızır** benê serê sivingê boni de nanê ro. Qîlançike ke miaz guret kamci çêi sero fîr da şîye, vanê "**Qederê xo uca ra beno ra, wo çê ra zewecinê!**"

Qîrvane xo ke sare bîrnê, destê xo cînenê gonîa qîrvane ra, lapa xo benê hetê teferi de nanê çêverê boni ra, ya ki dêsê boni ra. Vanê "**Dina de ke tîfan bi, ya ki tenge ke biye, Xızır nia dano çêver u dêsê kami ra ke gonîa qîrvane (gonîa qîrvane ra resmê lape) ke diye verende reseno tenga dine.**"

Taê qîrvana xo benê jiar u diaru sero kenê. Tasekiye de qîrvanu benê **Çê Ana Yemise** de kenê, sande ki naca vengê **Heqî** danê.

Eve na hal **Dêsim** de **Rocê Xızır** vêreno ra sono.

¹Na qesa ma xora yemîş nêkenime. Sarê Dêsimi yitiqatê xora ya "**Yitiqatê Dêsimi**" ya ki "**Yitiqatê Kîrmancîye**" xo 'be xo vanu.

²**PİR**, Sayî 3, **XIZIRO KHAL** (Za.),/ **BOZATLI HIZIR** (Ti.), Munzir COMERD.

³Prof. D. Muharem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, Boğaziçi Yayınları, s.30-31-32.

⁴M. Zahir Kayan, **Siyabend û Xecê**, Özgür Ülke, 14 Temmuz 1994 perşembe.

⁵Namê ni ocağû 'be zonê xo nia ro: **Khurêsu** (Za.), **Dewrêş Cemalu** (Za.), **Dewrêş Gewru** (Za.), **Sey Sabunu** (Za.), **Bamasuru** (Za.), **Şêx Hemedu** (Za.), **Ali Abbasu** (Za.), **Yimam Zeynelu** (Za.), **Axuçanu** (Kı.), **Sarı Saltıku** (Tı.), **Üryan Xızır** (Tı.), **Pir Sultanu** (Tı.). Beno ke zon de mîntıqa 'be mîntıqa, çê 'be çê ferq kenê. Vacime jû mîntıqa de kamci zon jede qesey bi, jû ke gma wortê nînero ki tesîrê nînde maneno.

⁶Çîra en jêde **Khurêsu** dest derê? Tavi ke sevevê xo zafê. Ama jû esto ke **Khurêsu** 'be xo sîxletê, coku yîmkano de nîanen koto ra yîne dest.

Desudî hezbetê nîne estê ke nînera taê tek tek Ocağunê binu ra bile zaf yenê. Hezbetê **Khurêsu** nayê: **Qajiyu**, **Hesenu**, **Gulu**, **Mewaliyu**, **Usênu**, **Çîtu**, **Şixu**, **Hemu**, **Silemanu**, **Aliyu**, **Khalîyu** 'be **Kudu**.

⁷**Bava Hesênê Kolu** (**Hasan Eroğlu**), **Khurêsu** ra hezbeta **Şixu** rao. Tornê **İsmailê Dewrêşiyê**. Nînera "**Çê Dewrêşê Murîzîmî**" vanê. **Khalîkê Bava Hesênî** hetê **Mamekiye** de "**Paga Budi**" raê. **Bava Hesên** **Almanya** de guriya, **Almanya** de bîrriya ra taqaut. Nejdîyê **Cimine** de dewa **Kani Efendi Çiftlîği** de mandenê. Serrê xo nejdîyê 75 bi. Gege amenê **Almanya** şîyenê. Qelwê xora pêrsan bi. **Rocê Xızır** de roca phonsemiye, 18.01.1996'de **Avusturya**- **Viyana** de krîzi guret, şî heqîya xo ser. Mezela xo dewa dîde **Kani Efendi Çiftlîği** dera.

⁸H. Tornêcengi, **Wuşênê Tikmeyî**, **Berhem**, **Haziran** 1989/ 5, **İsveç**, s. 45.

⁹**Başköylü Hasan Efendi, Varlıgın Doğuşu**, Yazan: **Pir Sultan Özcan**, **Anadolu Matbaası**, s. 239.

¹⁰**Serdar**, Kasetê vengi eve name "**Welat**", **Temur Muzik**, **Köln**.

¹¹**Bava Dewrêş** (70) **Çê Rayberê Çholaxu** rao; **Tornê Dewrêş Hemediyê**; **Lacê Sey Mistefayo**. **Khurêsu** ra hezbeta **Usênu** rao. **Khalîkê Bava Dewrêşî Zerrê Dersim** ra amê **Goncuku**; nîka ki nejdîyê **Cimine** de dewa **Sülaymaniye** de maneno.

¹²**Bava Rıza** (65) (1995), **Garşîye** ra **Tornê Dewrêş Hesênê Deriyo**. **Khurêsu** ra hezbeta **Qajiyu** rao. Jû dewa de **Erzingani** de maneno.

¹³Ma na beyite hirê bavaunê **Qızılbelî** ra dê arê, tek jû **Bava Rızay** de mîsra diine esta.

¹⁴**Yitiqatê Dêsimi** de "**Aspar**" teyna **Xızır** ra nêvacino. Wena **Duzgîni** ra ki vanê, **Wayîrê Jiar u Diaru** ra ki vanê. Ni pêro yitiqatê made **asparê** coku.

¹⁵**Qosan**: Koê de mao jiargeo. **Mekanê Xızırîyo**. **Mavenê Pilemuriye** 'be **Tercani** de maneno.

¹⁶**Bağîre**: No ki koê de mao jiargeo. **Namê xuyo jû ki "Bağîra Sîpiye"** wa. **Mekanê Xızırîyo**.

¹⁷"**Alçak**" qesa de **Tırkiya**. **Barê** na qesa made "**cêr**" o.

¹⁸"**Bozatlî**" qesa de **Tırkiya**, made yena barê "**Asparê Astorê Qiri**".

¹⁹**Dewrêş Sileman**: **Khurêşico**. **Lacê Dewrêş Dawutî**, **tornê Dewrêş Eylasiyo**. **Khalîkê Khurêşicunê Qızılbelîyo**. **Dewa Khurêşu** ra amo **Qızılbel** de ca gureto. **Xızır** cîrê zaf biyo meyman. **Dewrêş Silemani**, **Yitiqatê Dêsimi** zaf raveri berdo; kerdo hira, kerdo dewleti. **Tornê di**, wena ki rêça na **Khalîkê** xora nêvecinê. **Mordem** ke qaytê vatena **tornunê di** beno, **Dewrêş Sileman** hama hama **phonc sey sere naêra** raveri emrê xo vîarno ra. **Hewşê xo Qızılbel** dero.

²⁰**Dewrêş Mistefa**: **Khalîkê de Khurêşicunê Qızılbelîyo**. **Xızır** cîrê zaf biyo meyman.

²¹**Naca** de kam 'ke vengê **Heqî** dano tavi 'ke "**khalîk**"ê xo dekemenê.

²²**Çhar Bîray**: Ni **Kuresicê**. **Çhar bîraê** ke en verên de amê **Qızılbel** yiyê. **Namê nîne**: **Dewrêş Sileman**, **Dewrêş Usiv**, **Dewrêş Qemer**, **Dewrêş Mamudxano**. **Nîne Eskerê Evdîl Musay** de zaf dopêro. **Xızır** ni çaremîne rê zaf biyo meyman.

²³**Pîrê Xanîku**: **Khurêşico**. **Lacê Dewrêş Eylasiyo**. **Dedê(apê) Dewrêş Silemanê Qızılbelîyo**. **Zaf kîrametî vetê**. **Hewşê xo nêjdîyê Tîzvazî** dero. **Sarê** na dormî zaf sono ser.

²⁴**Dewrêş Qemer**: **Khurêşicunê Qızılbelî** rao. **Kîramete** de kes **Dewrêş Qemerî** nêreştô. **Yemen** de êştô **fîrîne**. Ni **Tîrkê** de **Axpasorî** xode wonto berdo **zerrê fîrîne**. **Adîr** 'ke sera sono **fîrîne** ra **vecino** ke **zîmela** xo **cemed gureto**. **Coku namê xuyo jû ki "Dewrêş Qemerê Yemenî"** yo. "**Vergê Kuresî**" qe cîra nêvîsiyê **boina yide feteliyê**. **Xızır** cîrê zaf biyo meyman.

²⁵**Ana Yemise**: **Bamasurîca**. **Dewa Tasekiye** rawa. **Vengê Heqî** do **Xızır** cîrê biyo meyman. **Ma caê Xızırî** 'be **Ana Yemise** de no mesele hira guret ra qo dest. **Eke wazenê uca** de nia dê.

²⁶**Mezela Sîpiye**: **Qırdîm** de jû jiara de mawa. **Mezela Khal Oliyî**. **Naca mekanê de Xızırîyo**.

²⁷**Khal Oliyî**: **Kılauşîaico**. Ni hezbeta de **Karsancunê**. **Yitiqatê Khal Oliyî** zaf bari biyo. **Xızırî Khal** cîrê biyo meyman. **Mezela Khal Oliyî rê "Mezela Sîpiye"** vanê. **Mekanê Xızırîyo**.

²⁸**Qızılbel**: **Nejdîyê Fême** de jû dewa **Khurêşicuna**. **Naca Qırdîmî** sero yeno **mardene**. **Khurêsu** ra en verên de, **Dewrêş Silemani** 'be **bîraunê** xora amo **naca** de ca gureto. **Hardo** de **jiargwo**. **Mekanê Xızırîyo**.

29 **Dewrês Usivê Tozilce:** Khurêsico. Dewa Tozilce rao. Khurêsê Tozilce, Qızılbeli 'be Tizvazi jü adır sera biyê cia. Ni khalıku de resenê jüvini. **Dewrês Usiv** zaf nas beno. **Xızır** cırê biyo meyman.

30 **Dewrês Ali:** Qızılbel ra lacê **Dewrês Silemaniyo**. **Xızır** cırê zaf beno meyman.

31 **Dewrês Khakıl:** Qızılbel ra lacê **Dewrês Aliyo**.

32 **Zargovıt:** No, lewê **Kêmerê Duzgıni** de cao de jiargeo. Mekanê **Xızırıyo**, **Khurêsıyo**, **Duzgıniyo**. **Yitiqatê Dersimi** de, caê Zargovıti hundê **Kêmerê Duzgıni** cao de hewl dero. **Duzgıni** naca çelê zimistanı de mal çereno. Saboka xo ke na kamci dare ro velg biyo kêwe mali werdo.

33 **Dewrês Khêkhıl:** No ki khalıkê de Qızılbelcıkuno. Şairo de pil biyo. Vist u çar sati qe cê nêbımo vengê **Heqı** do. Perdı ardê werê, kılamê heqıye ardê werê. Kılama Qızılbelia ke jê şıiria, pê vengê **Heqı** danê **Dewrês Khêkhıl** ra menda. Tavi kamci bavaê Qızılbeli ke vengê **Heqı** da, ravetê xora çıye ki wo besteno pa.

Dewrês Khêkhıl, **Eskerê Evdil Musay** de zaf dopêro. Yına zaf kerdo ke **Dewrês Khêkhıl** bikisê, ama **Xızır** cırê wayır vecıyo, **Duzgın** cırê wayır vecıyo. **Xızır**, **Dewrês Khêkhıl** re ki biyo meyman.

34 **Hewsê Qızılbeli:** Qızılbel de **Hewsê Dewrês Silemaniyo**. **Hews**, binê jü vialê dero. **Xızır** ke amo meymaniya **Dewrês Silemani**, **Qırê** xo ardo na vialê ra gire do. **Dewrês Silemani** weşiyê xo kerdê, vato "**Mı binê na vialê de wedarê.**" **Hewsê Qızılbeli** cao de jiargeo. **Gonia** qırvanu naca qe jüya nêbena. Jü yeno jü sono. Kam nêamo ke naca? **Xelil Begê Fême** nêvana, **Hesen Efendiyê Baskoye** nêvana, **Davut Sulari** nêvana...

35 **Dewrês Hesenê Deri:** Khalıkê de Qızılbelcıkuno. **Khurêsico**. **Bava Rıza** tornê di beno. **Xızırı** iqrar do **Dewrês Hesenı**, her sere iqrarê xo sero amo diyaene.

36 **Khal Ferat:** Areyico. Emrê xo tawê **Khurêsi** de viarno ra. **Raybere** ni diya ci. **Kıramete** veta, pê moru mertegi wontê.

37 **Aliyê Çolaxi:** "**Çolaxê Aliyê Hesenı**" ki vanê. Çuliye de vındenê. **Hesen Ağa** ya piyo ya khalıko. Ni ki khalıkê **Balabanu** raê. **Gola Bağır** de **Xızırı** rê beno meyman.

38 **Yıxır Gol:** **Mavenê Derê Balabanu** 'be hetê **Çayırliye** de jü golo. **Naca** jıara. **Astorê Xızırı** na gol de vênênê. **Qe** thal nêmaneno. **Zaf** yenê nacay ser.

39 **Golê Xızırı:** **Derê Balabanu** de jü golo. **Binê** na goli de suke vênênê, **Xızırı** vênênê. **Cao** de jiargeo.

40 "**Qıratlı**" letê **Tırkiya**. **Made** barê xo "**Asparê Astorê Qırı**"yo.

41 **Sıpela:** **Jüyo** ke kincê sipi kerdı pay yira vanê. **Made**, cênika ke fistanı sur, qazaxa sure, miltana sure, puçê surı kerdı pay wortê suru de biye vındi nağaêra "**cênika surellê**" vanê. **Xızırı** ki tede sipe keno pay, coku "**sıpela**" vanê. **Tavi** no teyna serva **Xızırı** nêvacino. **Her** wayırı ra ki "**sıpela**" vanê.

42 **Bonê Taseniye:** "**Taseniye**" hetê **Pırdê Suri** de jü dewa. **Dewlete** namê nacay kerdo "**Gökçekonak**". **Khalıkê** **Bamasurunê** **Taseniye** ke **Muxındiye** ra amê naca no bon vıraşto. **Paga** xo wena **paurawa**. **Xızır** na bon de zaf biyo meyman. **No** ki jıarunê marao.

43 **Pırdı Sur:** **Hetê Pilemuriye** de namê caêwo. **Dewlete** naca ra "**Kırmızıköprü**" vana.

44 **Çewlıge:** **Cao** ke vas u velg beno kêwe, mal tede çereno ucay ra vanê.

45 **Astorı Qıro Dıme Heneyın:** **No** namê **Astorê Xızırı** sarê hetê **Ovacıxe** ra ma doarê.

46 **Munzir Comerd,** **Bava Hesenê Kolu Vengê Heqı Dano**, **Berhem**, 6-7, **Ankara**, s. 91.

47 "**Eylemiş**" (**Eylen**), qesa de **Tırkiya**. **Made** barê xo "**vınde**"wa.

48 "**Dırnax**" (tırmak) qesa de **Tırkiya**. **Made** barê xo "**nenig**"o.

49 **Hewso** ke qalê ci beno **Hewsê Dewrês Silemaniyo**.

50 **Xalıka Güllüzare**(60)(1995). **Derê Balabanu** rawa. **Nıka Almanya** de birrıya ra taqaut, naca ki manenê.

51 **Hesen Efendiyê Baskoye:** **Khurêsico**. **Hezbeta Kudu** rao. 1973 de şı heqıya xo ser. **Kêmerê Duzgıni**, **Yıxır Gol**, **Heniyo Pil** sero eve seru vıneto, xızmete da. **Zaf** zanıtog biyo. **Emrê** xo do raa heqıye. **Sarê** hetê **Erzıngan** u **Pilemuriye** çım de peygamberê na zamani biyo. "**Hesen Efendi**" ke va naca kam nas nêkeno ke?

52 **Başköylü Hasan Efendi**, (a.g.e.) s. 277.

53 "**Heniyo Pil**" hetê **Derê Balabanu** de nejdıyê **Şeneke** dero. **Naca** de **hard** ra ağwa de hewle zêna. **Nejdıyê** na çımê ağwe de hewsê de jü zati esto. **Kamo**, ewro endi kes nêzano. **Ama** sero qılauzu vênênê. **Na** serunê pâyenu sarê ma salatê ci biyo, **zaf** yenê ser. **Naca** ki jıarunê marao.

54 **Naçıka Zerifa** (50)(1995), **Sansa rawa**, **nıka Almanya** de manena.

55 **Tıja Sodrı**, **Amor:3**, **Gola Xamırpêti**, **K.Xamırpêti**, p.8.

56 **Qayt bê:** **Berhem**, **Haziran** 1989/ 5, **İşveç**, s. 45.

57 **Bava Hesen**(65)(1995), **Qızılbel** ra **Tornê Dewrês Dılıyo**. **Khurêsu** ra **hezbeta Qajıyu** rao. **Ebe** xo nejdıyê **Erzıngani** de jü dewe de maneno

58 **Naca** de qalê **Hewsê Dewrês Silemani** beno.

59 **Naca** de **bava "Kımet"** vano. **Kımet** astorê **Duzgıniyo**. **Qızılbel** de **Duzgın** 'be **Xızırı** ra gege têsera cia nêbenê, **kuyne** têworte. **Coku** ma **naca** de **hurendia "Kımet"** de "**Qır**" nusna. **Xora** mevzuatı ki **naca** de **Xızırı** sero qesey kerdênê.

60 **Xızırı** ra vano. **Namê** de **Xızırıyo**.

61 **Perda:** **Eke** vengê **Heqı** danê eve qeydeyê **thamur cınênê**, **pê** na **melodiya thamuri kulama heqıye vanê**. **Na** **perdewa**. **Naca** de qalê **perda khalıkê** xo beno.

62 **Mıhemedê Homete;** **Heqı** ra vanê, jü ki **Tıji** ra vanê. **Tıji** ki donu jüde **Heqa**. **Made** nia vênênê.

63 **Hındukuş** de yitiqatê sarê **Qalaşı** de ki **Wayırê** esto ke asparo. **Namê** ni "**Balumain**". **No** ki her sere **Asma Gağandı** de beno meymanê na miletı. **Yi** ki cêrenê ni vero, **astorê** ni vero cırê qırvanu kenê. **Çutır** ke **Xızırê Dêsimi** xorê golu mêkan cêno, **temasê Balumainı** ki ağwe de esto. **Tenê** sono ra **Yitiqatê Dêsimi** coku naca de nusnenime. **Qayt bê:** **Karl Jettmar**, **Die Religionen des Hindukusch**, Verlag W. Kohlhammer.

64 **Bava Sayder** (75)(1995), **Mazra Dewrêsi** ra lacê **Bava Eylası**, **Tornê Dewrês Murtezayo**. **Khurêsu** ra **hezbeta Qajıyu** rao. **Nıka** zerrê **Erzıngani** de maneno.

65 **PIR**, **Sayı 5**, **Yitiqatê Dêsimi** de **CENET** u **CENEME ÇİNO**, **Munzir COMERD**.

66 **Mustafa Düzgün**, **Dersim Türküleri**, **Taê Lawukê Dersimi**, **Berhem** **Yayınları**, **Ankara**, **Koê Jıwani**, **Vatox: Bava Bedri**, **Areker: H.Tornecengi**, s. 293.

67 **Delibaşıyan:** **Tırkiya**. **Raşa** xo "**Delibaşı**"yo. **Naca** de qonutanê **eskeru** ra vano.

68 **Sılo** bu kimdir?: **Tırki** pers kerdo. **Zonê** made "**Sılo, no kamo?**"

69 **Niyetten**, **bahttan çağırdım;** **Qıratlı(Kıratlı) Xızırı(Hızırdrı):** **Tırkiyo**. **Zonê** made "**Mı zerre u bexte ra veng da; Asparê Astorê Qırıyo, Xızırı!**"

70 **Made**, taê asmi jê "**Asma Xızırı**" namê xo karo ke a asme de kenê na kari ra cênê. **Taê** asmi ki, **rustım** u **yitiqato** ke a asme de beno **nine** ra cênê.

Vacime ke:

Asma amnania verene ra (Tr. **Haziran**), "**Asma Vaşturiya Cewi**" vanê. **Na** asme de sanenê ci **cewu cınênê** coku.

Asma paızia wortene ra (Tr. **Ekim**), "**Asma Kêlverdani**" vanê. **Na** asme de ki **kêlu verdanê** mali, **mal** berê xo cêno coku.

Asma zimistanı verene ra (Tr. **Aralık**), "**Asma Gağandı**" vanê. **Na** asme de ki **rustım** **Gağandı** anê **huredi** coku.

71 **Sarê Asuru** de ki **yitiqato** de **nıanen** esto. **Naca** de **teyna wazenu** ke **zaf** kılın qalê **yitiqatê Asuru** bine. **Yinede** ki **hirê roci roce** ra **tapıa**, **azevê** xo ağwe nêsimenê ke **hewn** de **kam ağwe dano** ci, **adetê dinede** ki **iye** ke **jüvini** **dest** ra **her** kes **simenê inam** kenê ke **jüvini** cênê. **Qayt bê:** **Surma Hanım**, **NİNOVA'NIN YAKARIŞI**, **Avesta Yayınları**, s.29-30 (**Oruç zamanı** halkın uyduğu **gelenekler**).

İnternet de Pelga Memê Koêkorta:

Pela Çê Mı

<http://www.geocities.com/Athens/Acropolis/8944>

Dersim İnanıcı'nda HIZIR

(ASPARÊ ASTORÊ QIRI/ BOZAT'IN SÜVARİSİ)

Yalnız Çarekli Aşiret Tanrısı Değil, Bütün Dünyanıdır!

Her Yerde Hazır ve Nazırdır!

Dara Düşenin Dostu ve Kurtarıcılar Kurtarıcısıdır!

Yoksulların, Yaşlıların ve Kimsesizlerin Babasıdır!

ONUN RESMİ MEKÂNI: BAZI DERSİM GÖLLERİDİR!

Her Yıl "Hızır Ayı" Geldiğinde Dersimlileri Ziyaret Etmektedir!

Munzir COMERD

Dersimlilerin Alevi olduğu aşikârdır. Zaten bunu tartışma konusu yapan da yok. Ama bu halkın bazı inançları var ki, üstü örtülü olduğundan şu son yıllara dek gizemini korumuşlardır. Bunları Alevilikle açıklamaya kalkışanlar bu işin içinden çıkamadılar. Kimisi de, bir daha bahsi geçmesin diye bunların üstünü örtmeye çalıştı. İşte söz konusu bu inançlardan biri de **Hızır**'dır.

Bu insanların inancını incelediğimizde, görüyoruz ki ininç dünyaları yalnız **Hızır**'la sınırlı değil. Kapsamı bugüne değin bilinenden daha da zengin. **Hızır**'ın yanında **Duzgın**¹, **Duzgın**'ın **Askerleri**² (Eskêrê Duzgini), **Khures**³, ev ve aile tanrısı⁴ (wayirê çêi), hayvanlar tanrısı⁵ (wayirê mali), kutsal yer ve yatır tanrıları (wayirê jiar u diaru), aşiret tanrıları (wayirê aşiru), ocak ve bava tanrıları (wayirê bavau), **Evdıl Musa**⁶, **Evdıl Musa'nın Askerleri**⁷ (Eskêrê Evdıl Musai)... gibi daha birçok motif sayabiliriz.

Dersimlilerin Alevi olmalarına rağmen, diğer Alevilerde olmayan yukarıda bazılarını saydığımız türden inançlarının tümüne birden "**Dersim İnanıcı**"⁸ diyoruz. Bunlardan bir kısmına bundan önceki yazılarımızda eğilmişik. Söz konusu bu yazılarda yer yer, az da olsa **Hızır**'dan söz edildi. Hatta, sadece **Hızır**'ı kapsayan kısa bir yazı da kaleme aldık.⁹ Ama hiç kuşkusuz bunların hepsi de **Hızır**'ı açıklamak için çok yetersizdi. Bu eksikliği gidermek için Dersim folklorunun ışığında, **Hızır**'ın **Dersim İnanıcı**'ndaki konumunu bütün boyutlarıyla ayrıntılı olarak burada irdelemek istiyoruz.

Dersim İnanıcı'ndan söz edildiğinde, ilkin **Hızır**'ın adı gelir akla tabii. Bunu ilk saptayan yalnız biz değiliz, bizden önce de bu yönde görüşlerini açıklayanlar var. Üstelik bunlar yalnız Dersimli de değil. Yabancıardan tutun da devlet görevlilerine kadar daha birçok kişinin adı var bu fikrin ardında.

Bunun nedeni, **Hızır**'ın **Dersim İnanıcı**'ndaki etkisi ve ağırlığıdır. Ve hiç çekinmeden büyük bir gönül rahatlığıyla söyleyelim ki, bu gerçek yabancılar da yansıyor elbette. Yani bu onların gözünden de kaçmıyor. Ama bu arada **Hızır**'ın Asya kıtasındaki ünü de unutulmamalı. Dersim halkından başka, daha birçok halkın inanç, kültür ve mitolojilerinde **Hızır**'ın adını saptamak mümkün.

Anadolu'da Dersimlilerin dışında, konuştukları dil ne olursa olsun diğer Aleviler de inançlarında **Hızır**'a yer vermekteler. Ama bu **Dersim İnanıcı**'ndan bir hayli uzaktır. Hatta Müslüman Türk ve Kürt'lerin inanç ve kültürlerinde de buna rastlıyoruz. Örneğin; Türk'lerde "**Dede Korkut**"¹⁰ kitabını ve Kürt'lerde de "**Sıyabend û Xecê**"¹¹ masalını burada anabiliriz. Fakat bilindiği üzere, İslam'ın **Hızır**'a pek öyle memnuniyet verici bir yaklaşımı yok ve olamaz da. Kuran'da bu konu da ele alınıp çerçevesi çiziliyor. Bu

nedenle de **Hızır**'ın hareket alanı çok sınırlı.

Şunu söylemek istiyoruz; **Hızır**'ın **Dersim İnanıcı**'ndaki yeri **Khures** ve **Duzgın**'ın bu inançtaki yerine tıpa tıp benzemiyor. Yani o, daha birçok halkın inancında yer almaktadır. Fakat biz burada bunları kıyaslamaya kalkmıyacağız, zaten bu bizim işimiz de değil. Yapmak istediğimiz, Dersim inanç, kültür ve mitolojisinde **Hızır**'ın yerini araştırmaktır. Dersim'de **Hızır** kimdir? Karakteri ve özellikleri nelerdir? Dersim halkını sosyal açıdan nasıl etkiliyor? İnanç ve ibadette kendisine nasıl hizmet ediliyor? Ortaya çıkacak resimle Dersim'in ayrıcalığı kendiliğinden belirecektir.

İlk elden hemen şunu da belirtmek istiyoruz; Dersim'de herkes **Hızır**'a yönelik olarak aynı ortak inancı paylaşmıyor. Bu durumun önemli bir nedeni de var tabii. Bilindiği gibi Dersim'de on iki Alevi Ocağı bulunmaktadır.¹² Bunlardan kimisi Türkçe, kimisi Kürtçe ve kimisi de Dersim dilini yani Zazaca'yı konuşmaktadır. Şüphesiz, bunların renkleri de Dersim'in inanç ve ibadetine yansımaktadır.

Dersim halkının Zazaca konuşan kesimi çoğunlukla **Khuresli**¹³ Ocağı'na bağlıdır. **Khuresliler** inanç ve ibadetlerini Dersim diliyle yürütmekteler. Ve biz **Dersim İnanıcı**'yla bu kesimin görüşlerini yansıtmaktayız.

A-HIZIR

Hızır'ın **Dersim İnanıcı**'ndaki karakterini ele almanın zamanı geldi artık. Her halkın inancında dua, dilek ve bedduaların olduğu biliniyor. Zaten dua ve dilekler olmaksızın ibadet edilemeyeceği ortada... Dersimliler de ibadette bunlara çok yer verirler. Tabii ki bu dua ve dileklerini yalnız **Hızır**'a yöneltmiyorlar. Dersim'in bütün tanrılarını hem de ad ve ünvanlarıyla bu dualarda dile getirir.

Hızır'ın değişik ad ve ünvanlarla anıldığı bu dua ve beddualardan birkaçını burada vermeyi düşünüyoruz. Bunlar, **Hızır**'ın karakterini belirlemede önemli bir kaynaktır. Dersimlilerin **Hızır**'a bakış açısı bunlara yansıdığı gibi, ondan ne tür dileklerde buldukları da gözler önüne seriliyor. Daha da önemlisi, **Hızır**'ın özelliklerini içeren bazı önemli ipuçlarını da beraberinde taşıyor.

Derlediğimiz dualardan bazılarını sıralıyoruz¹⁴:

- **Hızır** (Comerd Xızır/ Cömert Hızır) gariplerin yoldaşdır!
- **Hızır** (Cansenık Xızır/ Tezcanlı Hızır) gariplerin yoldaşdır!
- **Hızır** (Asparê Astorê Qiri/ Bozat'ın Süvarisi) bize merhamet eylesin!

- Hızır (Asparê Astorê Qırı/ Bozat'ın Süvarisi) akıbetimizi hayırlı etsin!
 - Hızır (Asparê Astorê Qırı/ Bozat'ın Süvarisi) kendi elleriyle kuru ile yaşı birlikte yakmasın!
 - Tezcanlısın Hızır bizi sahipsiz koma!
 - Hızır (Meymanê Khalıki/ Ceddimin Konuğu) bakidir!
 - Hızır (Meymanê Khalıki/ Ceddimin Konuğu) bizi elden ayakta etmesin!
 - Hızır (Meymanê Khalıki/ Ceddimin Konuğu) bizi yatağa mahkûm etmesin!
 - Hızır (Meymanê Dewres Silemani/ Dewres Sileman'ın Konuğu) hayırlı olanı yapсын!
 - Hızır (Meymanê Dewres Silemani/ Dewres Sileman'ın Konuğu) hayırlısı neyse onu nasip etsin!
 - Hızır, çoluk çocuğumuzun içine kavlıcısını atmasın!
 - Hızır sizde hata görmesin!
 - Hızır imdatınıza yetişsin!
 - Hızır sizden darılmasın!
 - Hızır seninle barışık olsun!
 - Hızır imdatımızda yetişendir!
 - Hızır'ın emanetindeyiz!
 - Hızır (Xızıro Khal/ Aksakallı Hızır) senin elinden tutsun!
 - Hızır (Xızıro Khal/ Aksakallı Hızır) çoluk çocuğumuzun yakasını zalimlerin eline vermesin!
 - Hızır, senin yıldızını onlara sevdürsün!
 - Hızır (Xızırê Gavanu/ Güçlükleri Aşan Hızır) işini yola koysun!
 - Hızır çetin engelleri yıksın!
 - Hızır bükük boynunu doğrultsun!
 - Hızır (Xızırê Serê Dengiz u Deryai/ Deniz ile Deryaların Üstündeki Hızır) seni muradına erdiresin!
 - Senin davanı Hızır'a (Xızıro Khal/ Aksakallı Hızır) veriyorum!
 - Hızır, ateşini tutup çoluk çocuğumuzun içine atmasın!
 - Hızır'ın sesi her yere yetişir!
 - Ya Hızır! sen bize sahip çık ve kuru!
 - Ya Hızır! sen bizi Kırat'ın (Qır) tırnağına bağışla!
 - Ya Hızır! kendimi senin bahtına atıyorum!
 - Ya Hızır! sen toz serpip izini yok etmeyesin!
 - Ya Hızır! sen bahtımızı hayırlı eylesen!
 - Ya Hızır! sen imdatımıza gelesin!
 - Ya Hızır! sen gariplerimi yolda yolakda komayasın!
 - Ya Hızır! sen hayırlısıyla bu işimizi yoluna koyasın!
 - Ya Hızır! (Yimdatê Khalıki/ Ceddimin İmdadı) sen bize yetiş!
 - Ya Hızır! (Asparê Tayê Qırı/ Boztay'ın Süvarisi)
 - Ya Hızır! (Asparê Tayê Qırı/ Boztay'ın Süvarisi) sen bize yetiş!
 - Ya Hızır! (Ya Asparê Astorê Qırı/ Ya Bozat'ın Süvarisi!) Nuh Peygamberin darına nasıl yetiştinse, bizim darımıza da öyle yetişsin!
 - Ya Hızır! rızık dağıtıcı! çoluk çocuğumuzun rızıkını sen veresin, sen azaltmayasın!
 - Ya Hızır! sabahın aydınlığına binlerce kapı açan! duamızı sen kabul eyle!
 - Ya Hızır! sen kurtancılar kurtancısın! kimsesizlerin babası!
 - Ya Hızır! sen varsın ki varsın!
 - Ya Hızır! dar günün dostu!
 - Ya Hızır! senin vicdanına kaldım!
 - Ya Hızır! gariplerimi senin vicdanına bıraktım ve sana emanat ediyorum!
 - Ya Hızır! sen dert ve keder canımıza koma!
 - Ya Hızır! sen tezcanlısın!
 - Ya Hızır! (Xızıro Khal/ Aksakallı Hızır) imdadımıza yetiş!
 - Ya Hızır! biz çalışıp kazandık, emeğimizi yiyebilmenin mutluluğunu yaşayalım!
 - Ya Hızır! bize hayırlı bir yer nasip eylesen!

Derlediğimiz beddualardan bazılarını sıralıyoruz:
 (Huzurdakileri sakınsın!)

- Hızır Feleğin ocağını batırsın!
 - Hızır sizin ocağınızı batırsın!
 - Hızır seni yüzükara etsin!
 - Hızır seni taş etsin!
 - Hızır senin devrini bitirsin!
 - Hızır senin tepene vursun!
 - Hızır evinin ocağını söndürsün!
 - Hızır seni zehir zıkkıma bulaştırsın!
 - Hızır senin boynunu devirsin!
 - Hızır (Xızıro Khal/ Aksakallı Hızır) sana dermansız dert versin!
 - Hızır onu hastalığa boğsun!
 - Hızır başına bindirsin!

DERSİM İNANCI'NDA HIZIR HAK OLARAK BİLİNİR!

Çocukluğumuzda, Hızır'a dair büyülerimizden dinlediğimiz ilk söylencelerden biri şudur:

"Hızır (Xızıro Khal/ Aksakallı Hızır), bir ilaç yapar ve bunu bir saksığana verir der ki,

- Bu ilacı götürüp insanların üstüne serpiştir ki, artık uzun ömürlü olsunlar, çok erken yaşlanmasınlar!

Saksığan gelip bir çam ağacına konar. Ve Hızır'ın sözünde durmayarak ilacı onun kulları yerine kendi başına serper. Bu arada ilaç ortalığa saçıldığından, bundan hem çam ağacı ve hem de ağacın altında bulunan bir yılan nasibini alır.

Bu nedenle insanların ömrü kısadır. Ama saksığanın, çamağacının ve yılanın ömrü bir hayli uzun."

Hızır'ın Dersim İnanç'ındaki yeri ve önemini bu söylence çok etkileyici bir biçimde gözler önüne seriyor. Öyle anlaşılıyor ki insanla hayvanın ve hatta bütün doğanın ömrü Hızır'a bağlıdır.

Bir Dersimliye "Hızır hangi donda görünür?" diye sorulacak olsa, alınacak yanıt hiç kuşkusuz şu olur: "Hızır; hayli kocamış, uzun ak sakallı, beyaz giyisilere bürünük, elinde asası ve altında beyaz bir atı olan bir kişi görünümündedir. O, her yerde hazır ve nazırdır."

Bu söylenenler Hızır'ın hangi donda görüldüğünü açıklamaktadır, ama kimdir bu Hızır? Şimdi bu konuyu biraz irdeliyerek aydınlatmaya çalışalım.

Burada öncelikle bava¹⁵ ve tikme'lerin¹⁶ görüşlerine başvuralım. Hızır'ın kimliği hakkında bakalım onlar ne düşünüyor.

Bava Hesenê Kolu¹⁷ Hak'ka yakarıken şöyle diyor:

"Gün doğuyor,
 Bozat gözükmekte
 Bozat bir çiçekdir
 Süvarisi de tanrılara özgü gizemli renkte!
 Her kim ki Hak'ka, Hızır'a yakarırsa
 O, daima böylesinin yanındadır!"

Bava Hesen'in bakış açısı Hak ile Hızır'ın bir olduğu yönünde. Yani her ne kadar Hak veya Hızır diyorsa da, bunların ikisi de bir kimliği temsil etmekte.

Wuşenê Tikmey yaklaşımı nasıl?

"Darımız olanda,
 Hızır, sakın gecikme
 Bu dünyanın Hak'ka sensin,
 çoluk çocuğumu öksüz koma!"¹⁸

Wuşenê Tikmey de Hızır'a Hak olarak bakıyor. Ona kalırsa Hızır, bu dünyanın Hak'kıdır diye fikrini belirtiyor.

Bava Hesenê Baskoye¹⁹ (Başköylü Hasan Efendi) de aynı düşünceleri paylaşıyor. Bu anlayışını Türkçe olarak yazdığı şiirlerinden birine şu dizelerle yansıtıyor :

"Allah hem Hızır idi hem nazır idi
Darda kalanlara kavuşur idi!"²⁰

"Sılo Feqir" adlı ezgi Dersim'de çok ünlüdür, her yörede tanınır. Dersim'in en eski türkülerinden olup varyantları çoktur. Bunun bir varyantını da Serdar kasete okuyor. Bu varyantta şu dizeler de geçiyor:

"Şu yaşlı halimle, vardım Mose'nin²¹ yanına
Köyün yatırı bana bir tasın içi gibi görünüyor
Köyün yatırı bana bir aynayla tasın içi gibi görünüyor
Hızır, eğer tanrılık (heqeni) yapacaksan dar günde
yetişmelisin!"

Bu türküdeki görüş de oldukça net.

Biz, bu soruyu Bava Dewres'e²² de yönelttik, dedik
"Bava! Hızır kimdir? Bize bunu biraz açıklayabilir misin?"

Bava Dewres, bu sorumuzu şöyle yanıtladı:

"Hızır'ın rahmetine kurban olayım! Hızır, yoktan var eyleyendir. Arşı (gök,uzay), kürsü (yer,dünya) laukalemi (lâ-kelâm, gayet kesin,MC) hükmeden Hızır'dır. O, Hak'dır. Şu bilinen evrenin Hak'kı var ya, odur. Dünyayı yapan, emir veren, eden odur. Hızır Hak'tır. Biz O'na Hızır da diyoruz, Hak da diyoruz. Binbir türlü ismi var."

Bava Dewres'in verdiği yanıt gayet açık. Üzerinde durmadan geçiyoruz.

Hızır'ın Dersim İnancı'nda Hak olduğu, yani tanı olduğu orta yerde durmakta. Bu konuda verilen yanıtlar öyle net ki, bundan sonra söylenecek bir tek sözcük bile fazladır bizce.

DERSİM İNANCI'NDA HIZIR'IN 1001 AD VE ÜNVANI BULUNMAKTA!

Dersim İnancı'ndaki tanrıların birçoğu birden fazla ad ve ünvanla anılırlar. Bu kural Hızır için de geçerli elbet. Üstelik Hızır'ın ad ve ünvanları sayısız olduğundan bunları bir başka tanrının kilerle kıyaslamak mümkün değil. Dersimliler bunu zaten kendi ağızlarıyla ifade etmekte.

Örneğin, Bava Rızaê Garşıye²³ Şah Hatai'den Türkçe bir deyiş söylüyor. Bu deyişin ilki dizesini buraya alıyoruz:

"Binbir ismin var, biri de Hızır
Her nerede çağırırsam orada hazır!"

Biz bu deyişi üç ayrı bava'dan derledik, yalnızca Bava Rıza'da bu dizelere rastlıyoruz. Dersim İnancı'nda Hızır'ın binbir adı olduğundan Bava Rıza da bu anlayışı kendi dizeleriyle okuduğu parçaya yansıtıyor.

Tıpkı dua ve beddualarda olduğu gibi Hızır'ın ad ve ünvanlarına bakarak da onun karakteristik özellikleri hakkında insan bir fikir sahibi olabilir. Türkçe anlamlarını yine parantez içinde bulacaksınız.

Hızır'ın ad ve ünvanlarından bazıları şöyle:

- Asparê²⁴ Qırı, (Boz(at'ın) Süvarisi)
- Asparê Serê Qosani²⁵, (Koşan Dağının Atlısı)
- Asparê Bağıra Sıpiye²⁶, (Bağır Dağının Atlısı)
- Asparê Tayê Qırı, (Boztay'ın Süvarisi)
- Asparê Gedıgu, (Engellerin Atlısı)
- Asparê Serê Gedıgi, (Engelleri Aşan Atlı)
- Asparê Qurê Gerde Sisi, (Cerdanı Beyaz Bozat'ın Süvarisi)
- Asparê Berz u Alçağı, (Yücelerle Alçakların Atlısı)
- Bozatlı Xızır, (Bozatlı Hızır)
- Bımbarek²⁷, (Mübarek)
- Cenabi Heq, (Cenabi Hak)
- Comerd Xızır (Cömert Hızır)
- Dersedarê Dewres Silemani²⁸, (Dewres Sileman'ın Öğretmeni)
- Dersedarê Dewres Mıstefay²⁹, (Dewres Mıstefa'nın Öğretmeni)
- Destedarê Dewres Mıstefay, (Dewres Mıstefa'nın Yardımcısı)
- Hawarê Khalıki, (Ceddimin İmdadı)
- Heq, (Hak)
- Heqê Homete, (Dünya Alemin Hak'kı)
- Hezreti Xızır, (Hazreti Hızır)
- İqrardarê Çaremıne Bırau³⁰, (Dörtkardeşin İkrarı)
- İqrarkariyê Pirê Xanıku³¹, (Pirê Xanıku'nun İkrarı)
- İqrarê Dewres Silemani, (Dewres Sileman'ın İkrarı)
- Khalo Sıpe, (Aksakallı Koca)
- Khal Xızır, (Koca Hızır)
- Meymanê Dewres Qemeri³², (Dewres Qemer'in Konuğu)
- Meymanê Ana Yemise³³, (Ana Yemise'nin Konuğu)
- Meymanê Khalıki, (Ceddimin Konuğu)
- Meymanê Mezela Sıpiye³⁴, (Mezela Sıpiye'nin Konuğu)
- Meymanê Khal Oli³⁵, (Khal Oli'nin Konuğu)
- Meymanê Meymanu, (Konuklar Konuğu)
- Meymanê Dewres Silemani, (Dewres Sileman'ın Konuğu)
- Meymanê Qızılbeli³⁶, (Kızılbel'in Konuğu)
- Meymanê Dewres Usivê Tozilce³⁷, (Tozilceli Dewres Usiv'un Konuğu)
- Meymanê Dewres Ali³⁸, (Dewres Ali'nin Konuğu)
- Meymanê Dewres Khakalı³⁹, (Dewres Khakal'ın Konuğu)
- Meymanê Pirê Xanıku, (Pirê Xanıku'nun Konuğu)
- Meymanê Çê Hesenê Dewresi, (Hesenê Dewresi gilin Konuğu)
- Meymanê Zargoviti⁴⁰, (Zargovit'in Konuğu)
- Meymanê Hetê Seri, (Başköşenin Konuğu)
- Meymanê Dewres Kêkili⁴¹, (Dewres Kêkil'in Konuğu)
- Meymanê Hewsê Qızılbeli⁴², (Kızılbel Yatırının Konuğu)
- Meymanê Dewres Hesenê Deri⁴³, (Dereli Dewres Hesen'in Konuğu)
- Meymanê Khal Ferati⁴⁴, (Khal Ferat'ın Konuğu)
- Mordemê Gavanê Çetını, (Çetin Engellerde Yetişen)
- Mordemê Saata Tenge, (Dar Günlerde Yetişen)
- Qılauzê Aliyê Silemani, (Aliyê Silemani'n Kılavuzu)
- Qılauzê Çê Aliyê Çolaxı⁴⁵, (Aliyê Çolaxı gilin Kılavuzu)
- Qılauzê Yıxır Goli⁴⁶, (Yıxır Gol'un Kılavuzu)
- Qılauzê Xızırê Koê Seri, (Koê Seri Hızır'ının Kılavuzu)
- Qılauzê Meymanê Khal Oli, (Khal Oli Konuğunun Kılavuzu)
- Qılauzê Mezela Sıpiye, (Mezela Sıpiye'nin Kılavuzu)
- Qılauzê Golê Xızırı⁴⁷, (Golê Xızırı'nin Kılavuzu)
- Qıratlı Xızır, (Kıratlı Hızır)

- Xızırê Koê Seri, (Koê Seri'n Hızır'ı)
- Sipellaê Serê Qosani, (Koşan Dağının Beyazlısı)
- Sipellaê Serê Bağıra Sıpiye, (Bağır Dağının Beyazlısı)
- Seisê Qırı, (Bozat'ın Seyisi)
- Seisê Gilê Seri, (Doruğun Seyisi)
- Şiwariyê Astorê Qırı, (Bozat'ın Süvarisi)
- Wostaê Gavanê Çetini, (Çetin Engellerin Ustası)
- Wayır⁴⁸, (Tanrı)
- Xızır, (Hızır)
- Xızır Aley Selam, (Hızır Aley Selam)
- Xızıro Khal, (Koca Hızır)
- Xızırê Bonê Taseniye⁴⁹, (Bonê Taseniye'nin Hızır'ı)
- Xızırê Serê Dengiz u Deryay, (Denizle Deryaların

Üstündeki Hızır)

- Xızırê Pırdê Suri, (Pırdê Suri'n Hızır)
- Xızırê Koê Seri, (Koê Seri'n Hızır)
- Xızırê Çewlîge, (Çewlîge'nin Hızır)
- Xızırê Tenganîye, (Dar Günün Hızır'ı)
- Xızırê Kêlek u Gemiye, (Kelekle Gemilerin Hızır'ı)
- Xızır Nebî, (Hızır Nebî)
- Xızır Qazî, (Gazî Hızır)
- Xızıro Cansenik, (Tezcanlı Hızır)
- Xeberdar, (Haberci)
- Xeberdarê Xeberdaru, (Haberciler Habercisi)
- Xelas, (Kurtarıcı)
- Xelasê Xelasu, (Kurtarıcılar Kurtarıcısı)
- Yımdatê Khalîki. (Ceddimin İmdatı)

HIZIR'IN ATINA DERSİM'DE "ASTORO QIR" (BOZAT) DENİYOR!

Dersim İnanç'ında Duzgın'ın atlı olduğu bilinmektedir. Onun atını "Kimet"⁵⁰ (Doruat) diye adlandırır. Bu nedenle de Duzgın'ın ad ve ünvanlarından biri "Asparê Astorê Kimeti"⁵¹dir (Doruat'ın Süvarisi). Ayrıca, kutsal yer ve yatır tanrıları da atlıdır. Tabii "Duzgın'ın Askerleri" (Eskêrê Duzgini), söz konusu bu yer ve yatır tanrılarından oluşmakta. Verdiğimiz bu örneklerle Dersim İnanç'daki birçok tanrının atlı olduğunu vurgulamak istiyoruz. Khures olmasa da Hızır atlıdır. Hızır, yalnız bu halkın inancında değil, onu sapiplenen daha birçok halkın inancında da atlı olduğunu belirtmeden geçemeyeceğiz.

Hızır'dan söz edildi mi Bozat'ı da (Astorê Qırı) anımsamak gerekir. İnançımızda, Bozat (Astorê Qırı) Hızır'dan onun gölgesiymiş gibi kopmuyor. Hızır yaşlı, uzun aksakallı, beyazlara bürünük, elinde asası olan bir tanrı. Bozat, adından da anlaşılacağı gibi Hızır'a benzer biçimde beyaz.

Hızır'ın bindiği bu beyaz atın adları da şunlar:

- Astoro Qır, (Bozat)
- Astoro Qıro Çiçeg, (Çiçek Bozat)
- Astoro Qıro Dıme Henein⁵², (Kuyruğu Kınalı Bozat)
- Astorê Bimbareki, (Mübarek'in At'ı)
- Astorê Xızırı, (Hızır'ın At'ı)
- Bimbarek, (Mübarek)
- Qır, (Boz)
- Qırê Xızırı, (Hızır'ın Boz'u)
- Qıro Sis, (Beyaz Boz)
- Tayo Qır, (Boz Tay)

Dersim'deki kutsal yer ve yatırların ardında özellikle Hızır'ın adı bulunuyor. Ama, bazılarının ardında da yalnız Bozat'ın adını bulmak mümkün. Halkımız, Bozat'ı gölde görmüşse gölü, kayada görmüşse kayayı inancındaki kutsal yerler arasına

almış, onu Hızır'dan ayırmayarak ayaklarının dibine kurbanlar sunmuştur.

Bu çarpıcı gerçek Dersim'deki cemlere de yansıyor. Hak'ka yakarıken söylenen ilahiye Hızır, Bozat, Khures ve Duzgın adlarını anarak başlıyor ve bunlarla da bitiriyorlar. Bavalara Hak'ka yakarı esnasında Hızır'ın adını andıkları oranda Bozat'ı da anmaktalar. Zaman zaman yalnız Bozat'a yakardıkları da olur. Onlar, Bozat'ın gelmesiyle Süvarisinin (Hızır) de gelmiş olacağını biliyorlar.

Bava Hesenê Kolu diyor ki:

"Senin adına kurban olayım!
Carımıza,
Hızır'ın Bozat'ı yetişsin!"⁵³

Bava, burada Bozat'a yakarak imdada çağırıyor. Fakat, Hızır olmadan Bozat olabilir mi? Bava Hesen'in düşünceleri burada oldukça duru. O, ilahinin bir diğer yerinde şöyle diyor:

"Gün doğuyor,
Bozat gözükmekte
Bozat bir çiçekdir
Süvarisi de tanrılara özgü gizemli renkte!"

Bu dizelerden de saptayabileceğimiz gibi, o, her ne kadar Bozat'a yakarıyorsa da "Süvarisi"nin ondan uzaklarda olmadığını hesaplıyor tabii.

Bava Rıza da Hak'ka yakarıken ilahide bundan söz ediyor:

"Gücenme bizden,
eylen bir yol, Bozat'ımın tırnağına kurban olduğum!
(...)
Yatırın⁵⁴ önünde tepeler var senin
Nalına, mihına ve kerpetine canımı veriririm!"

DERSİM'İN BAZI GÖLLERİ BOZAT'IN RESMİ MEKÂNLARIDIR!

Bava Rıza Kızılbel (Qızılbel) kökenli Khureslilerden. Bozat onun dizelerinde andığı yatıra sayısız ziyaretlerde bulunur. Kızılbel'in (Qızılbel) kutsallığından kimse şüphe etmiyor. Ama, Bozat yalnızca burada görülüyor, daha birçok yerde onun ayak izini görmek olası. Daha nice mekân, dağ ve bayırlarda izleri var onun. Şimdi bunların hepsi de Dersim'in kutsal yerlerinden sayılmakta. Görenler, bazılarının üstünde melakeler, bazılarının üstünde de mumların yandığını anlatmaktalar. Dersim halkı, bu yerlere ziyarette bulunurken kurbanlar adıyor, lokmalar dağıtıyor, mumlar yakıyor ve göz yaşı dökerek yakarıyor.

Dersim'in bazı göl ve göletleri var ki bunlar Bozat'ın resmi mekânlarıdır. Yani Bozat'ın her zaman bu göllerde olduğuna inanılır.

"Yıxır Gol" işte bu göllerden yalnızca biri. Çayırly yöresinde Ruwet dağına yakındır. Bozat, bu gölde çok görülüyor. Her görüldüğünde "Süvarisi" (Hızır) yokmuş, ama Dersim İnanç'ında Hızır Bozat'tan uzak değil ki. Tabii Hızır'ın da bu gölde olduğuna inanılır. Bu gölün dibinde bina görenler olduğu gibi, kimileri de kent görmekteler. Bu yöredeki Dersimliler Yıxır Gol'u sürekli ziyaret ederek ıssız bırakmıyor, kurbanlar sunuyor ve diliklerde bulunuyorlar.

Yıxır Gol'la Bozat'ı konu alan birçok sözlü ürün anlatılıyor. Her köyde ayrı bir söylenceyi dinlemek olası.

Bu söylencelerden birini Xalîka Gülizare⁵⁵ bize aktardı:

"Yıxır Gol'un yakınında adı Ağuseno Seren olan bir köy var. Burada, Murteza adında kekeme konuşan biri yaşamış. Bunun bir kısırağı varmış. Karısının adıyla Elê(Elit). Bir gün bu

karısına,

- Elê! Ben Yıxır Gol'e gidiyorum!

der ve kırsağını alarak gider.

Murteza, kırsağı gölün kıyısında otarken onu kollamaya çalışır. Biraz vakit geçince bunu bir uyku tutar. Bu da yere uzanarak uykuya dalar. Bir zaman sonra uyanır. Çevresine bakıp kırsağını arar. Bir de bakar ki, Bozat gölün içinden çıkıp kıyıda bunun kırsağıyla çiftleşti. Murteza, yerinden sıçrayarak oraya doğru koşarak gider. Onun yetişmesine kalmadan, Bozat kırsağı bırakıp göle yönelir ve suya dalarak gölün derinliklerinde kaybolur.

Murteza'nın kırsağı Bozat'dan döl alır. Günü gelince bir yavru doğurur. Kırsağın tayı "Mübarek"e (Bozat) çok benzemiş, tıpkı onun gibi beyaz. Murteza, tayı canından çok sevmiş. Yüreğinde, "Mübarek"den (Bozat) yine bir döl daha almayı geçiriyormuş. Bir gün yine karısına,

- Elê! Ben bu kırsağı yine Yıxır Gol'e götürüyorum!

"Mübarek'in Atrı"ndan (Hızır'ın Atı) bir döl daha alsun ki yine bir tayımız olsun! der.

Karısı uygun bulmuyor, ama Murteza onu önemsemiyor. Kırsak önde, tayı onun ardısına göle doğru gider.

Göle vardıklarında, kırsakla tay kıyıda otlamaya başlarlar. O da, kendi kendine oyalanır. Bir bakar ki, "Mübarek" (Bozat) ansızın suyun yüzüne çıktı ve gelip tayın boynundan kaptığı gibi gölün derinliklerine götürdü. Ardından, ne Bozat çıkar gelir, ne de tayı.

Murteza bir süre bekler, bakar ki kimsecikler su yüzüne çıkmıyor, çaresiz boynunu bükerek kırsağını alır eve döner. Evde karısına,

- Elê! Ben biriyle yetinmediğimden, "Mübarek" (Bozat) bana verdiğini de geri aldı ve beni eli boş eve gönderdi! diyor."

Yıxır Gol ile ilgili bir diğer söyleneceyi de Bava Hesenê Kolu'dan dinledik:

"Khureslilerin "Şixu" kolundan adı "Hok" olan bir bava varmış. Kendisi bana akraba olur. Hok, Yıxır Gol'de çok kalır, buraya hizmet eder. Bunun, çok güzel bir kırsağı olur. Günlerden bir gün, kırsağının dizgirlerini tutarak, bu önde, kırsağı bunun peşinde Yıxır Gol'in kıyısında yürüyormuş. Biraz yürüyünce dönüp arkasına bakıyor ki kırsak yok. Kırsağın gemi havada, dizginler bunun elindeymiş. Üstelik kulaklarına da ayak sesleri geldiğinden aldanmış. Meğrsem atı bunun peşisıra gelmiyormuş.

Hok, ortalığa göz gezdirerek kırsağını arar. Kırsağı aşağılarda bir yerde, Bozat'ı da onun üstüne çıkmış haliyle bulur. Bu, koşarak yanlarına gidinceye dek kırsak dölünü alır. Bozat da kaçıp gölün sularına dalarak gözden kaybolur. Hok, bu durumu görünce işin farkına varır ki, göle dalan at Hızır'ın Bozat'ıydı.

Vakti süresi dolunca kırsak beyaz bir tay doğurur. Kapı komşu bu taya bayılır. Gelen geçen Hok'tan bu tayı ister. Hem de karşılığında altın, mal mülk ve hatta tarla teklif edenler çıkar. Buna rağmen o, tayı kimseye vermez.

Birgün tayla kırsağı alarak gölün kıyısına gider. Hok'un gönlünden aslında Bozat'tan yine bir döl almak geçiyor. Bu, gölün kenarında oturup Hak'ka yakarır. Biraz geçince Bozat gölden su yüzüne çıkar ve kırsağa bir bakış bile atmadan gidip tayın yanında durur. Sonra tayı kaptığı gibi gölün sularında kaybolur. Hok kendi kendine döğünür, el kol sallar, yalvarır yakarır her ne yaparsa bir şey elde edemez. Gölden ne Bozat çıkar, ne de tayı. Hızır, Hok'a verdiği gibi geri de alır."

Yıxır Gol'un üstünde yalnız Hok değil, daha birçok önemli kişi kalır ve hizmet eder. Bunlardan biri de Hesen Efendiye Baskoye'dir. Hesen Efendi, Yıxır Gol'un kıyısına bir kulübe yaptırır. Birkaç tabak tencere, bıçak kaşık ve kazan ile saçayağı gibi mutfağ malzemesini getirip bu kulübede bırakarak "Burayı ziyaret

edenlere, kurban adayanlara gerekli olabilir." der.

Hesen Efendi'nin Türkçe yazdığı şiirlerinden birinde Yıxır Gol'in bahsi şu dizelerle geçiyor:

"Hasani ezelden koyun çobanı
Ağır Göl'de kurar Ulu Divan'ı
Ayıracak hayvan ile insanı
Hakikat noktası varımız bizim!"⁵⁶

Bavalar, Hak'ka yakarırken ilahide Yıxır Gol'un adını da anmaktalar. Son yıllarda Yıxır Gol'den söz açıldı mı, Hesen Efendi'nin adı da onunla bütünleştiğinden, peşine hemen onun adını da eklerler.

Bava Usen Baqi, Heniyo Pil'de⁵⁷ Hak'ka yakarıyor. Okuduğu ilahinin bir kesitinde şöyle diyor:

"Nerede kaldın Yıxır Gol?
Hesen Efendi, hayırlı bir kılavuz gönder bize!
(...)
Ya Hesen Efendi'nin kılavuzu,
Yıxır Gol nerede kaldın?
Divane divane köyün yanına sürdü
Bize gücünmesin!"

Bir örnek daha verelim.

Bağır dağında adı "Gola Bağire" olarak bilinen bir gölet bulunuyor. Burası da Hızır'ın resmi mekânıdır. Birazdan bu konuya değineceğiz. Bozat'a ilişkin olarak bu gölet hakkında şimdilik şunu söyleyebiliriz: Hızır'ın resmi mekânı olması yanında, bu gölün bir diğer özelliği de, suları dalgalanınca dalgalarının Bozat'a benzemesi ve hatta bir at gibi kişnesidir. Bu yöreden Naçika Zerifa⁵⁸ bunları bize aktarıyor.

Hızır ile Bozat'ın mekân tuttuğu bir diğer gölü de X. Xamirpêti'den öğreniyoruz.

Yalnız burada değil, Varto yöresindeki bazı göller de yine Varto yöresinde yaşayan Dersimliler tarafından Hızır ya da Bozat'ın resmi mekânı olarak görülüyor, kutsal yerlerden sayılıyorlar. K. Xamirpêti'n bu konuya ilişkin önemli bir yazısı Tija Sodırı adlı dergide yayımlandı.⁵⁹ Burada "Gola Xamirpêti" diğer adıyla da "Gola Keske" diye bilinen bir gölün bahsi geçiyor. Bu gölde Hızır ve Bozat görülmekteymiş. Ayrıca belirttiğine göre yöredekiler bu gölden esinlenerek Hızır'a "Asparê Gola Keske" (Gola Keske'nin Atlısı) ünvanıyla da yakarıyorlar.

DERSİM'İN BAZI GÖLLERİ DE HIZIR'IN RESMİ MEKÂNLARIDIR!

Hızır, Dersim ilinde nerelerde görülmemiş ki? Yer var ki Dersimlilerin carına yetişmiş, yer var ki kendilerine konuk olmuş ve kimi yerler de var ki onları imtihan etmiştir. Dersim halkı durup dururken sebepsiz yere Hızır'a "Cansenik" (Tezcanlı) demiyor. O, "Ya Hızır!" diye yakaranın yanında hazır ve nazır olmuştur. Hızır; Kêmerê Duzgini'de⁶⁰, Zargovî'te, Jele'de⁶¹, Bağire'de, Qosan'da, Pırdô Sur'de⁶², Taseniye'de⁶³, Qızılbel'de, Garşiye'de⁶⁴...ve daha sayısız yerlerde görülmüştür. Yani ilimizin her yanında ona rastlayabiliriz.

Tabii bir de göl ve göletlerimizi anımsamakta yarar var. Üstelik inançsal açıdan bunların yeri çok önemli. Hızır, Erzincan ve Pülümür yöresinde Yıxır Gol, Golê Xızırı, Acı Gol, Gola Bağire adıyla bilinen göl ve göletleri mekân tutmuş, bunlarda ayan beyan görülmüş ve buralarda hazır ve nazır olmuştur. Diğer taraftan Golê Buyere adındaki göl de aynı özelliktedir. Hiç şüphesiz Hızır, bu gölleri kendisine resmi mekân olarak seç-

miştir. O, devamlı bu göllerin içinde hazır bulunmaktadır.

Şimdi bu konuya ilişkin iki örnek vermek istiyoruz.
İlk örneği bize Bava Dewres anlatıyor.

“Gola Bağire diye bilinen gölet Balabanlılara taraf düşüyor. Gölün arkası dağ, her iki kenarı dağ, önü ise düzdür. Büyük bir gölet. İçine kar suyu birikiyor.

Ağaye Çolaxî giller Çuliye köyünde kalıyorlardı. Bunlar Balabanlıdır. Hesên Ağâ bunların cediti olur. Bunlar Gola Bağire'ye gidip kurbanlar kesmiş, lokmalar dağıtmış ve mumlar yakmışlar.

Balabanlıların cedlerinden Çolaxê Aliyê Hesênî adlıymış. Nasıl olmuşsa, bunun atı göletin içine doğru yürümüş, suların içine gömülüp birlikte kaybolmuşlar.

Millette bir feryat bir figan, bir ağlama bir sızlama ki ortalığı velvele almış yürümüş. Bakmışlar ki göletten kimsenin çıkacağı yok, başlamışlar bunlar yine kurbanlar kesip dua ve dileklerde bulunmaya.

Birden göletin suları fokur fokur kabarıyor, ardından da Çolaxê Aliyê Hesênî atlı olarak su yüzüne çıkarıyor. Bunun piposu ağzında dumanı tütüyor ve hiç bir yerine bir damla da olsa su ilişmemiş, kup kuru duruyormuş.

Göletten çıkınca meraktan buna sormuşlar,

- Sen nereye gittin? ne gördün? Biz senin için o kadar feryat ettik, kurbanlar adadık!

Demiş ki:

- Ben bir yerde beyaz bir binanın önüne gittim. Bunun kapısı açıldı içeriye girdim. Uzun aksakallı bir ihtiyar, başına yeşil bir peşgir dolamış orada oturmakta. Emir verip bana kahve yaptırdı. Kahveyi getirdiler. Ben pipoma tütün doldurdum, kahvemini yudumladım. Gözlerimi açtım ki sizin yanımızdayım.

Çolaxê Aliyê Hesênî bu Gola Bağire göletinde Hızır'a konuk olmuş.”

Bava Hesênê Kolu da bize böyle bir olay anlattı. Yalnız bu Golê Buyere gölünde geçiyor:

“Bir keresinde birkaç asker gelip ta Golê Buyere gölünde çıkarlar. Zaten bizim o dağ taşa çok asker geziyor. Askerlerden biri demiş ki,

- Ben kendime bu gölde biraz yüzeceğim!

Arkadaşı buna razı olmamış.

- Girme! burası göl, olmaya ki içinde boğulasın!

diye uyarır.

Yüzmek isteyen de,

- Ben denizlerde yüzmüş biriyim, şu küçücük göl de ne ki!

diye diretti.

Asker, giyisilerini çıkarıp göle girer. Biraz yüzdükten sonra birden gölün dibine batır. Sesi sedası kesilir. Arkadaşı buna seslenir, bağırır, çağırır, döğünür her ne ederse bu su yüzüne çıkmaz.

Aradan biraz geçince bunun umudu kesilir. Arkadaşlarına,

- Mutlaka boğuldu! gidip orduya haber verelim!

Bunlar artık toparlanıp gitmek üzereyken, gölden culp diye bir ses çıkar ve asker su yüzünde görülür.

Kendisine,

- Gölün dibinde nasıl bu kadar kalabildin?

diye sorarlar.

O da der ki:

- Adamın biri beni gölün dibine doğru çekti. Aksakallı bir ihtiyar karşıma çıktı. Bana “Neden bu göle girdin? Yüzecek başka bir yere bulamadın mı? Buranın ziyaret olduğunu bilmiyor muydun?” diye sordu. İhtiyara yalvardım. Dedim ki “Kusuruma bakma! Ben buranın ziyaret olduğunu bilmiyordum. Tövbe diyor bir daha asla girmiyorum!” İhtiyar bana “Sağ

ayağını kaldır!” dedi. Ayağımı kaldırdım, bana “Seni bir daha burularda görmeyim!” dedi ve elindeki asayla sağ ayağımın tabanına bir tane vurunca fırlayıp gölün yüzüne çıktım.

Bu asker üç koyun getirerek Golê Buyere'de kurban eder.”

Biz burada konumuza ilişkin olarak iki örnek aktardık. Ama yukarıda değindiğimiz gibi, Dersim'in Hızır'ı yalnız Golê Buyere ile Gola Bağire'yi değil daha Golê Xızırı ile Acı Gol'u da mekân olarak tutmuştur. Ayrıca bu göllerin dibinde ışık görenler, kent görenler de var.

HIZIR (KHALO SIPE), BİR DE ÇHAREKLİ AŞİRET TANRISIDIR!

Dersim İnanç'ında yalnız ev ve aile tanrısı (wayirê çêi), hayvanlar tanrısı (wayirê mali), kutsal yer ve yatır tanrıları (wayirê jiar u diaru) ya da ocak ve bava tanrıları (wayirê bavau) değil, ayrıca bir de aşiret/ kabile tanrıları (wayirê aşiru/ qevilu) var. Çharekliler⁶⁵ de bir Dersim kabilesidir. Onların da elbette bir kabile tanrısı var. Adı “Khalo Sipe”dir (Aksakallı Koca/ İhtiyar). Khalo Sipe, Hızır'ın ad ve ünvanlarından biridir. Yani Hızır'ı kendi kabilelerinin koruyucu tanrısı olarak da benimserler. Bunun nedenini öğrenmek istedik.

Bava Dewres'in Hanımı Çhareklidir. Kendisi, Khalo Sipe'yle ilgili bize şunları aktardı:

“Çharekilerin cediti ölküzünü yükleyip, artık doğru mu yanlış mı bilemeyeceğim, Karakoçan yönünden gelir. Bu der ki,
- Öküzüm nerede durup yere yatarsa, bende orada evimin temelini atacağım.

Ve ölküzünü süre süre gelir. Şeniyeağı denen yere geldiklerinde, öküz dinlenmek amacıyla yere yatar. Girişip burada bir ev yaparlar. Evin çatısını bitirirler, yalnızca sütun kalır. Bir gün bakarlar ki, Khalo Sipe sütunu getirip tavana dayar ve ortalıktan kaybolur. Bunun görünce kurbanlar bir derya olur. Tabii, bu sütun bir ziyaretir. Bu sebeple Çharekliler bunu Ziyaret olarak benimserler ama yalnızca Çharekilerin değil, herkesin ziyaret akınına uğrar.”

Birçokları bu söyleneceyi bilirler. Hepsinin de anlattığı hemen hemen birbirini tutar. Fakat Hızır'ın Dersim İnanç'ındaki etkisi yalnız bir aşiretin çerçevesiyle sınırlı değildir. Dersim'in genelini kapsar. Biz bunu ön taraflarda birazcık açmıştık. Eğer bu anlayış Dersim'in genelini kapsamasaydı bu halk hep bir ağızdan “Hızır” der miydi.

Bava Usenê Baqi bir Khuresli, ama Hızır'a tanrı olarak şöyle diyor:

“Tezcanlının Hızır, nerede kaldın?

Bizi sahipsiz koma Hızır!

(...)

Tezcanlı Hızır bize gücünmesin!

De gel, de gel, de gel!

Bizi sahipsiz koma tanrım!

Talip ile taraftarlarımıza

sahip çık tanrım!”

Wuşenê Tikmey de ne Khureslidir, ne de Çharekli; ama o da tanrıya şöyle yakarıyor:

“Hey be tanrı, tanrı, tanrı!

Bilmem neyi beğeniyor, neye de razı?

Diyorlar bunu bizden beklemeyin, Hal'ka ermekle bilinir!

Ne kadar yaşlıysa da Hızır (Khal Xızır/ Aksakallı Hızır) tezcanlıdır

Çağırıldığı yerde hazır ve nazırdır!”⁶⁶

Kısaca şunu belirtelim ki; **Hızır**, her ne kadar Çarrektilerin koruyucu aşiret tanrısıysa da, aslında Dersimlilerin genel tanrılarında biridir.

**HIZIR, BİRÇOK DERSİMLİ'Yİ
TUTUP BOZAT'IN TERKİSİNE ATAR!
(HIZIR'LA GİTMEK, YA DA SİROLMAK)**

Hızır'ın Dersim İnanıcı'ndaki konumu araştırıldığında, Dersimlilerin "**Hızır**'la gitmek" (Xızırı de şiyene) veya diğer adıyla onunla "**sırolmak**" (sırrıbiyene) diye tanımladıkları konu da incelenmelidir. Sonra, **Hızır** tarafından kollarından kavranarak **Bozat**'ın terkisine konmayı kimler istemiş ki... Birçokları bunun özlemiyle yanıp kül olmuş... Ama bazıları da bu muratlarına ererek özlemlerini gidermişlerdir.

Neden sıroluyorlar? Neden **Bozat**'ın sırtında **Hızır**'ın terkisinde onunla gidiyorlar? Böylelerinin inançlarına çok düşkün oldukları şüphesizdir. Bunlar, **Hızır**'a öyle bir inanç duyarlar ki sabah akşam onun adını dillerinden düşüremez hayallerinden atamazlar... Gözleri bu dünyanın malına da mülküne de doymuştur... **Hızır** aşkına döktükleri gözyaşları asla kesilmez... Onun eteğinden tutarak bırakmaz ve akıllarından, fikirlerinden onu çıkarıp atamazlar. İşte insan böyle can-u gönülünden **Hızır**'a yakarınca, belki o da bir gün merhamete gelir, terkisine atıp birlikte götürülebilir.

Konumuza ilişkin bazı örnekler verelim.

Tornê Dewres Dılı⁶⁷ **Bava Hesên**⁶⁸, bize ceddinin yaşadığı olayı aktarıyor:

"**Kızılbel**'e (Qızılbel) yakın tarlalar var. **Dewres Sileman** kızlarının elinden tutarak tarlaya gider. Biraz çalışır. Yorulunca mola verip dinlenmek ister. Oturunca bunun fikrinden tanı geçer, bu da başlar tanrıya yakarmaya. **Hızır** adamla barışıkmiş, buna yetişir der ki,

- **Dewres Sileman**! benimle gelir misin?
Bu, **Bozat**'ın ayaklarına atılır,
- Ben seninle geliyorum!

der.

Hızır, **Dewres Sileman**'ın kolundan kavrayarak **Bozat**'ın terkisine kor, yola koyulur. "**Hêgaê Tuziki**" adındaki tarlanın karşısında bir patika yol var, oradan gitmekte. **Dewres Sileman**'ın kızları da henüz küçük olduklarından babalarının ardisıra başlarlar ağlamaya.

Dewres Sileman ağlama sesini duyunca dönüp kızlara bakar. **Hızır** bunu farkedince şöyle der:

- Hay vah hay!!! senin elin daha bu dünyadan olmuyor
Dewres Sileman!

Bozat'ı durdurup bunu indirir. Elindeki asayı orada yere saplayarak çekip gider."

Kızılbelli (Qızılbel) Khuresiler **Hak**'ka yakardıklarında okudukları ilahîye, cedlerinin başından geçen bu olayı da yansıtmaktalar.

Bava Hesên ilahiden, bu olayın anıldığı dizeleri bize aktarıyor:

"Yatırın⁶⁹ önü fidanlar
Sen değil miydin evin arkasına süren,
çalarken davul zurnalar!
Ceddimin elinden tutup,
Bozat'ın⁷⁰ terkisine atın!
Birlikte götürüyordun,
Hêgayê Tuziki tarlasındaki patikada!
Demedin mi ki,
boynubükük ve öksüzler kalır arımda!"

Dewres Sileman'dan sonra da **Dewres Kêkıl Hızır**'la

gitmeye kalkışır. Bu olayı da bize **Bava Rızayê Garşiyê** anlatıyor:

"**Dewres Sileman**'ın ardından onun torunlarından **Kêkıl Dewres Usıvı**⁷¹, yani **Dewres Kêkıl Pelegoze** köyünde **Hak**'ka yakarır. Cem bağlarlar, gecenin yarısı olur katımlıların gözyaşları dinmez, yakarıların dozu artar hızı kesilmez. **Dewres Kêkıl** büyük bir şairmiş, okuduğu ilahi onun ağzından bir tesbihin boncukları gibi tek tek dökülüp geliyormuş. Evin içi tıklım tıklım, haykırışlar hesapsız... Aniden bir gürültü kopar, **Bozat**'ın **Süvarisi** (**Asparê Astorê Qırı/ Hızır**) evin bögürüne dayanır. Evin tavanı uçar ve gökyüzünde yıldızlar görünür.

Dewres Kêkıl döşeginin üstünde bağdaş halde oturmaktaymış. Curasını kucığına oturtmuş hem çalıyor, hem söylüyor. Bu, döşegin üstünden bağdaş haliyle havalanıyor ki **Hızır**'la gitsin. Katımlıların gönlü razı olmadığından, bunu tutar bırakmazlar."

Burada, **Dersim İnanıcı**'nın gün ışığına çıkan özelliklerinden birine daha işaret etmek istiyoruz. Dersimliler "**Hak**'ka yakaran bir bava şayet yirmidört saat içinde yakarışını kesmez, kendine gelmezse sırolur!" demektedir.

İşte **Dewres Kêkıl** bu tip bavalardanmış.

Bir örnek daha verelim:

"**Hızır**, **Khal Oli**'yi de **Bozat**'ın terkisine atar. **Khal Oli** bir Kılauşalıdır⁷². Bunlar Karsanlı aşiretinin bir ezbetidir. Bu, inancına yoluna çok düşkünmüş. Sabah akşam demeden **Hızır**'a yakarır dururmuş. Bir gün bakar ki dik yamaçtan bir atlı geliyor. Sinek bile o haliyle bu dik yamaçta zor durabilmiş, nasıl oluyor da buradan atlı gelebiliyor. O da bu atıyla acıyarak **Hızır**'a yakarır,
- Ya **Hızır**!! Ya **Hızır**!! şimdi bu atlı bu dik yamaçtan yuvarlanıp ölecek! Sen bunu imdadına yetişip kurtarasın!

Khal Oli bir taraftan dua ve dileklerde bulunurken, atlı da yamaçtan aşağıya sağ salım iner ve atını bunun yanına sürer.

Gelir ki **Hızır**'ın (**Bimbarek**) kendisiymiş. **Hızır** bunu **Bozat**'ın terkisine atıp oradaki dağın zirvesine çıkarır. Buna,
- **Öldüğünde mezarını buraya kazsınlar Khal Oli**!

der, yeri belirleyerek çekip gider.

Khal Oli öldüğünde rençberlik zamanıymış. **Hızır**'ın belirlediği yerde bunu defnetmek için cenazeyi götürürken, her taraf ekili olduğundan ekine basmadan geçebilecekleri bir yol bulamazlar. Bakarlar ki olmuyor, çaresiz yetişmiş ekin tarlasından geçerler. Ekin, ayaklar altında kalarak yerde telef olur. **Khal Oli**'yi defnedip döndüklerinde bakarlar ki, ekin, sanki içinden kimse geçmemişesine dikili duruyor."

Khal Oli'nin mezarına "**Mezela Sıpiye**" deniyor. Kırdım (Qırdım) yöresindedir. Dersim'in kutsal yerleri arasında görülüyor. **Hızır** burada çok görüldüğünden, burasını da **Hızır**'ın mekânlarından sayarlar. **Hızır**'ın "**Meymanê Mezela Sıpiye**" (**Mezela Sıpiye**'nin Konuğu) ve "**Meymanê Khal Oli**" (**Khal Oli**'nin Konuğu) diye bilinen ünvanları da bundan esinlenmedir.

Khal Oli'nin torunlarından **Piyê Bıra Dergi**⁷³ **Hak**'ka yakarırken, ceddinin başından geçen bu olayı okuduğu ilahide şu dizelerle değiniyor:

"Ayaklarına kurban olduğum!
Bu gece bana uyku yok
Gönlümden hep **Hızır** (**Meymanê Khaliki**) geçiyor
Haydi gel, haydi gel ayaklarına kurban olduğum!
Durumum ortada, zaten senden gizlenemez!
(...)
Ayaklarına kurban olduğum!
Ceddim bu perde'yi⁷⁴ söyledi
Hızır (**Xızırê Khali/ Aksakallı Hızır**) da sürerdi
yayladaki çadırın yanına!
Temiz yüreğine kurban olduğum!

Şimdi bu anı da o an yapsın,
şu kapıyı üstümüze açsın!

Bizi kimselere emanet etmesin!"⁷⁵

HIZIR, DERSİMLİLERE KONUK OLUR!

Hızır'ın konukluğu da, Dersimlinin inancında önemli bir yere sahip. Birçoklarının ömrü bu sevdıyla geçiyor, ama Hızır da kimi münasip görmüşse, varıp onu muradına erdirmiş. Hepsinin adını ve başından geçenleri burada yazmak mümkün değil tabii. Hızır'ın ad ve ünvanlarına bir göz atarsak, bunlardan bir kısmının adını belleyebiliriz.

Bu kişilerden bazılarını biz yukarıda anmıştık. Dewres Süleman, Dewres Kêkâl, Khal Oli, Ana Yemise, Aliyê Sülemani, Aliyê Çolaxî, Pirê Xanîku, Khal Ferat...ve daha nicelerini sayabiliriz. Ama bu çalışmanın akışı içinde daha birçokları anılacaktır, burada tekrara ne hacet.

Tabii iş yalnız konuklukla kalmıyor, bunlarla Hızır'ın ad ve ünvanları da artıyor. Örneğin "Meymanê Khal Feratı" (Khal Ferat'ın Konuğu), ya da "Meymanê Ana Yemise" (Ana Yemise'nin Konuğu) gibi. Bunlardan bazılarını Hızır'ın ad ve ünvanlarıyla ilgili bölümde verdik.

Biz burada şu "konukluk" olayını ele alıp açıklamak istiyoruz.

Konukluk ile kastedilen, bir Tanrıyla İnsan, ya da bir diğer tanımla bir Hak ile Kul buluşmasıdır. Konukluğun yüklediği anlam budur. Kul neden Hak'kı görmeyi diler? Bir sebebi vardır elbette... Ana Pelguzare bize bir duasında şunları söyledi: "Sırtını duvara dayama, yıkılır! sırtını bir ihtiyara dayama, ölür! sırtını Tanrıya (Mihemedê Homete⁷⁶) dayay, çünkü yalnız baki olan da odur, yıkılmayan da o!" İşte o dileğin yanıtı bu duada gizlidir...

Dersim İnanıcı'nda Hızır'ın resmi konukluğu Hızır Ayı'nda (Ocağın 13'den itibaren dört hafta) gerçekleşip dört hafta sürüyor. Dolayısıyla Dersim'de Hızır Orucu da dört haftaya yayılmıştır. Bu konuyu Hızır Orucu bölümünde bütün ayrıntılarıyla işleyeceğiz. Burada yalnız şunu söyleyebiliriz ki, Dersim İnanıcı'nda Hızır, Dersim halkının tümüne birden bir kerede konuk olmuyor. Bu ev ev, ocak ocak, aşiret aşiret değişiyor. Ama hepsi de bu dört haftadan birinde Hızır'ı kendilerine konuk ettiklerinden, her yıl yine aynı zamanda kendilerine konuk olacaklarına inanırlar.⁷⁷

Hızır Ayı'nın haricinde bazı özel durumlarda da Hızır'ın konukluğundan söz edilebilir. Diyelim, Hızır bir kulunun carına yetişir, ya da bir yoksul ve yaşlının donuna bürünerek onları imtihandan geçirmek için gelir veya bir başka olay olabilir...

Bu özel durumları yansıtan iki kısa söylenceyi burada örnek olarak vermek istiyoruz:

"Adamın biri rençberlik yapmaya gider. Çok yorulur. İşine ara verir. Bir kavağın gölgesinde uzanır ki biraz dinlensin. Ağacın gölgesine uzanırken kendi kendine,

- Ya Hızır! Ya Hızır! nerede kaldın? der.

Hızır Bozat'ını bunun yanına sürer der ki,

- Ne diliyorsun?

Adam uzandığı yerden sıçrayıp Bozat'ın ayaklarına kapanır.

- Çok yorulmuşum, ondan seslendim! der.

Hızır buna der ki,

- Sen yoruluyorsun da, peki benim gibi bir ihtiyar yorulmaz mı? Bir daha darın olmadan "Nerde kaldın?" deme!"

Diğer örneği bize Bava Sayder⁷⁸ aktarıyor.

"İnancına çok düşkün bir derviş varmış. Tanrısı kendisiyle barışık ve ıkrarlı olduğundan seslendiğinde yanında hazırılmış.

Bir de komşusu olur bunun. Bu, dervişin iki yakasına

yapışıp kendisine yalvarır,

- Sen sabah akşam Hızır'la görüşüyorsun! Ne olur ona söyle ki bir kez de bana görünsün, ben de onunla konuşmak istiyorum!

Derviş bunu uyarır,

- Her insan onun hakkında gelemes.. Boş yere kendini yorma.. Neden durup dururken günaha giriyorsun?

Bu, her ne yaparsa yakalarını bunun elinden kendini kurtaramaz. Bir sevdadır tutulmuş, her ne yaparsa vazgeçemiyor komşu.

Derviş bakar ki bunun elinden kurtuluş yok, komşunun işini tanrıyla bağlar. Bir gün buna seslenip şöyle der:

- Yarın sabah erkenden şu köprüye git, Hızır o köprüde sana rastlayacak!

Bu, şafak vakti köprüye doğru gider. Aşağıdan da ona karşı biri geliyor. Köprüye gelip karşılaştıklarında bakar ki Tercanlı bir Türk. Bunun Hızır olabileceğine hiç ihtimal vermez, geçip gider.

Derviş aşağıdan kendisine haykırır,

- Ulan o geçip giden Hızır!!!

Komşu, arkasına bir döner ki ne Hızır var orta yerde, ne de Tercanlı Türk!

Dönüp gelince derviş buna,

- Hızır'dı senin o karşılaştığın! neden eline ayağına gitmedin? diye sorar.

Komşu der ki,

- Bana, Tercanlı bir Türk'ün donuna bürünen Hızır lazım değil!"

HIZIR'IN NAZARINDA KADIN İLE ERKEK BİRDİR, ANA YEMİŞE'YE KONUK OLMASI DA BUNU GÖSTERİYOR!

Kadınların Dersim İnanıcı'ndaki konumu başlı başına bir yazı konusu. Hızır'la olan bağlatıdan dolayı biz bu konuyu burada biraz irdeliyeceğiz, ama öyle geniş ve ayrıntılarıyla değil tabii. Bu çalışmanın içeriğini değiştirmek niyetinde değiliz.

Dersim tanrılarından biri Khures. Khures de "Khures'in Hurisi/ Meleği" (Weriya Khuresi) ve "Khures'in Masumu" (Xortê Khuresi/ Masumê Khuresi) ile somutlaşıyor. "Khures'in Hurisi/ Meleği" (Weriya Khuresi) genç kadın donundadır.

Yine bu halkın inancında, yukarılarda da değindiğimiz gibi, her evin bir "ev ve aile tanrısı/ tanrıçası" (wayirê çêti) var. Bunlar ekseriyetle kadın donludurlar.

İbadette de bu öyledir. Yani birlikte ibadet eder, birlikte oturur, birlikte kalkarlar. Bava'lar varsa Ana'lar da var. Elbette kadın ile erkeğin Dersim İnanıcı'nda eşit olduğunu söyleyemeyiz, ama kadınların da konumu pek öyle aşağılarda bir yerlerde değil tabii.

Sadecene Kızılbelli (Qızılbel) Khureslilerden Ana Sultane, Ana Fidane ve Ana Cewayire'yi herkes bilir. Ana Fidane, Bava Rızaye Garşiyê'nin annesidir. Bava Rıza bize "Ben bu duaların hepsini de annemden öğrendim" dedi.

Biz de sabah akşam Ana Pelguzare'nin yanında bulduk. Onun curası yatağının yanında duvara asılıydı. Her zaman eline alır şelpe vurarak Hak'ka yakarırdı. Biz bunu kendi gözlerimiz ve kulaklarımızla tanık olduk. Hiç kimse, nasıl olur da bir kadın cura çalar, Hak'ka yakarır diye yadırgamazdı. Zaten bu fikir Dersim İnanıcı'na çok terstir.

Son yıllarda bir de "Ana Pê Pirdi"nin namını duyduğumuzdan bunu Bava Dewres'e sorduk.

Bava Dewres bize şunları aktardı:

"Ana Pê Pirdi Khureslilerin Usenu kolundandır. Kocasının adı "Kêk"di ama kendisine "Beg" derlerdi. Millet'in bu kadından ödü kopardı. Bu kadın Hak'ka yakarır, kendinden geçip gâipten konuşuyordu, cem bağlayıp kurban kesiyordu. Hani bava'lar nasıl Hak'ka yakarıyorsa, o da öyle yapardı. Kadın olmasına kadın-

di, ama yaptığı işi Hak adına yapıyordu, dolayısıyla insan bir söz söylemeye cesaret edemezdi. Adı her yerde almış yürümüştü... Bir kıvılcım gibiydi, halkımız kendisine çok değer verirdi."

Bava Dewres'e tekrar sorduk,

"Bava! Sen Ana Pê Pirdi'nin bir bava gibi Hak'ka yakaracağını söylüyorsun. Acaba bizde Hak'ka yakardıklarında kadın ile erkek arasında bir ayırım gözetiyorlar mı?"

Cevabı şu oldu:

"Hak'ka yakarıştta bunların birbirinden farkı yoktur. Hak'kın kimle olduğunu kim bilebilir? Kadınlı mıdır, erkekle midir kim bilebilir? Bundan dolayı da insan kalkıp "Kadın da kim oluyor ki Hak'ka yakarıyor?" diyemez. Hak, böylesi fikirlerden asla hoşnut olamaz!"

Daha Ana Pê Pirdi gibi nice ana'larımız var ki namı dört bucakta duyulmuştur. Bunların, yanlarında birçok kişiyi de yetiştirdikleri aşikârdır. Erkek veya kız demeden çocuklarını eğitmiş, bunlardan değerli bava ve ana'lar çıkarmışlardır.

Burada sözü artık Ana Yemise'ye getirmek istiyoruz. Ana Yemise Taseniye'li bir Bamasur. Kocasının adı Bava Seydali, Seydali'nin babası da Sey Kilo'dur.

Bava Hesenê Kolu bize diyor ki,

"Ana Yemise Hızır Orucu'nda Hak'ka yakarıyor. Bonê Taseniye denen kutsal ev tıklım tıklım. Karakışın ortası. Kar, tipi, ayaz sorma gitsin... Ana Yemise'nin Hak'ka yakarışı esasında, duvarın dibinde bir üzüm dalı yeşerip evin saçağına ulaşır. Ev titreyince ceme katılanlar dışarı fırlarlar, bakarlar ki Hızır (Asparê Astorê Qırı/ Bozat'ın Süvarisi) evin önüne sürmüş. Herkes bunu gözleriyle şahit oluyor. Kadın Hak'la barışıkmiş. Onun, kendisine konuk olması da bundandır."

Hızır'ın bir ünvanı Ana Yemise'den, birisi de Bonê Taseniye'den kaynaklanır. "Meymanê Ana Yemise" (Ana Yemise'nin Konuğu) ya da "Xızırê Bonê Taseniye" (Bonê Taseniye'nin Hızır'ı) denmesi bu esinden olmalı.

Taseniye'li Bamasurlar bazı Khureslilerin pirlidirler. Dersim İnanıcı'nda pirsiz kimse yoktur. Taseniye'li Bamasurların da pirleri var elbet. Onlarınkisi de Sey Sabunlulardır.

HIZIR BİR YOKSUL VE YAŞLININ DONUNA GİREREK DERSİMLİ'LERİ İMTİHAN EDİYOR!

Dersim İnanıcı'nda Hızır bir yoksul ve yaşlının donuna bürünerek gelip Dersimlileri imtihan ediyor. İnsan Hızır'ın karakterini belirlediği zaman onun bu özelliği çok önemli bir renk olarak karşımıza çıkıyor. Buna değinmeden geçerse büyük bir eksiklikle onu tanımlamaya kalksınız. Ama şunu da söyleyelim ki bundan önce bu konuyu kapsayan ayrıntılı bir çalışmamız yayımlandı.⁷⁹ Bu nedenle burada üzerinde çok kısa duracağız.

Dersimlilerin bu inancında Hızır kendisini değiştirip bir yoksul ve yaşlının donuna giriyor ki kimse onu tanıyamasın. Yani eğer insan kurnaz ve akıllıysa, Hızır insandan bin kez daha kurnaz ve akıllıdır. Bu nedenle öyle bir dona bürünüyor ki onun elinden kurtulan olmasın. Ekseriyetle yayadır. Bir gün aniden herhangi bir yerde insanın karşısına çıkıyor. Şayet insan onun dileğini karşılarsa imtihandan başarıyla çıkmış sayılıyor; yok eğer yüzünü çevirir de kendisine sahip çıkmazsa artık ömründe mutlu olamaz...

Dersimlilerin aniden karşılına çıkan bir yoksul, ya da yaşlıdan korkmalarının nedeni işte bu inançlarıdır. Hemencecik Hızır'ı anımsarlar da ondan.

Neden Hızır bir yoksulla yaşlının donuna bürünüyor da başka birinin değil? Tabii yoksul ile yaşlılar bir toplumun yardımcı en muhtaç kesimidirler de ondan. Hızır yoksul ile yaşlıların donuna girerek bir ölçüde onları temsil ediyor.

Peki, eğer insan yoksul ile yaşlılara sahip çıkmazsa bu

durumda Hızır ne yapıyor? Bunu örnekleyelim.

Biz, bu örnekleri sözkonusu ayrıntılı çalışmamızda geniş olarak verdik.

İlk örneğimiz iki kardeşle ilgiliydi. Bunlardan zengin olanı, yaşlı bir yoksul donuna giren Hızır'a bir parça ekme vermiyor. Hızır da bu tutumundan dolayı zengin olan bu kardeşin ocağını söndürüyor. Diğer kardeşe yoksul bir çobanmış, ama bir parça kuru ekmeğini getirip ihtiyarla paylaşıyor. Hızır da bunu zenginliğe boğar.

Bir diğer örneğimizde, adamın biri mal mülk sahibiymiş, hayli zenginmiş. Bu malını kırıp, yünü ortalıkta bir dağ gibi yağmış. Hızır yoksul bir ihtiyar çıkıp gelmiş, bundan kendisine bir çift çorap ördürmek için birazcık yün istemiş. Vermemiş tabii. Hızır da bunu ayı yapıp dağlara, ormanlara salmış.

Bir örnek de Bababan Deresi'nden Zeynelê Xırti idi. Harman zamanıymış. Hızır yaşlı bir yoksulun donunda harmanda bunun yanına gelir. Kendisinden lokma niyetine birazcık buğday ister. Bu, Hızır'ı tanıyamaz. Yüzünü çevirir. Bir de dönüp bakar ki ihtiyar yok olmuş. O an yaptığı hatanın farkına varır. Ama nafile... Bu olayın ardından Zeynelê Xırti aklını yitirir ve sonra kendisini asar.

Örneklerimizden birisi de oniki Dersimli'nin başından geçenlerdi. Bava Bedri H. Tornêcengi'ye bir türkü okuyor.⁸⁰ Bunun adı "Koê Jiwani"dir. Konusu şu: Oniki gurbetçi Dersimli İstanbul'dan eve dönerler. Trabzon'a vardıklarında gidip bir handa kalırlar. Hızır, yoksul bir yaşlının donunda bu hana gelir. Yoksulun parası olmadığından han sahibi kendisini içeriye almaz. Bu oniki Dersimli de bu olayı görmelerine rağmen, içlerinden biri kalkıp bu yoksula yardım etmeyi aklından geçiremez. Biri bile Hızır'ı tanıyamaz. Hızır da bu hanı çiğ altında bırakır, tümü ölürler.

Yani Hızır, Dersimlilerin fiilini amelini yaşlı ve yoksullara karşı olan tutumlarıyla ölçüyor. Tabii Dersim'in Hızır'ı böyle kararlı bir biçimde yoksul ve yaşlıları korursa, kuşkusuz Dersim halkı da kalkıp onu kendisine örnek alacaktır. Belli ki bu işin kökü Dersim'in bu kültürüne dek uzanıyor...

HIZIR, DERSİM İNANCI'NDA DAR GÜNÜN DOSTUDUR!

Hızır'ın ad ve ünvanlarından biri de "Mordemê Sata Tenge"dir (Dar Günün Dostu). Dersim İnanıcı'nda Hızır'ın karakterlerinden biri de budur. Yani dara düşenin imdadına Hızır yetişmektedir. O, her yerde hazır ve nazırdır. İnsan can-ı gönülden ona inanırsa, darında "Ya Hızır!" demesi yeter de artar bile... Yakın ile irak onun nazarında bir mana ifade etmiyor, anında darına yetişir.

Bu halkın inancında onun bu özelliğinin anlamı şudur: Hızır bir kurtarıcıdır. Yani kullarının carına yetişip onları güçlüklerden kurtarmaktadır. "Xelaşê Xelasu" (Kurtarıcılar Kurtarıcısı), onun, bu özelliğinden dolayı aldığı ünvanıdır.

Hızır'ın bu yönünü daha fazla irdelemeye gerek duymuyoruz. Zaten onun bu yönü çok iyi biliniyor. Biz bunu folklorik açıdan destekleyip zenginleştirmek için örnekleme istiyoruz.

İlk örneğimiz şöyle:

"Lawuka Silê Feqiri" olarak bilinen Dersim halk türkü, Erzincan yöresinde "Hewaye Silê Qesabi" adıyla da tanınır. Bava Sayder bunu bize hem sazıyla çaldı- söyledi ve hem de konusunu anlattı. Bunun birçok varyantı bulunuyor.

Konusu şu:

Sileman'a bir iftirada bulunurlar: Osmanlı Askeri gelir ki bunu tutuklayıp götürsün. Tutarlarsa asacaklar. Sileman bunlardan kaçır. Ama asker peşini bırakmaz. Bunu, ekili bir tarlanın etrafında kovalıyarak üç kez dolanırlar. Bu kargaşada dahi, Sile-

man ekine basmaz. Ama yakalanır, alıp götürürler.

Bu, Dersim'in kutsal yer ve yatırlarına yakınır, **Hızır'a** yakınır der ki "Beni bu haksızların elinden kurtarın!" Bava Sayder'in söylediği varyantta, **Hızır**, Pırdê Kotire denen yerde **Sileman'a** yetişir.

Bava Sayder bu kesiti şu dizelere yansıttı:

"Pırdê Kotire'yi sorarsan ormanlık bir alan
Bozat'ın Süvarisi (Asparê Qiri)
sürdü geçti yanımdan!
Delibaşyan⁸¹ sordu bana,
ÔSilo! bu kimdir?
Dedim ki ÔNiyetten bahttan çağırdım,
Kıratlı Hızır'dır o! (Qıratlı Xızır)

Hızır'ın gönlünde bir yer edinen asla yarı yolda kalmaz. İşte **Sileman** böyle biriymiş. **Bunu** astıklarında, **Hızır**'ın eliyle ayaklarının dibinde buğday yeşerip boy atar ve bunu yukarıya doğru kaldırarak boğulmasını önler. Asker bu olayı görünce, bunu darağacından indirip evine yollarlar.

İkinci bir örnek sunalım:

Bir gün Dersim'in bir yerinde çığ düşer, tabii altında kalınlar olur. Khuresli bir ihtiyarın da bu çığın altında bir oğlu ve damadı kalmış. İhtiyarın gücü bunların üstündeki kar'ı atmaya elvermediğinden çaresiz kalmış. Bu, curasını alıp çığın üstüne gelir ve tam üç gün üç gece **Hak**'ka yakarır "**Hızır**" deyip yanarmış. **Hızır** da bunların darına yetişmiş.

Yaşandığı söylenen bu olay da Dersim türkülerine konu olmuştur. Birçok varyantı var. Bize, **Rayber Bava Qız** okuyor:

"**Hızır** (Asparê Gedıgan/ Engellerin Atlısı) göründü,
dünyanın dört bucağını nurlara bürdü!
Ona derdimi arzettim
Bozat'ın (Qır/ Boz) dizginlerini çevirdi,
Zülfükar'ı sallayarak çığı sildi süpürdü!
(...)
Evlat! ben tam üç gün üç gece yakardım!
Hızır tezcanlıdır, carına yetişti!
Gönüller artık murada erdi!
Kalk haydi kurbanları hazırla!"

DERSİM İNANCI'NDA HIZIR, RÜYALARDA DA İNSANLA BULUŞUYOR!

Rüyaların bu halkın inancındaki yeri de yadsınamaz. En önemli nedeni de, rüyalarında Dersim tanrılarıyla görüşür, onlardan mesajlar alırlar da ondan. Örneklersek, kendi ev ve aile tanrısını (wayirê çêi) görebiliyor, kutsal bir yer tanrısını (wayirê jiaru) görebiliyor, kendi aşiretinin koruyucu tanrısını (wayirê aşiru) görebiliyor; ya da **Khures**, **Hızır** veya **Duzgın**'i görebilirler. Böyle bir rüyanın ardından kurban ya da lokma kaçınılmaz olarak geliyor tabii.

Kimileri de kutsal yerleri ziyaret ettiklerinde, oralarda yatarak kutsal yer tanrılarıyla rüyada buluşmaya çalışırlar.

Pırdô Sur'dan Bava Ali, işte bize böyle bir olay aktarıyor:

"**Sausen Beg** (Şah Hüseyin Bey) kırk adamıyla **Kêmerê Duzgın**'i ziyaret eder. Burada da bazıları, yalnız kurban eti için gelip birbiriyle kapıştırlar. Bu, adamlarına der ki,

- Siz kurbanları kesip bitirirseniz, önce bunları bir sıraya koyun, sonra kendilerine lokmaları dağıttın!

Bunlar oniki kurban keser, sonra birbiriyle kapışanları kamçılıyarak bir sıraya dizer, ardından da etleri bunlara dağıtırlar.

Sausen Beg uyur ve kendisine bir rüya görür. Rüyada **Duzgın** buna demiş ki,

- Sen kim oluyorsun ki benim kurtlarını kamçlatıyorsun?!
Bu uyanır. Adamların çağırıp tekrar oniki kurban kestirir, der,
- Olduğu gibi bırakın! kim kendine ne kadar alırsa varsın alsın!
Böylelikle dönüp eve gelir."

Şüphesiz konumuz **Hızır**. Zaten buna açıklık kazandırmak için verdiğimiz örneğin ardından, şimdi bir örnek de **Hızır**'dan veriyoruz:

"Otuzsekiz Dersim kırmından sonra bir derviş'imizin gönlü soğumuş, **Hızır**'ın adını hiç aklından geçirmiyormuş. Hani, Otuzsekiz'de Dersim'i kırarlarken **Hızır** kendilerine sahip çıkmamış, darlarına yetişmemiş... Dervişin fikrinden bunlar geçiyor.

Bir gece bu bir rüya görür. Rüyada **Hızır** (Xızro Khal/ Aksakallı **Hızır**), **Bozat**'ı (Qır/ Boz) bunun kapısının önünde durdurmuş. Buna,

- Neden benim adımı hiç fikrinden geçirmiyorsun? der.

Derviş şu cevabı verir:

- Devletin askeri bizi kırdı geçirdi! Biz **Hızır** dedik tutuştu, ama sen darımıza yetişmedin!

Hızır (Bimbarek/ Mübarek), her iki kolunu da sıvar ki yaralarla dopdolular. Der,

- **Peki**, kollarımdaki bu yaraları nereden aldığı mı sanıyorsun?.. Onlar size vurduca ben kollarımla savuşturmak istedim, işte bunlar o darbelerin izleri!.. Halkında ancak bu kadar gelebildim!..

Derviş, sabah söker sökmez kalkıp kurbanını keser."

B- HIZIR ORUCU

Dersim'de, Rumi takvime göre ocak ayına inançsal açıdan "**Hızır Ay**'ı" (Asma Xızri) demekteler. Bu ayda **Hızır Orucu**'nu tutar, **Hızır Kurbanı**'nı adar, **Hızır**'ı gözler, onun adına niyazlar pişirip dağıtır ve kutsal yer ve yatırlara giderler. Bu aydaki dini etkinlikler yoğun bir biçimde onun adına yapıldığı için bu adı almış olmalı.

Miladi takvimde ayın 13'ü olduğunda, Rumi takvimde ayın 1'i başlamaktadır. Bu hesaba göre Ocak'ın 13'de **Hızır Ay**'ı başlamış oluyor.

Dünyadaki her milletin kendine göre bir inancı ve ibadeti var elbet. Ama bilinen her inançta bazı günler vardır ki çok önemsenir, bu günlerde daha fazla **Hak**'ka yakarılır, ibadet edilir. Hıristiyanlıkta Noel, Müslümanlıkta Ramazan bu inançlarda önemli günlerdir.

Dersim İnancı'nda da böyle önemsenen günler var. **Hızır Ay**'ı, Dersimlilerde işte böyle bir ay. Bu ay inancımızda diğerlerinden üstündür. Kutsal bir aydır. Dersimliler "Bu ayda **Hızır Bozat**'ı (Astoro Qır) oynattığından çok tipi olur, rüzgar çok eser!" demekteler.

Bu ayda **Hızır** (Xızro Khal/ Aksakallı **Hızır**) dört hafta boyunca konukluğa çıkmaktadır. Yani kul ile tanrı birbiriyle buluşurlar. **Bozat**'a (Qır/ Boz) binip kime ikrar vermişse, gidip ikrarına sahip çıkar. Bu ayda halkımız Konuğu (**Hızır**) için hazırlanır, onun yollarını gözler. Herkesin dileği de **Hızır**'ı kendine konuk etmek, yani **Bozat**'ın (Qır/ Boz) onların fakirhanesinden geçmesini sağlamaktır. Bu ayda **Hızır**'ı gözlerler. Onun, kendilerine uğramadan, **Bozat**'ın ayağını evlerinin önüne deydirmeden geçip gitmesini istemezler. **Hızır** kime konuk olmuşa rızıkları artmış, evleri "**Hızır Hanesi**"ne dönerek bereketi kesilmemiş ve ev halkını her tür kötülük ve kazalardan sakınmıştır.

Bu ayda ister ev halkı olsun ve isterse kapı komşu olsun birbirlerni incitmemeye çalışırlar. Birbirleriyle dargın olanlar, kırgın olanlar barışırlar. Bazılar iyiliksever ve yumuşak yüzlü olurlar. Kimilerine de merhamet gelir fakir fukaraya yardım ederler.

Düşmanlıklar bu ayda unutulur, dostça davranışlar sergilenir. Herkes toplumu, akrabaları, halkı ve taraftarları için Hızır'a yakarır, dileklerde bulunurlar.

HIZIR ORUCU'NU NE ZAMAN TUTMAKTALAR?

Hızır Orucu'nu yukarıda da andığımız gibi Hızır Ayı'nda tutmaktalar. Ve bu, yalnız üç gündür. Kimin hangi haftada oruç tutacağı zaten babadan dededen bellidir. Bu aile geleneği özellikle sürdürülür. Ama buna rağmen oruçlarını Hızır Ayı'nın hangi haftasında isterlerse onda da tutabilirler. Orucun, bu dört haftadan birinde tutulması gerekir.

Hızır Orucu'nun tutulacağı hafta tespit edildikten sonra salı, çarşamba ve perşembe günleri oruç tutar, cuma günü de kurban keser ve lokma dağıtırlar.

Hızır Orucu için dört hafta ve bu dört haftanın dört cuma gününü dikkate alırlar. Yani şayet Hızır Ayı, bu aydaki ilk cuma gününden üç gün önce başlıyorsa, bu durumda oruç tutmaya başlıyorlar. Yok eğer Hızır Ayı cuma gününden en az üç gün önce (salı günü) başlamıyorsa, yani cuma gününden önce üç günlük Hızır Orucu sığmıyorsa; bu durumda Hızır Orucu'nu erteliyerek ondan sonra gelen haftada tutmaya başlıyorlar.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Dersimliler bu hizmeti toplu olarak bir haftada yerine getirmiyorlar; yer yer, yöre yöre, aşiret aşiret ve ocak ocak değişmektedir. Ama herkes bu dört haftadan birisini benimseyip, o haftada Hızır Orucu'nu geçiriyor.

Hızır Ayı'ndaki bu dört haftanın adlarını burada sunuyoruz:

- Xızıro Veren (Hızır'ın ilk haftası)
- Xızıro Worteno Diyen (Hızır'ın ikinci haftası)
- Xızıro Worteno Hirêen (Hızır'ın üçüncü haftası)
- Xızıro Pêyen (Hızır'ın dördüncü/ son haftası)

Öreğin, Balaban Deresi (Derê Balabanu) denen yerde Hızır Orucu'nu şöyle paylaşırlar, ama bu bir başka yarda değişebiliyor tabii:

- Hızır'ın ilk haftası; Demenliler,
- Hızır'ın ikinci haftası; Heyderular,
- Hızır'ın üçüncü haftası; Balabanlılar,
- Hızır'ın son haftası; Tercanlılar.

Burada, "Hızır Orucu'nun bir ayağı şubat ayına düşmekte, şubattan birkaç gün almaktadır" diyorlar.

Taseniye köyü Pırdo Sur'a (Kırmızıköprü) tarafıdır. Her aşiretten bir hane bulunabilir. Bamasurların (Babamansur Ocağı) mekânıdır. Burada Hızır Orucu'nu şöyle paylaşırlar:

- Hızır'ın ilk haftası; Demenliler,
- Hızır'ın ikinci haftası; ?
- Hızır'ın üçüncü haftası; Taseniye halkı ve Balabanlılar,
- Hızır'ın son haftası; ırmağın öte yakası, Sansa'da bazıları bu haftayı seçmekte.

Kızılbel (Qızılbel) köyü bir Khuresli (Khuresli Ocağı) mekânı. Kırdım (Qırdım) yöresinde Fêm köyüne yakın bir yer. Burada Hızır Orucu'nu ikinci haftada tutmaktalar.

Çayırılı ve Erzincan'ın diğer bazı yörelerinde kimileri de Hızır Ayı geldiğinde ilk haftada bir, ikincide bir ve üçüncüde de bir olmak üzere toplam üç haftada üç gün oruç tutar ve son dördüncü haftanın cuma gününde de kurban kesip, niyaz pişirirler. Bava Dewres Hızır Orucu'nu böyle tutanlardan.

Ovacık yöresinden tanıdığımız bazı dostlar bize "Biz Hızır Orucu'muzu üçüncü haftada tutmaktayız" diye belirttiler.

DERSİM'DE NEDEN HIZIR ORUCU'NU BİRLİKTE TUTMUYORLAR DA, HERKES KENDİNE GÖRE AYRI BİR HAFTADA TUTMAKTA?

Şimdi bazı okuyucularımız kendi kendilerine "Neden Hızır Orucu'nu birlikte değil de, herkes kendine göre ayrı bir haftada tutmakta?" diye sorabilirler.

İnsan bu sorunun yanıtını şöyle verebilir:

Kimler Hızır'ı kendilerine hangi haftanın cuma gününde konuk etmişlerse, o haftada da oruçlarını tutmakta, kurbanlarını kesmekte. Dersim ilinde de Hızır her eve, aşirete, ocağa, köye ve yere başka başka haftalarda konuk olmuştur. Bu nedenle de halkımız hep birlikte bir haftada Hızır Orucu'nu tutmamaktadır.

Bununla ilgili bir örnek verelim:

Kızılbelli (Qızılbel) Khuresliler neden Hızır Orucu'nu son haftada tutmaktan ikinci haftaya değiştiriyorlar?

Kızılbel (Qızılbel) köylü ve kökenli Khuresliler Hızır Orucu'nu devamlı son haftada tutarlarmış. Hızır (Xızıro Khal/ Aksakallı Hızır) bunların cedlerine verdiği ikrarı bu son haftada yerine getiriyormuş. Yani O, ikrarında durarak son haftanın cuma gününde Kızılbel'e (Qızılbel) konuk oluyormuş. Onlar da Konuklarını (Hızır) ağırlamak için hazırlıklarını hep bu son haftada görüyorlarmış.

Kızılbel (Qızılbel) halkı bunu kuşak kuşak sürdürerek getirip Dewres Hesenê Deri'ye ulaştırırlar. Dewres Hesenê Deri de bir Hızır Ayı'nda curasını eline alarak gözünde yaşlarla Hızır'ın eteğinden tutup,

- Gel tanrım!.. Gel be tanrım!..

diye yakarır durmuş.

İkinci haftanın cuma gününde Hızır (Xızıro Khal/ Aksakallı Hızır), Bozat'ı (Astorê Qırı) bugün halâ yıkıntıları olan evin önüne sürüp Dewres Hesen'i muradına erdirmiş.

Bunun ardından Kızılbel'de (Qızılbel), artık Hızır Orucu'nu son haftada tutmayıp ikinci haftaya değiştirirler. Hızır, Dewres Hesen'den itibaren ikinci haftada konuk olmaya başlamış da ondan. Odur budur burada, bugüne dek Hızır Orucu'nu bu ikinci haftada tutmaktalar.

İkinci bir örneği de Taseniye Bamasurlardan verelim:

Taseniye Bamasurlar Hızır Orucu'nu üçüncü haftada tutmaktalar. Hızır'ın bunlara verdiği ikrar bu haftada gerçekleşiyor. Bu nedenle hem Taseniye Bamasurlar ve hem de çevresindeki halk onlarla birlikte bu haftada Konuklarını ağırlamak için hazırlanırlar.

CUMA GECESİ HIZIR'I GÖZLERLER!

Hızır Ayı yaklaşmaya başlayınca, Hızır'a kesmek için gönüllerinden geçen hayvanı ayırıp ya bir samanlığa korlar, ya da başka bir yerde yemesi için önüne bolca yem ve ot doldururlar ki, kurban vakti gelmeden tavlansın.

Oruç tutmaya başlamadan önce evleri temizler, çamaşırları yıkar, banyo yapar ve her tarafı süpürürler. Her yanı temizleyip işleri bitince, artık salı günü oruçlarını tutmaya başlıyorlar.

Üç gün oruç tutuyorlar. Perşembe akşamı oruçlarını açtıktan sonra, bu kez de Konukları (Hızır) için hazırlıklara girişiyorlar. Hızır Ayı'nda Konuk (Hızır) cuma gecesi geliyor ve bundan dolayı da bizde çok kutsal bir gecedir. Dersimlilerin "cuma gecesi" dedikleri bu gece, perşembeyi cumaya bağlayan gecedir.

Cuma gecesi şu etkinliklerde bulunuyorlar:

- Önce bir ormana giderler. Balta ya da bıçkıyla bir meşe ağacını kesip eve getirirler. Bunu evde baltayla budar ve kabuğunu

soyarlar. Adına **Hızır'ın Kütüğü** (Qıla Xızırı) derler. Ocağı hazırlar ve bu kütüğü tutuşturup öyle yatağa gidirler. Sabaha dek bu böyle yanyor ki ocağın taşları iyicene ısınsın. Şafak vakti kalkıklarında ocak ısınıp hazır olacağından, hemen niyazlarını pişirebilirler.

- Akşam yaktıkları kütüğün ateşine de **Hızır'ın Közü** (Tıramiya Xızırı) demekteler. Bir avuç unu getirip bu közün üstüne serpiştirirler.

- Edik pişirir ve bunu götürüp hayvanların ağılına saçarlar. Derler ki **"Malımız, davamız artsın!"**

- Evin içine su serpiştirip, **"Ailemiz çoğalsın!"** derler.

- Genç kızlar ve delikanlılar bu gece ateş üstünde sacda kavrulmuş dövülmüş buğdayı yavan yerler. **Yanı** bu gece hiç su içmemeye çalışırlar ki, uyurken rüyalarında kimin elinden su içecekler. Rüyada biri kendilerine su ikram ederse, bunu onunla evleneceklerine dair bir işaret olarak görür ve inanırlar. ⁸²

Cuma gecesi şu etkinliklerle de **Hızır'ı** gözlerler:

- Akşam bir miktar unu bir güzel elerler. Bununla sabah **Hızır Niyazı'nı** pişirecekler. Eleği kaldırıp eledikleri unu bir sini veya küçük bir sofrada yayarlar. Üzerinden oklavayla geçerek düzeltirler. Bundan sonra kimse eliyle una dokunmaz. Unun etrafına mumlar dikerek yakarlar. Kaç mum olduğuna bakmazlar, on da olabilir, yirmi de olabilir. Etrafında mumlar yanan bu unu kimi evin orta yerine, kimisi de **"teberik"** adıyla bilinen, kutsal yer ve yatırlardan getirilen özdelerin bir torbacıkta asılı olduğu duvar ya da sütunun önüne götürüp indirirler. Sabaha dek mumlar burada yanar. Sebebini şöyle açıklıyorlar: **"Şayet Hızır bize konuk olursa ya elini bu una basar, ya da Bozat'ın (Qır/ Boz) ayağını!"**

- Sacı ateşe koyup içine dövülmüş buğdayı döküyor ve bunu karıştırarak iyicene kavuruyorlar. Adı, **"Bızereki"** olarak bilinir. Bunları da yine geniş ve düz bir kaba koyup üstünden geçerek düzeltirler. Götürüp bir yüklüğün altına indiriyorlar. Bunun için de yine aynı açıklamada bulunurlar: **"Hızır geldiğinde ya avcunu, ya da Bozat'ın ayağını buraya basar!"**

- Bazıları da kavurdıkları bu dövülmüş buğdayı bir eldeğirmeniyle öğütürler. Buna da **"Qavute"** (kavut) denmektedir. Diğerlerinde olduğu gibi kavutu da düzeltiyor, etrafında mumlar yakarak kutsal özdelerin önünde indiriyorlar. **Hızır'ın avuç, ya da Bozat'ın ayak izini burda da görecekerini umuyorlar.**

- Kavutun çok hoş bir kokusu var. Bu nedenle de **"Kavutun kokusunu hem ölüler, hem melekler alır!"** diyenlerin yanında, bazıları da **"Hızır kavutun kokusunu alarak çıkıp bize gelir!"** demekteler.

Ama şunu da belirtelim ki, yer yer bava'lar evlerinde kavut pişirtmezler, onunla **Hızır'ı** gözlemezler, **"Günühtür!"** derler. Neden günah olduğunu henüz çözemedik.

- Bazıları da bacadan aldıkları kurumu götürüp yollara, evin etrafına saçarlar, **"Hızır gelirse Bozat'ın ayak izleri burada çıkar!"** diye açıklarlar.

Dersimlilerin gözleri o gece yolları gözlemekten yorulur. Gönüllerinde Konuklarının (**Hızır**) aşkı, gözleri yaşlı dua ve dileklerle **Hak'ka** yakarak sabahlarlar.

Örneğin **Bava Sayder** okuduğu bir ilahide şu dizelerle **Hızır'a** yakarıyor:

"Hele şu curanın sedasına şelpesine
Benziyor bugün **Hızır'ın** sesine!
Hızır! sen cömert birisin!
Bizi mekânında hatırlamalısın!"

CUMA GÜNÜ NİYAZ PIŞİRİR, KURBANLAR ADARLAR!

Cuma günü olunca, şafak vakti daha gün doğmadan uyanırlar. **Hızır'ı** gözlerken un hazırlayanlar una, kavut hazırlayan-

lar kavuta, dövülmüş buğday kavurup bekletenler ona, kurum saçanlar da gidip ona bakarak bunlarda **Hızır** ve **Bozat'ın** izlerini ararlar. Eğer bunlarda **Hızır'ın** el izi veya **Bozat'ın** ayak izine rastlarsa mutluluktan kanatlanırlar. Kapı komşu arasında sesler yükselir, kurbanlar artar. Gönünden bir kurban geçiren iki, koç geçiren boğa keser.

Yok şayet bir el ya da at ayağı izine rastlamazlarsa, bu durumda her şey tasarladıkları şekliyle yürür, hangi hayvanı niyet etmişlerse onu keserler. Akşam eleyip etrafını mumlarla donattıkları unla **Hızır Niyazı'nı** pişirirler. Kavutu da şeker ve bal katarak yerler.

Niyaz pişer ve kurban işi biterse götürüp kapı komşunun lokmasını dağıtırlar.

Bekar genç kız ve delikanlılar, pişirilen **Hızır Niyazı'nı** dan bir parça götürüp evlerinin saçaklarına korlar. Kargalar bunu kapıp hangi eve doğru uçarlarsa, **"Kaderi oradan açılacak, oradan evlenecek!"** diye inanırlar.

Kurbanı kestiklerinde bir ellerini kurban kanına batırır, sonra da evin dış yüzünde kapı ya da duvara avuçlarını açarak basarlar. Nedenini şöyle açıklıyorlar: **"Dünyada tufan ya da bir başka felaket olursa, Hızır hangi evin kapı ya da duvarında kurban kanından bu el resmini görürse, ilk önce onların darına yetişiyor!"**

Bazıları kutsal yer ve yatırları ziyaret eder kurbanlarını orada yaparlar. Taseniye köyünde kurbanları **Ana Yemise'nin** evinde yapar ve burada akşam da cem bağlar **Hak'ka** yakarırlar.

Dersim'de **Hızır Orucu** böyle kutlanır, böyle geçer.

Çeviren: **M. COMERD**

¹Duzgün; Hızır gibi atlı, insanların darında yetişen ve ayrıca kötücül cin ve perilere karşı Dersim'in kutsal yer ve yatırları'nı olan oluşturduğu "Eskêrê Duzgini" (Duzgün'in Askerleri) adlı suvari ordusunun komutanlığına da yapan bir Dersim tanrısıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Ware, Sayı 11, Yitiqatê Dêrsimi de DUZGİN (Za.), Dersim İnanca'nda DUZGİN (Tü), Munzir COMERD.

PIR, Sayı 6, Yitiqatê Dêrsimi de DUZGİN (Za.), Munzir COMERD.

²Eskêrê Duzgini (Duzgün'in Askerleri), Dersim'deki kutsal yer ve yatırların atlı tanrılarından oluşmak, karallığa karşı, özellikle de Eskêrê Evdl Musai (Evdl Musa'nın Askerleri) olarak bilinen kötücül cin ve periler ordusuna karşı savaşan aydınların ordusudur. Duzgün, "Eskêrê Duzgini'nin (Duzgün'in Askerleri) komutanıdır. Daha geniş bilgi için bkz. PIR, Sayı 6, (a.g.y.), Ware, Sayı 11 (a.g.y.).

³Khures; "Weriya Khuresi"(Khures'in Hurisi/ Meleği) ve "Masumê/ Xortê Khuresi" (Khures'in Masumu) adındaki iki melekle temsil edilen bir Dersim tanrısıdır. Daha geniş bilgi için bkz. PIR, Sayı 5, Yitiqatê Dêrsimi de KHURES, Munzir COMERD.

⁴Ev ve aile tanrısı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ware, Sayı 9, Dersim İnanca'nda Ev ve Aile Tanrısı(Tr.), Munzir COMERD ve yine aynı sayıda "Yitiqatê Dêrsimi de WAYİRÊ ÇÊL"(Za) adlı yazı.

⁵Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ware, Sayı 10, Yitiqatê Dêrsimi de WAYİRÊ MALİ, Munzir COMERD (Za.) ve yine Ware'nin aynı sayısında Dersim İnanca'nda HAYVANLAR TANRISI, Munzir COMERD (Tü).

⁶Evdl Musai, aşığı yukarı bından 600 yıl önce yaşamış olan Abdal Musa Sultan olduğunu tahmin ediyoruz, türbesi Antalya-Elmalı'dadır. Evdl Musai; Dersim İnanca'nda cin, peri ve hastalık yayıcı kötücül meleklerin "komutanı" olarak bilinir. Kendisinden çok çekinilen biridir, ama aynı zamanda tapılır. Daha geniş bilgi, PIR, Sayı 6, (a.g.y.), Ware, Sayı 11, (a.g.y.).

⁷Eskêrê Evdl Musai (Evdl Musa'nın Askerleri), Dersim İnanca'nda Evdl Musai'nin "komutanı"ındaki kötücül cin ve periler ordusudur. Özellikle de Duzgün'in başında olduğu Dersim'in kutsal yer ve yatırlarından kurulmuş Eskêrê Duzgini (Duzgün'in Askerleri) olarak tanınan aydınların ordusuna karşı durmaktadır. Daha geniş bilgi, PIR, Sayı 6, (a.g.y.), Ware, Sayı 11, (a.g.y.).

⁸Dersimlilerin Alevilik öncesi inançları için kullanılan bu "Dersim İnanca" tanımını biz kendimizden ümedik. Dersimliler kendi inançlarını dilleriyle (Zazaca) "Yitiqatê Dêrsimi" ya da "Yitiqatê Kırmancıye" diye adlandırmaktalar. Biz, burada yalnız bu tanımın Türkçesini kemal ediyoruz.

⁹PIR, Sayı 3, BOZATLI HIZIR, Munzir COMERD, Türkçesi(Tr.) / XIZIRO KHAL, Zazaca(Za).

¹⁰Prof. D. Muharem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, s.30-31-32.

¹¹M. Zahir Kayan, Sıyabend ü Xecê, Özgür Ülke, 14 Temmuz 1994 perşembe.

¹²Söz konusu bu oniki ocak ve konuşukları dil saptadığımızı göre şunlardır: Khuresli (Za.), Dewres Cemalli (Za.), Dewres Gewrli (Za.), Sey Sabunlu (Za.), Bamasurlu (Za.), Şex Hemedli (Za.), Ali Abbashlı (Za.), Yimam Zeyneli (Za.), Axuğanlı (Kü.), Sarı Saltuklu (Tü.), Üryan Xızırılı (Tü.), Pir Sultanlı (Tü.).

¹³Bu kesim neden çoğunlukla Khureslilere bağlıdır? Bunun birçok nedeni var elbette. Ama en önemli bir nedeni de şudur ki; Khuresliler Khures'li kendilerine ced olarak kabuleden, oniki kolu olan, Dersimli Alevi ocaklarından en büyüğüdür. Bunların bazı ezbetleri bile diğer birçok Ocak'tan fazladır. Ezbetleri şunlardır: Qaşi, Hesen, Gul, Mewali, Usen, Çit, Şix, Hem, Sileman, Ali, Khali ve Kud. Daha geniş bilgi için bkz. PIR, Sayı 5, (a.g.y.).

¹⁴Verilen bu dua ve bedduaları daha anlaşılır kılabilmek için Hızır'ın Türkçede bilmeyen ad ve ünvanlarını Türkçe açıklamasıyla parantez içinde yazdık.

¹⁵"Bava", Dersimlilerin Alevi din adamlarına, yani "dede"lere verdikleri addır. "Dede" sözcüğü son yıllarda Türkçenin yaygınlaşmasıyla bu dille öğrenen Dersimliler tarafından kullanılmaya başlandı. Dersimli her bava, mutlaka bir Alevi ocağı'ndan gelir, yani ocağı olmayan bava yoktur.

16 **Tikme**, Dersim Alevilerinde dedeekimli de denilebilecek bir tür rehberlik kurumı. Bava tarafından görevlendirilir ve onun adına bir bavanın yapmış bütün dini görevleri yürütürler.

17 **Bava Hesenê Kolu**, Kureslilerin Şişu ezbetinden, İsmailî Dewresi'nin torunu, kendilerine Dewresê Murziniyi gelip denir, dedeleri Mameki'ye yakın Paga Buda denilen yerdenler, dedesi buradan kalıp Şah Hüseyin Bey'e gelir ve o'da köylerinden Seneke denilen yere yerleşmesini sağlar. Bava Hesen, Almanya'da çalışıp emekliye ayrıldı. Cimin'e (Üzümlü) yakın Kani Efendi Çiftliği denilen yerde kalmaktadır, arada bir de Almanya'ya gelip giderdi. 75 yaşına yakın, ama kalbinden şikayetçiydi. **Hızır Orucu'**nda perşembe günü 18.01.1996 tarihinde Avusturya- Viyana'da kriz geçirip **Hak'**ka yürüdü. Mezarı kendi köyü Kani Efendi Çiftliği'ndedir.

18 H. Tornecengi, Wuşenê Tikmeyî, Berhem, Haziran 1989/ 5, İsvaç, s. 45.

19 Hesen Efendiye Baskoye, 1973 yılında Hak'ka yürümüş Khuresli Ocağı'ndan ünlü bir Dersimli din adamıdır.

20 Başköylü Hasan Efendi, Varlığın Doğuşu, Yazın: Pir Sultan Özcan, Anadolu Matbaası, s. 239.

21 **Mose**; Dersim'de bir köy adı.

22 **Bava Dewres(71)**(1995), **Rıyberê Çolaxu** gilden olup Dewres Hemed'in torunu, Seyd Miste'fâ'nın oğludur, Kureslilerin Usenu ezbetinden. Bava Dewres'in babası Dersim'in merkezinden Gocucu köyüne gelip yerleşmiş, şimdikiye Cimin'e yakın Süleymaniye köyünde kalmaktadır.

23 **Bava Rıza(65)**, Garşiyê'den Dewres Hesenê Deri'nin torudur, Kureslilerin Qajiyu ezbetinden olup Erzincan'a yakın bir köyde kalmaktadır.

24 **"Aspar"**, Dersim İnanca'nda tanrıların büyük bir çoğunluğu adı olarak gündeme geldiklerinden, yine "atlı" anlamında tanrılara verilen bir ünvardır.

25 **Qosan dağ** (Koşan) Dersim'in kutsal dağlarından, çünkü Hızır'ın mekân seçtiği ve sık sık görüldüğü bir yerdir. Başına dağınadır. Dersim İnanca'nda "Aspar" (Atlı) olan tek tanrı yalnız Hızır değildir. **Duzgın** da Atlı'dır, kutsal yer ve yatağı tanrıları da Atlı'dır.

26 **"Bağire"**, Dersim dilinde dişil bir addir. Ayrıca bu dağ Dersim mitolojisinde bir kadındır. Buna rağmen adı Türkçe "Bağırpaşa" olarak değiştirilmiştir.

27 **Zazaca** "bimbarek" sözcüğünün Türkçede bilinen karşılığı "mübarek" veya "kutlu" sözcükleridir. Türkçede deki karşılığı ise "piroz" dur. Dersim İnanca'nda, açıklamaya çalıştığımız bu anlamın dışında ayrıca **Duzgın**, **Hızır** ve **Bozat'** verilen ad ve ünvarlardan biri olarak da kullanılıyor.

28 **Dewres Sileman**; **Qızılbel** köyündeki Khureslilerin buraya ilk gelen ve yerleşen atasıdır. **Hızır'**ın ıkrar verdiği, kolundan kavrayıp **Bozat'**ın terkisine atıp onu bir kişidir. **Dewres Sileman**, **Duzgın'**ın imdadına yettirmeyi başaran, **Eskerê Eydil Musay'a** karşı savaşın ve çıkarıldığı sayısız kerametleriyle anılan Bir Khureslidir. Yarı **Qızılbel** köyündedir.

29 **Dewres Miste'fa**; **Hızır'**ın kendisine konuk olduğu **Qızılbelli Khureslilerin** cedlerinden biri.

30 **Burada dört** kardeşle kast edilen, bundan tahminen 400 yıl önce **Qızılbel'e** gelip yerleşen ilk Khureslilerdir **Bunlar** dört kardeşdir. Adları; **Dewres Sileman**, **Dewres Usiv**, **Dewres Qemer** ve **Dewres Mamudaxan'**dir. Bu ulu insanlar tanrısallığa ulaşarak **Kemerê Duzgını'**de yerini almışlardır.

31 **Pirê Xanuku**; bundan tahminen 400 yıl önce yaşamış, kerametleri çok bir Khuresli olup, yatağı **Kigilye** bağlı **Tevaz** köyüne (Türkçe "Tekbaş" köyü olarak biliniyor) yakındır. Sonradan bu yöreye gelenlerden, halk O'nun sayısız kerametini anlama günümüzde de kullanılmaktadır. O'nun yanısıra bu yörede hem çok tanınır hem de çok ziyaret edilir.

32 **Dewres Qemer**; **Qızılbelli Khureslilerin**. Keramette ondan üstün kimse yokmuş, Yemen'de fırtına anları, ama yarımadan bayraklarından buzlar sarkarak çıkarak. Bu nedenle onun isimlerinden biri de **"Dewres Qemerê Yemeni"**dir (Yemenli **Dewres Qemer'i**). **Khures'in** kurt dönündeki melekeleri **"Vergê Khuresi"** (**Khures'in Kurtları**) ondan hiç ayrılmazlarmış. Ve **Hızır** kendisine çok konuk olmuş.

33 **Ana Yemise**; **Bamasurlu** bir **Alevi** din kadını, yani ana. Bu yazının ilgili bölümünde onun hakkında daha çok bilgi edinebilirsiniz.

34 **"Mezela Sipiyê"** **Qırdım'da** (**Kırdım**) bir yatağı. Burada yatan zatın **"Khal Oli"** olduğu söylenir. **"Khal Oli"**ne **Hızır** ıkrar vermiş, konuk olmuştur. Hatta O öldüğünde **"Mezela Sipiyê"** denen bu kutsal yere gömülmesini de yine **Hızır** belirlemiştir. **"Khal Oli"** Khuresli değil, **Kılauşia** kabilesinden halktan biridir.

35 **Khal Oli** hakkında yukarıda **"Mezela Sipiyê"** notuna bakın.

36 **Qızılbel**; Türkçe adı **"Kızılbel"**dir, devlet tarafından **Pülümür'e** bağlı **Qırdım** (**Kırdım**) köyünün bir mezarı olarak görülür, **Khuresli** ocağının **Erzincan** yöresindeki önemli mekânlarından bir köydür.

37 **Dewres Usivê Tozlece**; **Tozlece** köylü **Khureslilerin**. Çok tanınan ve **Hızır'**ın kendisine konuk olduğu bir zattır.

38 **Dewres Ali**; **Qızılbel'den** **Dewres Sileman'**ın oğlu olduğu söylenir.

39 **Dewres Khalık**; **Qızılbelli Khureslilerin**.

40 **"Zargovıt"**, **Duzgın'**ın resmi mekânı **"Kemerê Duzgını"**ye yakın **"Jel"** gibi Dersim'in en kutsal mekânlarından sayılabilecek **Nazimiyê**ye yakın bir ziyaretidir. **Duzgın'**ın karaktışın tam ortasında ağaç ve bitki yetiştirildiği söylenmektedir. Dersim'in tanrılarından **Duzgın**, **Hızır** ve **Khuresi** temsil eden **Weriya Khuresi** ve **Masumê Khuresi'**nin çok sık görüldükleri bir tanrıdır durduğudur burası.

41 **Dewres Kêkil**; bir diğer adı da **"Kêkê Dewres Usiv"**dir. **Dewres Kêkil'**in kerametleri çoktur, ama şüpheli de vardır. **Qızılbelli Khuresliler** O'nun için **"Dewres Kêkil büyük şairdir."** **Qızılbel'de** söylenen ilahî ondan kalmadır. derler. Bura **Khureslilerin** cemlede **Hak'ka** yakanca **Dersim dilinde** (Za.)söylediği ilahiyi kastemektedir.

42 **Hewşê Qızılbelli**; **Qızılbel'de** ünlü **Dewres Sileman'**ın yanındır.

43 **Dewres Hesenê Deri**; **Bava Rıza'**nın büyük babası, **Qızılbelli Khureslilerle** aynı kökenden, **Hızır'**ın ıkrar verdiği ve her yıl **Hızır Orucu'**nda kendisine konuk olduğu bilinir bir gerçektir.

44 **Khal Ferat**, kerametler çıkararak, **Hızır'**ın ağırlayan Dersimli evlialarındandır. **Birçok** yaşlı Dersimli konuşucusu olduğunda bir **"Khureso Pil"** (**Büyük Khures**), bir de **"Khureso Qe"** (**Küçük Khures**) olduğunu söylerler. Ve hatta **"Khal Ferat"** adındaki zatın **"Khureso Qe"** yani **"Küçük Khures"** döneminde yaşadığını aktaran **Areyli** kabilesinden yaşlılarla tanıştı. Bu da göstereyor ki **"Kures"** adı altında birçok kişi bulunmaktadır. Aynı kural **"Duzgın"** adı için de geçerlidir.

45 **Aliyê Çolaxı**; **Balabanlı**nam ceddlerinden ve **"Gola Bağire"** olarak bilinen gölde **Hızır'a** konuk olur.

46 **Yıxır Göl**; **Balaban Deresi** ve **Çayırlı** arasında düşen, **Bozat'**ın ve **Hızır'**ın resmi mekânlarından bir göl.

47 **Golê Xızırı**; **Balaban Deresi'nde** **Hızır'**ın resmi mekânlarından bir göldür. Bu gölün dibinde kent görünenler de var.

48 **"Wayır"**ın Dersim dilinde iki anlamı var. Bir, "sahip" demektir. İkinci anlamı ise, insancaş açıdan **Türkçedeki "Tanrı"** sözcüğüne karşılık kullanılır. "Tanrı'nın Dersim dilindeki karşılığı **"Heq"** ve **"Wayır"**dir. Dersimliler bu iki sözcük **Hızır**, **Khures**, **Duzgın**, ev ve aile tanrısı, hayvanlar tanrısı ve daha nice kutsal yer ve yatağı tanrıları için kullanılır. "Heq" ve "Wayır" dışında Dersim dilinde (Zazaca) **"Tanrı"** anlamına gelebilecek başka bir sözcük yoktur. "Allah", "Tanrı", "Hüda", "Hode", "Xode", "Homa" gibi sözcüklerin Dersim İnanca ve diline hiç bir ilgisi yoktur.

49 **Bonê Taseniye**; **Taseniye**li **Bamasurlu**ların ceddleri **Muxindiyê'den** (**Dankent**) buraya göçerken ilk

yapıkları evdir. Halâ yıkılmayan duran bu eve **Hızır** çok konuk olmuştur. Dersim'in ünlü kutsal yerlerinden biri sayılır.

50 **"Kimer"**, Türkçe atlar için kullanılan **"doru"** renginin Zazaca karşılığıdır. Zazacada da bu "kimer" rengi Türkçe "doru" da olduğu gibi yalnızca atlar için kullanılır. Tabii Dersim İnanca'nda **"Kimer"** **Duzgın'**ın adına verilen en ünlü addir.

51 **"Asparê Astorê Kimeri"**, **Duzgın'a** verilen sayısız ad ve ünvarların en tanınanlarından biri. Türkçede **"Doruat'ın Süvarisi"** anlamına gelir.

52 **Astoro Qıro Dime Henein**; **Ocack** yöresinden gelen kaynak kişilerden derlediğimiziz, **Bozat'a** verilen ünvarlardan biri.

53 **BERHEM**, Ankara, Sayı 6-7, **Bava Hesenê Kolu Venga Heqı** **Dano**, **Munzır COMERD**, s.91(Za).

54 **Burada** söz konusu olan yine **Dewres Sileman'**ın yanındır.

55 **Xalka Gülzare(60)**(1995), **Derê Balaban'**dan(**Balaban Deresi**), emekli, Almanya'da kalmaktadır.

56 **Başköylü Hasan Efendi**, (a.g.e.), s.277.

57 **Heniyo Pil**, **Balaban Deresi'nde** **"Seneke"** köyüne yakın Dersim'in kutsal yer ve yanlarından biridir, burada bir yatağı bulunmakta, fakat bu yatağıdaki zatın kim olduğu tam bilinmemektedir, ayrıca burada bir de pınar bulunmaktadır. Ve zaten burası da adını bu pınardan almaktadır, **"Heniyo Pil"**in **Türkçedeki** karşılığı **"Büyük Pınar"**dir.

58 **Naçka Zerifa(50)**(1995), **Sansalt** olup Almanya'da kalmakta.

59 **Tija Sodiri**, **Amor:3**, **Gola Xamirpêti**, **K.Xamirpêti**, p.8.

60 **"Kemer"** Zazaca bir sözcüktür. Beke takılan **"kemer"**le ilişki yoktur. **"Kemer"**ın **Türkçedeki** anlamı **"kaya"**dir. **Kürtçede** ise **"kaya"**ya **"zinar"** denmektedir. Fakat burada kutsal bir yer adı olarak kullanılıyor. Yer adlarının ne anlama geldiği açıklanamaz, ama bir başka dile çevirisi olmaz. **Burası** **Dersim'deki** kutsal yer ve yatağın başı ve başkandır. Dersim'in tanrılarından **Duzgın'**ın bilinen resmi mekânıdır. **Nazimiyê** ilçesine yakındır. Bu kutsal yer **"Kemer"** demesinin yanında en yaygın olarak **"Kemerê Duzgını"** denmektedir, fakat **"Kemerê Sultan Duzgını"** ve **"Kemerê Bimbareki"** olarak da ünlüdür. Daha geniş bilgi için bkz.PIR, Sayı 6(a.g.y.), Ware, Sayı 11 (a.g.y.).

61 **"Jelê"**, **Duzgın'**la bağlanmış Dersim'in en kutsal yerlerinden biridir.

62 **"Pardo Sur"**un şimdiki adı **"Kırmızı Köprü"**dür. **Taseniye** köyünün bulunduğu yöredir.

63 **Pülümür'e** bağlı bir köylüdür **Taseniye**. Türkçede adı **"Gökçekonak"**dir.

64 **Garşiyê "Qırdım"** (**Kırdım**) bir mezarıdır. **"Qırdım"** (**Kırdım**) da birçok mezarın oluşun **Pülümür'e** bağlı bir köydür.

65 **Çharekî** (**Çhareku**), Dersimli aşiretlerdendir. Sevilir ve sayılırlar. **"Çharek"** adına gelince: Dersimlilerin Zazaca konuştuğu biliniyor. Dersim dilindeki **"Çhare"** sözcüğünün Türkçe karşılığı **"Alın"**dir. **"Çharek"** sözcüğünün Türkçe karşılığı da **"Alın benekli"** olabilir. Dersimliler **"Çharek"** sözcüğünü çoğunlukla alın benekli inek, öküz, dana gibi hayvanlar için kullanırlar. Örneğin, **"manga çharek"** (alın benekli inek), **"gavo çharek"** (alın benekli öküz) gibi.

Çharekî aşiretinin adı da işte böyle alın benekli bir öküzden kaynaklanıyor. **Bava Dewres'in** hamamı da bir **Çharekî'dir**. Onun aktardığına göre, **Çharekî** aşiretinin atası alın benekli bir öküzün sahibiymiş ve bundan dolayı da onun çocukları **"Çhareku"** (**Çharekî**) adıyla anılmışlar.

66 **Berhem**, Haziran 1989/ 5, İsvaç, s. 45, (a.g.y.)

67 **Dewres Dil'**ın yazması ve inancı uğruna cabası hakkında daha geniş bilgi için bkz. **BERHEM**, Ankara, Sayı 3, **Perda Dewres Dilı**, **Munzır COMERD** (Za.).

68 **Bava Hesen(65)**(1995), **Qızılbel'den** **Dewres Dil'**ın torunudur, Kuresli'lerin Qajiyu ezbetinden olup Erzincan'a yakın bir köyde kalmaktadır.

69 **Burada** sözü edilen yatağı **ceddi Dewres Sileman'**ın yanındır, **Fem'e** (**Kabayıl**) yakın **Kırdım** köyüne bağlı olan **Kızılbel'dedir** ve **Hızır'**ın mekânlarından biridir. Erzincan yöresinde çok ziyaret edilir.

70 **Burada** **Bozat** yerine Türkçe anlamı **Doruat** olan **"Kimer"**ı kullanıyor. **Hızır'a** ilgili bir söylence bu doğru olmaz. Bir dil sürçmesi olabilir. Kaldı ki **Bava Hesenê Kolu** da böyle bir dil sürçmesini anula farkederik ilahide kendisi düzeltmişti. Ama **Kızılbel** kökenli **Khureslilerle** bunu yazıya bir dil sürçmesi olarak aktırmak geçeriği tam yansımaz. Zira burada **Duzgın** ile **Hızır'**ın kimlikleri de bazen birbirinden seçilmeyebiliyor. Bundan dolayı da bu bunu düzeltmek zorunda kendimizi hisetirik.

71 **Dewres Kêkil** burada değişik bir adla anılıyor. Babasının adı **Dewres Usiv** olduğundan **"Kêkê Dewres Usiv"** (**Dewres Usiv'in Kêkil'i**) diye de tanınıyor.

72 **Kılauşialı**; Dersimli aşiretlerdendir, daha doğrusu **"Karsanan"** aşiretinin bir koludur. **"Kıla"**nın Türkçesi **"kep"**; **"şia"**nınkisi de **"siyah"**dir. **"Kılauşia"**, Türkçede **"siyahkepli"** anlamına gelir. Rivayete göre, atalarının siyah bir kep giymesinden bu adı almışlar.

73 **Piyê Bıra Dergil(65)**(1996), Almanya'da çalışıp emekli olmuş bir Dersimli.

74 **"Perde"**, Dersimli bava'ların Dersim diliyle **Hak'ka** yakardıklarında üç telli curayla çaldıkları ezgiye, melodiyedir verdikleri addir. Curayı kendileri şüphelen çalar ve bizzat kendileri ilahiyi okurlar. Dersim'de birçok bava'nın yine kendi adıyla anılan birçok **"perde"**si biliniyor. Biz, yalnız **Qızılbel** köyünde yirminin üstünde **"perde"** saptadık. Dersim'de cemler bu **"perde"**lerle yürütüldü ve bugün çok sık olması da daha yürütüldü. Dersim cemlerinin en önemli ayrıncılığı yalnız Dersim dilinde ilahilerin okunması değildir. Aynı zamanda bu ilahilerin melodileri, yani curayla çalınan ezgileri de Dersim damgalı olmaktadır.

75 **BERHEM**, Ankara, Sayı 1, **Yitiqtê Kırmancu de Venga Heqı** **Dayene**, **Munzır COMERD**, Derleyen: **Bıra DERG(Za.)**.

76 **Mehemedê Homete**; **"evreni aydınlatan tanrı"** anlamında Dersimli'lerin güneşe verdikleri adlardan biridir.

77 **Hindukuş** dağlarında yaşayan **Kalaş** halkının inancında da adı bir tanrı bulunuyor. Adı **"Balumain"**dir. Bu da her yıl aralık ayında bu halka konuk olmaktadır. Onlar da bu tanrı ve atına yakararak kurban kesiyorlar. Nasıl ki Dersim'in **Hızır'**ı kendisine gölme mekân tutuyorsa, **Balumain'**in de sülla bağlantısı var. Dersim İnanca'yla olan bu benzerliklerinden dolayı burada anyozur. **Karl Jettmar**, **Die Religionen des Hindukusch**, Verlag W. Kohlhammer.

78 **Bava Sayder(75)**(1995), **Maşa Dewresi'den**(**Deriş Mezrası**) **Bava Eylan'**ın oğlu, **Dewres Murteza'nın** torunudur, **Khureslilerin** Qajiyu ezbetinden olup şimdiki Erzincan'da kalmaktadır.

79 **PIR**, Sayı 6, **Dersim İnanca'nda CENNET'LE CEHENNEM YOKTUR**, **Munzır COMERD** (Tâ.) / **PIR**, Sayı 5, **Yitiqtê Dêrsim de CENET'BE CENEME ÇİNO**, **Munzır COMERD** (Za.).

80 **Mustafa Düzgün**, **Dersim Türküleri**, **Tayê Lawukê Dersimî**, **Berhem Yayınları**, Ankara, **Koê Jiwanî**, **Vatoş: Bava Bedri**, **Areker: H.Tornecengi**, s. 293.

81 **"Delibaşlan"** sözcüğünü **Bava Sayder** özgün metinde de kullanıyor. Biz bunu değiştirmedik. Askerlerin başındaki görevli olduğu belli.

82 **Elimizdeki** bu kaynaktan, **Asurların** da böyle bir inancı olduğunu öğreniyoruz:

Surma Hanen, NİNOVA'NIN YAKARIŞI, **Avesta Yayınları**, s.29-30 (Oruç zamanı halkın uydugu gelenekler).

Watre

Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dimili-Kirmanc-Zaza
Zaza Dili ve Kültürü Dergisi
Zeitschrift der Zaza-Sprache und Kultur
Periodical of the Zaza Language and Culture

ISSN 0946-4573

Amor 13

Gulane 2000

İtiqatê Dêsimi de MORİ 'BE EWLIYA RA

Munzir COMERD

Gorê itiqatê **Musewiyu**, rocê **Heq Hz. Musay** vêneno, wazeno ke i **qewma İsrailu** rê birusno.

“Ama **Musa** ciab dano (**Heqi**) vano ke, ma i eve mi inam nebenê ke, gos ro qesa mi ser nenanê, tersinê, mira vanê, “**Heq** tora neasa!” **Heq** ira vano: “o çiko to dest de?” Vano ke “saboka”. Vano “ae berze hard!” Eke ae erzeno hard, **saboke (çogane) bena more, Musa** tersu ver cıra remeno. **Heq Musay** ra vano: “destê xo derg ke, dim ra pê cê!” O ki destê xo keno ra derg, tey ke pê cêno, zerrê destê dide uncia bena saboke. “Eve nae inam bikerê ke **Heqê** khalukunê to, **Heqê İbrahimi, Heqê İshaki, Heqê Yakubi** tora aso!”

Ma ni qesi **Tevrate** ra gureti, wendoğê delali. Çıtır ke zanino Hz. **Musa**, eve qudret u kerameta ke **Heq** dano saboka di, na saboka xo cêno ge-ge erzeno verê **Firauni** bena more, ge-ge dano çhem u ağwu ro, ni benê zehir, ge-ge ki dano hard ro, Mısır de mêşi gılğilinê, hazar u jü neweşi benê pêda. Eve na kerdena xo wazeno ke **Firauni** biyaro zoni ser, yanê **Firaun** biverdo ke o qewma xo Mısır ra vecero.

Ez zanu, nika fikrê sima zafine ra bavaê ke kounê Dêsimi sero saboka xo dest de bena more, ni bavau ra namê zafine vênênê. Hem ni bavaunê Dêsimi, serba menfatê miletê xo, miletê bini pêro pia eve saboka xora ceza ver nesantê. **İtiqatê Dêsimi** de xora fikrê de nianênî rê ca çino. O sarê Dêsimi niyo ke duwaunê xode “**Ya Heq / Xızır, tı sala tern u husk têworte de mêvêsnê**” vano. Eke heniro, sabokê Dêsimi, ya ki eve qesa bine ra çüyê Dêsimi çinay rê lazım benê?

Xora ke şikiayme, ma ki wazenime ke ciabê na persi rê bivênime. Yanê eve qesa bine ra, ma nustê xode **İtiqatê Dêsimi** de mor 'be ewliya sero vîndenime.

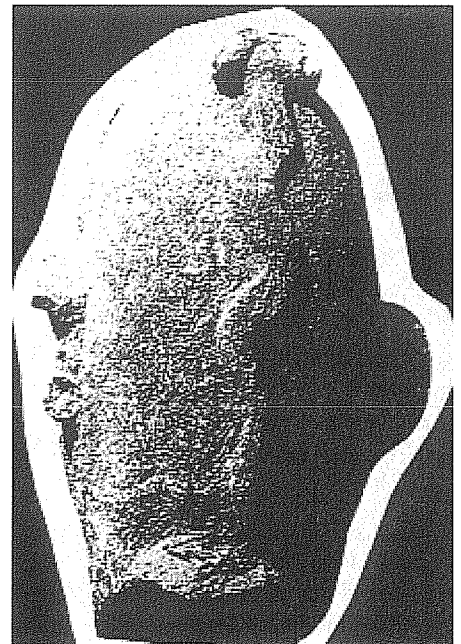
Mor, çıqas ke dinê **İslami, İsewi** 'be **Musewi** ra waşt ke i zerre u can ra wedarê, uncia ki wena (hona) itiqatê zaf miletu de mordem şikino ki i bivêno. Taê inancê ke itiqatê xo eve zaf wayiru anê, mori benê dusê ni wayirunê xode nanê ro. Asya de en jêde Hindistan, ira tepia ki Afrika 'be Amerika de no jê tase aseno.

İnsanê ke mara ravêr amê na dina, şeyê,

sewlê na itiqatê xo do ra eserunê xo ser. Ni ki ewro insanê na dina çım de gëzna kulturia. Mordem ke zimê Afrika de qaytê **piramidunê Mısiri** beno, ya ki Amerika de **piramidanê Maya** de niadano, taf na itiqati ferq keno. Anadolıye de ki qılatiye miletunê verênu ra taê pagi arkeologu veti werte. Ni cau ra jü ki nejdıyê Urfa de cıra **Nevalê Cori** vanê. Vanê, Anadolıye de cao ke insani en verên de mekan gureto, i cau rao. Naca jü page de, na page de verênde ivadet kerdo, heykelê de qafike ama diyaene. **Peyniya na qafike ra hetê seri ser jü mor vırašto ke, gumano ke na heykeli ver de ivadet kerdo.** Mordem naine ver de sas beno, maneno.²

Na misalê ke ma day, nine de ki aseno ke, itiqatê miletu de mor hem mekano de zaf hira de, hemi ki zamano de zaf xori u verên de raştê ma beno. Yanê no teyna itiqatê de Dêsimicu niyo. Ama çı esto ke, jê itiqatê her miletı, yê Dêsimicu ki hundê xo rengê xo, hundê ki ferqê xo esto tavi. No çutır sewlê xo dano ra **İtiqatê Dêsimi** ser? Nika berê folklori ra eve misalu na mewzuati areste kerime.

Çutır ke halê nusti ra ki aseno, mewzuyo ke ma naca cênune ra xo dest, di çımu de danime arê. Çımo verên de **İtiqatê Dêsimi** de caê mori 'be ewliya ra çutır beli beno, ni nusneme. Çımo dıdine de ki z o b i a ewliya ra **İtiqatê Dêsimi** de caê mori çutır beli beno, i anime ra meydan.

Nevalê Cori

I-EWLIYA (JİARE) 'BE MORI RA

Qesa ke çüya ra biye ra, **İtqatê Dêsimi** de en verên de çüya **Xıziri** yena ra mordemi viri tavi. **Xızır** eve çüya xo iyê ke feqiru rê wayir nevecinê, kokımu rê wayir nevecinê verva dine vındeno. Ya ki jü ke gına çığ ro, reseno imdadê di, eve çüyê destê xora dano vare ro, ine xelesneno ra. Yanê **Heqê Dêsimi** ne jê **Heqê Musayo**, ne ki ne ki çüyê destê di, jê çüyê destê **Musayo**. Vatena ma awa ke **İtqatê Dêsimi** de heq 've neheqî, qebat u bêqebati 've tern u husk jü kefê terazi nekenê.

İşte sarê Dêsimi na çüya **Xıziria** adile sero "**Çüya Heqî / Xıziri bo!**" vano: sond weno. Ya ki "**Mı torê çüyê Heqî / Xıziri no ro ke...**" vano: jü çiyê dey xıravın ra peyser cêno.

Uyo ke ez naca çüyê **Xıziri** sero dekernenu, tam naca de namê jü şairi ame mı viri, jü ki destana ke namê xo koto çar kosê dina, na amê mı viri...

"Emrê tode nia hunde milet esto
Saboke 'be qanunu ra **Zeusi** day ra to dest ke
pê miletî idare kerê, biçarnê biçerexnê.

(...)

Qaê, tora vaci,
na saboke sero sonde wenu ke,
kou de daru ra bırrna, gureta na saboke,
nae ra tepia endi ae sero ne azê erjino,
ne jü pelge roina,
ne ki çiçege kena ra, nae ra tepia,
pelgê dae, thalê dae
jü kardi gına pıro; guretê, berdê.
Nıka nae, azê Akhau,
iye ke eve namê **Zeusi** heqe seveknenê,
i xo dest de fetelnenê, ae.
İşte na saboke sero sondê mı sond bo ke!..."

Ni namê ğeribê ke tey mebê, mordemi heni zamîtêne ke Dêsimicu ra jü marê mewzuatê de jü ewliyay (jiare) qesey keno. Ama ni çeküyu **Homeros** nusneno.. A no pirê şairu esto ya.. İşte o, nae ra dıhazar u phoncsey serre ravêr desetana xuya ke eve namê "**İlyada**" nam do ae de. Tıvanê ke **Homeros** anine ano ra Dêsimicu viri: İtqatê made ki saboka **Zeusi** jiarge biye... Dest ve dest dêne juvini, pê ae idare kerdêne... Ma pê ae heqe seveknêne, pê ae qanuni ardêne hurendi... Ma ki ae sero sonde wendêne, hey sarê Dêsimi, çutır ke sima "**Çüya Heqî bo!**" vanê..

Ma 've **Homerosi** ra yenime têri.. Jüvin diyo, coku zerrê ma zaf beno sa.. Ama gereke rabırrime.. Saboka **Zeusia** ke eve destana di biya ebediyê tarix de ca verdanime, uncia xo çarnenime gerçeganê Dêsimi.

"**Ewliya**", zonê sarê Dêsimi de eve name "**Jiare**" ki zaf nas bena. Tavi hetê itıqatı ra zaf senık bo ki eve namê "**Tarıq**"ı ki qal bena. Nae, çığas ke cemê ca-vatene de pırên ra vecenê, miletî çım de cao ke itıqatê dine de na cêna, wena (hona) zaf zaf hirao.

Ewliya eke waşt, bena more, niyê benê mor, nine ra taê ki ge-ge benê gorgeçine; eke çiyê kuya pa, cıra goni yena; eke qusirê kerd, çêo ke tey ra ca verdana, sona. Yanê jiara de can u roya. Heni ke taine çım de qederê insanio ke dormê dae dero, aê dest dero. A, nêweşiyu kena wes u ware. Yanê jê wayiru, ine çım de bena jiarigiye.

Cemu de bavay ae eve kılama heqıye zor bela vecenê. **Eke veciye, dılxê mori dera.** Bavay de pê cêna, dana hard ro... Ge-ge ki bavay pê cêna çêver ro, bena baca ra ana, baca ra bena çêver ro ana... Uncia eve kılama heqıye, zar u zor, reca u minete kenê pırên. Pırênê xo ki ya postê pheskufio, ya ki kuraso kesko. Nine ra vıraştıo.

Eke jü serre qe **cemê ca-vatene** nebi, ewliya ke pırên ra nevette, o taw **Newê Marti** ke ame, cıra vecenê. Vanê, **Newê Marti** de **hz. Eli** amo dina, coku na roce de vecenê. Tavi ke verênde qırvanu kenê, miazıu pocenê, heni. Na ke pırên ra vete, şünê. Na ağwa ke pê ewliya şüta, hem loqmewa, hemı ki jê ilaca. Nae ra dime uncia eve dua u recau kenê pırên. Verên de ustına çêi ra darde kerdêne, nıka ki endi dêsıu ra darde kenê.

Zobina ki her heştı de, sewa yeni ke amê, verde çılıu nanê ro; ge beno ke loqmeo de qıc, ge ki mizê ya ki qurvanê kenê vıla.

NAMÊ TAÊ EWLIYAU (JİARU)

Çêo ke ewliya teyra, sarê na çêi hetê itıqatı ra zaf bariyo. Xora ke nia nebiyêne, nebena. O taw ewliya naca ra vecina, sona. Mewzuatê nianeni zaf biyê. Ber ve berio ke qalê namê çanda u çand ewliyau beno ke, na sevev ra ni çêu ra biyê ra vindi, şiyê.

Ewliya ke kamci çê dera, cemê ca-vatene ki o çê de gıre danê. Yanê caê "Tarıq"ı mordem neşikino ke bıvurno. Eke vurna, o taw guman kenê ke ewliya nae rê razi nebena, çêi terk kena, sona. **Bava Dewrês** qalê namê jü ewliya beno, vano "**na bêrıza berde, coku cıra xêr nedı. Çêna xo şıye, bıraê xo şı, bırazaê xo şı. Zaf cıra mordemi merdi.**"

Çêo ke ewliya teyra, mühim niyo, yanê ister ocağzade bo, ister xam bo. Xora na ewliyau ra taê tenê, bava u dewrêsê ke weşıya xode kerame-ti vetê, heqıye ra, ra nebırriyê, ine ra mendê azê xorê; nıka ki çêunê ine derê. Nine ra taê ki uncia bava u dewrêsunê nianenu dê **talıvunê** xo, talıvê ke mordem itıqat u inanc ra supe nekeno, ewro wena

nine dest derê. Taê ki uncia ni bava u dewrêsu dê rayver u tikmu, ewro çê ninu dest derê. Zaf senîki ki mordem nezano koti ra amê, çutir amê ya ki xo vira kerdo. “**Tariq**”ê nianeni ki estê.

Çê ke Dêsim de tey ewliya esta, hundê senîk niyê. Hama hama her dewe de, qender 'be mazrau de bile ki qe ke nê jûkeke yena diyaene. Verende hetê itîqati ra **msaivêni** gereke bibiyêne. **Msaivê** jû ke çinê bi, kesi eve çimeo wes qaytê di nebiyêne. Zaf rew cemê ca-vatene gire dêne, coku ewliya ki zaf lazim biyêne.

Tavi her ewliya ki eve jû name nas biyêne. Ewro wena ki eve ni namu qalê dine beno ra. **Ma ni ewliya ra namê taine en jêde hetê Erzingan u Pilemoriye ra da arê**, ine sero çî zanino, çî ke vacino, pia naca de nîka nusnenime.

1-“**Ewliya (Jiara) Bukî**”
(Hetê ra Tariqê Cemîa)

No **Tariq**, vanê **Khurêsu** ra saboka **Dewrê Eylasia**. **Bava Hesenê Kolu** marê nae sero no mewzuat qesey kerd. Ma ni tenê kenim kîlm, henî naca nusneme:

“Vanê rocê **Dewrê Eylas** mali ver de beno. Cîrê meymanê yeno. No jû beg beno. Çêna begi aqîlê xo kerdo vindî, o ki derdê daerê derman fetelîno. Namê **Dewrê Eylasi** heşiyoyê pê, coku mordemê xo 'be çêna xo gureta, amo mekanê di. Sarê çêi ra jû sono verê mali de xevere dano cî, vano:

–Bê çê! Raa dîri ra meymani amê!

Dewrê Eylas cêno dî vergu, keno şüanê mali. Malê xo vergu sero ca verdano, sono çê.

Dewrê Eylas ke derdê çêneke museno, beno be hira vano:

–Ya Wayir!

eve saboka xo jüyê çêneke de onceno. Xaftîla mlaketê, dîlxê kutîki de kuino ra çîmunê ni ver. No vano:

–oşt, oşt!

çêneke ra na mlaketi fino dîri. Ama saboka ni worte ra qîlaşîna ra. Çêneke desinde bena wes, aqîlê xo yeno hurendi, lewê piyê xode baqîl baqîl nisena ro.

Ni sodîr benê raşt ke şêrê çê, Beg vano:

–**Dewrê Eylas!** Malê dina çî wazena, danu to?

Çîmê di mal u mlkê na dina de nebena. Saboka xuya şîkiyaiye dano cî vano:

–Ez thawa newazenu. Tî teyna na saboka mî bere, bilezik cîke ke, sala meşîkiyo.

Beg saboka **Dewrê Eylasi** beno, dano ostaê, vano:

–Nae bîcê, hirê bilezîgunê zernênu cîke!

Osta, bilezîgunê zernênu keno hazîr, ano keno saboke sera. Serê nine ano pê, se ke mîxê kuyno pa, nae ra goni yena. No sas beno, maneno; ama mîxi cîra onceno, serê bilezîgu gîreneno jûvîni ra, uca ca verdano, sono çê. **Osta sodîr yeno ke Bimbareke çîna.**

Dewrê Eylas nine rê wesêneno, vano ke:
–Qe qîsawete de memanê. Saboka mî 'be xo amê çê. Ez razîyane, sîmara thawa newazenu!

Na saboka nîka Derê Balabanu de çê **Bava Buki** dera. **Bavaê Buki** jüyoyê **Khurêsi**. Kundê xo sono, reseno **Dewrê Eylasi**. Jüyoyê sura, derga, bilezîgi tederê. Çê **Bava Buki** de zaf vengê **Heqî** danê. Taê bavay na ewliya pîrên ra vecenê; bavay de pê cêna baca (qulba) ro bena çêver ra, ana; çêver ro bena baca ra ana! Na, kami çîm de bena **more**, kami çîm de bena **çêneka azebe** kami çîm de ki bena **gorçeqîne**.”

2-“**Ewliya (Jiara) Çê Pori**”
(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Bava **Dewrê** nae sero marê nîa qesey kerd:

“**Jiara (Ewliya) Çê Pori** ge bena çîftê **gorçeqîne**, ge bena **mor**. Çîmanê nêçetenu de bena **more**. Coku nae ra vanê “**Jiara More**”.

(**Bava**) **Por** leng bi. Na lînga xo yemê zerri ser amêne. Ae ki (**Bava**) **Por** locîne ra berdêne, baca ra ardêne. Sanîtêne ro, “**gum**” dêne hard ro. Vengê **Heqî** ke dêne vetene. Ae eve ağıwe şünê, ağıwa dae danê mîleti.”

3-“**Ewliya (Jiara) Gobirge**”
(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Bava Dewrê:

“**Jiara (Ewliya) Gobirge** biye. Na çê **Seydê Deme** dera.”

4-“**Ewliya (Jiara) Kistimî**”
(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Bava Dewrê:

“**Jiara Kistimî** wayirê xo Kırdaşîyo. Nîştêne na bêçîke ra, berdêne serê boni de, na locîna worti de sanîtêne ra. Ge-ge ki verdêne ra, amêne war, xêr tey nemendêne.”

Bavaê Qızîlbêli vanê:

“Na saboka destê **Dewrê Murtezaya**. No

ki sono reseno Khurêsanê Qızılbeli. Hewsê Dewrêş Murtezay Auge dero. Auge 'be Kistimi ra tèlewe derê."

Bava Hesenê Kolu ki vano:

"Ewliya Kistimi yê destê Xızırîa. (Xızırî) vato:

-Na çüya mı bicê, hurendî de jü manga bîde mı! Manga gureta, çüya destê xo da."

(Khurêsicê Qızılbeli nae qevul nekenê. Vanê, **Bava Hesenî** koti ra ke no hesno, ğeleta.)

Nuri Dersimi ki, kîtavê xode **Ewliya Kistimi** beno, **Zerdüştenî** de resneno "**Ahîraman**"î. Qimetê na fikiri ma çım de qe çino, raşt niyo, coku. "**Ahîraman**" mitolocîya İrani de qomitanê mîlaketunê xıravınuno; hukmê tariye ni dest dero. Eke mordem **İtiqatê Dêsimî** de jüyo de nianen ero cı fetelino, no **Evdıl Musao**. **Evdıl Musa** sono ra "**Ahîraman**"î, jê di qomutanê mîlaketunê xıravını 'be hukmê tariyo. Ma nustunê xuyê verenu de ki ni tenê sanıt bi têver. **Ewliya Kistimi hundê tariq u jiarunê Dêsimî ra jüyêwa.**⁴

5-"Ewliya Çê Morê Şiay"

(Hetê ra Tariqê Cemîya)

Bava Hesenê Kolu na xusus de vano ke:

"Ewliya Morê Şiay Pırdosur de çê **Tornê Api** dera. Nıka xode berda Astamol. Na ki saboka yê destê **Khurêşana**."

Xalîka Gülîzare ki qesey kena:

"**Moro Şia**" namê pirê Kemıkano. Sondi ke wenê vanê:

-Moro Şia bo!"

Khurêşê Qızılbeli ki **Ewliya Çê Morê Şiay** sero nia vanê:

"**Bava Bavi** vato, çê **Morê Şiay** Kemanê. Ni ocağzade niyê, ama bavaeni kenê; taxıma çê **Hesê Çhalî** nine dest dera.

Dewrê **Dewrêş Eylasî** de azê **Khurêsanê Qızılbeli** ra dı teni sonê çê ni. Ni çêi nide kıramete vecenê. Cênike ana ke nun poco. Saci nana ro ke adır wekero, **jü vazeno ra, lınganê xo keno binê saci ra, adır lıngu ra vecino, cênike nun pocena.**

Uyo bını ki vazeno ra, destê xo keno şênê xo vera, moranê şiau veceno, zerrê çêi de, meydan

de nano ro, veceno, nano ro.

Peyco ni ginenê jüvini ro. Jü vano ke, -Tı sala çê meresê!

No ke vazeno ra şero çê, verê çêveri de gineno waro, mîreno.

Kemic hetê itıqatı ra zaf bari beno. Ni beno, balixê mêsu de nano ro, vano: "naca ra daha pak ca çino!"

Xevere rusnenê çê nine ke ni bêrê, berê. Ni yenê, sonê balix de **qayt benê ke ni arax do, binê lewu ra ki huyno**. Nıa ke vênênê, Kemic neverdano, na balix de danê we.

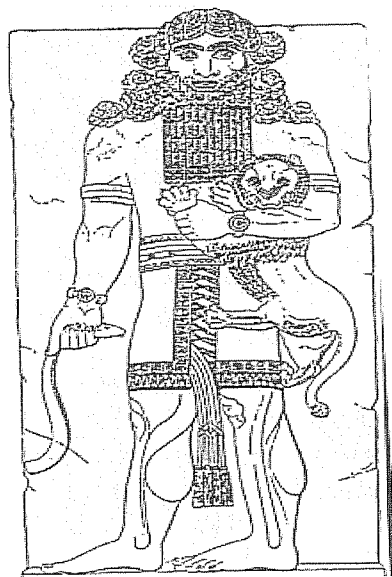
Coku na çê ra "**Çê Morê Şiay**" vanê. **Ewliya Çê Morê Şiay** ki na çê dera."

6-"Ewliya Dewrêşê Qıcı"

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Hetê Têrcanî de dewa **Pınaşêlî** esta. Mazra Dewrêşî ki na dewe sero marina. **Ewliya Dewrêşê Qıcı**, na Mazra Dewrêşî dera. **Dı tenîê**. Hurdemêna ki çê jüyê **Khurêşıcı** derê.

Gilgames

7-"Ewliya Dewrêşê Hesenî"

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Apo Ali nia qesey keno:

"Ewliya Dewrêşê Qıcı 'be ewliya rayverê ma **Dewrêş Hesenî** jüvini de way benê. Ni ki **dı tenîê**. Yenê jüvini, sonê. **Ewliya Dewrêş Hesenî** jü namê xo "**Ewliya Meleke**", jü ki "**Ewliya Sultane**"wa. **Dewrêş Hesen** Areico."

8-"Ewliya Çê Stê Sadî"

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Mewzuatê na ewliya ki uncia marê **Apo Ali** qesey keno:

“**Qaz** ’be **Sadi** ra bıray benê. **Dewrês Hesenê Xozati** rayverê ninu beno. No çüya xo cêno xo dest manga keno tever. Talivanê xora vano: –Mira çüye kam cêno, manga kam cêno? **Sad** vazeno dest, çüye cıra cêno.

Beno zimistan, no mal u gay keno xo ver, manga nevindena. No eve çüya rayverê xora jüyê dano manga ro. Manga desinde mîrena.

Dewrês Khakıl vano:

–To çutır adır kerdo xo dest, nia feteliya!

Sad nae keno postê peskhfiye, dano we.

Na ewliya, **Ewliya Çê Silê Sadi** hem bena **mor**, hemi ki **gorgeçine**.

Bava Baqır ke Yinkoye de di-rê rey cem gire dano, nae pîrên ra veceno. **Bava Rızaê Garşiyê** kuyno, zor vindeno. **Bava Bavı** ki tey beno.”

9–“*Ewliya Çê Dewrês Qemeri*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Ni ki **Khurêsicê**. **Ewliya Çê Dewrês Qemeri** nine dera. Eke vecenê vengê **Heqî** danê, bavay çêveri ra bena, locine ra ana, locine ra bena, çêver ra ana.

10–“*Ewliya Çê Sey Memedi*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

No jüyo de **Bamasurico**. Cem de veta, çêrang biyo berz, astari asê. Na ki bena **more**. Na **Ewliya leyru ki vecena**. **Morê**. Verê locine de vindênê, peyco benê vindi, sonê.

Hard ke lerzeno, her ca rijino, teyna çê **Sey Memedi** nerijino.

11–“*Ewliya Tızvazî*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Tızvaz dewa da **Khurêsana**. **Heyder Beg**⁵ qolê rusneno, malê Tızvazî benê. Ni ki sonê verê **Ewliya**, vanê:

–Çı ke to dest ra yeno, bîmusne!

Amnan beno. İyê ke mali remnenê, hawt mordemi benê. Ni mali cênê, sonê **Bağire** het, **Qeregol** het. **Xaftıla naca beno serd**, **beno puk pey ra vaê yeno ni hawtemêna cemedinê**.

Tızvazciku sonê ke **hawt vergê sisi (Vergê Kurêşi)** verê mali de biyê. Ni malê xo cênê, anê.

12–“*Ewliya Tadaiye*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Bava Hesenê Kolu vano: na ewliya dewa **Gobirge de Çê Giriki** dera.

13–“*Ewliya Morê Suri*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Na ewliya sero ki uncia **Bava Hesenê Kolu** mara vano: dewa **Xarige de Çê Alê Rayberi** dera. **Şix Memedanê**.

14–“*Ewliya Pirê Peji*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Pirê Peji **Bamasurico**. Tersu vera **Tertelê Dêsîmi** de na ewliya beno keno mezela khalikê xo. Ni hetê **Qeregoli de Qayıxa Seydu** de manenê. Cao ke mezela khalikê di teyra ki, cıra “**Mezela Çar Bırau**” vanê. Khalikê di naca de teyna niyo. **No ke keno mezele yeno çê, qayt beno ke ewliya hawa ama çê biya more piroşiya dare ro**. **Pirê Peji** ano ver de qırvane keno, wena na yena kuyna qılıfê xo.

15–“*Ewliya Qızılbelî*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Na ki **Khurêsunê** dewa **Qızılbelî** dera. Sarê na dewe zor u qewğawa ke na mıntıqa de bena, nira zaf ont. Wortê herbi de binê taziki de mendê. Dewê ke **Dêsîm** de en veren de rusnay goç, ine rawa. Eve zor u zulm çê khalikunê xora erjivew tefer. O taw jü **eskerê na ewliya cêno, yar ra erzeno war**. Peyco ama ra ma gos de ke, ewliya uncia veciya, ama. Raştı ama nêama, ya ki nıka kotira, ma na sate nez-anime.

16–“*Ewliya Çê Ana Yemise*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Na ewliya, **Bamasurunê** dewa **Taseniye** dera. Qederê na dewe ki şıyo ra **Qızılbelî**. Sarê na dewe ki eve zor da goçkerdene, kerde ipalaiye. Çêo ke ewliya teyra, heralde ke **Pilemoriye** dero.

17–“*Ewliya (Jiara) Ausenê Sereni*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Xalıka **Gülizare** na ewliya sero vana:

“**Auseno Seren de Sey Mıstefa** cem gire dano. **Bava koto**, jiare ni cêna, eve bêçıka xo fetel-nena.”

CEMÊ CA-VATENE DE EWLIYA ÇUTIR VECENÊ?

Çığa ke ma vanime, ewliya cemê ca-vatene de vecenê; ni ke tenê areste kerime, zaf rınd beno. Mısaivi çı cênê ra xo çimi ver, cem de se kenê? Bava eve tariq çutir rae ra sono? Ciabê ni persu marê en rınd şikino ke **Bava Dewrês** bıdero. O hem hawtae serre ra coro, hemi ki hatan nıka jêde cemu de amo diyaene. Ma ira pers kerd.

Îşte smarê ciabê **Bava Dewrêşi**:

“Cemê Ca-Vatene de ewliya çutir vecenê? Ez bavau, no ki zakirê mıno (eve destê lewê mıde jü nasê ma musneno). Thamur cıneno, deysisu vano. Sıma ki amê mısaibanê xode caê xo vanê. **Moreki vera xo nekerdêne, niştane destê xo nekerdêne. Kıncê xo vetêne jü pırên u tuman mendêne. Kemberbest sanêne miya xo.**

Zakir vireniya dine dero. Sıma ki çar-phonc zewnciê. Deyisu vanê, jê sema usıl-usıl sonê. Yenê ita, vındenê. **Bava pers keno. Zakir delilê dinuno. Delil ciab dano:**

(**No pers u ciab eve zonê Tırkiyo.** Ma no nuste ke çarna Tırki, çutir ke **Bava Dewrês** marê va, ma heni ucka de **eslo oricinal nusna. Naca de çar-nenu zonê mara ke, iyê ke zonê Tırki nezanê, no ine sare kuyo ki.**)

Sarê tode çı esto?
Tacê dewlete!
Çarê tode çı esto?
Yazıyê **Heqi!**
Buriyunê tode çı esto?
Qudretê qeleme!
Çımunê tode çı esto?
Roştia **Heqi!**
Pırnıka tode çı esto?
Mısk u ambero!
Fekê tode çı esto?
Lal u gewhero!
Gosunê tode çı esto?
Seper u sıper!
Mianê tode çı esto?
Kemer u besto!
Destunê tode çı esto?
Xêr u şêro!
Zaniyunê tode çı esto?
Rukuyo **Heq!**
Lingunê tode çı esto?
Raa **Heqi** de menzil restene!
Kami ke **Heq** va, **Heq** bisevekno ra!

Î uncia heni sonê. Deyişu vanê.

Jiare vecenê, anê ağwe de şünê. Bımbareke vetene de zaf zor dêne cı. Dêne dêş ro, dêne hard ro. (**Bava**) **Por** herdisın bi, kokım bi; deyişê heneni vatêne ke... Jê nıkay nebi, her çi camenda şıyo... Sari o sire jü qurıs çırallıg dêne... Ez 12-14 serri de bine. Qurvani sare bırnêne, miaji ardêne...

İyê ke caê xo vanê, çifte be çifte yenê. Mısaib 'be mısaibe ra yenê. Yenê verê bavay. Na şekil de benê çewt (**Bava Dewrês** pau ra dare de vındeneno, vilê xora hetê veri sero benê çewt). Hurdemêna têlewe derê. **O (bava) di-rê rey keno - Bımbareke- pê vili ra.**

Eke pêro sıra ra veciay, nafa ki çifte be çifte meredinê ra. Hard de, têver de. **Nafa ki hard de irê rey dano miane ro, vano:**

–Alle- Mihemed-Ya Eli! Tariq altından geçene sorgu sual yoktur! (Uyo ke binê tariqi ra vêreno ra, ira endi pers u ifade çino!)

Dano pıro, çifte be çifte urzenê ra.

Heq göstermiş mekero, yê taine pıro negineno. İyê ke zerrê xo pak niyo. Se kenê ke nêamêne miane, nia berz mendêne (destanê xora musneno). Kerd nekerdêne ke, nekotêne ra cı.

Namê **Heqi** bo! Ma nia di bi!”

Ma naca de uncia wazenime ke jü detay sero vınderime. Çığa ke Dêsim de mıleto ke zonê ma qesey keno cemê ca-vatene de eve ewliya binê tariqi ra vêrêne, **taê ocaği ki estê ke destê xora “Peñçey Ali” vanê, hurendia ewliya rê eve lapa xora kunê binê tariqi. Vacime, ocağa Ağuçanu nia kena.** Na sevev ra Dêsim de kes werê neno, xorê kami ke itıqatê xo 've çınay ra ke ardo, eve i ki koto binê tariqi. Ama taine ki waştı ke na huzirê sarê ma bısanê we, ine jüvini verdê.

Mesela **Nuri Dersimi** mara vano ke, ez 'be xo biyu şahidê werênaisê **Peñçe u Tariqi.** Gorê vatena di, **azê Hacı Bektası ra Cemalettin Çelebi Seyd Ezizê Ağuçanıci ra ki desteg u phoşti cêno, vano: ewliyawa ke bena more, nae ca verdê, hurendia ae de eve Peñçe bıkuşê binê tariqi.** Serba na fikiri hetê Erzıngani de **Seyd Ezizi** saneno ravêr, Elewiyu cêno binê taziki. Eve nae ki nevındeneno, **Nuri Dersimi** ra vano: so **Ewliya Kistimi** bıçê, bışikne, ae de çı esto ke dara zelala. Ama **Dersimi** nae qevul nekeno. Peyco mılet ke nine heşino pê, veng kenê ra xo, erzenê ra xo ver. **Cemalettin Efendi** qayt beno ke no iş nebena, cêrenê ra Erzıngan ra, sono.⁶

II-İTIQATÊ DÊSİMİ DE MORİ SERO ZOBİNA İNANCÊ BİNİ PÊRO PİA

Ma na nuste de hatan nika çimo veren de **İtiqatê Dêsimi** de caê mori hetê tariqi ra guret ra xo dest. Nika wena ke ma nêverdime çimo didine, wazenime ke ana raştiye rêna biyarime qal. Tariq, Dêsim de eke cemê ca-vatene de vet, hatan cemo de bin jü ca de jê hacetê xo vira nebena. O, na karê cemi ra daha ravêr, çutir ke sarê Dêsimi eve zonê xo vano: jü **“ewliya”**wa, eve qesa bine ra jü **“jiare”**wa. Heralde no itiqatê dine zaf ravêr yeno ke, na qesa **“tariq”**i teyna zaf senik iyê ke bavaêni kenê, ine fek ra ama zon. Ama ine çim de ki uncia raştiyo ke tariq jü ewliya, jü jiare menda; i nira netexeliyê tavi...

Naca de xora mordem nae ki vaco ke, vao de hênen na dewrê moderni ra yeno ke, heyatê insani nira biyo têbin u têsera. Cokuna ewliya cemê ca-vatene de jê vereni rew rew pırên ra nevecina. Endi misaivênia ke cemu de eve dua bavau, eve tariqi yena guretene zaf biya senike. Ama ewliya heto xuyo bini ra, yanê jiare biyene ra thawa vindi nekerdo. Ewro wena ki ewliya verde ne duwa u recay biye senik, ne ki qurvan u loqmu daene.

Na tesbite xora tepia, nika **İtiqatê Dêsimi** de caê mori, zobina tariqi ra hetê binu de ki saê kerime.

EVE MOR HUKIM MUSNAENE

Eve mor hukim musnaene... Eve qesa raştiye, mori binê hukmi guretene.. Ge-ge na rivayetunê Dêsimi sero fikir ramenime.. Fikrê mira heni vêreno ke, nine ra koka taine sona, resena dewrê yabaniye... Wayirunê sarê Dêsimi ra **Khurês** nise-no aslani (şêr), jê astori rameno.. Eve nae ki nevine-to, jü ki mor gureto xo dest, kerdo qamçi.. Moro ke her insan zehirê dira terseno, i dest de biyo qamçıyo de bêzehirn..

İtiqatê Dêsimi de **Khurês** wayiro de hênen ke hukmê di vergu sero ki esto. Tavi ni vergi qılauzê, **Khurêşi** de feteliyê, wena ki taê **Khurêsu** de fetelinê. İyê ke Dêsim de namê **Vergê Khurêşi** neheşiyê pê, çinê. Verê **Khurêşi** şisê, şiyê ra vergunê **Qutbê Zimey**, vile de qeytano de sur esto, emir u hukmê **Khurêşi** derê.

Gege ki vanê, **Khurês** nişto heşi, hes ramito.

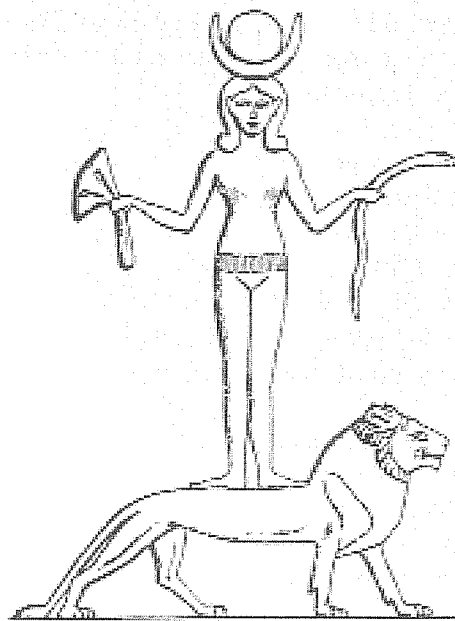
İnsanê dewrê yabaniye o taw vervê tabiyati de, vervê heywanê yabani de bêçare biyê. Mıradê na bêçariye sewlê xo dana ra na rivayetunê Dêsimi ser. İnsani ta o taw de waştto ke heywanê yabani bicêrê binê hukmê xo, jianê (zıyan) dine 've insani mebo. No mıradê insanu itiqatunê o tawi de ki, yanê dinê ke jü wayiri dıma sonê, ni dinu ra ravêr tey biyo. Hemı ki çar kosê dina de, her qıta de. Na itiqatu de dormê dine de kamci heywano yabani ke biyo, o

koto itiqatê dine ki. Yanê çira **medeniyetê Mayau de jaguar u mor**, çira **medeniyetê Mısiri de ki aslan u mor** vecino ravêr, mordem ke qaytê dormê dine bi, şikino ke ciabê nine bidero.

İtiqatê Dêsimi de ki, Dêsimici **Khurêşi** giran giran aslani ra anê war, hao nanê ro heşi ser. Sevevê ni ki ya dormê xode neslê aslani birriyo, hurendia di heşi gureta coku, ya ki sarê Dêsimi cao ke aslan tey biyo ucka ca verdo, amê wortê hesu, coku no rivayetunê inu de ki vurino.

Tavi na dinê ke jü wayiri dıma sonê, nine ra ravêr, kami waştto ke hukmê insani ine dest de bo, eve na rae kırameti vetê, i binê tesiri de verdê. Yanê heywanê yabani guretê hukmê xo. Tavi na rae de, hem iyê ke wazenê miletı idare kerê, hemı ki iyê ke wazenê miletı hetê itiqati ra hukmê xo cêrê, i tiro şiyê. Mordem ke qaytê eserunê tarixi beno, nine taf ferq kenno.

Na hukim musnaene rivayetunê Dêsimi de zaf zelala. Ma wazenime ke nine ra taê mısalu naca de biderime. Tavi na mewzuyê xode manenime. Yanê iyê ke moru sero hukim musnenê, kırametunê xo nia vecenê, ine cênime naca.

Astarte

Khurês Mori Jê Qamçi Cêno Xo Dest

No rivayet u itiqat ke **Khurês** mori jê qamçi cêno ra xo dest zaf cau de nas beno. Zaf varyantê xo estê. Ma ni varyantu ra hirê mısalu naca de danime.

Varyanto I-Bava Zeynel:

“**Khurês niseno heşi, mori ki cêno xo dest. Kami ki vano, ništo aslani.** Muxindiye de ceddê Bamasuru dêsi sero beno. No rameno hetê i ser. **Khurês** xo xode vano “**nika no beno macub**”, eke yeno lewe, eve morê destê xo jüyê dano ra dêsi ro, dêş telve Bamasuruci sono. Nira “**Dêsê Muxindiye**” vanê. Wena qılatiyê xo vînetaiyo. Cao ke **Khurêşi** eve mori do piro, wena pa beliyo.”

No varyanto ke **Bava Zeynel** marê qesey keno, nide, Dêsim de di ocağê gırsi jüvini de kuynê têver. No verê çımu dero. Ama Bamasuruci bilasevet naera meşikiyê. Ne ke di ocağu ra, qender be jü ocağê ra ki ge-ge jüvini de têver kuyaene ra peyser nevindenê. Çutır ke ma cor “**Ewliya Morê Şiay**” de mısalo de nianen nusno.

Varyanto II - Hesên Efendi:

Hesên Efendi, eve namê xuyo bin ra **Hesên Efendiyê Baskoıye**, Dêsim de zaf nas beno. Hem cırê zaf hurmet kenê, hemı ki hes kenê. Na serrunê verenu de eve zonê Tırki taê nuste u şıirê di jü kitav de neşır bi. **Hesên Efendi** ki na kırameta **Khurêşi** eve na şıirê xo qal keno. (**Eslê xo Tırkiyo, ez çar-nenu zonê ma ser.**)

“**Heci Khurêş** leqeba xo biye
Mahmud Heyrani name bi

Nişt jü aslani ser,
mor kerd qamçi, guret xo dest
Ame welatê Rumi,
vake **Heci Bektaş** bivêni

Heci Bektaş qayt bi ke
jü eren yeno
Seda xora
ko u gerisu qule keno

Keramete ver de keramete
Herbi musnê hekmete

Heci Bektaş nişt ro ser
ramite kemera şıae
İ **Musaê Kazimi** rê,
hem ewladê safê, hem biraê”

Varyanto III - Bava Hesênê Kolu:

Varyanto ke **Bava Hesênê Kolu** cênime, kılama de heqiye rao. Na kılame i jü cem de eve

zonê mara vate. Çığa ke na kılame de qalê mori nebena ki, kam ke i nas keno, zano ke o ki eke qalê na kırameta **Khurêşi** bi, mori ki dekernenê. İşte na kılame ra çektiye ke rivayetê vêrena, niarê:

“Kemerê to rındo dari dari
Vano dari biyê nari nari
Çerca Budelaê Khurêşi ra
kami zengi sana aslanê hari?!”

Na rivayeta ke **İtuqatê Dêsimi** dera, ma koka nae tarix de zaf xori de şikinme ke bivênenime. Tavi çutır ke ma cor vat bi, aslan `be mori ra tımsalê de wayir u qıralwayiruno. İyş ke ni heywanu cênê binê hukmê xo, wayirê.

Gılgamış, hem namê qıralwayirê medeniyetê Sumerio, hemı ki destana ke eve namê di nas bena, naede serqeremano. Eserê hunerê i o taw ra mendê, nine de **Gılgamış** eve **jü destê xora binê çengê xode jü aslani pê cêno, desto bin de ki jü mor pê gureto.** Uncia na hetê Suriya, Lubnan u İsrail de namê “**Astarte**” de **jü anawayire ništa ro aslanê, dest de ki mor esto.** Uncia nejdıyê Fılistini de eve namê “**Kadeş**”e **jü anawayire aslani sero her destê xode jü mor esto.** Teswirê nine eve huner ra nia ardo ra meydan. Tavi ke **Khurêsi** ki jü wayiro, ma neşikinme ke na xusıs de inera rabırrnime.

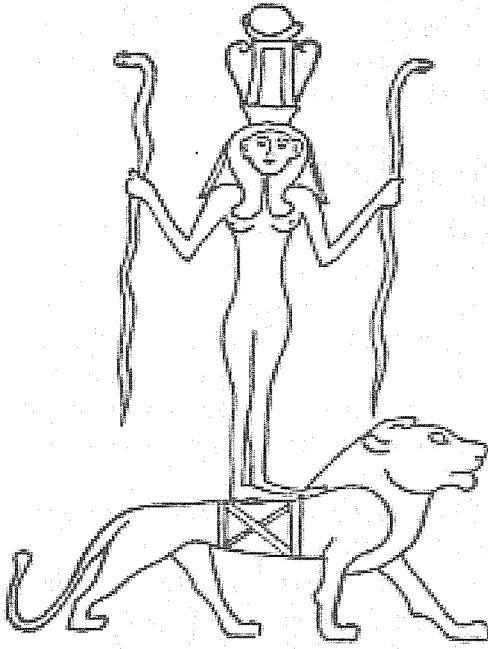
**Khalıkê Bamasuru Bırr ra
Eve Mor Daru Onceno**

Bamasurê Taseniye, Muxindiye ra amê. Khalıkê Bamasuru ke Muxindiye ra veciyo, şıyo **Jêle** de, kami ki vano **Zargovıt** de dari bırrnê. **Hurendia gau de ni dari eve moru dê ontene.** Vato, “**Vinde, mori daru boncê, qefeliay, koti ke vıneti, uca zengen danime piro, bonê xo virazeni-me.**” Mori yenê Taseniye de cao ke ewro wena paga xo vınetiya, cıra “**Bonê Taseniye**” vanê, naca vındenê. Bamasuru ki naca mekan cênê.

**Khal Ferat Bırr ra
Eve Moru Daru Onceno**

Khal Ferat jüyo de Areico. Taê Areicunê kokumu mara vake, o dewrê **Khurêşê Qici** de biyo. **Khurêşi** rayberêni da ci. **Xıziri** iqrar do ci, cırê biyo meyma. Jü vatene de, **Khal Ferat** bırr de koli bırrnê ke pê xorê bon vırazo. O ki jê khalıkunê Bamasuru **hurendia gau de eve di moru daru onceno.** **Khurês** qayt beno ke no eve moru daru onceno, vano “**Khal Ferat! Tı kıramete musnena ma?!**” “**Hasa!**” vato **Khal Ferat** “**mı ‘Ya Khurês!’va, heni eve moru ontı.**”

Bono ke i vırašto, wena vınetaiyo, vanê.

Kadeş

MOR HEM BENO QILAUZ HEM BENO SEVEKDAR

Bavaunê Dêsimi zobina mori ra qılauzê xuyê bini ki estê. Vacime bava esto ke qılauzê xo hêliyo, bava esto ke qılauzê xo vergo, ya ki bava esto ke qılauzê xo masumo pako. Masumo pak ke cıra birna ra; qılauzênia hêli, verg u mori eve sıfatê ifade kerdene de, simarê ki eskera kerime ke zaf teng de mendime. Deqê bi ke didil de mendime; nira “totemo sevekdar” vacime, ya ki çutır ke na rivayetunê cêri de yeno wendene, “qılauz” vacime. Ma se ke va, uca sarê ma “qılauz” vano: coku ma ki “qılauz” de qerar da cı. No ifade ne manê ni rivayet u vurneno, ne ki karo ke itiqatzanoği nine sero vênênê, cîrê beno engel.

Qılauzê Dewrês Silemani Dı Mori Benê

Tornê Dewrês Dili Bava Hesên Qesey keno:

“Dormê Qızılbeli de hal koto cı, neweşiye biya zaf. Verende ke hal kotêne, kes nêamêne lewê nêweşi. Xorê amêne bacıke ser de veng dêne. Dewrês Sileman beno nêwes. Talivê de xo amo baca ser. No talivê xora vano ke,
–Buko! Meşte sodır ke tiji eşt, phoştia bonê pili, zewncê mori ke bon ra veciay, şî (hews), bêrê, mı berê, wedarê!

Ni vînetê, biyo sodır. Tiji eşto phoştia bonê

pili. Zewncê mori bon ra veciyê, şiyê (hews). Eke şiyê, ni sonê, Pirê xo gorn kenê, kefen kenê hews de danê we.

Qılauzê Dewrês Dili Uncia Dı Mori Benê

Ni ki Tornê Dewrês Dili Bava Hesên Qesey keno:

“Qızılbel de veyva Dewrês Dili be domanu nêwes bena. Endi bena diğaskane, kuna buriyu ver. Yenê Tızvaz de cêniya Bava Uşêni dıma ke, ae berê pirkêni bıkero. Vanê, “Destê dae rındo!” Cêniya Bava Uşêni sona, pirkêni kena. Cênke kuna ra, cıra laikê beno. Na cêrena ra, yena çê. Roca hirêine bıcı-ke pocena, veng çêna xo dana vana:

–Gewa mı! Çıçıkê to wenu! Meymani yenê, kes çê de çino. Tı na bıcıke bıcê, so diarê veyva çê api!

Gewe bıcıke gureta, şiya Qızılbeli. Na ke yena, kuna dusê Qızılbeli, cêni destê xo sıknenê, vanê:

–Meterse bê! Kutiki şiyê mali!

Ana Sultane nae cêna bena zerre.

Na sona zerre ke, eke Dewrês Dil hewn dero. Bêsıga (dergusa) laiki binê lınganê Dewrês Dili dera. Maa xo ki lewe de ronıştaiya. Hal u demê nae pers kenê. Nafa Ana Sultane ’be maa laiki ra sonê bon. Gewe ra vanê,

–Gewa mı! Tı itka lewê laiki de vınde, mao yenime!

Çımê Gewe Dewrês Dili ra perrenê. Yanê ala thawa hasar beno, nebena. Na qayt kena ke zewncê mori binê balişna dıra veciay. Ni tenê yenê, uncia oncinê, sonê. Gewe vışına pê. Na tersu ra lınganê xo kena berz, nana besıga laiki ser. Nia dana ke i zewncê mori uncia veciay. Nine rêna tenê serê xo vet, peyco ont dori.

Ana Sultane ke yena na vana,

–Veyvê! Ez itka nevındenu! Ez tersenu!

Na vana:

–Çıra tersena, çınay ra tersena, Gewa mı?

Gewe vana:

–Peyê berzinê api ra zewncê mori veciay!

Ana Sultane zê tenê binê lewu ra huına, vana:

–Meterse! Mı çıçıkê to bıwerdau! İ qılauzê diyê! Tı masumo paka, i coku xo musnenê ra to!”

Qılauzê Pirê Moru ki Mori Benê

Xalka Gülizare vana:

“Pirê Moru, cıra Bavaê Moru ki vanê, ni xode mori fetelnê. No hetê Têrcani ra bi. Mori

qılauzê ni biyê.”

**MAL U CAN SEVEKNAENE
'BE
RIZQ DAYENE DE MORI**

Îtîqatê Dêsimi de caê wayirê çêi zaf muhimo tavi ke. Ma na xusus de zobina jü nuste nusna, uncia naca de na itîqati sero heve ve heve vîneti bime. Na nuste ke ma dest dero, ide irtibatê xo esto coku naca de qal ard ra. Na nuste de qarakerê wayirê çêi sero ma nia vati bi ke; wayirê çêi, sarê çêi xiraviye ra sevekneno, mîlaketunê xiravunu ra sevekneno, nêweşiye ra sevekneno, rîzqê sarê çêi dano, mal u qîsmetê dine keno jêde, nasivê dine dano. Uncia na nuste da ma vake, sarê Dêsimi morê belekê ke çêu de vecinê, nine wayirê çêi sero say kenê, ine çim de jiargeê, coku nejdiyê cî nebenê.

Na letê nustê made mor uncia eve rolê sevekdarêni raştê ma beno. Ya taê cîsmi vurinê kunê dîlxê mori, ya ki taê qîlauzi (mîlaketê ke mordemi seveknênê) qîlîgê mori de asenê.

Nika çutîr ke sîma ki wanenê ge-ge tenga mordemi de mori resenê i seveknênê, ca be ca ki mal u mîlkê mordemi sero sonê ya ki rîzqê dine danê, eve karo de nîanen vecinê ma ver.

Beno ke na leteo ke nîka ma dest dero nusnenime, leteo ke nîra jü ravêr nusiya, ide ke binusiyêne daha raştî biyêne. Leteo ke ma tey na qesê “qîlauzê bavau” ’be “şikînme ke nine ra totemo sevekdar vacime” vati bi, eve ine fikr u zîkrê xo nîa kerdî bi eskera, nî hurdemêna letey jü zerrê cay derê. Ama ma waşt cia binusnime ke mewzuyê na letey jü be jü bêro çîmu ver. Coku eve leto bin guret ra dest.

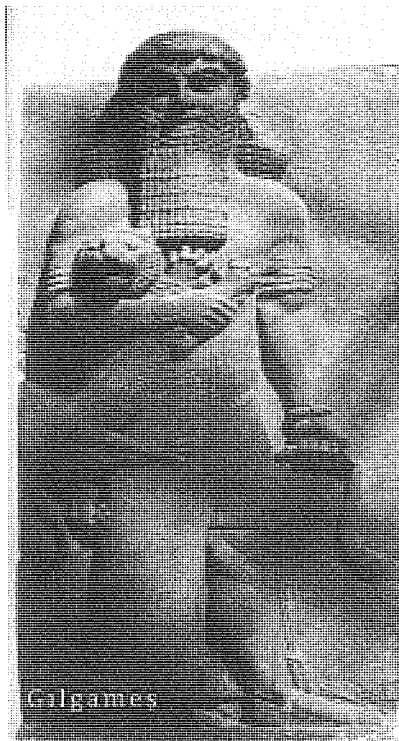
**Gîlangê Ana Vilîke
Benê Mor, ae Seveknênê**

Mordem naca de gereke qalê **Morunê Çê Aliyê Mîstefay** ’be **Ana Vilîke** ra ki bikero.

Çê Aliyê Mîstefay Merga Derge de manênê. Koka nine Derîkê Masuku de sona, resena **Dewrês Eylasi**. Ama **Hewsê Aliyê Mîstefay** Merga Derge dero.

Aliyê Mîstefay wayirê kîramete beno. Ama dewrî ki zaf xîravîni biyo. Qole neverdana ke kes çîmanê xo rakero. Rau birnenê, erzenê çêu ser, çî ke kot ra dest, cênê sonê.

Waa de **Aliyê Mîstefay** bena. Namê xo **Ana Vilîke** biya. Verê nae de jü gerdanlîgo şemên beno,

zernê xo benê, morekê xo benê. Qole kuna vereniya **Ana Vilîke**, kenê ke naine pêrunê cîra bicêrê. Vana,

–Zerrnanê mî şêmanê mî mecêrê! Ez çêna falaniane, torna bêvaniane!

Nî qe gos pa nekuynê. Nî se ke **dest erzenê verê nae ke, nine bicêrê biyarê, gîlangê nae benê mor, sare danê we, pîroşînê destanê nine ro.**

Dua u recau de, zawt u zimû de ya ki eke venga **Heqî** da, qalê **Moranê Çê Aliyê Mîstefay** ki benê.

**Vasê Khurêsunê Qızîlbêli
Axure de Beno Mor**

Dursînê Khali (cîra

Dursînê Muxtari ki vanê) beno aspar, sono Qızîlbêl. Verende astora xo beno axure. **Dest erzeno kamci vas ke astore do, vas beno mor.** Se keno ke neşikino vas astore ver kero. **Bava Baqîr** yeno axure, vano:

–Tî çîra vas astore nedana?

Dursînê Khali:

–Sîmara ke destur çînê bi, ez çutîr cidî!

Vano, wena şîkino ke vas astore dero.

**Nuno Hêga de Bêwayîr
Ca Verdiyo, Jü Mor Sevekneno**

Bava Zeynel:

“Hetê Quzverani de mormekê hêgaê xo çînenê. Nuni mor keno, ca verdano, yeno çê. Dîzdî sonê ke bitrê. Qayt benê ke **moro de gîrs nuni sero biyo gîrîke, nine neverdano ke nejdiyê nuni bê.** Se kenê ke neşikînê ke bitrê.”

**Rêsenê Dewrês Sîlemanî
Beno Moro de Gîrs**

Bava Rîza Qesey keno:

“Begê Qızîlbêli ki begê Ağverani beno. No jüyo de Tîrk biyo. Gaê **Dewrês Sîlemanî** ke xo hardê Qızîlbêli de erzeno hard, O ki wazeno ke naca vîndero. Beg eve destê **Dewrês Sîlemanî** reseno mîradê xo. Cênîya xo pê manena, no beno wayirê ewladi. Cîrê xeverê xêri yenê. Eve xo çîmi cîra kîrametu vêneno. No beno razi, **Dewrês Sîleman** naca

maneno. İcarê Qızılbeli
birnenê. Beg vano:

–Serê serrê, jü rêsen
'be jü bize ra!

Dewrê Sileman ni
gevu keno.

No rocê icarê begi
dano talivê xo **Silemanê
Ali**, rusneno çê begi. Çê
begi bize benê, erzenê
gome, rêseni ki benê
erzenê aldani ser.

Rêna xanıma çêi
sona bon ke çî şêro, eke

hao **moro de gurs aldani sero erjiyo pêser**. Çimê
nae ke çutır ginenê mori ro, na herneu ginena uca ro.
Vanê,

–Xanıme merde!

Têde vîsinê, yenê zerrê boni. **Ni qayt kenê ke moro
de gurs hao aldani sero lif biyo, vindeno**. Qubirti
kuno kar, vanê:

–Çê begi de mor biyo pêda!

Wena na biyaene serdın nebiya, nafa ki heto
bin ra qirenê vanê,

–Gome vêsa! Gome dı de biyo vindi!

Beg guman keno ke sevevê nine rêsen 'be
bıza **Dewrê Silemani** raê. No wesêneno **Silemanê
Ali** rê. **Silemanê Ali** vano:

–Se biyo? Çıko? Çıbao?

Ni benê zerrê boni aldani sero mori musne-
nê ni. No nia dano ke eke uyo ke aldani seroo, rêse-
no. Rêseni aldan ra ano cêr, vano:

–**Sıma na rêseni ra vanê? Metersê no mor niyo!**

Ni **Silemanê Ali** cênê, sonê gome ke, bıza **Dewrê
Silemani** dı çili işitiriyu sero vêsenê.

Begê Ağverani rêseni dano **Silemanê Ali**,
bize ki keno ni ver vano:

–Bıra! Na rêsenê Dewrê xo 'be xuya. Bıza
Dewrê xo bicê, xorê bitekne so!

Silemanê Ali nine cêno, beno dano **Dewrê
Silemani**, cırê heve be heve mewzuato ke biyo,
qesey keno.

Miti de Ardê Bava Doğani Fekê Morê Şiay ra Amê

Xalka Gülizare vana:

“Hetê Miti de çê **Bava Doğani** estê. Ni Şix
Hemedicê.

**Nine qe hêga neramito, reçberêni neker-
da, cüin nevento. Ama ardi çê nine de qe kemi
nebiyê**. Ardê nine bonê jiare de benê. Naca kilit
biyo. Vanê, ardê nine fekê morê şıay ra amê.

Nine jü veyvike arda. Bayxaniye biye. Yanê
xame biya. Na nia dana ke ni hêga neramenê, cüin
nekenê, are nesonê, ardu nêrênê ra, uncia ki ardê xo
neqedinê. Ni, na ardu koti ra anê?

Xevera veyvike çinê bena. Na rocê bêveng
sona, bonê jiare de nia dana ke, **ardi fekê morê şıay
ra yenê**. Na ke vênena, naera tepia na kıramete birr-
rina. Ardê ke uckarê ki, çarnê ro kepek u qum.

Uca ra nat sarê na dormi na kepek u qum
hem kenê teberik, hem pê sıt hamêni kenê.”

HETÊ UMUMÎ RA MORÎ SERO İNANCÊ MİLETİ

Na çimê nustê made Dêsim de mori sero
rivayetê kilmê ke qesey benê, vatêne ke, fek be fek
vacinê, ya ki inanco ke milet mori sero musneno, ma
nine ra taine ki naca de nusnenime ke mewzu na
nusti eve nine tamam bo.

Xalka Gülizare:

*Pırênê mori kenê binê sîti ra vêsenenê, vanê, ron
kuno cı, nezer nekenê.

*Pırênê mori pê porê xo gire danê, vanê, por beno
derg.

*Şüanê mali qılasê hardi de dı moru vênênê. Ni jê
çüye derga derg qılasê hardi de merediyai biyê.
Şüani eve çüya xo kuynê nine ra. Ni xo lewnenê,
ama heni manenê. Bese nekenê cıra vecê. Roca bine
yenê ke, ni jê dare biyê gıncıkın. Ni vengavau
danê. Bavay vanê :

–Ni jiarê!

Sero vengavau **Heqi** danê. Ni xaftula benê sırr, sonê.

***Saê Moru** kıştı, ama mori nezanê. Eke bızanê,
dina maf kenê.

Bava Dewrê:

*Taê mori ehliyê. Mordemi rê thawa nekenê. Taê
çêrangı ra, lêê sîti ke na ser, cor ro çêrang ro xo ver-
danê ro ke bêrê, sıt burê.

***Khurêsicê** de ma jü morê kiseno. A sewe hewnê xo
vêneno. No zaf beno poseman.

***Muso Xêğ** dı moru de qesey keno. Vano:

–So!

sonê, vano:

–Vinde!

vindenê. Sarê xo kenê berz, ide nia danê. Dı morde-
mi yenê, kunê ra ni ser. Vanê:

–**Muso!** Tı i moru ra vace, raa ma sera şêrê, ma xorê
sonime Pilemoriye!

Musa moru ra vano:

–İne ca verdê, i xorê oğır seroê, sonê Pilemoriye!

Mori nejdiyê nine nebenê.

Pilemoriye ra Muso Xêg

Musa eve destê xo moru musneno, vano:

–Ez 'be na alvazanê xora ki yenime Pilemoriye!

Zobina iyê ke ma dê arê:

*Mordem ke nezerê jü ra tersa, ira “**Mor peyê tora ši!**” vanê ke nezer mebo.

***Xızırê Khali** dermanê vırašto, no derman do qılançike vato:

–Ni dermani bicê, bere bıprosnê insani ser ke, emrê dine endî derg bo, rew kokım mebê.

Qılançike no derman gureto, ardo; šiya, ništa **dara merxe** ra. Nae vatena **Xızırî** nekerdo, derman hurendia qulê dide pırosno xo sero, taê ki hetê ra çarçê dare biyo, hetê ra ki binê dare de **mor** beno, pırosino ni mori sero.

Coku, emrê mordemi nia kılmo, ama emrê qılançike, mori 'be dara merxe ra dergo.

*Varyantê na rivayeta cori zafê. Nine ra jüyê ki **Xalika Gülizare** marê qesey kerd.

“**Saê Moru** derman vırazeno, dano qılançike, vano: –Bere, adem oğlı ser verde, kokım mebo!

A ki ana **dara merxe** sero kena xora. Jü ki cêr **mor** beno, rışino di sero ki. Coku i qe kokım nebenê.”

***Kemerê Saê Moru:**

Hetê Qırdımı de kemerê esto. Na kemer de mori gılğılınê. **Memedê Mıkailî** sewê hewnê xode vêneno ke **Saê Moru** na kemer dero. Sodır vazeno ra, qırvana xo ano na kemeri sero keno. İtiqat benê cı ke **Saê Moru** na kemer dero coku nia hundê mori naca

vındenê. Naca jiara de Dêsımia. Naca ra ke vêrdi kemer ra, kelê xo bırrnenê.

*Derê Balabanu de jü çê de mor vecino. **Cahilê vazeno ra, na mori kisenô. A roce verg kuno malê nine, cıra jüya wese neverdano.**

*Eke mor kışt, gereke hard kerê. Hatan ke roc necê-riyo, tari nebi, riyê mori nevecino. Hatan ke astarey meveciyê, mor nemireno.

*Dı mori ke pıroşiyê jüvini ro, nejdîyê nine nebenê. Vanê “**ni mısai bê jüviniê!**” Taê cênê, leçege erzenê ser, cıra mıradu wazenê. Vanê, to ke nia kerd, **Heq** çı mıradê to ke esto, ano hurendi.

*Mori ki esto ke kemera almasti tey esta. Nira **Moro Kor** vanê. Nevêneno. Ae nano ro, sande ver de çereno. Taê na kemere mori ra cênê, remenê. Gereke ağwe sera şêrê bover. Mor ağwe ra pers keno. Ağwe vana “**mı nedîyo!**” Wela adırı gereke bibo. Wela adırı de kemere roştî nedana.

***Bava Xıdır** Almanya de guriyo, šiyo xorê memleket de bonê vırašto. **Aliyê Makulî** nira vano ke, –Marê khavır sare bıbirne!

Bava Xıdır vano:

–Mı wena bon vırašto. Peri çinê. Ez koti ra biyari, torê sare bıbirni!

Aliyê Makulî nira vano:

–**Çê to pırrê moru bo!**

Çê beno pırrê moru.

Sonê, gınenê niro, qırvanu kenê, cêrenê vero. Peyco no yeno rae, moru ra vano,

–Veciyê, şêrê!

Wena ke mori vecinê sonê. □

Cımey:

¹Tevrate, Kitavo Diine (Tr: Çıkış), Çımo (Bap) 4'en ra bicêrê.

²GOTT IN DER STEINZEIT, bild der wissenschaft, 6/1992 (Almanya.)

³Iyê ke na nuste de marê qesey kerdo, nine sero ma nustunê binu de malumat do.

⁴Homeros, İlyada, Can Yay. S.225, 77.

⁵Nuri Dersimî, K.T.Dersim, Komkar Yay. s.29-30.

⁶Çê Sa Uşên Begi rao.

⁷Nuri Dersimî, k.n.v. s.95-98.

⁸Hasan Efendî, Varlıgım Doğuşu, Yayına Haz. Pir Sultan Özcan, s.209.

Dersim İnanıcı'nda YILAN VE TARİKAT DEĞNEĞİ*

Munzir Comerd

Museviler'in inancına göre, Tanrı bir gün Musa'ya görüntüyü onu İsrailoğulları'na göndermek istediğini söyler.

"Fakat Musa cevap verip dedi, ama onlar bana inanmayacaklar ve sözümü dinlemeyecekler. Çünkü, Rab sana görünmedi, diyecekler. Rab ona, bu senin elindeki nedir, dedi? O da dedi ki, değnek. Dedi, onu yere at. Ve onu yere atınca, değnek yılan oldu ve Musa ondan kaçtı. Rab Musa'ya dedi, elini uzat kuyruğundan tut onun. O, elini uzatıp kuyruğundan tutu onu ve yine elinde değnek oldu o. Ta ki atalarının Rabbi, İbrahim'in Rabbi, İshak'ın Rabbi ve Yakub'un Rabbi sana görünüşüne inansınlar."

Okuduğunuz bu cümleleri Tevrat'tan aldık sevgili okurlar. Bilindiği gibi Hz. Musa da tanrının değneğine (asasına) verdiği güç ve kudretle bazen onu Firavun'un önünde yere atarak yılanı döndürür, bazen onu sulara vurarak zehirler, bazen de yerlere vurarak Mısır'ı sineklere, hastalıklara boğar. Amacı kendi kavimini Mısır'dan çıkarabilmek için Firavun'u dize getirmektir.

Biliyorum, şimdi çoğunuzun aklından Dersim'in dağlarında elinde değneği yılan oluveren onlarca bava'nın (dede'nin) adı geçiyordur. Üstelik Dersim'in bava'ları değnekleriyle, halkın çıkarlarını korumak adına başka halkları topluca cezalandırmamışlar. Zaten Dersim İnanıcı'nda böyle bir anlayışa yer yoktur. Dualarında "Ya Heq/ Xızır tı sala tern u husk têwerte de mevêsnê!" (Ya Hak/ Hızır sen yaş ile kuruyu birlikte yakmayasın!) diyen Dersimliler değil mi.. Öyleyse bu değnekler ne işe yarar?

İşte bu soruya cevap bulmaya çalışacağız. Yani bu yazıda Dersim İnanıcı'nda yılan ve tarikat değneği üzerinde duracağız.

Yılan, tektanrılı dinlerin onu yok etme çabalarına rağmen, günümüzde hâlâ daha bir çok halkın inancında kendini hissettiriyor. Hatta kimi çoktanrılı inançlara sahip halklar, yılanı tanrı mertebesine bile oturturlar. Asya'da özellikle Hindistan'da, Afrika'da ve ta Amerika'da kimi halklarda çok açıktır bu.

İnsanlığın ortak kültür hazinesi olarak kabul edilen kimi tarihi eserlere, bu inancımı yansıtmış bizden asırlarca önce gelip geçenler. İnsan, Kuzey Afrika'daki Mısır piramitlerine, ya da Amerika'daki Maya piramitlerine bakınca bunu hemen fark edebiliyor. Anadolu'da da insanlığın en eski yerleşim yeri olarak kabul edilen Urfa'ya yakın Nevali Cori'de, arkeologlar, mabet olarak kullanılan bir odada, önünde ibadet edilen, arkasından tepesine doğru bir yılan kabartması olan bir insan kafası heykelini bulmaları hayret vericiydi doğrusu.²

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere, halkların inancındaki yılanla çok derin bir zamanda ve çok geniş bir mekânda rahatlıkla karşılaşabiliyoruz. Yani sadece Dersimlilere özgü değil bu. Ama her halk da olduğu gibi Dersimlilerin de kendine özgü renkleri ve farkı var elbette. Dersim İnanıcı'nda yılan ve tarikat değneğine bunun nasıl yansı-

dığını, şimdi, derlediğimiz folklorik ürünlerden örneklerle açıklamaya çalışalım.

Yazının akışından da anlaşılacağı gibi burada ele alacağımız konuyu iki bölümde topluyacağız. Birincisinde tarikat değneğine yansıyan yönüyle Dersim İnanıcı'nda yılan ve ikincisinde de tarikat değneğinin dışında kalan yönleriyle Dersim İnanıcı'da yılanıdır.

I-TARİKAT DEĞNEĞİ VE YILAN

Söz değnekten açıldı mı Dersim İnanıcı'nda ilk aklara gelen Hızır'ın değneğidir kuşkusuz. Yoksullara sahip çıkmayanlara, yaşlılara sahip çıkmayanlara karşı kullanıyor değneğini Hızır. Ya da çığda kalanların imdadına yetişerek değneğiyle bir vuruşta kurtarıyor onları. Yani Musa'nın tanrısının tam tersidir Dersimlinin tanrısı, ve gerçeği sorarsanız değneği de öyle. Yani haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ve yaş ile kuruyu bir tutmayan bir inanç.

İşte Dersimliler Hızır'ın bu adaletli değneği adına "Çüyê Heqi/ Xızırî bo!" (Hak'kın/ Hızır'ın değneğine and olsun!) diye and içerler. Ya da "Mı torê çüyê Heqi/ Xızırî no ro ke.." (Sana indirdiğim şu Hak'kın/ Hızır'ın değneği adına..) diyerek birilerini olumsuz bir durumdan alıkoymaya çalışırlar.

Tam da bu noktada, yani Hızır'ın değneğini düşünürken aklıma ünlü bir ozan geliyor, ünlü mü ünlü bir destan...

"Buyruğunda bir yığın halk var,
değneği, yasaları verdi Zeus senin eline
yönetsin, çekip çevirsin diye halkı.
(...)

Bak sana diyeyim, ant içeyim bu değnek üzerine ki,
dağlarda gövdesinden kesildi alındı bu değnek,
üstünde bundan böyle ne bir dal, ne bir yaprak bitecek,
ne de bir tek çiçek açacak bundan böyle;
bir bıçak aldı götürdü yaprağını, kabuğunu.
Şimdiyse, Zeus adına hak koruyanlar,
Akhaoğulları taşırlar ellerinde onu.
İşte bir büyük ant sana bu değnek üzerine..."³

Okuduğumuz bu dizelerdeki yabancı isimler olmasa, Dersimlilerin tarikat değnekleriyle ilgili anlattıkları söylencelerden biri olduğuna aldanabilirdi insan. Ama Homeros yazıyor bu mısraları... Hani şu ozanların piri bundan ikibin beşyüz yıl önce ünlü destanı İlyada'da. Sanırsınız ki Dersimlilere şu hatırlatmalarda bulunuyor Homeros: Biz de Zeus'un değneğinin kutsallığına inanırdık... Onu elden ele verir, onunla yönetirdik... Onunla hak korur, onunla yasaları uygulardık... Onun üzerine ard içerdik, ey Dersimliler tıpkı sizin "Çüyê Heqi bo!" (Tanrı değneğine and olsun ki) dediğiniz gibi.

Homeros'la yüz yüze geliyoruz... Bu buluşmanın sevinciyle yüreğimiz çoşuyor... Ama ayrılmak zorundayız. Ve onun, destanıyla ölümsüzleştirdiği Zeus'un kutsal değneğini tarihte bırakıp, yine Dersim'in gerçeklerine dönüyoruz.

* makaleye ilişkin görüntüler yazının orijinali olan bölümde (s. 59)

Tarikat değneği'nin Dersim dilindeki adı halk arasında çok yaygın olarak "Ewliya" (Evlıya) ya da "Jiare"dir (Ziyaret). Dinsel açıdan, çok az bir kesim tarafından olsa da "Tariq" (Tank/ Tarikat Değreği'nin kısa söylenişi olmalı) adıyla tanınmaktadır. Bunlar, her ne kadar Dersimlilerin "Cemê Ca Vatene" dedikleri "Görgü Cemleri"nde kullanılıyorsa da, aslında halkın nazarında bunun üstünde çok daha geniş bir inanç alanına çekilmişlerdir.

Gerektiğinde yılan olabilen, esasında yılan olanlardan bir kısmının zaman zaman da don değiştirerek güvercin oldukları bilinen, bir hatada kendisinden kan akabilen, ya da yine bir hatada kaldığı evi terkedip gidebilen canlı ziyaretler olarak görülür. Hatta daha da ileriye giderek insanların kaderiyle oynayabilen, hastaları sağlayan tanrısal nitelikli varlıklardır onlar.

Cemlerde bava'nın söylediği Zazaca ilahiler ešliđinde kılıfından zar zor çıkarılır. Çıktığında yılan donundadır ve kendisini çıkaran bava'yı yerlere vurur, hatta bava'yı tutarak kapıdan götürüp bacadan getirir, bacadan götürüp kapıdan getirir. Binbir güçlük, yakarış ve yalvarışlarla, ilahilerle tekrar kılıfına konur. Kılıfları ya geyik postundan, ya da yeşil renkli bir kumaştan yapılmıştır.

Eğer bir yıl hiç görgü cemi olmaz da kılıfından çıkarılmazsa, Dersimlilerin "Newê Martı" dedikleri ve Hz. Ali'nin doğum günü olarak anılan martın dokuzunda kurbanlar keserek, lokmalar pişirerek kılıfından çıkarır yıkarlar. Bu suya ilaç gözüyle bakarlar. Kılıfa konan bu tarikat değneklerinin yeri eskiden ekseriyetle evlerin ortasında duran sütünlardı. Şimdi de duvarlara asmaktalar.

Bundan başka da perşembeden perşembeye akşamları önünde numlar yakar, duruma göre büyük ya da küçük lokmalar dağıtırlar.

TARİKAT DEĞNEKLERİDEN BAZILARI

Tarikat değneğinin kaldığı ev inançlı, itikatlı bir evdir hiç kuşkusuz. Zaten böyle olmazsa olmaz. Yani tarikat değneği burayı terkeder. Sonra, kaldığı evi terkedip kayıplara karışan nice tarikat değneğinin öyküleri de anlatıp dururlar diller dillere, kuşaklar kuşaklara.

Tarikat değnekleri hangi evde iseler, görgü cemleri de o evde tutulur. Yani "Tariq" sabittir, cem tutmak için bir başka mekana götürülmez. Götürülmesi halinde onun buna razı olmayacağına ve kendisine istenilen değeri vermediklerine inanarak evlerini terkedeceklerine inanırlar. Bava Dewrês bir "Ewliya"nın adını anarak onun rızasız olarak götürüldüğünü ve bunun doğal bir sonucu olarak "onu götüren kişinin kızı, kardeşi ve yeğeni öldü. Kendisinden bir hayır görmedi... Çok insanı öldü..." diye bize aktarıyor.

Tarikat değneğinin bulunduğu ev her hangi bir ev olabiliyor. Yani bir ocağa bağlı bir bava, dede olması koşulu aranmıyor. Zaten bunların bir kısmını, hayattayken çıkardığı mucizelerle kutsallığını kanıtlamış kimi bava'lar ya da kimi derviş'ler çocuklarına bırakmışlardı ve bugün de o kuşaktan ailelerin elindedirler. Bunlardan bir kısmı da yine bu nitelikteki bava ve derviş'ler tarafından inancından, itikatından kuşku duyulmayan kimi talip'lerine verilmiştir, bugün de onlardır. Yine söz konusu kişiler tarafından rehber'lere verilenler de var ki hâlâ onlarda durmaktadır. Nereden ve kimden kendilerine verildiği bilmeyenlerin yanında, daha farklı yollardan da kendilerine verilen "Tariq"ların varlığı da biliniyor.

Kendisinde tarikat değneği olan evler de sanıldığı gibi az değil Dersim'de. Hemen hemen her köyde, hatta kimi mezralarda en azından bir tane bulunmaktadır. Müsahiplik, geçmişte itikatın olmazsa olmazlarındandı. Müsahibi olmayana iyi gözle bakılmadığından çok sık görgü cemleri yapılırdı. Bu

nedenle tarikat değneği her yerde bir ihtiyaçtı.

Söz konusu bu "Ewliya"ların kendisine mal olmuş birer adları var Dersim'de. Bugün de bu adlarla bilinirler. Özellikle Erzincan ve Pülümür yöresinden derlediğimiz az sayıdaki tarikat değneği adları ve yine onlarla ilgili bilgi ve söylencelere şöyle bir gözatıyoruz:

1-"Ewliya Bukı" (Ziyaret ve T. Değneği)

Bu "Tariq"ın "Dewrês Eylas" adındaki Khurêsli bir dervişin asası olduğu söylenir. Bava Hesene Kolu'dan bu tarikat değneğiyle ilgili şu söylenciyi birazcık kısaltarak buraya alıyoruz:

"Rivayete göre bir gün yabanda malını güden Dewrês Eylas'a bir konuk gelir. Bu, kızı aklını yitirmiş bir beydir. Kızının derdine derman ararken Dewrês Eylas'ın namını duyar. Kızını alır adamlarıyla birlikte varır Dewrês'in mekanına. Evden yabana haber salıp,

-Tez gel! uzaktan misafirler geldi!

derler. Dewrês Eylas malına sahaplık yapmaları için iki kurdu sürünün başına koyarak eve gelir.

Kızın rahatsızlığını dinledikten sonra elinde değneğiyi getirerek,

-Ya tanrım!

der ve kıza bir tane vurur. Aniden kızın yanında köpek donunda bir cin belirir. Dewrês,

-Oşt!!! Oşt!!!

diyerek bunu kovar. Ama bunun asası da ortadan yarıılır. Kız düzelerek babasının yanında usul usul oturur.

Kalkıp giderken Bey, buna,

-Dewrês Eylas! dünya malı ne istiyorsan söyle vereyim sana! der. Onun gözü ne dünyanın malındaymış, ne de mülkünde.

Değneğini vererek der ki,

-Hiç bir şey istemiyorum! Sen şu asamı götür bilezik taktır ki iyicene kırılmasın!

Bey, onun değneğini götürüp bir ustaya vererek,

-Buna üç tane altın bilezik tak!

der. Usta bilezikleri hazırlayıp çiviyle çakmaya kalkınca, değnekten kan akar. Bunu görüp hayretler içinde kalan usta, çivileri çekerek bilezikleri kaynakla birleştirir. Sonra dükkanda bırakarak çekip eve gider. Sabah geldiğinde mübareği bulamaz. Dewrês Eylas bunlara haber göndererek,

-Telaşlanmanıza gerek yok! Değneğim kendiliğinden eve geldi! Ben sizden razıyım, bir şey istemiyorum!

der.

Şimdi Dewrês Eylas'ın bu asası Balaban Deresi'nde "Buk" diye bilinen yerde, yine onun evlatlarından bir Khurêslinin evindedir. Kırmızı, uzun ve bilezikli bir değnek. Bava'lar onu kılıfından çıkardıklarında, bava'yı tutarak kapıdan götürerek bacadan getirir, bacadan da götürerek kapıdan getirir! Kimin gözünde yılan, kimin gözünde genç bir kız ve kimisin de gözünde güvercin olduğu söylenir."

2-"Ewliya (Jiara) Çê Porı" (Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Derws bunun hakkında şunları aktarıyor bize:

"Jiara (Ewliya) Çê Pori (diye bilinen bu ziyaret ve tarikat değneği) bazan bir çift güvercin, bazan da yılan oluyor. Nice kişilerin gözlerinde yılan oluyor. Bundan dolayı da buna "Jiara More" (yani "Yılan Ziyareti") deniyor.

Bava Por topaldı. Şu ayağı içe doğru eğikti. O da ("Ewliya"yı kast ediyor) Bava Por'u bacadan götürür, tavandaki delikten getirirdi.

Tutup silkeler, “küt” diye yere çarpardı. Hak’ka yakardıklarında çıkarırlardı. Sonra suyla yıkar ve suyunu müllile verirlerdi.”

3-“*Ewliya (Jiara) Gobirge*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Dewrês:

“Bu “Gobirge” diye bilinen köyün “Ewliya”sı (ziyaret ve tarikat değneği) idi. Seyidê Dême’nin evindedir.”

4-“*Ewliya (Jiara) Kistimî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Dewrês:

“Bunun sahibi Kürtçe konuşan bir Alevidir. Khurêslilere talip’tir. Şu parpaktan (bava’yı) tutarak dam başına götürür, tavandaki orta delikten silkelerdi. Bazan da bırakarak aşağıya düşürür, kendisinde bir hayır komazdı.”

Kızılbelli bazı bava’lar da:

“Bu Dewrês Murteza’nın asasıdır. O da Kızılbelli Khurêslilerle aynı nesilden geliyor. Dewrês Murteza’nın yatırı “Auge” denen köydedir. Auge de Kistim’le yan yanadır.” demekteler.

Bava Hesenê Kolu ise bu konuda:

“O, Hızır’ın değneğidir! Hızır,
–Al şu değneği yerine bir inek ver bana!
deyip elindeki değneği verip ineği almış.”
(Kızılbelli Khurêsliler, Bava Hesen’in bu görüşünü benimsemeler, yanlış bir kaynaktan bilgilendirilmiş, derler.)

Nuri Dersimi “Kistim Evliyası”nı Zerdüştlük’teki kötülük tanrısı “Ahiraman”a benzetir ki yanlış bir değerlendirmedir bu. Esasında Dersim İnanıcı’nda bir kötülük tanrısı aranacaksa, kötücül cin ve perilerin “komutani” olarak bilinen “Evdil Musa”nın hakkını yememek lazım. Dersim İnanıcı’nda oynadığı rolle İran mitolojisindeki “Ahiraman”a benzerliğine biz daha önceki yazılarımızda da dikkat çekmiştik zaten. “Kistim Evliyası” ise Dersim’deki onlarca Ziyaret ve Tarikat Değneğinden biridir sadecene.”

5-“*Ewliya Çê Morê Şiay*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Hesenê Kolu bu “Ewliya”yla ilgili şunları söylüyor:

“Bu (ziyaret ve tarikat değneği) Pırdo Sur’da (Kırmızıköprü’de) Tornê Apî gillerdedir. Bunlar İstanbul’a gittiklerinde bunu da birlikte götürdüler. Bu da Khurêslî bava’ların asasıdır.”

Xalık Gülizare ise şunları belirtir:

“Moro Şia (Kara Yılan), Kemanlı aşiretinin piridir. Onun adıdır. And içtiklerinde,
–Moro Şia bo! (Kara Yılan adına and olsun!) derler.”

Kızılbelli Khurêsliler de “Ewliya Morê Şiay”a (Kara Yılan Evliyası) dair bize şu bilgileri verdiler:

“Bava Bav, Çê Morê Şiay ailesinin Kemanlı aşiretin-

den olduklarını söylemiş. Ocakzade değiller ama yine de pirlilik yaparlar. Hesenê Çhalî gillerin takımı bunların talipleridir.

Dewrês Eylas’ın devrinde Kızılbelli Khurêslilerle aynı ceddten gelen iki bava bir gün bu aileye giderler. Burada kerametler çıkarılır. Evin hanımı ekmeği pişirmek için hazırlıklar yapar. Sacı indirip altında ateş yakmak isterken, bava’lardan biri yerinden fırlar. Önünde oturup ayaklarını sacın altına sürer. Kadın, onun ayaklarından çıkan ateşle ısınan sacda ekmeği pişirir.

Ona nisbet bu kez sıra diğer bava’ya gelir. O da yerinden kalkarak, döşünden elleriyle kara yılanlar çıkarıp çıkarıp yere koyar.

Bunun üzerine bunlar birbirlerine düşerler. Biri diğerine beddua ederek,

–Evine varmayasın inşallah!

der. Beddua edilen bu bava kalkıp eve gitmek isterken, konuğu olduğu evin eşliğinde düşüp ölür.

Kemanlı ev sahibi itikatına sağlam biri olduğundan, arı kovanlarını koyduğu evden daha temiz bir yer olmadığını düşünerek, ölen bava’yı götürüp kovanların yanına indirir.

Bava’nın evine haber salarlar ki cenazeyi almaya gelinler. Kovanların olduğu evden cenazeyi almak için ailesiye birlikte gidip bakarlar ki, ölen bava hem terlemiş ve hem de hafiften gülümsemekte. Bunu gören ev sahibi cenazeyi götürmelerine razı olmaz ve kovanların olduğu bu yerde bava’yı defnederler.

Bunlara Çê Morê Şiay (Kara Yılan Ailesi) denmesinin nedeni budur işte. Söz konusu ziyaret ve tarikat değneği de bu evde bulunuyor.”

6-“*Ewliya Dewrêsê Qıci*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Tercan’ın Pırnaşel köyüne bağlı “Mazra Dewreşi” adıyla bilinen mezrada, Khurêslî bir ailenin evindedir. Bunlar bir değil iki tarikat değneğidir. İkiside bir evdedir.

7-“*Ewliya Dewrês Hesenî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Apo Ali bunun hakkında bize şu bilgileri veriyor:

“Dewrêsê Qıci ailesinin “Ewliya”larıyla bizim rehberimiz Dewrês Hesen’in “Ewliya”ları birbirleriyle kızkardeşleşmiş. Karşılıklı olarak ziyaretlerde bulunurlar. Dewrês Hesen’in “Ewliya”larından birinin adı “Ewliya Meleke”, diğerinin de “Ewliya Sultane” dir. Dewrês Hesen Areyli aşiretindedir.”

8-“*Ewliya Çê Silê Sadî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bu ziyaret ve tarikat değneğinin hikayesini de bize Apo Ali aktarıyor:

“Qaz ile Sad iki erkek kardeşleşmiş. Dewrês Hesenê Xozatî denen zat da bunların rehber’iymiş. Bu, değneğini eline alarak ineğini ahurdan dışarı çıkarır. Ve sonra da bu iki talibine der ki:

–Hanginiz değneği alacaksınız, hanginiz ineği?

Sad, Dewrês Hesen’in eline vararak kendisinden değneği alır. Zaman geçer kış olur. Bir gün bu sığırı önüne katıp sürerken, sığırın arasından bir inek rahat durmaz. Bu da rehber’inden aldığı değnekle ineğe bir tane vurur. Hayvan olduğu yerde hemen ölür.

Kızılbel’den Dewrês Khakıl buna,

–Sen nasıl olur da eline bu ateşi alıp dolaşmışsın böyle!!!
der.

Bunun üzerine Sad, bunu bir geyik postuna koyarak evde asar.
Bu “Ewliya” hem yılan, hem de güvercin olmaktadır.

Bava Baqır, Yinkoye diye bilinin köyde bir kaç kez
cem bağlarken, bu tarikat değneğini kılıfından çıkarır. Birinde,
Bava Rızaê Garşıye kendinden geçer. Zor bela durdurular...
Bava Bav’la berabermiş.”

9–“*Ewliya Çê Dewrês Qemeri*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Khurêslî bir ailedir bunlar. Hak’ka yakarıken kendi-
sini çıkaran bava’yı tutup bacadan götürüp kapıdan getirdiğini,
kapıdan götürüp de bacadan getirdiğini anlatırlar.

10–“*Ewliya Çê Sey Memedî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bu da Bamasurlu bir zattır. Bir cem töreni esnasında
bu “Ewliya”yı kılıfından çıkardıklarında, evin çatısı havalanıp
gökyüzünde yıldızlar görünmüş.

Bu ziyaret ve tarikat değneğinin bir özelliği de, yav-
rulamasıdır. Yavruları yılandır. Şömininin önünde bir müdet
durur sonra kaybolurlar.

Deprem olup her yer yıkıldığında, yalnız Sey
Memed’in bu evi yıkılmıyor.

11–“*Ewliya Tızvazî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Tızvaz, Khurêslîlerin yerleşik olduğu bir köy. Haydar
Bey’in⁵ gönderdiği bir grup çete Tızvaz köyünün malını zorla
önlere katıp götürürler. Gücü bunlara yetmiyen halk da bu
“Ewliya”nın önüne varıp,
–Elinden ne geliyorsa kendini göster haydi!
diye yakınırlar.

Bir yaz mevsiminde oluyor bu ve malı yedi kişi kaçır-
ıyor. Bunlar malı sürerek Bağır’a doğru, Karagöl’e doğru
giderler. Birden bir soğuk bastırır, bir tipi olur ve ardından bir
de yel eser ki yedisi birden donarlar.

Tızvazlılar varırlar ki yedi beyaz kurt (Vergê Kuresi/
Kurs’in Kurtları) mala göz kulak oluyor. Malı alıp dönerler.

12–“*Ewliya Tadayıye*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Hesenê Kolu, bu ziyaret ve tarikat değneğinin
Gobirge köyünde “Çê Gırıkı” diye tanınan ailede olduğunu söy-
lemektedir.

13–“*Ewliya Morê Suri*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Yine Bava Hesenê Kolu, bu “Ewliya Morê Suri”nin
(Kırmızı Yılan Evliyası) Xarige köyünde “Çê Alê Rayberi”
gilde olduğunu bize aktarıyor. Şıx Memadanlıların olduğunu
belirtiyor.

14–“*Ewliya Pirê Pejî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Pirê Peji Bamasurlu bir zatmış. Bu ermiş Dersim kat-
liyamında, korkudan “Ewliya”yı götürüp dedesinin mezarına
gömer. Bunlar Karagöl tarafında “Qayıxa Seydu” denen yerde
kalmaktalarmış. Dedesinin mezarının olduğu yere de “Mezela

Çar Bırawu” (Dört Kardeşin Mezarı) derler. Onun dedesi
burada yalnız değilmiş. Bu, “Ewliya”yı mezara gömüp eve
dönünce, bir de bakar ki “Ewliya” ondan önce eve gelip yılan
olarak sütuna sarılmış. Pirê Peji getirip önünde bir kurban kes-
tikten sonra, tekrar kılıfına koyabiliyor mübareği.

15–“*Ewliya Qızılbelî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Kızılbel köyündeki Khurêslîlerdedir. Bölgede yaşan-
an malum şiddet ortamından çok etkilendi bura halkı. Göçe ilk
zorlanan köylerden biridir Kızılbel. Zorla ata yadigarı kutsal
evlerinden kapı dışarı edilirken, askerlerin bu “Ewliya”yı tutup
uçurumdan aşağı attıkları söylendi. Bir ara çıkıp geldiği yönün-
de duyular aldıkça da, şu anda kesin olarak akıbetini bilmedi-
ğimizi belirlemek istiyoruz.

16–“*Ewliya Çê Ana Yemise*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Taseniye köyündeki Bamasurlardadır. Kızılbel’le
aynı kaderi paylaşan bir köy. Bura halkı da göçe zorlandığından
boşalmış durumda. “Ewliya”nın bulunduğu ev her halde
Pülümür’de olmalı.

17–“*Ewliya Ausênê Serenî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bu konuda Xalika Gülizare’nin biza aktardıkları şunlar:

“Auseno Seren köyünde cem bağlarlar. Bavalık yapan
Sey Mistefa kendinden geçer. Ziyaret bava’yı tutup parmağıyla
dolaştırır.”

GÖRGÜ CEMLERİNDE TARİKAT
DEĞNEĞİ NASIL KULLANILIYOR?

Tarikat değneği görgü cemlerinde kullanılıyor diyo-
ruz ama bunu biraz da olsa açmakta yarar var. Müsahipler nele-
re dikkat ediyor, cemde nasıl davranıyorlar? Bava “Tariq”la
nasıl hareket ediyor? Bu soruların cevabını bize en ayrıntılı ola-
rak birçok ceme katılıp görev almış, yetmiş üstündeki yaşıyla
Bava Dewrês verebilirdi. Öyle de yaptık.

İşte Bava Dewrês’in cevabı:

“Görgü cemlerinde tarikat değneğini (“Ewliya”) nasil
mı çıkarıyorlar? Şimdi ben bava’yım, bu da (yanımızda oturan
bir tanıdığı işaret ederek) zakirim benim. Saz çalıp deyişler söy-
lüyor. Sizler de gelmiş cemde müsahiplerinizle görülüyorsunuz.
(Görülmeye gelenler) boncuk cıncık boyunlarına takmazlardı.
(Tabii)ellerine yüzükler de takmazlardı. Elbiselerini çıkarır
uzun donları ve uzun iç gömlekleriyle kalırlardı. Bellerine
Kemberbest bağlarlarlar.

Sizler (müsahipler) dört beş çiftsiniz ve önünüzde
zakir bulunmaktadır. Deyişler söyliyerek yavaş yavaş sema
döner gibi gitmektesiniz. Gelip burda duruyorsunuz (önümüzü
işaret ediyor). Bava soru soruyor. Zakir ise onların delil’i. Delil
sorulara cevap veriyor:

(Bava Dewrês bize Bava ile Delil arasında geçen bu soru cevap
safhasını Türkçe olarak aktarıyor. Biz de onu orjinal haliyle
buraya alıyoruz.)

Başında ne var?
Taci devlet!

Alnında ne var?
Yazıyı Hak!
Kaşlarında ne var?
Kudreti kalem!
Gözlerinde ne var?
Işığı Hak!
Burnunda ne var?
Miski amber!
Ağzında ne var?
Lalu gevher!
Kulaklarında ne var?
Seperu siper!
Belinde ne var?
Kemeru best!
Ellerinde ne var?
Hayırla şer!
Dizlemide ne var?
Rukuyu Hak!
Ayaklarında ne var?
Hak rızası için menzile ermek!
Hak diyeni Hak saklasın!!!

Yine deyişler söyliyerek ağır ağır yürütürler.

Tarikat değneğini ("Jiare") getirip kılıfından çıkarır, yıkarlar. Mübareği çıkarırken insanı öyle bir zorlardı ki... Bava'yı tutup duvara çarpardı, yere çarpardı. Bava Por yaşlı ve sakkahtı. Ama öyle güzel deyişler söylerdi ki... Şimdiki gibi değildi o zamanlar... Her şey onlarla gitti... Halk o zamanda sadece bir kurşun çiraklık verirdi (bavalara). Ben daha oniki ya da ondört yaşlarındaydım... Kurbanlar keser, lokmalar getirirdi.

Müşahip olmak isteyenler çifter çifter gelirler. Yani her müşahip kendi hanım müşahibiyle birlikte bava'nın önüne gelirler. Ve şu şekilde dara dururlar (Bava Dewrês ayağa kalkıp başını boynundan öne doğru eğiyor). Her ikisi yanyana durmaktalar. Bava, bir kaç kez mübareği (ziyaret ve tarikat değneğini) enselerine değdiriyor.

Eğer her iki çift de sırasıyla bu safhadan geçtilerse, bu kez de yine çifter çifter yere uzanırlar. Yerde yüzükoyun yan yanadırlar. Bava bu sefer de yerde tarikat değneğini sırtlarına sürerek der ki,
-Allah, Muhammed, ya Ali! Tarık altından geçene sorgu sual yoktur!

Sırtlarına vurarak çifter çifter yerden kalkarlar.

Hak göstermesin, kimisine (tarikat değneğini bava değdirmek istediği zaman) değmiyordu! Kalbi temiz olmıyanlardı bunlar. (Bava) her ne yapıp etse de sırtlarına değdiremez, böyle yüksekte kalırdı (elliyle tarif ediyor)... Bütün çabalara rağmen yine de değmezdi.

Hak adına and olsun! biz böyle görmüştük!.."

Burada bir ayrıntıya daha değinmedin edemeyeceğiz. Her ne kadar Dersim'de Zazaca konuşan ocak'lar görgü cemlerinde tarikat değneğini kullanıyorlarsa da, bunun yerine "Pençeyi Ali" dedikleri elleriyle, parmaklarını gererek avcunun içini "Tarık" olarak kullanan ocak'lar da var elbette. Örneğin Ağuçanlı dedeler bunu kullanırlar. Dersim'de bir sorun olarak görülmemiş bu, herkes benimsediği, inandığı yöntemi uygulamıştır. Ama dışarıdan gelecek bu huzuru bozmak isteyenler de yok değil hani...

Örneğin, Nuri Dersimi bir Pençe- Tarık tartışmasına tanıklık ettiğini aktarıyor bize. Hacı Bektaş evlatlarından Cemalettin Çelebi, Ağuçanlı Seit Aziz'in desteğiyle yılan olabilen tarikat değinin yerine pençe'nin kullanılmasını ister. Ve bu konuda Erzincan bölgesinde Seit Aziz'i öne sürerek Alevileri zorlar. Hatta Nuri Dersimi'ye, git Kistim Evliyası'nı kır, o bir ağaçtan ibaret, derse de Dersimi bunu kabul etmez. Sonra halk

bunu duyunca büyük bir tepki gösterir ve Cemalettin Efendi de geri adım atarak çeker Erzincan'dan gider.⁶

II-DERSİM İNANCI'NDA BİR BÜTÜN OLARAK YILAN

Yazımızın birinci bölümünde, yılanan Dersim İnancı'ndaki yerini tarikat değneği boyutuyla ele almaya çalıştık. Burada ikinci bölüme geçmeden şu gerçeğin altını bir daha çizmek istiyoruz. Tarikat değneği Dersim İnancı'nda, yalnız görgü cemlerinde kullanılıp sonra da bir daha ki ceme kadar bir kenara atılıp unutulmuş bir araç değildir. O, bu işlevinden daha önce, Dersimlilerin kendi dilleriyle ifade ettikleri gibi, kutsal bir "Ewliya" (Evliya) ya da yine aynı anlamda kullandıkları kutsal bir "Jiare"dir (Ziyaret). Onların bu inançları çok önplana çıktığından olmalı ki "Tarık" sözcüğü bavalık yapan dar bir kesim içinde kullanılmaktadır. Ama tarikat değneğinin kutsal bir "Ewliya" (Evliya) ve "Jiare" (Ziyaret) olduğu gerçeğinin de sadık kalarak tabii...

Zaten modern çağın insanların sosyal yaşamlarında estirdiği alt üst edişler fırtınasından olmalı ki, "Ewliya" bir "Tarık" (tarikat değneği) olarak görgü cemlerinde hakkiyla kullanılmaz olmuştur. Cemlerde bava'nın duasını alıp, "Tarık"ın altından geçerek kurulan müşahiplikler hayli azalmıştır. Ama diğer yönüyle, yani özünde bir ziyaret olması, canlılığını korumaktadır. Onun önünde dilek ve temennilerde bulunarak ne kurban kesenler azalmıştır, ne de lokma dağıtanlar.

Bu belirlemeden sonra, yılanın Dersim İnancı'ndaki yerini tarikat değneğinden başka diğer alanlarda da irdelemeye devam edelim.

BİR GÜÇ GÖSTERİSİ OLARAK YILAN

Bir güç gösterisi olarak yılan... Daha doğrusu yılanı hükmetmek... Şu Dersim'in söylencelerini düşünüyorum.. Çoğunun kökü taa ilk çağlara varabileceği aklımdan geçiyor. Dersim tanrılarından Khurês sırtına binip bir at gibi dörtmala sürüyor aslanı. Üstüne üstlük bir de kamçı olarak yılan alıyor eline.. Her insanın zehirinden korktuğu yılan, artık zehir saçmayan bir kamçı oluyor onun elinde.

Dersim İnancı'nda Khurês kurtlara da hükmeden bir tanrı. Ama bu kurtlar doğaüstüdürler. Khurês ve Khurêslilerle birlikteler. Khurê'in Kurtları'nı (Vergê Khurêsi) bilmeyen yoktur Dersim'de. Kuzey Kutubu'ndaki kurtlar gibi bembeyaz ve boyunlarına bir gerdanlık gibi takılı olan kırmızı bir kurdeleyle dolaşırlar Khurês'in emrinde ve hükmünde. Bazan de Khurês'in bir ayı'ya binip onu sürdüğü aktarılır.

Doğaya ve vahşi hayvanlara karşı çaresizlik içinde olan ilkçağ insanların özlemleri değil midir bu söylenceler yansıyan sevgili okurlar. Yalnızca Dersim'e özgü değil bu tabii. Vahşi doğa hayvanlarına hükmetmek, insanlara karşı onları denetim altına almak bütün tektanlı dinlerden önceki inançlarda rastlanır. Hem de dünyanın bütün kıtalarında. Buldukları ortamda hangi vahşi hayvanlar varsa onlar çıkıyor öne inançlarda. Yani Maya medeniyetindeki jaguar ve yılan karşı, Mısır medeniyetinde ya da Ortadoğu'da aslan ve yılanın olması yaşanan doğal ortam gözardı edilmezse rahatlıkla açıklayabiliyor insan.

Dersim İnancı'nda da, Dersimlilerin Khurês'i yavaş yavaş aslandan indirip ayı'ya bindirmeye çalışmaları, buldukları doğal ortamda aslanın yerine ayı'nın geçmesiyle insan izah edebilir, ya da Dersimlilerin kendileri aslanlı bir ortamdaki ayı'nın yaşadığı bugünkü ortama gelmeleriyle.

Tektanlı dinlerden önce insanlara hükmetmenin, kitleleri denetim altına almanın bir yolu olmalı bu doğaüstü

güç gösterisi. Yani vahşi yırtıcı hayvanları kontrol etmek. Bunu, hem insanlara dini açıdan hükmetmek isteyenler ve hem de insanları yönetmek isteyenler kullanmışlardır. Kanıtları hâlâ orta yerdedir. Tarihi eserlere bir göz atmak yeter de artar bile.

Şimdi burada bu güç gösterisini çok net bir biçimde ifade eden Dersim söylencelerinden örnekler vermek istiyoruz. Tabii ki konumuzun çerçevesini aşmıyarak. Yani yılanlara hükmedilerek doğaüstü güç gösterisinde bulunmak.

Khurês'in Yılanı
Kamçı Yapması

Çok yaygın bir söylence ve inançtır bu. Birçok varyantı vardır, Khurês'in yılanı bir kamçı olarak eline almasını. Bunlardan üç varyantı buraya örnek olarak alacağız.

I. Varyant- Bava Zeynel:

"Khurês ayıya binip yılanı da eline alır. Kimisi de aslana bindiğini söyler. Muxındiye denen yerde de Bamasurların cetlerinden biri duvarın üstünde buna bakarmış. Bunun yanına hızla sürer. Kendi kendine 'şimdi bu mahçup olur' düşüncesindeki hareketle, elindeki yılanla duvarı bir kere kamçılar. Duvar, üstündeki Bamasurla yürür. Şimdi buna "Dêsê Muxındiye" (Muxındiye Duvarı) demekteler. Hâlâ kalıntıları duruyor bu duvarın. Khurês'in yılanla vurduğu yerde yılanın izi de tabii."

Bava Zeynel'in anlattığı bu varyantta Dersim'in iki ünlü ocağının birbirleriyle rekabeti hemen göze çarpıyor. Bamasurların bundan alınmasına gerek yok. Bazen iki ayrı ocağın erler değil, aynı ocağın yakın akrabalar bile birbirleriyle rekabet etmekten geri durmuyorlar. Yukarıda aktardığımız "Ewliya Morê Şiyay"de (Kara Yılan Evliyası) olduğu gibi.

II-Varyant- Hasan Efendi:

Hasan Efendi ya da Dersimlilerin diliyle "Hesen Efendiye Baskoye" adıyla nam salan bu şahsiyet Dersim çapında sevilip sayılır. Geçtiğimiz yıllarda onun Türkçe olarak kaleme aldığı bazı görüş ve şiirleri bir kitapta yayımlandı. Khurês'le ilgili bu söylenceyi Hasan Efendi şu dizelemlerle bizlere aktarıyor:

"Hacı Kureyş idi lakabı
Mahmut Hayrani idi adı

Bindi bir aslana yılanı kamçı etti eline
Hacı Bektaş görmek için geldi Rum iline

Hacı Bektaş gördü bir eren geliyor
Sedası dağı taşı deliyor

Keramete karşı keramet
Hemen gösterdi mucizei hikmet

Hacı Bektaş bindi yürüttü kara taşı
Musai Kazım'ın öz oğulları kardaşı"

III.Varyant- Bava Hesenê Kolu:

Bava Hesen'in aktardığı bu varyantı, bir cem töreninde söylediği Zazaca ilahiden buraya aktarıyoruz. Bava Hesen, her ne kadar bu ilahide söz konusu söylenceden bahsederken yılanı bir kamçı olarak anmıyorsa da, onu tanıyan herkes bilir ki Bava Hesen de Khurês'i elinde yılanla tarif ederdi hep.

İşte onun anlattığı varyant:

"Mekânın güzeldir ağaçtır ağaç
Ağaçlar olmuş nar, nar
Budelayê Khureşi'den başka
kim zengi vurabilmiş yırtıcı aslana?"

Dersim İnanıcı'ndaki bu söylencenin köklerini tarihin binlerce yıla varan derinliklerinde bulabiliyoruz. Yukarıda değindiğimiz gibi aslan ve yılan tanrı ve tanrıkralların sembolleridir. Bu hayvanlara hükmedenler ancak tanrılar olmuştur.

Gılgamış, hem Sümer tanrıkrallarından ve hem de kendi adıyla anılan destanın başkahramanıdır. Gılgamış bir eliyle bir aslanı koltuğunun altında tutarken, diğer eliyle de bir yılanı kamçı gibi bulundurmaktadır. Gılgamış'ın tasviri böyle çiziliyor bize ulaşan tarihi eserlerde. Suriye ve Lübnan'ın sahil kesimlerinin mitolojilerinde (bugün ki İsrail'de) "Astarte" adındaki anatanrıça bir aslanın üstünde elinde bir yılanla ve Filistine yakın bölgelerde ise "Kadeş" adındaki anatanrıça yine bir aslanın üstünde ve her iki elinde birer yılanla tasvir ediliyor. Şimdi hangi gerekçeler ileriye sürerek Khurês'i bunlardan ayırabiliriz ki?

Bamasurlunun Yılanlarla
Ormandan Ağaç Çekmesi

Taseniye'li Bamasurlar Muxındiye'den gelmedirler aslında. Bamasurların ceddî Muxındiye'den çıktığından sonraki ilk durakları Jêle'dir deniyor. Ama kimileri de Zargovit olduğunda ısrar ederler. Her neyse, burada ağaç keserler. Bu ağaçları öküz yerine iki yılan koşup onlarla çekerler. Bamasurların ceddî "Durun, yılanlar ağaçları varsın çöksinler, nerede yolulup durarlarsa, orada kazmayı çalıp evimizin temelini atacağız!" der. Yılanlar ağaçları çeke çeke gelip bugün hâlâ "Bonê Taseniye" diye bilinen evin kalıntılarının olduğu yerde dururlar. Bamasurların ceddî de burayı mekân tutar.

Khal Ferat'ın Yılanlarla
Ormandan Ağaç Çekmesi

Khal Ferat da Areyli aşiretinden bir zat. Khurêsö Qıç'la (Küçük Khurês) aynı devirde yaşadığı bazı yaşlı Areyliler tarafından bize aktarıldı. Khurês'in kendisine rehberlik verdiği sanılır. Hızır'ın ikrar verdiği bir zatmış. Bir gün ormanda ağaç keser Khal Ferat, ev yapmak için. O da tıpkı Bamasurluların ceddî gibi öküz yerine tutup iki yılanı koşar ağaçlara. Khurês görür bunu yılanlarla ağaç çekerken. "Khal Ferat! sen bize kerametmi gösteriyorsun?" diye takılır. İtikatına güvenmektedir. "Haşa!" der Khal Ferat "yılanları ağaçlara 'Ya Khurês!' diyerek koştum!" Onun yaptığı bu evin kalıntıları duruyor hâlâ.

BİREYSEL KORUYUCU VE KILAVUZ OLARAK YILAN

Dersimli bava'ların yilandan başka kılavuzları da var. Örneğin kılavuzu kartal olan, kurt olan, masumu pak olan bavalara gibi. Masumu pak'ı bir yana bırakırsak, kartal, kurt ve yılanın kılavuzluğunu adlandırmakta zorlandığımızı sizlere paylaşmak istiyoruz. Bir an "koruyucu totem" mi demeliyiz, yoksa aşağıdaki söylencelerden okuyacağınız gibi "kılavuz" mu demeliyiz diye düşündük. Halk orada "kılavuz" diyordu. Sonra "kılavuz"da karar kıldık. Neticede bu tanım sözkonusu söylencelerin içeriğini değiştirmeyeceği gibi, dinbilimcilerin onları başka tanımlarla değerlendirmelerine de engel teşkil etmemektedir.

Dewrês Sileman'ın

Kılavuzu Yılanlar

Tornê Dewrês Dılı Bava Hesen:

“Kızılbel civarında salgın hastalıklar artmış. Önceleri salgın hastalıklar türedi mi birbirlerine yaklaşılmazlardı. Evin damlarına çıkıp bacadan içeriye seslenirlerdi. Dewrês Sileman hastalanır. Bir Talibi dama çıkıp kendisine seslenir. Dewrês Sileman da buna “Evlât! yarın sabah güneşin ışınları “Bono Pil”in (Büyük Evin) sırtına vurur ve evden bir çift yılan çıkıp (Yatıra doğru) gittikten sonra, gelin beni defnetmeye götürün artık!” der.

Bunlar sabahı beklemişler. Güneşin ışınları evin sırtına vurmuş. Sonra evden bir çift yılan çıkıp gitmiş (Yatıra). Bunlar Dewrês Sileman’ın öldüğünü anlamışlar. Gidip Pir’lerinin cenazesini hazırlayarak, bugün Yatır olarak bilinen yere defnedeler.”

Dewrês Dıl’ın
Kılavuzu Yılanlar

Tornê Dewrês Dılı Bava Hesen:

“Kızılbel’de Dewrês Dıl’ın gelini gebeymiş. Artık sancıları tutar, doğumu yaklaşır. Tızvaz köyüne gelip, ebelik yapması için Bava Usen’in hanımını götürmek isterler. “Onun eli iyi gelir!” diye söylerler. Bava Usen’in hanımı gidip ebelik yapar. Kadın bir oğlan çocuğu doğurur. Ve bu yine evine döner. Üçüncü günü bir kömbe pişirip kızına seslenir, –Gewa’m benim! Memesini yediğim! Misafirlerimiz gelecek, kimse evde yok. Sen şu kömbeyi alıp (Dıl) amcanın gelinini ziyarete git!

Gewe kömbeyi alıp Kızılbel’e gider. Bu Kızılbel’in yanına varınca, kadınlar kendisine el sallıyarak, –Korkma gel! köpekler malla birlikte gitti! diye bağırırlar.

Ana Sultan bunu alıp eve götürür.

Bu eve gidince bakar ki Dewrês Dıl uyuyor. Bebeğin beşiği onun ayaklarının ucunda, bebeğin annesi de çocuğun yanında oturmaktaymış. Bunlar hoş beş edip, hal hatır sorarlar. Sonra Ana Sultan’la çocuğun annesi kalkıp işlerine bakmak için odadan çıkarlar. Kıza da, –Gewe’ciğim! sen burda çocuğun yanında dur, biz birazdan geliriz! derler.

Gewe, gözlerini bir türlü Dewrês Dıl’dan ayıramaz. Uyanacak mı acaba diye merak içindedir. Bir de bakar ki onun yastığının altından bir çift yılan çıkar. Bunlar biraz gelir sonra geri yine yastığın altına çekilirler. Gewe’nin korkudan ödü kopar. Bu ayaklarını kaldırıp beşiğin üstüne koyar. Bakar ki o bir çift yılan yine çıktılar. Başlarını hafif çıkarıp yine geri çekilirler.

Ana Sultan gelince bu,

–Gelin! ben burda durmak istemiyorum! korkuyorum ben! der. O da,

–Neden korkuyorsun, niçin korkuyorsun Gewe’ciğim? diye sorar. Gewe der ki,

–Amcanın başucundan bir çift yılan çıktı!

Ana Sultan hafiften gülümseyerek şöyle der:

–Korkma! memesini yediğim! Onlar (yılanlar) onun kılavuzları! Sen masumu pak olduğundan sana görünmüş onlar!”

Pirê Moru’n
Kılavuzu Yılanlar

Xahk Gülizare:

“Pirê Moru (Yılanların Piri) denen zata Bavaê Moru (Yılanların Bava’sı) da denir. Bu beraberinde yılan dolaştırır-mış. Tercan tarafından bu. Kılavuzuymuş yılanlar bunun.”

MAL KORUYUCU VE RIZK
VERİCİ OLARAK YILAN

Dersim İnancı’nın en temel özelliklerinden biri, “Wayırê Çei” dedikleri “Ev ve Aile Tanrısı”na yer vermesidir kuşkusuz. Bununla ilgili ayrıntılı bir yazı kaleme aldığımızı, konuyla bağlantısından ötürü ilgi duyanlara hatırlatmak isteriz. Ev ve Aile Tanrısı’nın Dersim İnancı’ndaki yerini belirlerken, onu, ev halkını kötülüklerden, kötü cin ve perilerden, hastalıklardan koruyan, rızkını veren, malını ve kısmetini arttıran ve nasibini koruyan bir tanrı olarak karakterize ettik. Yine Dersimlilerin, evlerde çıkan alaca yılanları bu tanrının üstüne saydıklarından kutsadıklarını, karışmadıklarını da belirtmiştik.

Yazımızın bu bölümünde ise yılanlar yine koruyucu bir rolle karşımıza çıkıyor. Ya çeşitli maddi varlıklar yılanla dönüşüyor, ya da koruyucu melekler insanlara yılan donunda gözüküyorlar.

Birazdan okuyacağınız gibi yılanlar zorda kalan insana kurtarıcı olarak yetiştikleri gibi, onların mallarını koruyan ya da onlara rızk verenler olarak da karşımıza çıkmaktalar.

Bu bölümün de bir önceki bölümle birlikte ele alınması belki de en doğru olardı. Bava’ların bireysel kılavuzları, ya da “koruyucu totem de diyebilirmiyiz” diye sesli olarak düşündüğümüz kısım çok iç içedir bizim burada anlattıklarımız. Ama bu inançla ilgili datayların çok net bir biçimde görülebilmesi için ayrı ayrı elealmayı daha uygun bulduk.

Ana Vilike’nin Örükleri Onu
Koruyan Yılanlara Dönüşüyor

Burada bir de “Morê Çê Aliyê Mistefay” (Aliyê Mistefay Ailesinin Yılanları) adıyla bilinen aile ve yılanlarına değinmek gerekir.

Aliyê Mistefay giller Merga Derge adıyla tanınan yerde oturlarmış. Bunların soyu taa Derkê Masuku denen yerde mekan tutan Dewrês Eylas’a kadar uzanır. Ama Aliyê Mistefay’ın Yatırı (Hewsê Aliyê Mistefay) Merga Derge’dedir.

Aliyê Mistefay keramet sahibi bir ermiş. Ama onun yaşadığı devir çok kötümüş. Eşkiyaların kimseye göz açtırmadığı bir zamanmış. Yolları keser, yerleşim yerlerine baskınlar düzenler ellerine ne geçtiyse alıp götürürlermiş.

Aliyê Mistefay’ın kızkardeşi varmış. Adı “Ana Vilike”dir. Ana Vilike’nin önünde boynuna taktığı gümüş bir gerdanlığı, altınları ve boncuklar varmış. Eşkiyalar bir gün bunun önünü kesip, onun boynuna taktığı bu değerli takıları almaya çalışmışlar. Ana Vilike bunlara yalvarır,

–Ne olur altınlarımı, gümüşlerimi almayın!.. Ben falan kişinin kızırım... falan kişinin tornuyum...

der ama söz geçiremez. Bunlar el atıp takıları almaya yeltenince, Ana Vilike’nin örükleri birer yılan olup bunların ellerine saldırlar. O da eşkiyanın zulmünden böylelikle kurtulur.

Dua ve dileklerde, beddualarda ya da Hak’ka yakarışta “Morê Çê Aliyê Mistefay” (Aliyê Mistefay Ailesinin Yılanları) diye tanınan bu yılanları da zaman zaman anarlar.

Kızılbelli
Khurêslilerin Otu
Ahırda Yılanlara
Dönüşür

Dursinê Khali (bir adı da Dursinê Muxtari'dir) atlı olarak Kızılbel'e gider. Önce kısrakını ahıra çeker. Ahırdaki ottan bir tutam kısrakına vermek isteyince, ot elinde yılan olur. Bir daha dener yine öyle... Bava Baqır ahıra gelip buna, –Neden kısrakına ot vermiyorsun? diye sorar.

Dursinê Khali kendisine,
–Sizden destur olmayınca ben nasıl vereyim ki! diye cevaplar. Bundan sonra ancak, atın önüne ot atabilir.

Tarlada Sahipsiz Bırakılan
Buğdayı Koruyan Yılan

Bava Zeynel:

“Quzveran köyüne doğru bir yerde, köylünün biri ekini biçer. Buğday danelerini çıkarıp mühürledikten sonra tarlada bırakıp eve gelir. Hırsızlar bunu fırsat bilip buğdayı çalmaya giderler. Buğdayın üstünde top olup duran büyük bir yılan bunları buğdaya yaklaştırmaz.”

Dewrês Sileman'ın Örkeni
Kocaman Bir Yılan Olur

Bava Rıza:

“Kızılbel'in beyi (ağası) Ağveran beyiymiş. Bir Türk'müş bu. Dewrês Sileman'ın öküzü kendisini Kızılbel'de yere atınca, o da burada konaklamaya karar verir. Bey, Dewrês Sileman'ın yardımıyla murada erer, hanımı gebe kalıp bir erkek çocuğu doğurur. Kendisine iyi haberler ulaşır. Bizzat kendi gözleriyle onun kerametlerini görürler. Böylelikle onların burda kalmasına Bey razı olur. Oturup Kızılbel'in icarını belirlerler. Bey der ki,

–Her yıl bir örken ve bir keçi!

Dewrês Sileman kabul eder.

Bu bir gün beyin icarını talibi Silemanê Ali'ye verip evine gönderir. Onlar da keçiye götürüp ağıla korlar, örkeni de götürüp yüklüğün üstüne atarlar.

Sonra bir ara evin hanımı içeriye gidip bir de bakar ki ne görsün, koskocoman bir yılan yüklüğün üstünde toplanmış bir vaziyette duruyor. Bunun gözleri yılanla ilişince birden olduğu yere yıkılıverir.

–Hanım öldü!

diye söylenirler.

Herkes koşup buraya gelir. Kocaman bir yılanın yüklüğün üstünde toplu biçimde durduğunu kendi gözleriyle görürler.

–Bey'in evinde yılan türedi!

diye bir lafız alır gidir.

Daha bu olay soğumadan bu kez de,

–Ağıl yanıyor! Ağıl dumandan görünmüyor!

diye bağırıp çağırılar.

Bey, bunların sebebinin Dewrês Sileman'ın verdiği örkenle keçi olduğundan şüphelenir. Tutup Silemanê Ali'ye getirir. Silemanê Ali,

–Ne oldu? Nedir? Neyin nesidir?

diye sorar.

Bunu içeriye götürerek yüklüğün üstündeki yılanı gösterirler. Bakar ki onların yılan dediği örkenin kendisi.

Örkeni yüklükten aşağı indirerek,

–Siz bu örkene mi yılan diyorsunuz?.. Konkmayın yılan değil ki bu!..

diye yatıştırmaya çalışır. Bunlar Silemanê Ali'yi ağıla götürerek, Dewrês Sileman'ın verdiği keçinin boynuzlarının üstünde yanan iki mum gösterirler.

Ağveran beyi örkeni Silemanê Ali'ye verip, keçiye de

önüne katarak,

–Bak biraderim! Dewrês'in şu örkeniyle geçisin al, bir an önce götür buradan! der.”

Mutulu Bava Doğan'ın Yiyecek Unu
Kara Bir Yılanın Ağzından Akarmış

Xalık Gülizare (Gülizar Teyze):

“Miti'den tarafa bir Bava Doğan ailesi var. Bunlar Şex Hemedli ocağındandır.

Bu aile hiç ekin ekmemiş, reçberlik yapmamış ve harman savurmamıştır. Ama bunların evinde unları da eksilmezmiş. Unları, evin yanında içinde ziyaretin olduğu ayrı bir evdeymiş. Kilitliymiş burası. Burada, kara bir yılanın ağzından unları akarmış.

Çocukları evlenmiş ama gelin halktan biriymiş, ocakzade değil yani. Unun aktığı yerden habersizmiş. Gelinin büyük bir merak sarar. Bakar ki ne tarla ettikleri var bunların, ne harman çıkardıkları, ne de değirmene gittikleri; ama yine de unları bir türlü bitmek bilmiyor. Nereden çıkarıp getiriyorlar bunlar bu unu?

Ve bir gün gidip gizlicene ziyaretin olduğu eve bakar ki, un kara bir yılanın ağzından akıyor. Gelinin görmesinden dolayı bu kerametın ardı kesiliyor ve orada bulunan unlar da kepeğe kuma dönüşüyorlar.

Bu olaydan sonra civardaki halk, yılanın önündeki bu kepekli kumdan götürerek, hem “teberık” dedikleri evdeki kutsal maddelerin içine katarlar, hem de yoğurt mayası niyetine süte atmaya başlamışlar.”

GENEL OLARAK
HALK İNANCINDA YILAN

Yazımızın bu son bölümünde Dersim'de yılanla dair anlatılan kısa söylence, anlatı ve halk inançlarından bazılarına yer vermeye çalışacağız ki konu bir bütünlüğe kavuşsun.

Xalık Gülizare:

*Yılanın gömleğini süt kaynatırken altında yakarlar. Bununla yağın artacağına, nazar değmiyeceğine inanırlar.

*Yine yılanın gömleğiyle kadınlar saçlarını bağlarlar. Bununla da saçlarının uzuyacağına inanırlar.

*Bir sürünün çobanları malı güderken bir gün bir yer çatlağında iki yılan görürler. Bunlar bir değnek gibi uzun ve çatlağın uzak haldelermiş. Çobanlar ellerindeki değnekle bunlara dürtürler. Yılanlar hareket ederlerse de oldukları yerde dururlar. Bunları oldukları yerden çıkarmazlar bir türlü. İkinci gün yine gelip bunlara bakarlar ki, yılanlar bir ağaç gibi budak salmışlar. Durumu bava'lara bildirirler ve bava'lar gelip bunlara bakınca “Bunlar Ziyarettir!” derler. Sonra da hemen yanlarına oturup Hak'ka yakarırlar. Bu yakarış esnasında yılanların sır olup gittiği söylenir.

*Şahı Maran öldürülmüş ama yılanların bundan haberi yok. Eğer bunu bir bilseler dünyayı mahf ederler.

Bava Dewrês:

*Bazı yılanlar evcildir. İnsana dokunmazlar. Bunlardan bazıları kazanda süt kaynatıldımı tavandan aşağıya süt içmek için sarkarlar.

*Bizim Khurêslilerden biri bir yılan öldürür. O gece bunu rüyasında görür. Ve bu yaptığına çok pişman olur.

*Musu Xêğ (Deli Musa) iki yılanla konuşmaktaymış. “Git!” der, gidirler; “Dur!” der dururlar. Başlarını kaldırıp ona bakarlarmış. Oradan geçen iki kişi bununla karşılaşır. Buna,

–**Musa!** sen o yılanlara söyle yolumuzdan çekilsinler, biz kendimize Pülümür’e gideceğiz.
 derler. **Musa** yılanlara,
 –Bırakın onları, onlar yolcular, Pülümür’e gidecekler!
 diye seslenir.
 Yılanlar bunlara elleşmezler. **Musa** bu yolculara yılanları göstererek,
 –Ben de bu arkadaşlarımla kendimize Pülümür’e geleceğiz!
 diye artlarından söylenir.

Başkalarından derlediklerimiz:

*Eğer birinin nazarından korkuluyorsa ona “**Arkandan yılan geçti!**” denir ki nazarı değmesin.

***Hızır**, bir ilaç yapar ve bunu bir **saksağana** verir der ki,
 –Bu ilacı götürüp insanların üstüne serpiştir ki, artık uzun ömürlü olsunlar, çok erken yaşlanmasınlar!
 Saksığan gelip bir **çam ağacına** konar. Ve **Hızır**’ın sözünde durmayarak, ilacı onun kulları yerine kendi başına serper. Bu arada ilaç ortalağa saçıldığından, bundan hem **çam ağacı** ve hem de ağacın altında bulunan bir **yılan** nasibini alır.
 Bu nedenle insanların ömrü kısadır. Ama saksığanın, çam ağacının ve yılanın ömrü bir hayli uzun.

*Aynı söylencenin birçok varyantı var. Bunlardan birisini de **Xabka Gülzare** anlattı. Bu anlatıda ilacı veren **Hızır** değil de **Şahı Maran**’dır (Saê Moru).

***(Kemerê Saê Moru) Şahı Maran Ziyareti:**

Qırdım tarafında bir kayalıkta o kadar çok yılan var ki haddi hesabı yok bunların. **Memedê Mikaili** bir gece rüyasında **Şahı Maran**’ın bu kayalıkta olduğunu görür. Sabah erkenden yaptığı ilk iş bir malını getirip bu kayalığın üstünde **Şahı Maran**’a kurban etmek olmuş. Yöre halkı bu kadar yılanın bu kayalığa toplanmasının nedenini **Şahı Maran**’ın burda olmasına bağlar. Dersim’deki ziyaretlerden biridir. Buradan geçtiklerinde kayaları öperek niyaz ederler.

*Balaban Deresi’nde bir evde alaca yılanlar çıkar. **Cabilin biri kalkıp bu yılanı öldürür. Yılanı öldürdükleri gün, kurt mala saldırır ve içinden birini dahi sağ bırakmaz.**

*Yılan öldürüldüğünde mutlaka yere gömülmelidir. Gün batmadan, karanlık olmadan yılanın ruhu bedeninden ayrılmaz. Yıldızlar çıkmadan yılan ölmüyor.

*Birbirlerine dolanan iki yılan görüldü mü bunlara karışılmaz. Bunların “**müşahip olduklarına**” inanırlar. Bazıları tutup bunların üstünü bir eşarpla örter ve bunlardan dileklerde bulunurlar. “**Eğer böyle yaparsan tanrı ne dileğin varsa sana verir!**” diye inanırlar.

*Bir yılan da var ki bunda elmas taşı bulunur. Buna “**Moro Kor**” (Kör Yılan) denir. Görmüyor bu. Elmas taşı yanına indirip akşam onun ışığında otlamaktadır. Bazıları yılanın bu taşı kapıp kaçarlar. Bu durumda bir ırmağın sularından karşı yakaya geçmeleri gerekir. Çünkü yılan suya sorduğunda, su buna “**Ben görmedim!**” diyor. Bir de yanlarında ateş külü olması gerekir. Külde elmas taşı ışık vermez de ondan.

***Bava Xıdır** Almanya’da çalışarak memlekette kendine bir yapmış. **Aliyê Makuli** buna,
 –Bize bir toklu kes de yiyelim!
 der. **Bava Xıdır** buna der ki:
 –Ben daha yeni ev yaptırım. Param yok ki! Sana nereden para getirip toklu keseyim!
Aliyê Makuli buna kızıp,
 –**Evine yılanlar dolsun!**
 diye beddua eder.
 Gerçekten de eve yılanlar dolar. Kurbanlar kesip **Aliyê Makuli**’ye yalvarırlar. Gönlü alınınca gelip,
 –Çıkıp gidin!
 diye yılanlara seslenir. Ve yılanlar evden çekilirler. "

Çeviren: M.COMERD

*Kaynak kişilere dair bilgileri diğer yazılarımızda bulabilirsiniz.

¹Tevrat, Çıkış (Musa’nın İkinci Kitabı), BAP 4’den itibaren.

²GOTT İN DER STEINZEIT, bild der wissenschaft 6/1992.

³Homerost, İlyada, Can Yayınları, s.225, 77.

⁴Nuri Dersimi, K.T.Dersim, Komkar Yayınları, s.29–30.

⁵Şah Hüseyin Bey’in ailesindedir.

⁶Nuri Dersimi, a.g.e., s.95–98.

⁷Hasan Efendi, Varlığın Doğuşu, Yay. Haz. Pir Sultan Özcan, s.209.

Bebeğim

*Bebom beni affet seni doğurduğum için,
 Ben seni tank seslerinde ürkererek uyanman için doğurmadım,
 Ben seni açlıktan ağlaman için doğurmadım,
 Ben seni besbuçuk aylıkken ölmen, öldürülmen için doğurmadım.
 Beni affet seni bu dünyaya doğurup getirdiğim için.*

Yeğenime

*Beriwanım ver elini,
 baharın ilk ışıkları doğdu bak,
 baharın ilk çiçeği açtı, koparmanı bekliyor Beriwanım
 konuş bir şeyler söyle
 ver elini Beriwanım
 seninle Koye Buyere’nin tepesinde doğan güneşi karşılayalım
 bebeğim Beriwanım
 ver elini konuş, bir şeyler söyle.*

Olca Gültekin
 Stockholm, 1998